

Rbl. 2.90

KVALU KIRME JAAN KOORTI Päevanamat

JAAN KOORTI

Päevanamat

KVALU KIRME

[illegible]

KAALU KIRME

JAAN KOORTI

Päevaraamat

TALLINN
KIRJASTUS «KUNST»
1989

Kujundanud: KATRIN LEIS

Fotod: TOOMAS KOHV, HEIKI SÄRKEL, PAUL TALVRE,
REIN MARAN, ALO VALVET, RAAVO REIDNA,
BORIS MURD JA TUI KOORTI ARHIIVIST

Naisele,
kes ennastohverdavalt
looja kõrval seisab

EESSONA

See raamat asub žanritevahelisel eikellegimaal: — ta pole ei monograafia kunstnikust, ei romaan temast. Belletristlikku elementi temas siiski leidub: näiteks kujutab ta endast Jaan Koorti päevaraamatut, aga tegelikult pole Koortilt teada ühtki päevikulehekülge. Ometi koosneb tekst teatud osas Koorti enda kirjutatust: tema artiklitest ja kirjadest. Paratamatult tekkivate tühikute täitmiseks on kasutatud ajakirjandust, memuaarteoseid ja kunstiajaloolisi uurimusi.

Jaan Koort oli silmapaistev maali, rahvusvaheliseltki hinnatud kujur ning keraamik. Tuleb nentida ka tema kirjanduslikku talenti. Tema kirjades ja artiklites — viimaseid on teadaolevalt 26 — avalduvad nii humoristi kui ka lüürikuvõimed, rääkimata kirglikust võitlejahingest, mis tarbe puhul ägedate tiraadidena tema kirjutistest esile purskub. Koorti tekste on vähem üldist huvi pakkuvates kohtades kokku surutud ning mõistetavuse huvides ka ümber sõnastatud. Kus vähegi võimalik, on Koorti tekst täiel määral säilitatud.

Omaette probleemiks oli originaalteksti keeleline silumine. Koort kirjutas oma esimesed artiklid 1906. aastal; järgneva enam kui kahe aastakümne vältel muutus eesti keel tugevasti. Raamatus on püütud Koorti keeletarvituse eripära säilitada ja selle arengut järgida. Peale omaaegsete väljendite ja kirjaviisi säilitamise on autor julenud töösse tuua ka mõningaid Koorti varasemates tekstides iseloomulikuna mõjuvaid sõnastusvorme, mis praeguste õigekeelsusreeglitega kokku ei lähe (näiteks kalduvus liitsõnad lahku kirjutada ja võõrsõnades ainult ühekordseid vokaale kasutada).

Kuna säilinud J. Koorti tekste (kirju, artikleid) ei ole hilisemate aastate kohta just palju, on raske ütelda, millal täpselt ta kaasaegsema kirjutusviisi omaks võttis. Käesole-

vas raamatus on talle modernsem kirjapruuk (pikk vokaal võõrsõnades jne.) omistatud alates 1921. aastast, sest enne seda on päevaraamatus üle aasta pikkune lünk, mis peaks ehk selle ülemineku usutavamaks muutma.

Pieteedifunne Jaan Koorti kirjasõnalise pärandi vastu on allakirjutanu sulge märgatavalt kammitsenud, aga vastupidine variant — kunstniku tekstide ulatuslik ümber- ja juurdekirjutamine ei tundunud ka õige lahendusena. Jaan Koort oli küllaltki vastuoluline isiksus. Tema tunnete amplituud, mis ulatus bravuursest ärplemisest sentimentaalsevõitugi häduseni, on raskelt rekonstrueeritav. Mida enam fantaasiat rakendada, seda kaugemale töepärast jääb lõpptulemus. Ja kuidas viiagi ühte loogilisse tervikusse talupoeglik jämedus ja maailmakultuuri sügav tunnetamine, ratsionaalne arvestavus rahaküsimustes ning utoopiliste õhulosside loomine perekonna eelarve tasakaalu viimisel, suur inimlik kaastunne ja üsna järsud (paiguti ehk ülekohutusedki) hinnangud mitmete inimeste üle, kellega ta kokku puutus. Lõpuks tema mõningate kirjatükkide õrn-lüüriline kude ja sealsamas rustikaalselt lopsakas sõnastusstiil. Nii siis on ennekõike lastud kõnelda Jaan Koorti enda sulel ja sõnadel.

Tõenäoliselt tekib lugejal küsimus, milline on raamatus faktide ja fantaasia vahetuskord. Igal juhul on kõik raamatus märgitud isikud reaalselt elanud (osalt elavad veelgi), kõik sündmused, mida siinsetel lehekülgedel kirjeldatud, ka tõesti sündinud, kõik mainitud kunstiteosedki tõesti kunstnike poolt loodud.

Keerukam on tõe ja fantaasia suhe sõnastuse osas. Nagu juba teame, ei pärine Koortilt ühtki päevikulehekülge. Ka «Päevaraamatusse» lülitatud Koorti kirjade ja artiklite tekst on mõnevõrra redigeeritud, tihendatud ja päevikuvormile sobitatud. Üsna suur osa teksti on tuletatud mitmete isikute — eeskätt kunstniku lese Mari Koorti ja poja Lennert Koorti, aga ka A. Kitzbergi, F. Kulli, K. R. Pusta, M. Laarmani jt. poolt kirja pandud mälestusist. Samuti on kasutatud omaaegses kirjanduses ilmunud J. Koorti puudutavaid artikleid ja intervjuusid, mis enamasti anonüümsed, osalt kirjutatud kunstnike ja kriitikute (K. Burman sen., K. A. Hindrey, A. Jansen, R. Kangro-Pool, H. Kompus, E. Kuusik, M. Laarman, A. Tassa, A. Vaga), isegi kirjanike (A. Gailit, J. Semper, A. H. Tammsaare) poolt. Teatavat võimalust Jaan Koorti päevaraamatu lehekülgede valmisfantaseerimiseks pakuvad ka tänapäeva kunstiajaloolaste

(kunstniku tütre Tui Koorti, Leo Gensi, V. Hinnovi, E. Ratniku, V. Vaga jt.) uurimused. Ajaloolise tausta tabamiseks on kasutatud eesti teadlaste uurimusi ja näpunäiteid, Esi-mese maailmasõja miljöo tabamiseks ka ameerika ajaloolase B. Tuchmani raamatut «Augustikahurid», eriti aga omaaegset ajakirjandust, mis kahtlemata ka Jaan Koortile maailma asjadest pildi saamisel esimeseks informatsiooni-allikaks oli.

Nii et kokkuvõttes on Jaan Koorti reaalset tegevusliini õige rangelt jälgitud, tema reageeringuid tolleaegseile sündmustele ja seisukohtadele osalt tema artikleist ning kirjadest nopitud, osalt aga ka Koorti karakteri loogikast tuletatud. Täpseima vastuse, millistele materjalidele on toetatud ning mida juurde fantaseeritud, saab huviline lugeja siis, kui raamatu lõpus asuva allikate loetelu alusel raamatuteksti allikmaterjalidega võrdleb. Ajastusse sisseelamise lihtsustamiseks on raamatu lõpus antud lühiaandmed kõigi raamatus mainitud ajalooliste isikute kohta.

Lõpuks tahaks öelda suur tänu neile, kes hea nõuga on käesoleva raamatu valmimist soodustanud. Kõige enam on autor tänu võlgu kunstniku tütrele Tui Koortile, kelle uurimistöö tulemused on rea olulisi fakte selgeks teinud ja kelle kogus leiduvaid kirju ja teisi dokumente on ta lahkelt kasutada andnud. Samuti on ta käesoleva raamatu autorile lahkelt vahendanud oma mälestusi isast.

Palju tänu ka asjatundjatele naabererialadelt, kes mind minu kahtlustes julgustasid ning töös õiget suunda leida aitasid. Aitäh, Maie Kalda, Ülle Kurs, Hannes Valter ja Rein Helme. Tänu ka Moskva kunstiteadlasele Lidia Andrejevale, kes sealseid materjale mulle vahendas.

Autor

PROLOOG

Karl Pusta meenutab aastal 1936

Meil tekkis väike kamp eestlasi, kui ilmus Pariisi kunstnik Aleksander Promet ja varsti pärast seda Jaan Koort. Asusin siis, 1905. aasta suvel oma «korteris», see on omaette trepikäiguga toas, neljandal korral, väljavaatega katusetele. See oli heas kohas ja puhtas majas, Rue Jardin de Plantes'is ja maksis 45 franki kolme kuu eest.

Prometil oli vist juba oma ruumikas ateljee Belfort'i lõvi lähedal, kui ilmus Koort ühel pühapäevahommikul. Aga enne tuli majahoidja ja teatas, all ootavat keegi minu kompatrioot, kes tahab kokku saada. Minu küsimusele, mis ta nimi ja kuidas välja näeb, vastas prantslane ebakindlalt: «Välja näeb? Noh nii... Nimi oli niisuke lühike, aga ei jäänud meelde.» Palusin üles saata.

Uksest astus sisse kaunis jõhkra välimusega noormees, nagu hirmsasti päevitunud ja habemetüügastes, peas pruun, päikesest, tuulest ja vihmast pleekinud sonimüts, kael kraeta ja kaelasidemeta. Käes mingisugune rätikusse seotud komps. Lai naeratus üle näo.

«Tere. Minu nimi on Jaan Koort, kunstiõpilane, Aleksander Promet on ehk teile minust kõnelnud? Temalt saingi teie aadressi, kus ta ise praegu asub, ei tea.»

Palusin istuda ja silmitsesin oma võõrast. Koort märkas seda ja hakkas seletama.

«Õppisin ühes Prometiga Peterburis. Mina küll väga lühikest aega. Läks igavaks, sattusin ka natuke poliitikasse ja otsustasin välja sõita. Raha muidugi ei olnud, palkasin enese laevale ja sain töö eest prii sõidu Norrasse. Seal tegin põllul kolm kuud mehemoodi tööd. Sellest ka nii pleekinud. Aga see ei tähenda midagi, egas ma siin Pariisis teisiti hakka käima. Lase prantslase kaeva ka külamiist, kes ei kannu kaelust ega aja iga päev habet. Mõtlen siin kunsti õppida. Raha mul ehk jätkub üheks kuuks, kui Promet tuleb,

siis vaatame, mis edasi saab. Esiotsa jätate mu vast siiasamasse?»

Mul polnud midagi selle vastu. Tähendasin vaid, et «siinsamas» on üks voodi, üks väike laud ja kaks tooli. Koort arvas, see ei tähendavat midagi. Ta olevat ennegi põrandal maganud, ja oma kompsu paneb ta pea alla.

Me jõime teed ja läksime parki prantslasi kaema. Oma välimusega äratas Koort siiski tähelepanu ja nüüd näis see teda ärritavat. «Ei tea, mis nad must õige vahivad? Ma võin ju ka lõpuks habeme maha ajada ja krae ka kaela panna.» Leidsime habemeajaja. Ja siis tõi Koort oma kompsust välja puhta krae ja isegi moodsa kunstniku kaelasideme à la Lavelière. Ta võtnud need rongis niisama ära tülist eest.

Paari päeva pärast tuli Promet ja küsis kohe: «Mis sa mõtled siin teha, Koort? Sa ei mõista ju joonistadagi.»

«Eks ma õpi. Sinagi joonistad halvasti. Ja minust ei saa maalija, vaid kujur. Olen katsunud modelleerimist ja tean, et mul on annet.»

Nad kadusid paariks nädalaks. Ja siis tuli Promet ja jutustas: ta viinud Koorti juba ühte eraakadeemiasse. Ootavad mõlemad raha, Koortil on veel paarkümmend franki ja nad kutsuvad mind täna endi poole lõunale.

«Valmistame ise toitu. Koort läks söögikraami ostma, me viime veini kaasa.»

Läksime. Promet pani veekatla raudahjule ja hakkasime Koorti ootama. Ootasime tunni, kaks. Viimaks tuli Koort, väga heas tujus ja kaenlas söögipaki asemel — viiul.

«Sattusin teel vanakraamikaupleja juurde. Näen, kõiksugu prahi sees huvitav vana viiul. Küsib sada franki. Tingisin tund aega ja sain 45 frangiga. On aga tõesti rohkem väärt.»

Prometi nägu venis pikaks.

«Jä kui palju sul raha oli?»

«Noh, 45 franki...»

Söömisest ei tulnud tookord midagi välja. Jõime veini ja panime Koorti mängima. Ta mängis väga hästi. Koort aina muheles. «Pole viga, sellega saab veel leiba teenitud.»

Kuulsin hiljem, et Koort olevat hädaajal tõesti Pariisi õuedel viiulit mänginud. Igatahes mängis ta kodus seesuguse innuga, et kui kord Prometilt küsisin, mida Koort jäi koju tegema, vastas ta:

«Vaata ei pannud tähele. Arvan, et mängis viiulit. Ta mängib nüüd kogu aeg, nii et enam ei kuulegi.»

Kuhu Koorti viiul pärast jäi ja miks ta oma harjutused katkestas, ei tea. Kirjutasin tema 50. sünnipäeva puhul, et minu arvates oleks temast võinud tulla võrdse energiakulutuse juures niisama hea viiulimängija kui kujur. Sellele kirjale Koort ei vastanud, aga ma usun seda küll.

Koorti-Prometi «kommuuni» asjad läksid lõpuks halvasti. Tuli ette päevi, mil ateljee nurkadesse loobitud leivatükid jälle välja toodi ja ära söödi. Ateljee üür tundus ka liiga kõrge olevat, aga kuna ülesütlemise tähtpäev unustati, siis peremees järeldas sellest, et üürnikel tuleb edasi elada kolm kuud ja selle eest üür ette maksta. Promet kurtis oma häda vene üliõpilasele Maksimõtšile, endisele salmilauljale. See leidis kohe nõu.

«Kutsuge mind homme õhtuks endi juurde teed jooma. Tulen natuke hiljem ja toon kaasa kaks kaaslauljat.»

Maksimõtšil oli vägev bass ja teised tõmbasid kaasa niisuguse innuga, et kogu «La Ruche» põrises mõlema korra peal. Ja nii kella viieni hommikul. Majas elasid aga ka rahulikud perekondlikud kunstnikud ja need läksid hommikul kampas peremehele teatama, et nad kolivad jalamaid ära, kui need «venelased» majast ei lahku.

Nüüd tuli peremees, pakkus ise soovitusel teise majja ja omalt poolt koguni kolimisraha. Viimase sai Maksimõtš, sest tema toimetas ka ümberkolimisi oma venelaste «artelliga».

Pariisis oli palju nõndanimetatud eraakadeemiaid. Ühte niisugusesse viis Koort paar korda ka mind. Sisse minna võis õieti iga mees, kes soovis ühe frangi eest joonistada elava modelli järgi. Need modellid olid siiski nooremad ja ilusamad kui Peterburis, kus Kunstide Akadeemia õpilaste näitus alati üllatas oma viletsate rüüstatud või bestiaalsete inimtüüpidega. Võib-olla oli seal ka kunstihuvi, tõeline põhjus oli aga vist see, et need vormita kehad üüris Akadeemia odavalt, paarkümmend kopikat seansi pealt. Oma esimese suurema kuju modelleeris Koort siiski ühe niisuguse leivaraaha eest palgatud inimtüübi järgi. Tema süngest «Misère» või «Mure» vanamehest on minul säilinud pea, elusuurune kogukuju aga «ängistas» tüki aega Dr. K. Sarapi salongis tema külalisi. Selle kuju modelliks oli vanematele tallinlastele tuntud Johannes, vaikne nõdrameelne kerjus, kes otsis pikki aastaid linnatänavatel oma kaotatud varandust.

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or a journal entry. The text is written in a dark ink on aged paper. The handwriting is somewhat slanted and compact. The text is arranged in several paragraphs, with some lines starting with capital letters. The overall appearance is that of a personal or official document from the 18th or 19th century.

ESIMENE VIHIK

PARIIS

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or a journal entry. The text is written in a dark ink on aged paper. The handwriting is somewhat slanted and compact. The text is arranged in several paragraphs, with some lines starting with capital letters. The overall appearance is that of a personal or official document from the 18th or 19th century.

Paris
15. september, 1906

Veel paarsada sammu edasi, siis mängin kindlasti ligemas hoovis. See oleks esimene väljaastumine rahva ees ja ka minu esimene teenistus. Mitu korda tegin otsuseks, et lähemas hoovis mängin, aga hoovi värava juures jalad ei kuula sõna. Käed värisevad; kahe käega hoian viiuli kasti kinni, et viiul maha ei kukuks. Süda peksab ruttu; häbi, kartus, et selles majas elab keegi tuttav üliõpilane, kes nägema juhtub, et mina kui hulgas hoovisid mööda kerjan. Teisel päeval vaatab koolis minu päale viltu. Juhtub ehk veel mõni teine üliõpilane mind kerjamise peal nägema, kaotan mina oma usalduse seltsimeeste ees täieste.

Koju tagasi pöörata on võimata — kaks päeva pole mitte jumalaiva hamba alla saanud. Leivategija ei usalda minule võlga anda, temal on ka selleks õigus: minu katkised saapad, närused riided on iga sammu pääl tunnistajaks, et peremehel pole taskus mitte punast krossigi.

Silmade ees kõik virvendab, nagu rõngad õõtsuvad mitmesugustes värvides üles-alla. Viimane õõ oli võimata magada, iga viie minuti järele ärkasin üles — nägin saia- sid sadades vormides, suhkur seisis laua pääl, koguni vorst ei puudunud; see kõik ärritas söögiisu veel rohkem. Uni oli rahuta, terav päävalu tegi koledat vaeva, nagu keegi sor- giks pääluu sees terava asjaga.

Aga kui ma viiuli ära müün — pandimaja on siinsamas nurga pääl? Tuhat uut mõtet üksteise järele ilmusid pähe.

Kõike oma jõudu kokku võttes tegin kindlaste otsuseks, Italia platsi taga järgmises hoovis mängida. Tasa sammusi üle platsi ja vahtisin maha; arvasin, et kuriteo päale välja lähen. Teisel pool Italia platsi tuli kaks üliõpilast vastu. Lühike *bonjour* ja jälle sammusin ma edasi.

Ma tahtsin elu needa, häämeelega oleksin pääga vastu müüri jooksnud. Veel mõni tund segases meeolus, võib- olla oleksin eluga juba jumalaga jätnud. Tundsin, et minu ümbruses on iga sammu pääl ahelad, mitte ühte sammu ei saa vabalt edasi liikuda, et raudketid ei kõliseks. Julgeste tahtsin elusse astuda, oma elu tahtsin ma tuua ohvriks kodumaale, aga nüüd, kus ma kerjan, jõuetu ja väsinud olen, näitab nagu hirvitaks igaüks minu üle. Kodumaa kadus, tema asemele asus minu hinge tühi udune lagendik.

Jõudsin viimaks tähendatud hoovi päale, võtsin viiuli kas- tist välja ja panin häälede, aga nüüd oli küsimine, mida ma

mängin. Lühikese mõtlemise järele jõudsin otsusele, et kõige parem on, kui ma oma kõige armsamat tükki ette kannan, see on Wieniawski «Legende».

Esimene jagu hakkab päälle *andantega*, ma mängin pikemas tempos, kui ette oli kirjutatud, aga iga hää tuli puhtalt kuuldayale. *Allegro moderato* mängisin vihaga, viha oli kõige vastu, mis elas ja mis oli ilus. *Moderato maestoso* pääl jäin seisma, kordasin teda veel kord ja *andante* jätsin mängimata.

Jõud oli otsas, käsi ei tõusnud ülesse. Häbi oli ülespoole vaadata, aga minu jalgade ette kukkus mitu paberirullikest. Seisin ja mõtlesin, kas võtta üles või jätta. Siiski kummar-dasin, tõstsin raha üles ja tänasin kergelt *merci*.

Mängisin uuesti Schumanni «Unenägu». Lõpuks mängisin Chopini «Surma marsshi».

Veel visati mõned krossid, korjasin need üles ja kadusin rahva sekka. Nagu kuriteo oleks ära teinud, kellegile ei tahtnud otsa vaadata.

Kui koju jõudsin, oli juba pime. Oli oli lambist mitu näda-lat otsas; pidin küünlavalgusega leppima. Küünal valgustas tuba viletsaste, kõik asjad jäid udu sisse ja virvendasid. Iseäralikult mõjusid valged gipskujud: nad nagu oleksid oma viletsa peremehe üle hirvitanud. Terve kari projektisid — kõik lõin ühe hoobiga riiuli päält maha: veel mõni hoop ja põrand oli savi- ja gipsiprugi täis, jala all pragises gips. Käisin mööda tuba edasi ja tagasi ja rahustasin oma meelt puruklöödud kujude tükkide praginaga. Istusin tükk aega laua pääl, vaatasin oma purustatud tööde pääle, naeratasin. See pidi kõik nii olema. Hävitada on tarvis, hävitus on rahu. Raha kõlises taskus, puhusin küünla ära ja rutuliste sam-mudega astusin kõrtsi poole, kus hukkaläinud kunstnikud suurema jao oma elust ära elasid.

Istusin laua taha ja rüüpasin ahnelt õlut.

1. oktoober, 1906

Ma istusin poolpimedas toas. Tuletasin kodumaa hämariku-tundisid meelde. Uulitsalt kostis tume hoburaudtee kohin. Iga veerand tunni järele lõi tornikell Püha Sulpiciuse kiriku tornis.

Vastasmajas olid kõik aknad valgustatud. Alumise korra peal, hulgas tubades elas rikas herra. Kui aken lahti oli, vahtisin ma heameelega rikka herra tuppa. Toredad mööb-

lid, õhtuti hästivalgustatud toad, lapsed valgetes siidriietes, liiguvad tulevalgel kui nõiutud vaimud. Kõik näib seal õnnelik olema. Unistav valgus levib suures saalis; ühtegi häält ei ole kuulda, näed ainult, kuidas valged varjud liiguvad.

Vahel õhtutel kostis alt, esimese korra pealt üles minu väikesesse madalasse tuppa klaverihääl. Rikka herra vanem tütar mängis tihti Chopini valssisid; kurvad hääled kõlasid üles. Vahel, peale mängu, astus mängija akna alla, vaatas unistava pilguga aknast välja. Süsimust juuks, tumedad sinised silmad, valge näovärv. Harva vaatas ta üles.

Vastasmaja teise korra peal olid väiksemad korterid. Seal elasid intelligendid. Ka nendel oli klaver. Igal õhtul kõlasid sealt kurvad viisid. Õhtutel mängis tihti keegi Beethoveni «Sonatat kuuvalgel». Kõik jäi minule tumedaks, iialgi ei saanud ma läbi akna tuppa vaadata: aknadel olid alati riided ees.

Ma jõudsin viimaks otsusele, et selles korteris elab õnnetu perekond, kes oma viletsust ilma eest varjab.

Kolmanda ja neljanda korra peal elasid töölised, kes kindlat palka said. Nende korteri aknad olid alati lahti, nii-hästi öösel kui päeval. Õhtul võisin ma läbi akna selgeste näha, kuidas tööline oma perekonnaga magama heitis. Nad ei varjanud midagi. Õhtuti kõlas kolmanda ja neljanda korra pealt «Internationale'i» viis, seepeale kohe bulvarilaul. See oligi kõik muusika, mida ma sealt kuulda võisin.

Kuuenda ja seitsmenda korra peal elasid täisproletariadi perekonnad väikestes korterites. Nende korterid olid kahe-toalised või üks tuba ja köök. Ülemise korra peal oli terve kari lapsi, kes alati aknast välja vahtisid. Suure huvitusega kuulasid nad, kui ma viiulit mängisin. Iga akna peal tuli paar väikest peakest nähtavale. Heameelega mängisin ma nendele igapäevastele kuulajatele.

Seitsmenda korra peal, just minu akna vastas, elas vene naisüliõpilane. Igal õhtul laulis ta. Vahetevahel laulis talle keegi sügava bassihäälega vastu — ka vene keeles — «Uneta öödest», «Kirglistest silmadest». Kõige rohkem meeldis mulle Tschaikovski «Sügiselaul». Igal õhtul võisin ma teda kõige suurema huvitusega kuulata. Mõte lendas kaugele, kaugele põhja poole; kolletav sügisene mets, vihma-sadu, udune, külm...

Külmus oli minu enda sees. Tõepoolest, enne elasin ma tunnetes, laulsin ise silmadest või võisin vaikselt oma eba-jumala ees istuda. Kõik oli hinges nii vagune, soe. Elu oli õnnelik, huvitav olnud, ühtegi igavustundi ei olnud ma

mööda saatnud. Aga nüüd asus külm, igavene külmus mu hinge.

Üksildus, poolpime tuba, valged hirmutavad kujud seina peal vaatasid surnult kõige peale. Mind ei huvitanud kunst ega iludus; ma tahtsin päikest, soojust, ma vihkasin udust taevast, külma sügist, üksikut tuba, aga kõik see käis minu kannul.

7. oktoober, 1906

Täna tahan ma päevaraamatule *appartement*'ist rääkida, kus mina elan. See elupaik on ka seda väärt, et teda ligemalt kirjeldada.

Parisi edelanurgas IV-mas linnajaos on väikene tänav — Rue de Dantzig; sellest keerab veel väiksem Passage de Dantzig. Selle *passage*'i ääres ongi «La Ruche» — Mesipuu. See on ühe viletsa, aga raha poolest rikka maalikunstniku poolt teistele vaesematele kollegadele välja üürimiseks ostetud. Tänavalt hoovi peale astudes on otse vastas ümmargune maja — *Rotonde*. See olla ühe ilmanäituse veinide väljapaneku *pavillon* olnud.

Hoov on ilus — puud ja põõsad ning nende all istumise pingid. *Rotonde*'i ukse kõrval seisavad kaks kaunis osavaste, aga akademialise joonega tehtud naesterahva skulpturat, rinnad paljad. Ukse kohal on lai *balustrade*'iga balkon. Maja iseenesest pole aga tükkiski nii uhke, seisab rauast *carcasse*'i pääl, mille vahel on laotud ühekordsest telliskivist seinad. Kolme maja korra kohta tuleb 50 kiilu sarnast tuba. Kõige kallimad on alumise korra toad, sest need on suuremad ja laes on ka aken, kõige vähem maksavad teise majakorra toad, sest need saavad valgust ainult otsast, ning vahepealse hinnaga on ülemise korra *atelier*'d, sest nendel on ka tolmu täis laeaknad. Ümber ringi seisab veel paar väiksemat, aga mugavamat maja. Kokku võib siia sada meest ära mahutada.

Toad eriti ilusad pole — aknaraamid ära roostetanud, seinad ära määritud ja põrand aukusid täis. Külm on seal talvel küll! Ohukesed seinad ja raudraamidega aknad sooja ei pea, ukse all on niisuke pragu, et võid saapanina sisse pista. Raudahi on sees tuline küll, kui ainult sinna midagi sisse pista on, aga hommikuks on jälle jääkülm. Kõige parem on enesele ööseks paks seitungi kord peale laduda, selle all seisab päris soe.

Elektri valgust meil pole, aga ma ostsin endale viimase raha eest karburadi lambi. See annab kõva valgust, aga rikub hirmsaste õhku ja võib ka kõva pauguga lõhki käia nagu pomm. Minu oma visiseb küll hirmuäratavaste, nii et kõik temast suures kaares ümber käivad, aga plahvatanud pole ta siia maale mitte.

Kõige selle viletsuse eest on aga väljavaade uhke. Ülemise korra akendest võib üle kogu linna näha kuni Sacré-Coeur'i künkast saati, kuhu parajaste kirikut ehitatakse. Öösel võib valgusjuttide järgi ära arvata, kuidas bulvarid läbi linna jooksevad. Ilus pilt, ega midagi!

Paris

20. oktoober, 1906

Jätkan sellel aastal õppimist École-des-Beaux-Arts'is. Vana Merciè oma libedate Venuste ja Dianadega ei ole mulle mitte paleuseks, kuid eks akademialine studium on ikka vajaline ka. Aga kunsti tuleb Rodinilt õppida!

Paris

29. oktoober, 1906

Paar päeva tagasi koputati minu ukse taga ja sisse astus vana tuttav Stieglitzi kooli päevadest Nikolai Triik. Tema oli oma eksirännakute järgi ka lõpuks Pariisi jõudnud ja tahab nüüd nagu mina École-des-Beaux-Arts'is õppima hakata. Mina pidin tema jutu prantsuse keelde ümber panema, et ta omale ka töötoa saaks üürida. Esimene, mida peremees meile pakkus, oli väga räpase laega ja ma tõstsin kohe kõva häält ja näitasin näpuga lae poole: «Noir, noir!» Pärast tuli välja, et see tähendada prantsuse keeli musta värvi, mitte räpast ja musta. Saa sa siis aru!

Paris

14. november, 1906

Ohtul hakkas vihma sadama, pooludune Paris lõpmata liikumise ja müraga mõjub rõhuvalt meeleolu pääle.

Üksteise järele tulevad kurvad pildid mõttesse. Vilets minevik, tume tulevik, kahtlus ja põlgtus elu vastu, elu tüh-

jus, üksiklus — see kõik annab elule tumeda kokkukõla. Mida rohkem sa elu üle mõtled, seda kindlamini jõuad otsusele, et elada ei maksa, elu on unenägu, ükstapuhas, kas lõpetad tema täna ära või päästab sind mõni aasta hiljem surm kui hää sõber viletsast maapäälsest olemisest ära. Aga siiski on tung elada, nii et sinu elu oleks üks akord kõigest sellest kokkukõlast.

Udu seest paistab tulevik... kuulsus, au... aga kui kõik see minu haige mõttekujutus on?

Kell lõi kaks, kui üle Saint-Micheli silla sammusin turu poole. Turu juures on üks kõrts, kuhu öösel kella kolme aeg seltskonna silmis langenud inimesed kokku kogunevad.

Kõrts on viinapoe all, kitsas porine trepp viib alla kõrtsiruumi. Kõrtsi eestosas istuvad kaks linnavahti, kes korra üle valvavad. Neli madalat keldrituba, see on kuulus Pariisi kaabakute kõrtsiruum. Seinad on lubjatud, ära suitsunud, nimesid täis kirjutud. Tuleb ette, nagu viibiks kuskil keskaja lossikeldris.

Rahvas on hukkaläinud inimesed, suurem osa on läbikukunud muusikajüngrid, siis ei puudu sääl ka kunstmaali- ja kujuraiujaid, suur hulk uulitsa-naisterahvaid. Nende seas on vahel väga ilusaid; need on mudelid, kes on sunnitud uulitsa-teenistusega leiba teenima. Kella kolme aeg on see kõrts rahvast täis; laulmine, klaveri- ja viiuli mäng kestab kuni hommikuni.

Kõik seda rahvast võib kahte jakku jagada: ühed on igapäevased käijad, teised, kes huvituse pärast sinna lähevad. Päältvaatajad on enamaste kõik väljamaalased — inglased, ameeriklased, venelased. Võõra käest küsib kohe keegi naisterahvas suitsu ja kui ta eitava vastuse saab, küsib uuesti, kas ta ei sooviks temale õlut osta. Kui ta kumbagi ei saa, võtab ta sukasäärest rahakoti ja paberossipaki välja ning pakub ka sellele, kelle käest enne suitsu oli küsinud.

Ma istusin nurka klaverimängija vastu; mind huvitas see mees väga. Tema nägu tuletas Charles Baudelaire'i laulu meelde «*Et jamais je ne pleure et jamais je ne ris*» (kunagi ma ei nuta ja kunagi ma ei naera!) Ma ei näinud ka, et klaverimängija oleks kordagi naernud. Mõõtmata kannatus paistis tema näost, iga uue akordiga pitsitas ta silmad kinni, aegamööda, elu põlates, tegi ta need uueste lahti. Vahetevahel saatis mõne põlgliku pilgu rahva poole, pitsitas uuesti silmad kinni, nagu tahaks ennast ja seda seltskonda unustada. Uneta öödest, joomisest olid silmad päälüü sisse vajunud, kaks sügavat valujoont katsid tursunud

nägu. Suu oli ilma karakterita, tahtmise jõuta, viha ja põlastavad jooned liikusid suu ümber.

Iga hää, mis tema kuuldavale tõi, tuli hingepõhjast, täis valu ja kannatust. Tema mäng, see oli tema kurvastav hing. Ta mängis ilma vahet pidamata, kõige paremini mängis ta Beethoveni sümfoniat. Kui mitu korda olen ma seda tükki kuulnud, sümfoniakontsertidel, kunstnikkude ettekandes, aga kunagi ei ole see minu pääle nii mõjunud kui seekord.

Teises toas lauldi *boulevard*'i laulusid. Missugune vahe — ühes toas kõneleb inimese hing, teistesse see kõik ei puutu!

Pää kumises kõigist neist tundmustest ja kannatustest, mida paari tunni sees olin näinud. Ma ruttasin välja värsket õhu kätte. Turu pääl oli kibe töö, talupoegade koormad seisisid kõrvuti; kapsa, salati, porgandi virnad losutasid jalgteel pääl ridades.

Üks jagu töömehi magasid jalgteel ääres pori pääl. Seda õnnetut pilti nähes läks süda veel kurvemaks. Kus on õigus? Ühed sõidavad tõllas siidi sees, pillavad, joovad, ei tee mingisugust tööd. See, kes tööd teeb, peab pori pääl magama. Vilets on Pariisi turu tööliste pääle vaadata — katkenud, mustad, porised. Kell lõi neli, ma raputasin kõik tumedad mõtted maha, ruttasin koju, et hommiku kella kaheksa ajal ettelugemisele minna.

Paris

22. november, 1906

Täna nägin ühes veikeses kunstimagasinis norra maali- kunstiniku Edward Munchi töösid. Vapustav! Temal on nii-sugune ekspression, mida ma mitte ühegi teise kunstiniku juures pole näinud.

Paris

2. detsember, 1906

Inimene laulis, viis oli kurb, rõhuv. Selge, kõlava häälega kordas ta viimast salmi. Viimase noodi võttis ta väriseva häälega. Pikkamööda laskis ta siis oma pea ettepoole vajuda ja vahtis jääkülmade kivide peale, nagu otsiks ta nendelt halastust ja kaastundmust.

Silmad olid lauljal auku vajunud, kaks sügavat valujoont

ehtisid ta palesid. Suu ümber lehvis põlgtus ja meeleheitmine.

Ta tõstis uueste oma pea üles; kaks vihast silma välkusid tumeda läikega süsimustade kulmude alt.

Ta laulis hädast, viletsusest, ülekohtust. Ta hääli värises külmast ja näljast. Rahvas liikus mööda suurt Italia *boulevard*'i edasi. Ajalehemüüjad karjusid kõva käriseva häälega: «*La Patrie!*»

Räbalates naesterahvad müüsid kõiksugu kribu-krahu kraami: Pariisi linna plaanisid, saapanööriidid, punasest paberist sotsialistide roosisid, odavaid postkaartisid. Iseäranis tungivalt pakkusid nad oma kaupa väljamaalastele. Toredates riietes naesterahvad liikusid uhkelt edasi. Mitmevärviline — punane, sinine, lilla elektrivalgus heitis selle kirju seltskonna peale nõidusliku värvi.

Liikumine... Kõik tõttasid edasi. Kuhu? Inimene seisis jalgtel ääres ja laulis. Üksikud jäid seda kurba laulu kuulama; need olid põlatud, rõhutud ja kannatasid eluülekohtu all.

Rõhutud hinges leidis iga kaebav hääli vastukõla. Rõhutud hing on tunderikkam ja sügavam; iga hääli, mis kannatusest kõneleb, mõjub rõhutud hinge peale; kurvas viisis leiab ta oma hinge ja tundeid.

Uulitsanarr leidis rahva poolt palju suuremat tähelepanemist; terve kari torukübarates isandaid kogus tema ümber. Heameelega kuulasid nad narri teravaid kõnekäändusid ja roppu nalja, mis aga nii ilusaste ja peenelt ette olid kantud. Naljad olid kõik naesterahvaste kohta sihitud; ilusad naesterahvad kuulavad ise ka hoolega seda pealt. Tsilindrites isandad vaatavad häbemata julge pilguga uulitsanaesterahvaste peale; ilusad valged näod, tihti lapselikkude silmadega ei jäta ühtegi pilku võlgu.

Teisel pool *boulevard*'i seisab suur kivimaja oma tumedate akendega, seinad peale on kuldsete tähtedega kirjutatud: «*Fraternité, Égalité, Liberté*» (Vendlus, ühesugusus, vabadus).

Nagu must tontidekogu paistavad mustad tähed läbi kolletanud puulehtede: Vendlus... vabadus...

Märja kiviseina najal istub kokkulangenud naesterahvakuju. Keha väriseb külmast ja näljast. Pea on ettepoole langenud, käed ristis. Riidehilbud on katkised, mustad, vaevalt katavad nad äranälginud keha. Juuksed on tuhakarva; üksikute salkadena lehvivad nad tuule käes. Silmad on sügavale pealuusse vajunud, nad vaatavad väsinud, tumedal,

jõuetul pilgul ümber. Tasa palub õnnetu süüa, ta palub Kristuse nimel...

Toredates riietes naesterahvad ruttavad põlatust mööda. Kõigil on rutt, kõik tõttavad edasi, kellelgi pole inimese õnnetusega asja, keegi ei mõtle, et seltskond selles süüdi on, et see inimesesoo häbi, seltskonna teotus on.

Paluja pea kohal on kuldsete sõnad kirjutatud: «*Fraternité, Égalité, Liberté*», mille eest tuhanded oma elu andsid, et õdedel ja vendadel õnnelikum tulevik oleks.

Kõige suurema rahuga kaupleb tsilindris isand noort ilusat tütarlast. Ilusates riietes inimene on sunnitud oma ilu ja hinge müüma. Mis aitab toredus, kui teada ei ole, kas mitte homme nälga varaks ei saa. Ta müüb ennast ja sellepärast on ta põlatud, seltskonnast välja heidetud. Seesama, kes täna teda ootab, näitab homme tema peale näpuga; inimene tõugatakse teiste seast välja. Kes tasub seda, on seda üleüldse võimalik rahaga tasuda? Kus on õiglus?...

Trahterist kostab kõlav sopranohääli. Seal laulab lõunamaa neiu, ta laulab kõlavas keeles armastusest, õnnest, tunnetest. Tumedad silmad vaatavad abi otsides ümber. Viletsus sunnib teda laulma, viha annab jõudu, häbi — valutundeid.

Paks, rasvane vabrikant, kes toredaste elab, istub valge marmorilaua taga, joob kallist kihavat viina ja paneb vahetevahel hõbedase lusikaga libedat jääd sinna sisse.

Ahnelt neelab ta lõhnavat jooki. Enesearmastus, küllus, põlastav naeratus paistab tema näolt.

Rahulikult kuulab täissöönud inimene tunderikast laulu, tema hinges ei leia ainuski hääli vastukõla.

Vahetevahel vaatab ta ahne pilguga kahvatanud näo peale. Neiu süsimust juuks sätendab tulevalgel, poolkahvatanud roosad huuled äratavad viina mõju all seisvas kuulajas veel rohkem elajalikke tundeid. Vabrikant on kannatuste vastu külm, osavõtmata. Ta soovib seda hinge, millest tundmused healena ja sõnadena välja voolavad, endale. Ta tunneb selleks õiguse olemas, sest tal on — raha. See lubab kõik...

Väljas liigub aga endist viisi kirju rahvahulk, mida mitmevärviline elektrivalgus nõidusliku kumaga üle kallab; külmast ja näljast värisev hääli laulab bulvari ääres puudusest ja kannatusest, ja aukuvajunud silmadega jõuetu naesterahvas palub nõrga häälega süüa. Tema pea kohal seisavad suurte kuldsete tähtedega sõnad:

Fraternité, Égalité, Liberté.

Paris
10. jaanuaril, 1907

See Louvre on üks Jumala õnnistus. Parisis on jaanuar ja veebruar väga halvad kuud, toad on külmad ja kuskil sooja ei saa, igal pool udune, niiske ja vahel päris hullupööra külm. Louvre'is on aga keset saalisid soojenduse restid, kust soojus ülesse saali tuleb. Mina ja mitu teist inimest ka seisavad resti peale ja vaatavad seina peal pilti häste kaua. Sissepääsemine on ju prii. Rääkimata sellest, et Egiptuse ja Assüria kogud on väga hääd ja ka *Renaissance*'i Saalid on haruldaselt hääd maale täis: Leonardo da Vinci, Botticelli, Tizian, Memling. Skulpturadest meeldivad mulle iseäranis Donatello ja Michelangelo omad, vapustavalt ilus on ka Kreekast Samothrake saarelt leitud Nike kuju.

Paris
3. veebruar, 1907

Sajab peenikest külma vihma. Suur puiestee on rahvast tühi. Ülestõstetud palitukraedega üksikud jalutajad ruttavad edasi.

Vaesed ajalehemüüjad on halva ilma peale vaatamata uulitsal ja pakuvad oma kaupa vastutulijatele müüa. Paljudel on saapad katkised, külmast punased jalakannad välguvad läbi poriste jalanõude. Suurest karjumisest käriseb hää vastikult, nagu hoiaks keegi näljase inimese kõrist kinni. Ei saa muidu neist õnnetest mööda minna, kui ostad ühe vastiku lehe ära.

«*Merci*,» ütleb ajalehemüüja. Ruttu jookseb ta edasi ja karjub: «*La Patrie*»; ostke «*La Patrie*'d»!

Läbi udu kaugel ühe põikuulitsa nurga peal seisavad kaks tumedat kogu. Pikem neist vaatab igale möödaminejale otsa. Teine seisab eemal nagu kivistunud. Pikkamööda liginen kahele tumedale kogule. Pikk naesterahvas eluta silmadega vaatab mulle otsa ja vaevalt kuulda healega sõnab: «Soovite teie minu veikest?»

Külmalt, ilma igasuguse valutoonita kõneleb inimene, kellel elus enam midagi kaotada pole.

«Soovite?» kordab ta uuesti.

Ohver seisab eemal. Kaks noort, valust ja häbist kurnunud silma vaatavad mulle otsa. Suu ümber on suured sügavad valujooned; huuled on närtsinud. Kaks silma — esimest

korda elus näen ma nii õnnetu silmi. Pikkamööda langevad silmad kinni, nagu sünnitaks silmalaugude liigutamine valu.

Ruttu, närvilise liigutusega teeb ta kaks särata silma lahti. Neis kujuneb kuristik, täitmata sügavus, ilmleppimata viha ja needmine.

Mu Jumal! Ema müüb oma last!

On see noore tütarlapse peal! On see võimalik, et väike, kõhetu valge kael seda kurnatud pead suudab kanda!

Ajalehemüüja jookseb mööda ja karjub: «*La Patrie*!» Pidusöök presidendi juures. Greeka kuninga külaskäik!...

Mina ei saa edasi minna, ahnelt vaatan ma kuristikutalistesse silmadesse.

Keegi heades riietes mees peatab kahe õnnetu juures. Tema vaade on vastik; kaks väikest silma, mis rasvasest näost vaevalt välja paistavad, himulise pilguga.

Ta seisatab. Pikem naesterahvas ligineb ja lausub tasa ühetaolise häälega: «Soovite minu väikest?»

Isand seisab, mõtleb ja rahulolemise märgiks noogutab peaga.

Varsti kadusid kolm kogu udusse. Üks sammub ees, liigutused täis julgust ja elurõõmu. Kaks lähevad talle järele. Lühema käik on pikaldane, igast liigutusest paistavad põlgus ja meeheitmine vastu.

Kaua vaatasin ma pimedasse udusse kadunud kolmele kogule järele. Ma ärkasin alles siis sellest olekust, kui lehemüüja uueste minu ees karjus: «*La Patrie*!» Pidusöök presidendi juures...»

7. märts, 1907

Ilus märtsikuu ilm. Päikene paistab soojaste aknast sisse. Igatsusega vaatan läbi akna sinava taeva poole.

Väikesest pööningutoa aknast pole näha muud kui neljanurgeline tükk taevast.

Uulitsalt kostab tume kohin ülesse seitsmenda korra päälle.

Kõrvaltoas laulab vanaeit väriseva häälega, iga viie minuti järel kõhib ja hakkab uueste sedasama laulu laulma. Pool aastat olen ma selles kongis juba elanud, iga päev kuulen ühte ja sedasama laulu hakatust, aga lõpule pole eit veel senini jõudnud.

Vana lauakell käib väga korratult, ühe löögi lööb ruttu,

teise pikkamisi. Iga pika löögi juures kell nagu mõtleks: kas käia või tõrkuda?

Müdin ukse taga, keegi koputab.

«Sisset!»

Uks läheb pikkamööda lahti, pimedast eeskojast ilmub tüpikaline juudi nägu.

«Elab siin isand Koort?»

Anda-võtta, päris «sotsialdemokratlase» nägu. Hääsüdamelised silmad vaatavad naeratades otsa. Suur kongis nina, pikad sasis juuksed, õre kitsehabe. Sinine vene särk, vana ärakulunud palitu ülestõmmatud kraega, porised saapad, mis paaril kuul pole viksi ja harja näinud.

Üle sotsialdemokratlase õlgade vaatavad kolm metsikut nägu, kes temast pää jagu pikemad. Ettepoole astub üks kõhetu näoga mees. Sügavate kulmude alt vaatavad kaks säravat silma täis julgust ja elujõudu, suu ümber lehvib õnnelik naerujoon. Rutulise selge eesti keelega kõneleb ta: «Nüüd oleme ometi ühe eestlase üles leidnud!»

Kaks teist eestlast seisavad häbelikult, nagu ei usuks nad, et on eestlase juures.

Olime rõõmsad, et võisime vabalt eesti keeles kõnelda.

Hulgal ajal polnud ka kodumaalt mingisuguseid teateid saanud ja nüüd on siin kolm inimest, kes ise Eesti ajalooliku osa läbi on elanud. Kahel põgenejal olid lühikesed hallid palitused seljas, säärttega saapad jalas, palitu all päris kodumaa ülikond, mida meil harilikult külamehed kannavad. Häämeelega vaatan suguvendadele otsa, kes harilikus eesti ülikonnas on Pariisi ilmunud. Kõige rohkem lõbu teevad mulle säärttega saapad, mida ma hulgal ajal väljamaal pole näinud.

Sotsialdemokrat küsib, kas ei võiks mõni neist minu juures korterit leida. Et minul väga väike tuba on, siis võin kõigest ühe võtta; teised kaks peavad mujalt korteri otsima.

Tuba, kus mina elan, on igapidi üks hää mehesamm. Toakraamiks on väike laud, tool ja raudvoodi, millel aga põhi puudub. Põhi oli laudadest ja talvel külma ajaga põletasin põhja ära; sest ajast saadik magan põrandal ja voodist sai hää raamaturiiul. Ühe seina ääres magan, keset tuba seisab laud ja akna all on pesu- ja keedunõud. See on kõik minu majakraam.

15. aprill, 1907

See eestlane, kes minu juurde elama jäi, on ameti poolest tislér.

Kõik on Tallinna mehed. Teine meremees ja kolmas leivategija. Järgmisel päeval kolis meie juurde leivategija ja mõne aja järel ka meremees. Nüüd mahtus sellesse tuppa neli inimest elama, kuna harilikult siisugust tuba koerakongiks võib nimetada. Päeva aeg polnud suurt hädagi, üks jagu rahvast vaatas ärisid, ja ise olin hommikupoole koolis. Kõige suurem viletsus oli magamisega. Et kõik magama mahuksid, selleks oli tarvis toakraam läbi akna välja tõsta. Kuu aega reisisid laud, tool ja pesukauss läbi väikese akna katusele. Magamine oli algupäraline. Tuba oli just nii lai, et neli meest magama mahtusid, nagu heeringad vaadis. Kord pidi siin nelja asemel kuus meest magama.

Mõne päeva elamise järele lõppes raha otsa, tarvis oli suguvendadele tööd otsida. Tisléri kohta polnud suurt kartust, et tema tööd ei saa, aga mis leivategija ja meremehega pääle hakata? Leivategija ei mõistnud pääle eesti keele ühtegi keelt, meremehel polnud kuival maal midagi teha. Tegime otsuseks, et meremees on tarvis Londonisse saata. Vene sotsialdemokratlased lubasid reisiraha. See jäi ainult lubamiseks. Vaene meremees elas kuival terve kuu aega. Sotsialdemokratlased ütlesid iga kord, kui meremees raha käis küsimas: «Tulge hommel!»

Iga päevaga läks meie seisukord viletsamaks, raha oli kõigil otsas ja abi ei olnud kuskilt loota. Kõige rohkem kannatasid leivategija ja meremees. Tislér sai selle aja sees, vene juudi juurde koha, 4 franki päevas. Prantsuse mulla-töölaine saab 5 franki päevas, tislérid 8—10 franki.

Leivategija ja meremees istusid kodus ilma söömata, tükk leiba oli päris taevamanna.

21. aprill, 1907

Keegi vene üliõpilane tuli Belgiast ja andis ühe vabriku aadressi, kus töölisi vaja oli. Meremees sõitis sinna.

28. aprill, 1907

Meremees kirjutas, et Belgias võivad ka teised tööd leida. Sinna saadeti nüüd ka leivategija ja veel mitmed teised

põgenikud, nende seas kaks kooliõpetajat ja üks Riia polütehnikumi õpilane. Ohtuti toakraam katusele enam ei koli.

2. mai, 1907

Käisin täna «Bon Marché» ruumides jalutamas. «Bon Marché» on üks kõige suurem magasin Parisis ja kui ma ei eksi, terves ilmas. Igaüks võib vabalt «Bon Marché» kaupluse ruumidesse minna ja riietevirnade vahel jalutada. On ostjaid vähe, küsib müüja viisakalt: «Monsieur?»

«Bon Marché» ruumides on tundmus, nagu kõnniksin kuskil Arabia kaupmehe kaubalaos, nagu neid «Tuhat ja ühe öö» juttudes väga luulelikult kirjeldatakse. Lugemata palju on siin kõiksugu kaupa: terved virnad kangarullisid, valmisõmmeldud riideid, suuri kasukaid, ilusaid siidist naesterahva-ülikondasid jne.

Kauplus on kolme korra pääle mahutatud. Teise korra pääl on lugemistuba ja einelaud, kust limonaadi ilma hinnata saada on.

Iga päev pääle kella kolme võib «Bon Marché» asutusi vaadata. Kell pool neli koguvad need, kes soovivad magasinini vaadata, lugemistuppa. Lugemistuba on ilma hinnata. Suure laua pääl on ajalehti ja ajakirjasid mitme keele pääl; siis veel paberit, kirjaümbrikuid ja tinti. Igaüks võib laua taha istuda ja magasinini paberi pääle kirjutada, selle eest mingisugust maksu ei ole. Kirjaümbrikute pääle on magasinini nimi ja aadress trükitud, nii et iga kiri magasinini nime ja kuulsust laiali laotab.

Lugemistoa seina pääl ripub piltisid. Iga töö all on kunstniku adress ja nimi. Hinna määrab kunstnik ise. Platsiraha maksmist ei ole. Seda õigust on kunstijüngrid julgeste tarvitanud ja kõik seinad laeni täis riputanud. Ka marmortöösid ei puudu. Muidugi ei ole see ainult kunsti edendamise pärast nii sisse seatud, vaid selleks, et magasinini kuulsust tõsta.

Kamina pääl seisavad *monsieur* ja *madame* Boucicaut' marmorikujud. Boucicaut on selle magasinini asutaja.

Lugemistoa juurest läheb trepp kolmanda korra peale. Suurepäraline trepp, ta astméd tõusevad pikkamööda ise üles, tunned, kuidas kolmanda korra pääle sõidad. Üleval trepi otsa juures seisavad kaks teenijat, kes sind vastu võtavad, et maha ei kuku, kui üles oled jõudnud.

Kell lööb pool neli. Tuleb juht ja kummardab ootajate poole. Vaatajaid on inimest kaksikümmend: kolm inglasi,

kaks ilusat hallide silmadega amerika neitut, käes punased Baedekerid, üks hollandlane, kes suure hoolega üles kirjutab, mis juht kõneleb, minu tuttav vene ajakirjanik ja veel mõned muud.

Esimene saal, kuhu meie jõudsim, on elektrilampidega valgustatud. See seal on nende jaoks, kes õhtu jaoks rõivaid soovivad. Riiete värv muutub tulevalgel: taevakarva sinine näitab rohekalt jne.

Juht seletab: «Bon Marché» kaupluse ruumides on 3900 elektrilampi, elektrit valmistavad üheksa masinat 1125 hobusejõuga. Masinaruum on keldrisse mahutatud ja tarvitab ühe vakamaa suurust platsi. «Bon Marché» suurus on üleüldse kümme tuhat ruutmeetrit (üks dessätin), juurde arvata veel hobusetallid ja teenijate korterite ruum.

Järgmine asutus, mis meie vaatasime, oli köök. Raske on endale nii suurepäralist kööki ette kujutada. Teenijad saavad magasinini poolt ilma hinnata söögi, s.t. söök arvatakse palgast maha. Supikatlad olid hääd tõrrekesed, kokku oli neid üheksa. Ühekorraga keetis see köök 360 pange suppi. Raudkaaned liikusid aurujõul üles ja alla, vändast oli tarvis pöörata. Kokkasid oli kolm tosinat. Ühe seina ääres oli pikk raudahi. Juht kõneles mõne sõna kokaga ja ahju ukseid läksid lahti. Ahju sisse mahub 360 väikest ahju, nii et ühekorraga võib 360 portsjonit praadi valmistada. Kõige rohkem äratas imestust kartulikeetmise aparaat, mis 70 puuda kartulit ühekorraga võib valmistada. Mune läheb siin iga päev kümme tuhat tükki.

Köögis oli väljakannatamata palavus. Juht tõttab edasi, et keegi ei küsiks, kuidas inimene võib päevad otsa nii, suguse palava käes tööd teha.

Läbi pika klaaskäigu jalutasime söögitoa poole. Söögitoa ukse juures käigus olid seina sees kolm kassat; iga kassa kohal olid musta tahvli pääle söökide nimed kirjutatud. Kassad olid selle jaoks, et sööki välja anda. Lõunasöögiks saab igaüks portsjoni liha, rohelist ja järelsööki, pool liitrit veini ehk pudeli õlut. Söögisaal on suur, kaheksakümmend akent, 56 sülda pikk, pikad lauad punasest puust. Naesterahvaste söögituba on väiksem ja hästi kaunis. Naesterahvastel ei ole vein ja õlu mitte jaopärast. Igaüks võib juua nii palju kui süda kutsub.

Kõik teenijad söövad kolmes vahetuses, meesterahvaste söögilauda mahub ühekorraga 1200 inimest.

Kolmandas söögitoas söövad voorimehed ja pakikandjad, üleüldse 650 inimest.

Veel käisime terve rida asutusi läbi, mis pääle kahe tunni kestis, enne kui lõpule jõudsim.

Paris

1. september, 1907

Mitu kuud pole päevaraamatut ette võtta saanud. Norras oli kõva põllutöö ja kui tunnikese vabaks sain, võtsin hoopistükkis pintsli kätte. Mõned maalitööd, mis paremini korda olid läinud, võtsin ka Pariisi kaasa, paar maastikuvaadet ja *nature morte*'i. Norras on väga ilus mäestikuline maastik.

Paris

3. september, 1907

Ma armastan sind, Paris, kui hõbekarva kuu kahvatult tumesinisest taevast su lõpmata liikumise peale vaatab. Paris, Paris, kui ilus sa oled keskööl, kui harvad, üksikud käijad mõttes mööda su poolpimedaid uulitsaid liiguvad. Must siluett: järsku paistavad vormid hallsinakalt valgustatud seinale peal. Pikkamööda liigub tume kogu edasi, heidab sügava varju kivist uulitsa peale... Ühes käijaga kaob vari aegamööda sinavasse udusse; käija ja vari, kõik muutub kauguses ühiseks tumesiniseks koguks. Silmade ees virvendab veel must sügav vari, kuni su tähelepanekut mõni uus möödamineja oma peale tõmbab. Tihti kaob see kuju järsu musta varju sisse, mis majad uulitsale heidavad. Tume tasane ühetooniline kahin kostab kaugelt nagu tormi kaja. Selle ühetoonilise kahina seest kõlab vahetevahel hele tornikella helin; kurvalt kõlab veel viimane löök, nagu sõjamehe hää peale lahingut surnute keskel.

Vaatad ülesse. Sügava sinise taeva peal paistavad majade mustad konturid... Sirgete mustade joontena kujunevad maja katuse vormid sinava fooni peal. Kõik seisab nii mõttes nagu leinaks mässavat, tormilist minevikku taga. Kartlikult vaatab mu saatja oma unistavate silmadega neid musti majasid. Järsud sirged jooned mõjuvad ta peale saladuslikelt. Ma tunnen, kuidas ta tasakeste värisedes mu käe najale toetab. Pikkamisi liigume mööda *boulevard*'i Panthéoni poole. Ikka rohkem ja rohkem tuleb ta vägev torn udu seest nähtavale. Veel mõni samm — ja meie seisamegi toreda ehituse ees. Uhkelt nagu võitmata kangeline, kerkib ta taeva poole.

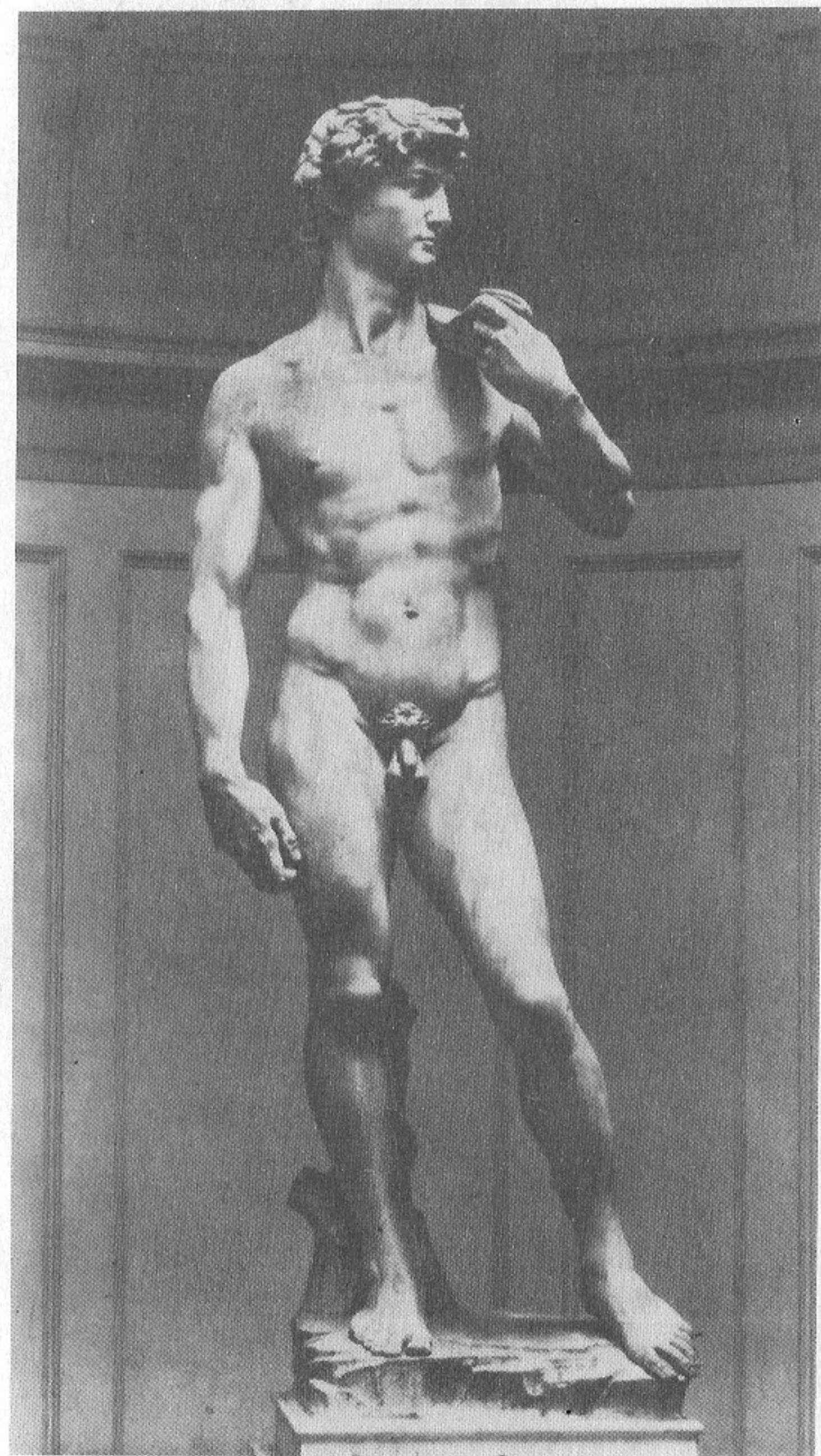

1. Jaan Koort (foto 1913. aastast)

2. Vana-Egiptuse kunst. Kirjutaja Kai. III aastatuhande keskpaik e. m. a. Louvre

3. Michelangelo. Taavet. Marmor. 1501—1504. Firenze

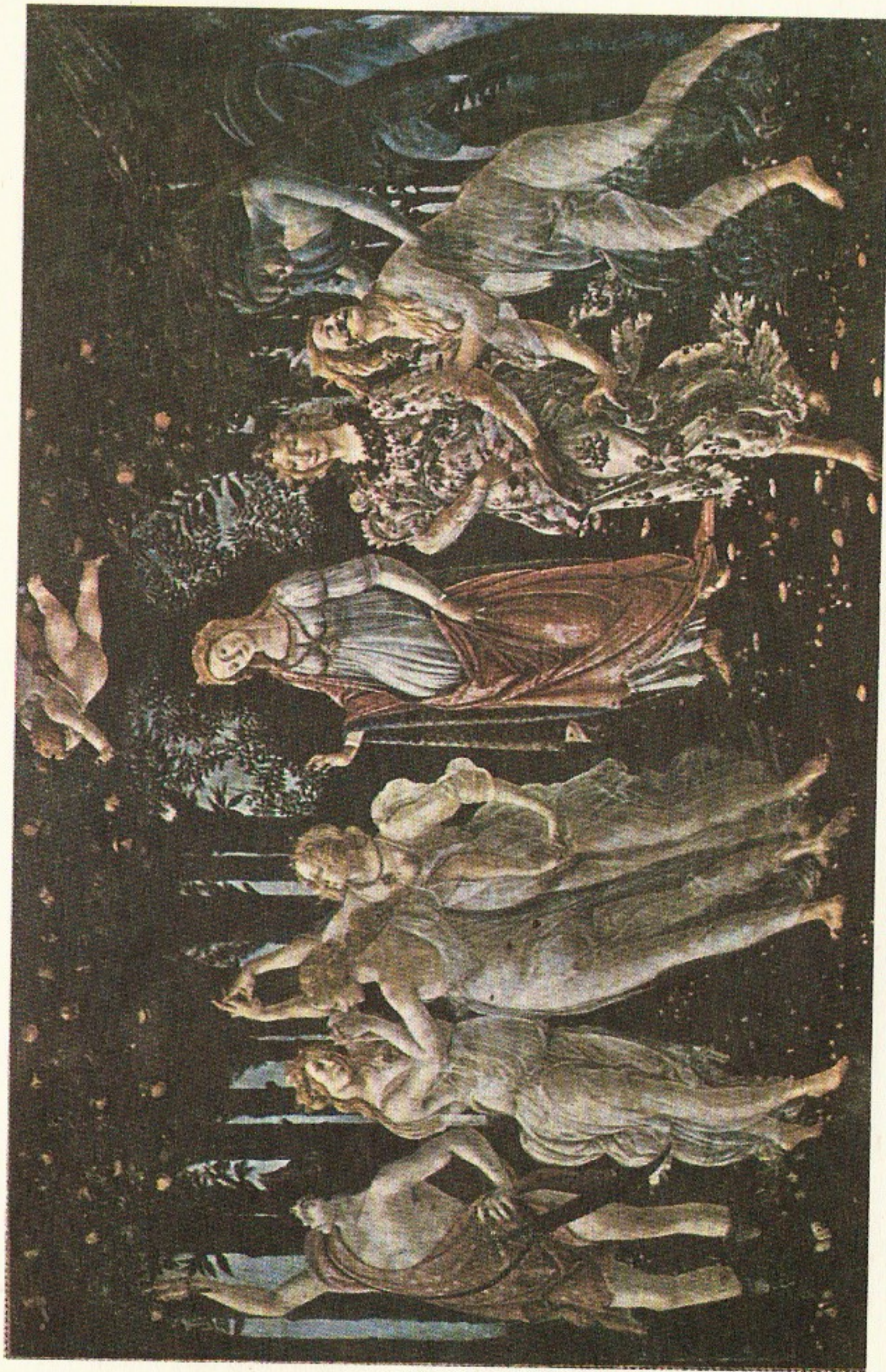

4. A. Rodin. Mõtleja. Pronks. 1879—1900. Pariis

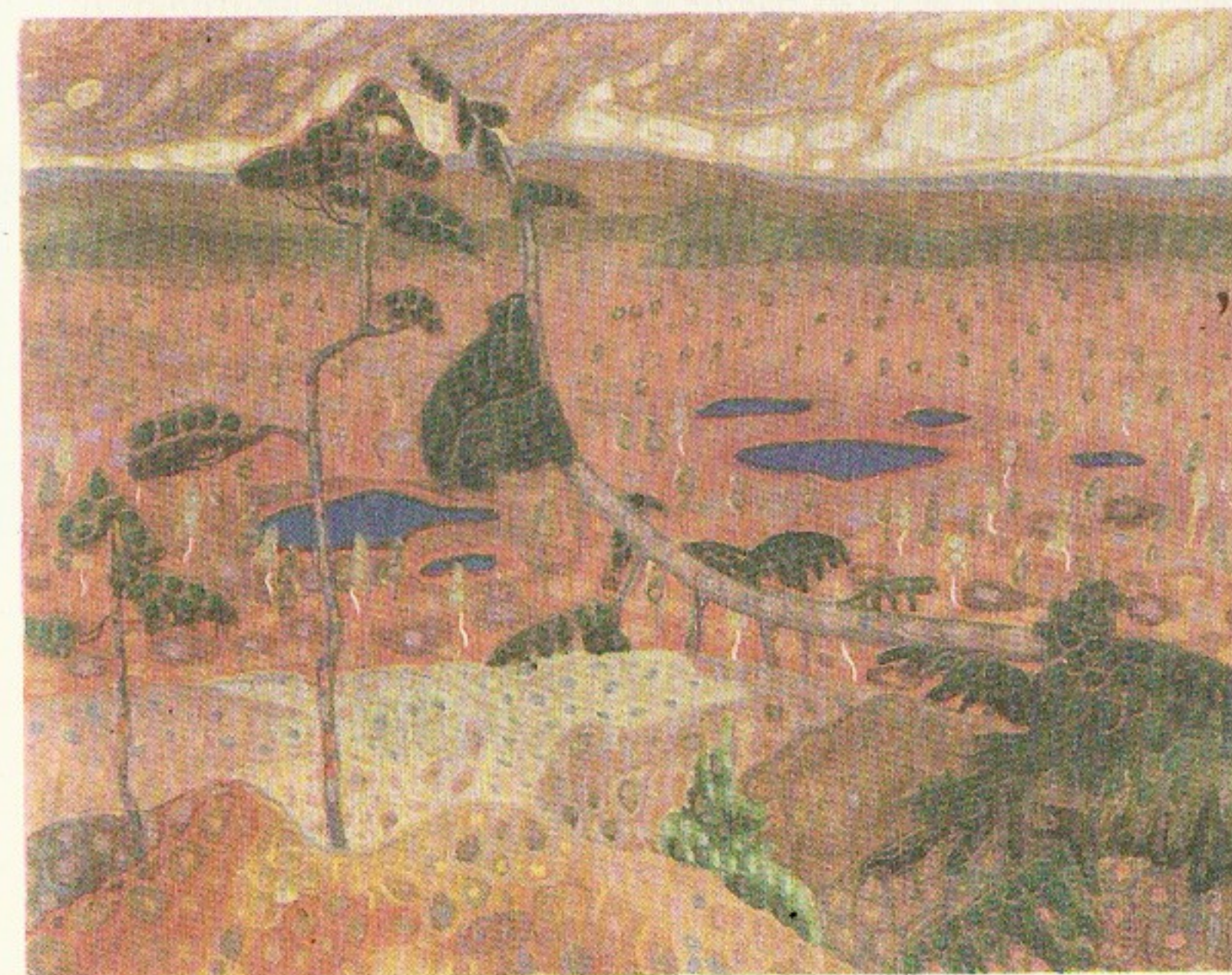

5. J. Koort. Henrik Ibsen. Kips. 1908. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum

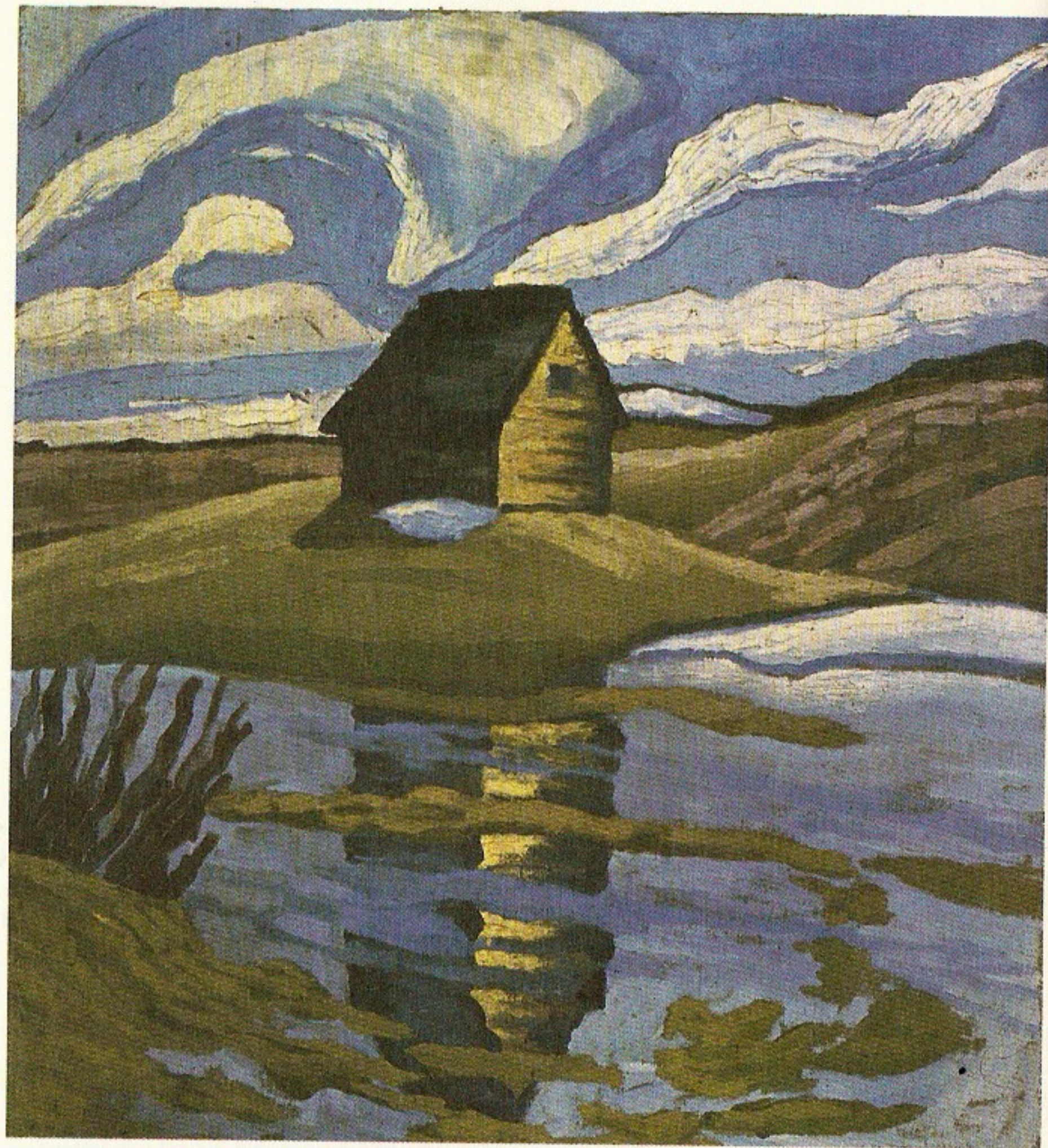

6. S. Botticelli. Primavera (Kevad). Umb. 1478. Uffizi galerii

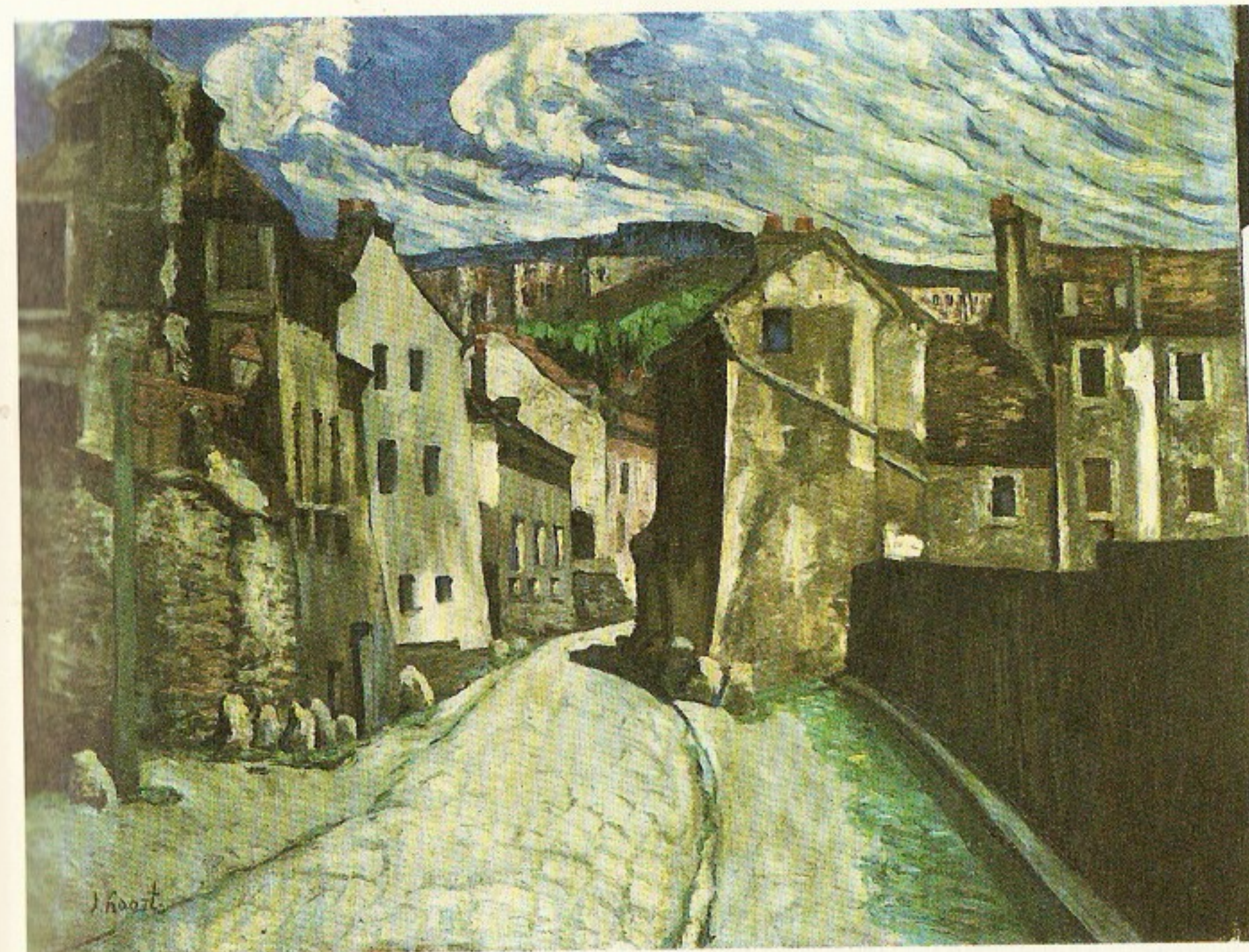

7. V. van. Gogh. Tänav Auvers'is. Õli. Ateneum, Helsingi
8. K. Mägi. Norra maastik männiga. 1908—10. RKM

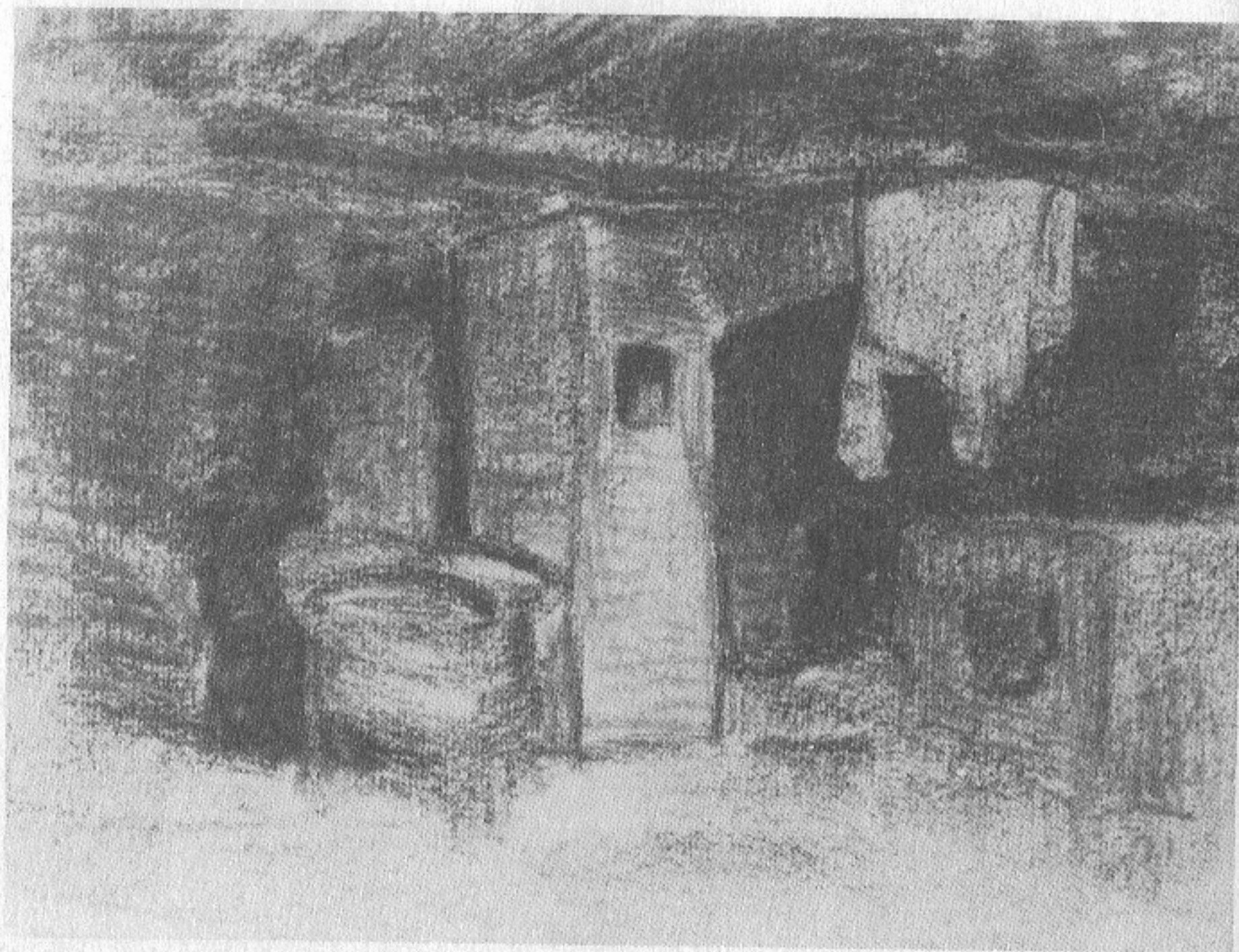

9. J. Koort. Otepää kevadmaastik. Õli 1910. TKM

10. J. Koort. Pariisi eeslinna tänav. Õli. 1909. TKM

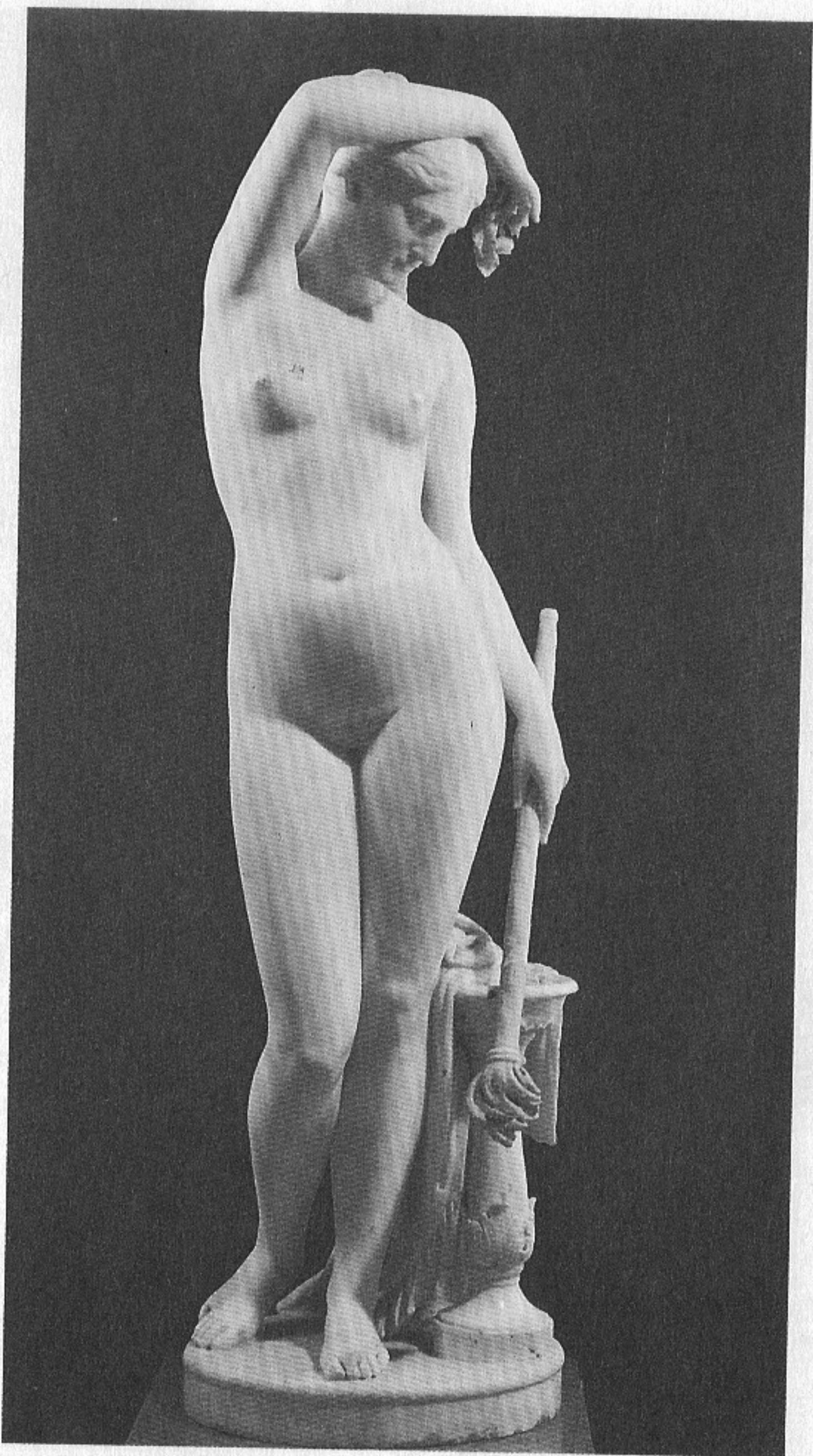

11. J. Koort. Võõrus. Süsi. Erakogu. Tartu

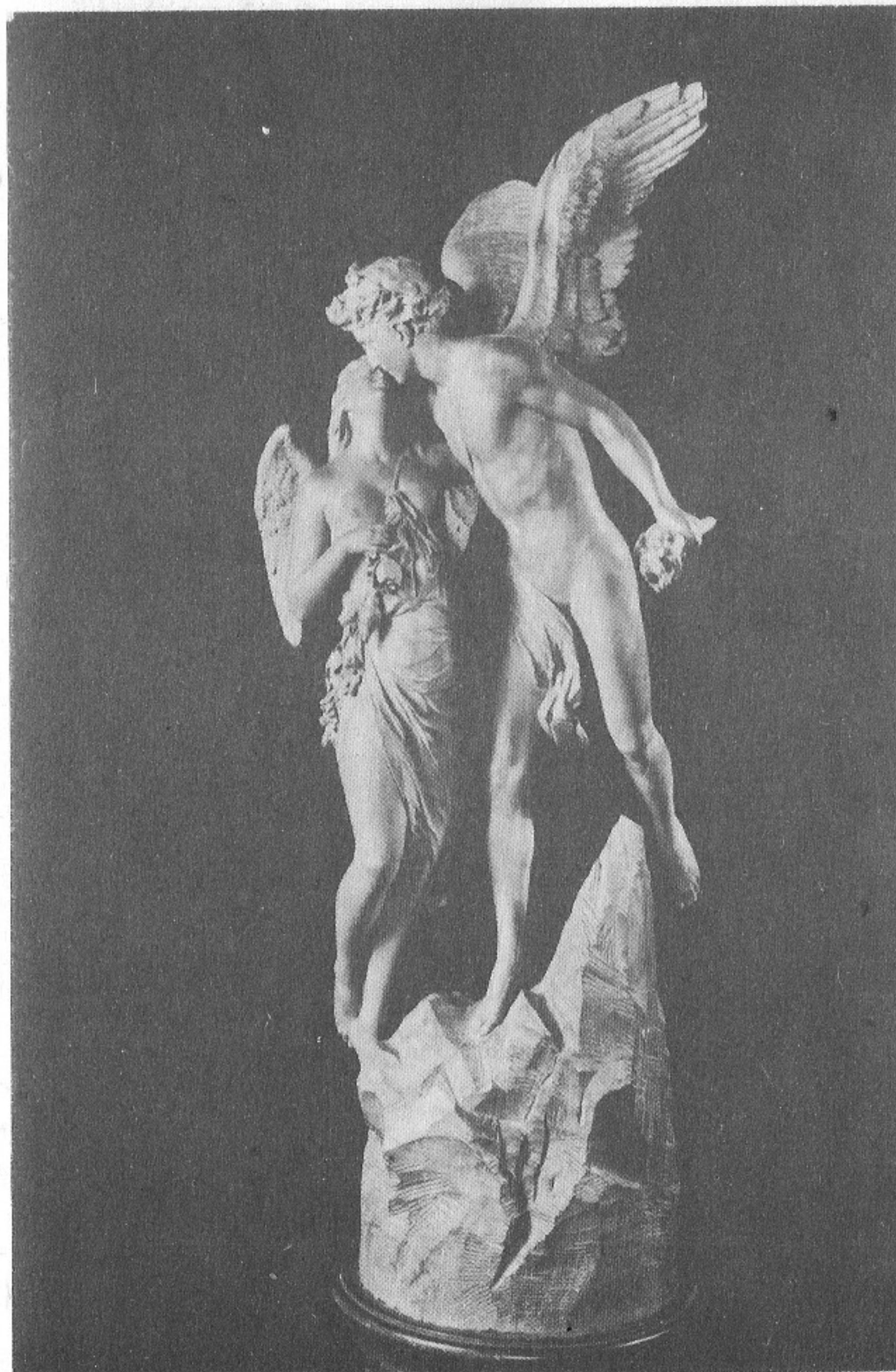

12. J. Koort. Ema portree (lõpetamata). Õli. 1913. Erakogu. Tartu

13. A. Weizenberg. Hämarik. Marmor. 1890. RKM

14. A. Adamson. Koit ja Hämarik. Pirnipuu. 1895. RKM

15. J. Koort. Abikaasa portree. Basalt. 1916. Modelleeritud 1913—1914. RKM

16. Sama profiilis

17. J. Koort. Palvetaja. India palisander. 1921 (modelleeritud enne 1914. aastat. Hävis Suure Isamaasõja aastatel)

Ta must, sirge sein, mis varjus seisab, on nii kõrge, nii kuninglik, nagu inimese sügavas hinges kujunev mõte. Kaks väikest elektrilampi Panthéoni sein ääres kaovad tumeda musta sein peale ära. Nagu tähekesed, mis mõõtmata tumedat taevast südaööl valgustada ei suuda, säravad nad seal. Aukartusega võtan ma mütsi maha: siin hingavad paremad Prantsuse pojad. See on tempel, mis on pühendatud vabadusele: nagu vabaduse hüüd — vägev, ilmloomata sügav — nii tõuseb ka see üksik kangelane vägevaste ülespoole. Tema torn on kui kangelase võitmata pea, mis julgeste, ilma kartuseta tulevikule vastu vaatab.

Ma liigun oma saatjaga edasi: Panthéoni varjust tuleb uus must siluett nähtavale; see on Rodini «Mõtteleja». See on inimene, kes oma seisukorra üle järele mõtleb. Tema mõte ei sünnita talle rõõmu, vaid rõhub. See kuju on Pariisi tööliste pühendatud. «Mõtteleja» toetab oma rasket, valusaid mõtteid täis pead käe peale. See on kangelane, kes tervet elu oma pihtade peal kannab, aga siiski alasti ja põlatud on. Tema vaevast kasvavad välja templid, kunstikojad, kus teised lõbu leiavad. Kuna teised pidu peavad, võib tema nagu kerjaja ainult kaugelt selle peale vaadata. Ma seisan ja ootan. Ma ootan, et see alasti inimene üles tõuseks, ma tahaksin kangelaselist ärkamist näha. Ma tahaksin nägijaks olla, kuni rõhutatud kangelane ise oma jõuga üles tõuseb ja inimlikud õigused kätte nõuab. Mu saatja vaatab unistades üles: tema soovib rahu, õnne. Tasakesi sosistab ta kõlavas võeras keeles: «*C'est un rêve*» (see on unenägu). Ta väriseb, ta kardab võitlust, tumedat elu. Kõik see näib talle võimata olevat.

Ma kahtlen. Tummalt, palja peaga seisan ma kangelase, kuju ees: tasane tuul mängib minu juuksesalkadega.

Ma tahaks, et elu oleks õnnelik, pühendatud iludusele, kunstile.

Tornikell lööb hõbeselge, käskiva healega kesköötundi. Kesköö, mida toob meile uus päev, valu või rõõmu? Lahkuge te, kurjad mõtted, ma tahaks, et see, kes unustatud on, ärkaks, et ta oma vägeva hüüdega õigust kuulutaks rõhututele ja paremat põlve kurnatutele.

Paris

19. september, 1907

Aleksander Tassa ja Konrad Mägi, kes sellel aastal Pariisi tulid ja esiotsa minuga ühes koos elasid, lasid minu juurest

jalga. Mina olla kogu töötoa oma savitegemise ja kujude pritsimisega nii ära uputanud, et nemad enam seal olla ei saa! Ka panid nad pahaks seda veikest nalja, mis ma vahel tühja kõhu lohutuseks tegin: tulin hiljapeale koju, matsutasin mõnusasti suud ja hakkasin rääkima, mida head ma kõik täna ära olen söönud. Tassa ja Mägi läksid selle peale nii kurjaks, et panid toast sõimamisega minema. On ka mehed, ei saa heast naljast aru! Minu enese kõht ulgus nii sama moodi kui nende omadkil!

Paris
5. aprill, 1908

Mina olen nüüd Parisis tehtud mees! Minu skulptura «Mure» sai *Salon de Société Nationale des Beaux-Arts*'is (ehk Kevadsalonis) välja pandud. Idee tuli mulle pähe siis, kui ma vaatasin Rodini kuju «Enne oli ta mütsitegija ilus naine». See on vapustav kuju, rippuvate rindadega vana naise istuv figura. Elu iludus on kadunud, rõõm on otsa saanud!

«Murega» tahtsin ka mina sellesugust elu ära kadumise tundmist edasi anda, aga kui ma nüüd tagasi mõtlen, siis kõige rohkem on ekspressioni pea juures näha. Keha paistab rohkem anatomialine kui ekspressiv välja. Ometigi pandi seda kuju Salonis tähele. Kui mind Rodiniga tutvaks tehti, vaatas ta mulle teraseste otsa ja kutsus oma *atelier*'sse. Järgmine ja ülejärgmine päev käisingi Rodini töötoas Rue de l'Université'l. See on hästi suur töötuba ja mitte ainumas, vaid tal on veel teine Parisis ja kolmas Meudonis. Palju kujusid oli pooleli, suuremad ja väiksemad. Rodin kutsus mind enda juurde tööle ja edasi õppima. Aga ma olen kuulnud, et ta on õpetamises väga türanniline ja tahab ainult oma stiili järgi tegemist, kuid mina tahan praegu egiptuse stiili proovida. Seda ei lase ta mitte ja nõnda ütlesin raske südamega ära. Vaatas mulle veel korra oma teravate silmadega otsa, raputas oma pikka halli habet ning pööras ümber. Ka mina pöörasin ümber ja astusin töötoast välja. Mina ei taha mitte tema epigon olla, vaid ise oma teed astuda!

Paris
10. aprill, 1908

Kallis päevaraamat, anna mulle andeks, et ma Sinu ühe maali tööde paki vahele kinni sidusin. See kõik oli täieste kogemata! Nüüd oled jälle vaba ja võin sinu sisse uued read joonde panna.

Ärarippumata Kunstnikkude Seltsi ehk *Société des Artists Indépendants* kunstinäituse avamisel eile oli mul õige uhke tunne. Minul on seal välja pandud tervelt kolm skulpturat ja kolm maali. «Henrik Ibseni pea» on nüüd tükki parem kui esimene katse savis. Gipspea on hoopistükki rahulikuma ilmega, silmad mõtlemise vaevast pilukil, habe ja juuksed rohkem sakris. Sügavamad lohud tegin ma rohelise värviga, üle, et rohkem ekspressioni kätte saada. Teine minu kuju näitusel on «Melankolia» ehk «Kurvameelsus». See on valu täis noore mehe nägu, juuksed nagu tulekeeled üles tõusmas. Kolmas töö on «Vaikus». Nagu kaks eelminevat, on ka «Vaikus» gipsi valatud.

Ka pildid on melankolialised, üks on «Mälestus Eestimaalet», teine «Udu» ja kolmas «Videvik».

Paris
12. aprill, 1908

Esimesel ülestõusmise püha hommikul vara on kõik näljased Eesti pintslid ja sulemehed Notre Dame de Paris katedraalis. Selleks on kaks põhjust: hea orelimuusika ja hinnata saiad. Iseäranis selle viimase pärast on kirik sellel päeval alati nii täis, et tuleb juba kell viis paigal olla, muidu sisse ei mahu. Messe algab peale kell kuus ja teenistuse lõpu-poole ilmub pinkide vahikäiku imposant kujuga kiriku teenner, uhke kullaga tikitud munder seljas, pikad sukad jalas ja Napoleoni grenaderide müts peas. Käes hoiab ta pikka ülekullatud keppi, millega ta iga pinkide rea kohal kõvaste vastu põrandat lööb, et magajaid üles äratada. Tema järgi käib preester, kes rahakotti pika ridva otsas inimeste ridade vahele pistab, et kõik kirikule annetusi annaksid. Ka mina pistsin ühe vaskraha Peeter Suure ajast sinna kotti. Kõlksus küll!

Kui kogu kirik on läbi käidud ja kõik kõlbulised ja kõlbmata rahad kokku kogutud, tuleb peanumber: hinnata saiate väljajagamine. Need on veikesed ümmargused kuk-

lid, isegi veel soojad. Igaüks saab viisipärast ühe, aga meie, eestlased, oskame ennast sedaviisi sättida, et vähemaste kaks, vahel ka kolm saame. Tühja kõhu peale maitsevad need saiad kuradima häste.

Paris
16. augustil, 1908

Jõudsin tagasi Pariisi. Aga kuidas sinna läbi tule, vee ja vasktorude pidi minemal Helsingist praegu välja ei saa. Speek on kirjutanud «Õiguses», nagu ajataks seal orjakaubandust — maksa 8 marka ja pass ongi kohe käes. Oli see nüüd Speegi ja teiste temasuguste jahupeade saavutus või lasi vana Kolla ise Soomemaa piirid tihkest kinni tinutada, aga kuradima loll tunne oli mul seal Helsingis küll. Ei jäänud muud, kui sõitsin õnne peale Åbosse ja seal otse laeva peale, kui see juba liikuma hakkas. Kui väga vara sadamasse jõuda, peab kontorist pileti võtma ja seal muidu pileteid ei müüda, kui pass peab olema ette näidata. Mina marssisin mööda treppi üles (madrused veel ootasid, kuni ma päale sain) ja otse esimesse klassi — seal ei küsinud keegi passi ning jõudsin ilusaste Stockholmi. Sealt edasi oli kõik juba naljaasi. See sõit läks maksma, nagu ma juba ette rehkendasin, 80 rubla.

Praegu jooksen Pariisi poodides, et värvisid ja muud materjali osta. Selle peale läksid mu viimased frangid.

Sügissalonini on veel 20 päeva, vene kunsti näituse jaoks 1½ kuud. Vaatasin oma vanad tööd üle; ainult mõned lõpetada ja parandada. Saloni saadan 6 tööd, vene näitusele 3 tükki.

Majaperemehele ütlesin, et varsti maksan üüri ära (ei tea millest?) ja nüüd elan jälle nagu karu koopas. Kui ainult seda rahapuudust poleks. Peab jälle sulejüngrit Karl Eduardi kirjadega pommitama, ega see mõnikümmend rubla luuletajahärralt tükki küljest võta.

27. august, 1908

Kolmveerand korteriraha maksin kinni, nüüd võin rahuliseks elada.

1. september, 1908

Elu on kibe, sest varsti pean töö Saloni saatma. Ümbervalamine tuleb jälle hea summa maksma. Üks kurat kõik, teen iga päev võlga; kui võlgnikud rahu ei anna, eks siis putka Lapimaale hülgesid püüdma.

12. september, 1908

Praegu lõpetasin tööd ära, sõbrad ootavad all ja varsti läheb sõit veikese käruga Saloni poole. Ise oled hobune, ise oled peremees, isand ja kõik; kuradi tore on see vabadus siin!

Sügissalon on häste pahemale liikunud: arvad ennast Ararippumata Kunstnikkude (*Indépendant*) kunstinäitusel olema — nii lähivad need tööd oma avaldamis-vabaduse iseäraldustes kevadisest vanade Salonist lahku. Muudkui leiad nimesid, mis enamaste Ararippumata Kunstnikkude näitusel välja on pandud.

22. september, 1908

Täna sain vastuse. Salon d'Automne'ist ehk Sügissalonist: *jury* on minu skulptura vastu võtnud. See on «Mehe pea», mis on ettevalmistav *étude* suurele skulpturale «Mure». «Mehe pea» panin ma viguri pärast puust risti peal välja, ja Aleksander Tassa oma *correspondance*'is kodumaale nimetas seda Kristuse kannataja peaks. Kah tarkpea!

Paris
27. september, 1908

École-des-Beaux-Arts'i ma sellel sügisel enam ei lähe. Teen praegu tehnikat kallal tööd, käin kella 5—8 Lucas' era-akademias joonistust ja maalimist studerimas. Lucas on akadeemilise kooli mees ja ma tahan varsti ühe uue töökoja leida, kus rohkem modernkooli tunda on.

10. oktoober, 1908

Nüüd olen naesemees!

Meie ilmas juhtub ju kõikisugu asju. Esiteks on majanduslik kasu. Gabrielle teeb süüa ja nii on minul täieline võimatus tööd teha päevad otsa. Elu tuleb ka odavam, sest mudel on nüüd omast käest ja talle pole tarvis enam maksta.

Eks ta ole ka kena naesterahvas — figura ja puha!

Nagu kuulda, tahetakse Tallinnas Peeter I ausammas panna. Hea meelega võtaks konkursist osa, aga pole veel teatust saanud, kuna ja mismoodi seda läbi viiakse.

Isand Kitzberg pole ka joonistuste eest kirjaridagi saatnud, rahast rääkimata. «Eesti Kirjameeste Seltsis» olla 50 rubla abiraha antud noorele kunstile. Vist peab Bergmanni abirahale kirjutama. Paneme veel ühe raua tulesse — saadan üsna varsti «Sädemetele» mitu naljapilti: «Balti sakste genius surma reisil», «Kui hiidlane Tallinnas käis», «Eesti kirjanik uuel aastal» ja «Eesti mõisnik uuel aastal». Balti sakste genius on üks kõver paljas mees, kes kepi najal surnuaia poole komberdab, ise ütleb: «Kadunud on meie kuldne aeg, kus on jäänud esimese öö, patronaadi ja viinavabrikute õigus?» Eesti mõisnik uuel aastal on üks paks mees suurte taskutega mantlis: «Raha — kõikisukuse seltsi omava, ja pärast tuleva veel õnnesoovi raha, kui ka keegi õppi ei sua, las näkkab töhösse!» Eesti kirjanik ütleb uuel aastal: «Hm — matsid on targemaks saanud, broshüred punastest päevist ei kõlba enam — tarvis oma sihti muuta ja jutluse ning palveraamatuid kirjutada armsale maarahvale. Aga?! nime ees puudub cand. theol. ja ülikooli haridus». Hiidlane Tallinnas on lihtsalt üks vanarahva nali, kus hiidlane veab leiba nõõriga järele ja ise räägib: «Mina olen sinu järele küllalt jooksnud, nüüd jookse sina minu järele!»

Kui ma nüüd veel «Postimehele» ühe tõsise *article*'i saadan, siis miskist kohast peab ometi raha tulema!

21. oktoober, 1908

Eile tehti vene kunsti näitus lahti. Skulpturadest on väljas ainult üks — minu «Poisikese pea». Trubetskoi ja Sudbinin pole siia midagi toonud. Mul on väljas ka veel üks õlimaal. Venelastel on siiski õige peenike kunst ja head kunstnikud nagu suurel rahval kunagi. Aga mis meil on? Mitte midagi,

ja vist kaua ja kaua läheb aega, enne kui meie kunst ilmub Eestis. Meil pole ju ka tarvidust kunsti järele, meil kulutatakse raha kas parteiliku asjaajamise peale või lihtsalt kodanlane hoiab oma rahast kui kurat hingest kinni. Meil puudub kultura peenus, tunded; meil on söömine ja joomine, tants ja iseendaga rahulolemine. Igatahes, kui kord minul tuleks kuskil Tartus või Tallinnas elada, siis ma sooviks ennast parem üles puua. Meil on anderikkaid inimesi, sellega pole veel ära üteldud, et sellest andest midagi saaks. On väga palju õhku, jõudu tarvis, lihtsalt rahalist jõudu, et seda välja arendada. Meie oleme orjasugu ja matside kroonprintsid, meil puudub peensus nagu suurel kultura-rahval.

Ma võtan iseennast. See, mida prantslane kergelt kätte saab — maitse, peensuse, iluduse arusaamise — selle pärast pean mina enda kallal palju tööd tegema. Prantslane on kodus, mina võõrsil; kah suur mõnu iga päev üksiklust tunda! Minus kõneleb veel orja veri, orja tunded, toores jõud, võib-olla suur jõud. Neile on aga tarvis piiri panna, neile on tarvis peenust anda! Prantslane näeb veiksest peast oma ümber ilusaid plastilisi vormisid; ma olen ise pealt vaadanud, kui seitsmeaastane poisijõmpsikas Louvre'is tähendab, et see on Leonardo da Vinci ja see on Rubens. Mina sain seda alles 20 aastaseks näha. Et midagi teha, on tarvis aastaid. Siiski minul on tehnika käes. See ei ole veel kõik, tarvis on sellest kõigest midagi välja töötada. Kui elu nii läheb, et iga päev leivamure on, siis muidugi tuleb varakult musta mulla põue pugeda. Praegu juba annab väsimus ennast tunda. On kah väga arusaadav, eelminevad kolm ja pool aastat sõid hinge ja jõu ära. Ja nüüd tahab seltskond ja rahvas rõõmu tunda minu üle, tahab uhkustada, et meil Eestis on jõud, kes võib täieste kultura-rahva kõrgusel seista. See on kõik, aga see äraneeatud kodanlaste kiht unustab ära, et ma ostsin seda oma verrega, oma elu on purustud, ära hävitatud. Nemed elavad, mina närin kuiva leiba, elan küünitaolises ruumis, ei luba endale midagi, ja siis, kurat võtku, kõike seda elu.

Praegu olen kuradi pessimist.

17. november, 1908

Meie majas on kibe revolutsion. Majaperemees on kuradi siga, täna kirjutasin vägeva protesti «L'Humanités» pere-mehe vastu. Peale selle tegime otsuseks: kui peremees meie

nõudmisi ei täida, siis meie ei maksa üüri poolel aastal, see teeb talle ligi 8000 franki vastu püksa.

Mina olin deputatiks, kõnelesin peremehega kui ühe kingsepaga. Kuradi hää meeleolu oli pärast!

Täna lõpetasin ühe rinnakuju ära. Suur töö («Rahu») läheb häste edasi. Ma mõtlen 20 töö ümber kevadel Soome väljanäitusele saata.

Uhes prantsuse kuukirjas ilmus minu tööde kohta arvustus; muidugi kiidetakse. Aga Peetri konkurssi ei tehtagi. Nagu isand Sööt kirjutas, anti see saksa pupujuku meistri Bernstammile teha.

20. november, 1908

Mis täna lõunaks süüa, kas kartulaid või osta veel heeringad juurde? Nii läheb see närune elu päevast päeva, hommikust õhtuni savi sehes ihu ja hingega. Õhtuti olen kole väsinud ja üksluine elu mõjub. See igavene vihmaadu kisub ka hinge sehest välja.

Minul oli veikene vahejuhtumine. Ühel ilusal hommikul sain kellegi isanda käest kirja. Paluti õhtu kella 7 aeg tema juurde tulla. Mina olin selle vastu, et minna. Sõbrad ajasid aga vägisi peale. Rudolf Tassa andis püksid, Roman Nyman saterkuue ja lõpuks nägin välja nagu tõeline noorherra. Siis keegi tuli veel ühes, et ma ikka läheks. Saigi reis ette võetud. Isand tahtis rinnakuju ja laskis küsida, palju ma nõuan. Ma küsisin 3000 franki (1200 rubla). Sellega nähti häste nõus olema ja nende päevade sehes pidi see krokodill minu juurde tulema. Kui ta tuleb ja ma saan selle tellimise, on kena nali. Aga üleüldse siiski kahtlane. Siis ootan veel nende päevade sehes kõige paremat saksa kriitikeri, herra Meier Graefet enda juurde. Kui see isand tuleb, siis ehk leiab midagi siit sellest sodist ja soovitab mõnd suurt magasinini minu tööde jaoks.

Töö jõuab edasi jõudsaste, aga et nii tööd teha, nagu ma praegu teen, on kuradi palju raha tarvis. Kirjutasin Bergmanni abiraha valitsusele, et nad saadaksid jõulude kandis 150 rubla. Aga kes võib teada, äkki lakub Hindrey jälle kõik ära! Kui ma seda summat ei saa, jäävad kõik tööd poolele. Siin on kaks väljanäitust ees ja äraneetud saapad on ka katki.

Ühe töö jaoks ei saanud ma muidu modelli, kui tegin ühe maalikunstnikuga maha, et mina seisn tema ees ja tema minul.

25. november, 1908

Krokodill ei tulnudki. Raha pole!

11. januar, 1909

Lumi on maas, kuradi külm, savi tükib ära külmama. Ahi on punane, iga päev läheb ligi frangi eest süsi, aga klaaskatus on jäälillesi täis külmetanud. Ilus pilt on Paris, kui kõik on lumega kaetud.

15. januar, 1909

Ei tea, kas Eestimaal on tore talv? Kaugelt udust näen ma kodust talve — laiad lumeväljad, sinitaevas!

Ma sain kutse Londoni kunstinäitusest osa võtta. Täbar lugu, see tarvitab raha, nii et ei saa osa võtta.

9. veebruar, 1909

Suure figura «Rahu» saan Kevadsaloni jaoks valmis, teine jääb poolele. Et töö mitte päris poolele ei jääks, siis vene kolonia teeb viie minu maastiku peale loosimise, üks Mussatovi töö veel reklaami jaoks, et piletisi rohkem saaks müüa. Nende päevade sehes saab *comité* valitud, kes seda asja ajama hakkab. Pileti hind on 5 franki. Vahest saan ligi 1000 frangi ümber?

18. veebruar, 1909

Sõrmuse kontsert eile läks häste, mängib õige tubliste, nii et teda võib praegu lugeda paremaks viiulikunstnikuks Eestis. Ka olla ta Saksamaal ja Italias kõva aplodismendi saanud. Sõrmus pidada ka peaaegu 12 tundi päevas harjutama.

1. märts, 1909

Saloni tööd on poolele, raha puudusel ei saa ümber valada.

11. märts, 1909

Ma lootsin, et saan Bergmanni abirahast 100 rubla. Saatsid kõigest 25 rubla.

12. märts, 1909

Minu skulptura «Rahu» on Kevadsaloni vastu võetud. Nelja tuhande töö sehest võeti see aasta kakssada vastu.

Paris

19. märts, 1909

Muusiker Rudolf Tobias oli lühemat aega Parisis. Ta astus ka «La Ruche'ist» läbi. *Diner* tema auks pandi toime Nymani *atelier's*, see on vähe suurem ja seal on isegi klaver. Teadupoolest peab Tobias suurt lugu häädest veinidest. Seda oli ka silmas peetud. Kui tuju oli päris «paras», palusime Tobias Beethoveni «*Clair de lune*'i» mängida. Heli-kunstnik käskis klaveri hoovi peale tõsta. Oli suurepäraline kuupaiste ja Tobias mängis seda suuremata sonatat sarnase temperamendiga, et mõned kuulajad ülekeeva vaimustuse tagajärjel puude otsa ronisid.

22. märts, 1909

Teen praegu kadunud Jakob Tamme hauasammast. Esiotsa kalkulerisin hinna 300 rubla peale, selle hulgas töö 150 (algul 50 ja poole pääl 100 rubla), brongsist valamine samuti 150 rubla. Aga läks rohkem. Kõigepealt kolisin suuremasse töötuppa, aga ka paremast brongsist valamine maksab rohkem ning ka teised tööd tuleb Saloni jaoks teha. Londoni Saloni jäingi saatmisega hiljaks. Nüüd jäävad inglismannid minu tööde nägemise lõbust ilma.

Täna käis jõumees Lurich minu juures ja tahtis teada saada, kuida Tamme ausambaga lugu on. Mina vastasin, et kuju on valmis, aga läheb mitte 300, vaid 500 kuni 600 rubla maksma ja tähendasin, et 200 rubla on puudu.

Söödi-isand saatis minu palve peale Jakob Tamme «Ärganud hääled» ja «Lugulaulud», et ma Tamme hingeelu saaksin tundma õppida. Aga mida sa seal õpid — kõik sihuke-

sed vanaaegsed nutused laulud, idealismust täis. Võib küll olla, et nende mõisahärrade kirumiste ja raudrüütlite needmise laulude (mis küll õige sisemise mõttega on, aga kole vanaaegsed) kõrval on kõige parem tema «Ketramas». Ei ole siin miskit üleaurust toredust, kõik on lihtne ja ilus:

Veere värten vurinaga,
ketra vokk, nüüd kiiruga,
ketra hästi kergelt aga,
hoogu sulle annan ma...

Sellepärast ei tee ma Jakob Tammest ka mitte mõnda uhket, hümnuste lauljat, vaid lihtsa mehe, kelle lihtsad laulud kõige ilusamad on.

Saadatud homme-ülehomme kinnitatud kirjas Tamme rinnakuju ülesvõtted Eestimaale.

25. märts, 1909

Täna on Ararippumata Kunstnikkude Saloni avamine. Minu töödest on välja pandud maastikupilt ja *nature morte*.

Kas kõik inimesed tunnevad vahel elu tühjust? Minul on praegu niisugune kriis; see on epikaline rahu ehk igaviku sarnane naeratus. See on kolmas kriis, kolmas hinge raputamine, kõige sügavam ja kõige täielikum. Kaks raputust olen üle elanud, kahest ilmavaatest kunstis olen lahti ütelnud, ja nüüd avab igavik oma surmava, sügava pöörde, uus arusaamine jõust, epikast hävitab kõik vana ära.

Esimene samm oli akademialisest koolist lahti ütelda, traditsionide, morali, altruismuse üle kunstis hirvitada. Impressionism — see oli kõik, kogu elu viis *impression*'i alla. Ma ei otsinud ei sentimentit, ei vormi; muljend — see oli kõik!

Teine samm oli dünamika, vorm. Mina otsisin jõudu tormist, elust, kõik oli elu jõud. Nende esimeste muutmiste juures olid mulle teenäitajaks prantslased, esite Rodin, siis Bourdelle. Aga just dünamikast ja vormi lüürikast arusaamine tõukas mind uue sammu edasi, epika poole.

Vaikuses, rahus on jõud, kas ei ole see dæmoniline igavene skeptikaline jõud, jõud täis elu. Inimene, kes ainult lühikese aja siin ilmas on, saab aru igavikust, aga oma jõuetuse läbi ei ela igaviku. Aga õige joon ja naeratus elab. Nii nagu need egiptuse kujud Louvre'i keldris.

13. aprill, 1909

Läkitasin täna lühikese, aga nõudliku kirja lauluhärra Söödile. Kirjutasin, et tema saatis 50 rubla, Jakob Liiv samapalju, ja nüüd 11. märtsil veel 100 rubla — kokku 200 rubla. Aga 100 rubla on veel saada. Et saatku see otsekohe tulema, sest pean kiiresti «Jakob Tamme» ära lõpetama ja selle minema saatma, et saaks midagi ette võtta, et nälga ei kärvaks.

Isand Tõnissonile käskisin ütelda, et kahjuks pole ma Tamme habeme karvu lugenud. Selleks kulub 100 aastat, et näruste ülesvõtete järele karvu lugeda.

Paris
26. märts, 1909

«Éclair'i» arvustaja Terry arvustab täna Ärarippumata Kunstnikkude Saloni ja kiidab seal minu lilli. «Liberté'le» on ka minu *paysage*'id meele järele.

59 Rue Dombasle
2. mai, 1909

Sain täna Tamme kuju vabrikust kätte: valamine 200 franki ja *ciseler* 50 franki — 250 franki tuli kuju. On häste valatud, puhas punane brongs ja õige paksult valatud, nii et võib miljon aastat elada. Kõik kokku (valamine, *ciseler*, tooni põletamine, gipsi valamine, gips ise ja ülesvõtted) läks maksma 296 franki, raha sain 790 franki, nii et töö eest sain 494 franki, mis pole hoopistükkis suur summa. Kui käsi südame peale panna, pole ta ka mitte minu kõige parem töö, olgugi et püüdsin oma esimest kodumaale minevat tööd täie hingega teha. Aga katsu sa piltide järgi inimest väga hästi ette kujutada!

Ah jaa, ma tegin Söödile ettepaneku Tamme veikesest peast kujusid müüma hakata. Alla 5 rubla tükk küll maksta ei saa! Või teen äkki veikese Ibseni ka? Suur Ibsen, mille möödaläinud aastal tegin, oli ju päris tore asi.

3. mai, 1909

Praegu olen töötamise hoos, vist on loota natuke teenida. Üks Akademia professoriherra soovitas, et tellib minu käest puust välja nikerdatud pildiraamid. Tema maalib portreesid. Täheandas, et kui mõne rikka kätte saab, siis nõorime teda mõlemad. Ka teine professor lubas minu käest raamid tellida. Praegu olen väga hoos, olen kõik museumid läbi kolanud ja raamisid uurinud, nüüd joonistan neid väga suure hoolega. Kui asi õnnestub, siis nälga just ei kärva. Selle poolest on hea, et teen kodus, nii et pool päeva närin puud ja pool päeva võin endale tööd teha.

See aga on loll asi, et kõik rahvas sõidab Parisist ära, nii et suvel ei ole palju lootust. Kui muud üle ei jää, siis ehituse juurde telliskivisid kandma, 5 franki päevas ikka teenin. Või lodjast kivisid maale tassima.

Tartu rahvas teeb kunstinäitust. Ehk maksab sinna midagi saata? Praegu teen skizsesid kunstkäsitöö jaoks, vaipasid ja vaasisid, ning Sügissaloni jaoks maalisisid ja kujusid.

10. mai, 1909

Ei tea, kas Tartu näitus minu majandusse midagi uudist toob? Kas rahvas üleüldse minu modernkunstist aru saab? Adamsonid, Weizenbergid, Laipmanid pistavad muidugi söimama. Siiski huvitav on, kuidas meie intelligendid kunstist aru saavad. Igatahes saadan sinna terve trobikonna töösi: gipsist kuju «Mure», gipsist rinnakuju «Henrik Ibsen», kaks brongsist asja — «Jakob Tamme rinnakuju» ja «Vanamehe pea» ning veel «Kapsapead», «Nelgid» ja kahed «Moonid», mis kõik õlivärvidega maalitud. Kui Tartust ka tina ei tule, siis kõrvetab nälga eesti kunsti Parisist välja kui lutikad.

17. mai, 1909

Tööd pole saanud, meeolelu on sant — raha peab kuskilt saama, et tööd edasi teha. Oleks minul praegu 40—50 maalitud tööd, oleks ma jalul, sest üks magasin täheandas, et kui teil nii palju töösid on, siis ma ostaks kõik teie tööd ära. Nüüd on aga täbar lugu, ei saa tööd teha, ei saa mitte vär-

visigi osta. Minul on plaan siit ära kolida Norrasse — sest Norra on kõige rohkem minu hinge järele. Kui ilma rahata ära kolin, siis ei jää muud üle kui jälle sulaseks, see oleks kole hingeline piin ja see murraks viimse tahtmise midagi teha.

Kui iga kuu saaks kuskilt 40 rubla, võiks selle rahaga kuskil Norra maanukas tööd teha, sest minul on praegu ükskõik, kus elada, kui aga tööd saan teha, sest Pariisi väljanäitusele on teed lahti. See on isegi tükk asja, et minu tööd iga kord ilma läbi kukkumata vastu võetakse.

18. mai, 1909

Vene Oper on Parisis. Schaliapin laulab kui röövel, ainult et orkestri juhataja on sitt.

Parisis on üleüldse palju kontsertisid, kuradi head, nii et suu jookseb vett, kui kontserti kuulad.

19. mai, 1909

Kurat, matsid on leidnud, et külmas kirikus on igav kuulata lolli Lippu sonimist, aga see ei loe midagi, et kunstnik elab terve talve külmas ja suvel näljas! Häbemata odava hinna eest tahavad saada, jätsin 800 rubla peale. Isand Lipp ajab rohkest raha kokku, õnnis Issand Jumal annab temale häste süüa ja kapitali koguda ja sotsialismust sõimata.

Peale kõige tahavad nad, et ma teeksin nende apostlid mitte iseenda mõistmise ja tahtmise järgi, vaid sõidaksin Nürnbergi ja koperiks seal Püha Sebalduse haua kujusi, mida kadunud Peter Vischer neljasaja aasta eest on teinud. Tühja ma Nürnbergi sõida, meie ajal on ju fotograferimise kunst olemas!

Kui ma Nõos käisin, oli pastor Lipp küll ladna mees, sõnadega valmis tellima oma altarile neli apostlit noore eesti kunsti toetuseks! Ega see raha tema taskust tulnud, puha Nõo kandi talumeeste kukrutest. Nüüd tahab see vaga Martin Lipp, et ma nende kopikate eest tema apostlid veel kuldaks ja hõbetaks. Mina ei jäänud ka võlgu ja kirjutasin, et selle raha eest võin nad ainult tõrvapotti kasta, et kaua niiskes kirikus vastu peaksid.

1. august, 1909

Korjan apostlite jaoks materjali: Peetruse kompositsion on valmis, nüüd mõtlen Pauluse üle järele. Johannese ja Jakobuse kohta ma ei tea, neid imeloomi ma ei saa kuidagi endale ette kujutada.

10. august, 1909

Kevade poole lubas «Meie Kodumaa» suure suuga Dr. Hermannini sündimise koha juurde Paala jõe kaldale mälestussamba püsti ajada. Siia kostis ka selline jutt, et ehituskomisjon tahab töö ilma võistluseta vana Weizenbergi kätte anda. Saatsin kohe «Kajale» soovitusi, et projekt saaks võistluse teel välja valitud, mis ka ära trükiti. Kui kõik avalikud tööd antakse ikka ja alati ühe ja sellesama kunstniku kätte teha, ilma et teised nooremad saaksid sellest osa võtta, siis tähendaks see, nagu Eestimaal polekski rohkem kunstnikke kui see üks.

Terve suvi tegin mälestussamba projekti kallal hoolega tööd. Aga nüüd tuleb välja, et praegu ei panda teda üldse püsti. Kes see minu vaeva kinni maksab?

17. august, 1909

Nõo kiriku konvent otsib kedagi sakslast, kes teeks seda tööd, sitaste ja odavaste. Teatasin Lippule, et olen valmis 440 rubla eest seda tööd tegema, et mitte keegi sakslane seda ei saa! Oh isamaa — oh isamaa! Kui *principe*'idega tegemist on, siis papp jääb ikka papiks.

Kahe nädala pärast tuleb Sügissaloni liikme raha maksta, 25 franki, praegu ei saa ma kuskilt seda raha pumbata. Kui isand Sööt mind hädast välja ei aita, võib väga juhtuda, et ma jälle ei saa Saloni töid saata selle näruse summa pärast. Aga mul on praegu õige palju huvitavaid töösid.

26. august, 1909

Hindrey on «Postimehes» Tartu näituse kohta kirjutanud. Vingub haledaste, et vana Amandust näitusel pole, ja ütleb, et minu «Ibseni pea» olla küll monumentalne, kuid tema

vägevat vaimu ei olla näha. Ma tahaks teada saada, palju tema karikaturades seda «vägevat vaimu» on. Ja Jakob Tamme rinnakuju kallal on ta ka ilkumas.

Hindrey kisa peale vaatamata ostis Eesti Üliõpilaste Selts minu käest «Ibseni pea» ära.

18. september, 1909

Praegu teen õhtutel tööd philosophia kallal. See talv tahan ma läbi võtta Kanti, Spenceri, Guireau', Taine'i ja kõik, mis kunstisse puutub. Kevadeks korjan materjali, võib-olla kirjutan midagi eesti keeles tõsiselt kunsti üle. Thema on valmis, «Kritika». Tarvis on täpselt kõike vana tunda, et siis uue juurde üle minna.

10. oktoober, 1909

Üheks tähtsamaks lõbuks eesti kunstnikkude, kirjameeste ning üliõpilaste elus siin Parisis on Colonne'i orkestri kontsertide kuulamine Châtelet' teatrimajas. Pühapäev on teatri saal vaba ja siis tuleb siin kontsert. Saalis on ruumi tervelt kolme tuhande ja kuuesajale inimesele, aga ikka tuleb häste vara üles tõusta ja kell 9 paigal olla, et paremat kohta saada. Eestlased on enamaste ikka kõige esimesed. Iga kord on platsis mõlemad Tassad, Eduard Taska ja sulepiinaja Friedrich Mihkelson. Muidugi ka mina ise. Enamaste on kõige esimene Rudolf Tassa, siis tulevad teised. Lõbu on laialt, kõik uuemad naljajutud räägitakse ära. Umbes kahe tunni pärast tehakse üks lahti ja kõik jooksevad kassaluugi juurde, üks frank näpu vahel, et ilmaasjata viivitust ette ei tuleks. Kui pilet käes, tuleb treppi mööda viiendama korra peale joosta. Trepil peal seisab teatri teener ja tema käest tuleb häste kiireste maksuta *programme* haarata. Kõige tähtsam on amfiteatri esimeses reas kohta saada. Siis võib seal sametiga üle tõmmatud *barrière*'i peal rinnutada ja paberist tuikesi alla lasta. Neid saab teha *programme*'i lehtedest. Esiotsa pole see asi veel nii põnev, aga kui rauast vahetekk üles tõstetakse, läheb päris võistlemine lahti. Võidupärja saab see, kes linnukese näitelava tagumise seina vastu jõuab saata. Ühel pühapäeval tulid mina sellega toime ja võtsin teenitud aplodismendi sügava kummardamisega vastu. Teine kord sain oma tuvikesega ühele

flötemängijale vastu kiilaspead. See tegi ka amfiteatri publikumile suurt rõõmu. Magus tundmus on ka siis rinnas, kui tuikene mõnele *parterre*'i rahajõmikale vastu nina lendab ehk mõni *dame* kõvaste kiljatab, sest paberist lind tema *chevelure*'i sassi on lükanud. Enne kui orkestri juht kohale tuleb, on terve saal lendavaid tuvikesi täis, mis aega mööda ning iseäralikke tiirusid tehes järjest madalamale lendavad. Aga siis, kui orkestri juht oma kepikesega vastu pulti koputab, jäeb tuvide õhkusaatmine järele.

Colonne'i orkester on suur, oma kolmsada meest. Programmis on väga mitut sorti muusikat. Iga kord on üks Beethoveni simfonia. Muuseas on vahel ka uue musikeri Claude Debussy palasid. Siis läheb alati lõömaks: *parterre*'is mehed vilistavad ja trambivad jalgadega vastu põrandat, amfiteatris aga võetakse see vastu tormilise käteplaksumisega. Kui aga midagi akademialist mängitakse, on kõik vastupidi. Viimane pühapäev, kui mängiti orkestri juhi Pierné läilat tükki, hakkasime kõik vilistama. Eriti kõvaste vilistas ja trampis Rudolf Tassa, kes ka meie hulgas kõige asjateadjam on. Tema taga istuv herra andis talle selle peale kõva võmmu kuklasse. Siis alles läks lahti, rusikad käisid üht- ja teistpidi! Herra tõsteti üsna kohe amfiteatri ukse taha ja kästi tal *parterre*'i kaduda. Enne seda oli aga tema manisk ripakile käristatud ja ka silm siniseks löödud.

17. oktoober, 1909

Raha ja mõõdud sain Nõo Lippult kätte. Aga et ma rehendasin kogu aeg 44 tolli kõrguseid kujusid ja nüüd tuleb, 60 tolli, siis on neid 440 rubla eest võimata teha. Kui tahab selle hinna eest, tuleb apostlid kolmveerand reljefis teha ja *niche*'ide sisse pista.

15. jõulukuu päeval, 1909

See kuradima puu on väga kõva, esimesel päeval leidsin viis villi peos! Aga muidu tulevad kujud päris huvitavad, ainult Peetruse võti murdus pooleks. Lasin puuriga võtmepuppide sisse augud ja tagusin tappidega kokku. Vähekesse kõver küll sai, nagu oleks otsapidi veeklaasi pistetud, aga pole viga. Ega pastori herra selle veikese asja pärast ometi tervet apostlit Nõost Pariisi tagasi hakkä saatma!

20. detsember, 1909

Käin nüüd joonistamas Académie Russe'is. Väga kunsti-huviline seltskond!

Paris

23. detsember, 1909

Nõo kiriku apostlid hakkavad valmis saama. On ka tööd tehtud! Mina olen kell kuus hommikul platsis, peitel peos. Taska ja Karin jõuavad kella seitsmeks. Vahel jäävad hiljemaks, aga siis teen neile kõva peapesu. Ega nad ilma tööta ka punase kapsa suppi süüa saa, ja veel nii palju kui sisse mahub!

Nõnda meie siis seal kolmekesi tööd teeme, mina, sigaretijunn suu nurgas, laulan oma kõige armsamat külapoiste lorilaulu:

«Kas on linnukesel muret
kus ta saab, mis ta sööb?
Kas ta, kurat, nälga sureb?
Saatan loodab looja pääle!
Hüppab siin, hüppab sää!,
hüppab kõrtsi katusel!»

Teised tonksivad vaikselt, ainult siis on kirumist kuulda, kui keegi haamriga näpu pihta juhtub lööma.

26. detsember, 1909

Täna käis siin Einsild ega läinud enne ära, kui ma talle kaks franki laenasin. Seda raha ma enam ei näe!

Paris

18. märts, 1910

Cour Terraine'i peal Pont des Invalides'i juures tehti 26. Ararippumata Kunstnikkude Seltsi väljanäitus lahti. Minul on väljas tervelt kuus pilti. Üks on *paysage*, teised kõik *nature morte*'id. Mitte üks Eestimaalast pole Pariisis kunsti tegemisega nii häste läbi löönud kui mina.

Paris

2. aprill, 1910

Mitu kuud pole sulepead pihku võtta saanud. Ikka töö ja töö! Joonistamas käin ka. Midagi iseäralist pole ka siamaale juhtunud.

Ega midagi enneolematat ka eile polnud, aga vähekese lõbus ikka oli. Pariisi vene seltskond, põgenikud ja muud, pani peo toime. Eestlased olid ka platsis «elavate piltidega». Asja eesotsas seisis Paana, tema tegi eskisid piltidele ja pani kõik meie naesterahvad rõivaid õmblema. Kutsus mind ka kaasa, aga kus mul sellesugusteks poisikesetempudeks aega on.

«Elavad pildid» olid peo kõige tähtsamaks numbriks. Esimeseks näidati «Greeka sõjamehi». Eduard Taska ja Obermann olid papist kiivrid teinud ja need konfetipaberitega üle kleepinud, nii et need läikisid nagu päris metall. See pilt õnnestus häste ja leidis suurt kiitust. Teine oli «Joosep ja Potifari naine». Taska oli Joosep ja proua Sõrmus Potifari naine. Obermann mängis Mooramaa teenrit. Kõige põnevama koha peal, siis kui Potifari naine Joosepi kuuest kinni võtab ja teda enda poole tõmbama hakkab, läks vaheteki nõör katki ning tekk kukkus ette. Publikum hakkas plaksutama, jalgu trampima ja nõudis, et neile ka näidatakse, mis seal vaheteki taga toime pannakse. Paana oli üleni punane, vandus tulist kurja ja proovis tekki üles tõsta, aga sest ei tulnud midagi välja. Lõbu laialt!

Pärast räägiti, et küll see lõpp vähe teistmoodi oli kui piiblis, miks seda muidu vahetekiga ära varjati!

Mõne päeva pärast sõidan Eestimaale, Pühajärve äärde. Gabrielle tuleb ka kaasa.

TEINE VIHIK

OTEPÄÄ

Pühajärvel
Kolga-Tedre talus
14. aprillil, 1910

Täna tegin ma kirjaniku-herra Kitzbergile selgeks, et vaarikud on varakevadel, enne kui nad hiirekõrvu lähevad, tõeste punased.

Pühajärvel
7. mail, 1910

Lõpetasin väga lugupeetava sulerüütli Kitzbergi portree. Kolm nädalat tagasi istus ta esimest korda mulle ette ja nüüd on see ka gipsi valatud. Väheke tuima näoga sai, aga küll tema vist tüdis söögilaua peal istumisest ära, lõpuks polnud ta näol enam mitte mingisugust *émotion*'i märgata. Kust siis mina pidin seda võtma!

Pühajärvel
10. mail, 1910

Kui ma parajaste *étude*'isid maalima tahtsin minna, koputati minu ukse peale ja sisse astus kolm Pühajärve lossi preilit. Ma jätsin neile vist iseäranis sügava mulje, sest mul ainumasti aluspüksid jalas olid (soe ilm, mis sa teisi ikka kulutad!) Esiotsa jäid nad nagu soolasambad seisma, siis ütlesid, et tahavad kunstniku-herraga tuttavaks saada. Üks preili astus päris ligi, pistis oma käekese mu särgi lahtisest rinnaesisest sisse, sagis rinna peal kräsus karvade seas ja küsis näost punaseks minnes, kas see ikka on päris ehtne. Eks ma ole küll vähe Esavi sorti ja seda pidid nemad ka nägema, sest minu käised ja püksisääred olid üles kroogitud ning habe terve kuu aega maha ajamata.

Pärast küsisid nad, kas ma nendega ei võiks prantsuse keelt kõnelda. Läksin siis kohe selle peale üle. Nii eneste vahel öelda, pole mu väljaütlemine just ilma laituseta, aga nendele paistis küllalt kõlbama.

Tegime kauba maha, et homme lähen ma lossi neile viiulit mängima ja prantsuse keelt rääkima. Kohvi ja koogid olla küllakutsujate poolt. Gabrielle nende preilnade vastu iseäralist sümpaatiat ei tundnud ja lubas lossi tuleku asemel metsa patserima minna.

Pühajärvel
30. mail, 1910

Meil on siin väga lõbus. Üleeile sõitis jälle suurem bande Tartu kunstnikkusid siia: Uurits, Einsild, Kangro-Pool ja veel mõned teised. Olgugi et meil kaks tuba ja veranda pruukida on, ei mahtunud nad kõik sinna sisse, aga ülal lae peal on veikene laudadest kokku löödud tuba, kuhu väljast trepp üles viib. Selle okuperisime ära, viisime öled sisse ja seal siis kunstnikuherrad (ja veel mõned preilnadki) magasid. Ja mitte ainult magasid, vaid ka oma lõbuks põhus sabitsesid.

Pererahvas on meil väga lahke, nende käest saab kõike hädavajalist laenata. Praegu on ka raha ja me käisime Nuustakul värsket leiba, kanamune ja muud suupärast toomas.

Minu külalised ei lepi muidugi ainult nende lõbudega, mis Kolga-Tedrel neile pakkuda on, vaid sõidavad üle järve — seni kuni raha veel ette lööb — Nuustaku võerastemajasse napsutama. Lõbus rahvas, ega midagi, ainult mina pean valvama, et mõni Pühajärves oma viimset puhkepaika ei leiaks, kui nad siia tagasi tulemas on.

6. juuni, 1910

Eile õhtul löid kunstnikuherrad Nuustakul oma viimased kopikad läbi ja minul ka enam pole. Toidukamber ka tühi. Võtsime siis kätte ja läksime Kolga-Linnamäele, sullepiinaja Kitzbergi juurde külla. Leidsin tema köögist suure korvi kanamune ja otsustasime meile pannkooke küpsetama minna, sest jahu mul veel oli. Amber sai tainast täis tehtud ja perenaise meetrilaiune pann võetud. Kui koogi üks külg pruuniks sai, viskasin koogi õhku — see kunst on mul selge — ja ta pööras ennast õhus ümber ning kukkus uuesti panni peale. Igatahes mitte üks kook kahekorra ei läinud, rääkimata pliidi plaadi või panni serva peale kukkumisest. Kunstnikud koos oma daamedega ning Kitzbergide pere (keda me ka armuliselt kaasa olime kutsunud) kiitsid minu koogid väga häaks.

Pühajärvel
8. juunil, 1910

Uurits, Kangro-Pool ja Einsild olid hirmsas viina jänus Nuustaku kõrtsimehele rääkima hakand, et see olla üks «tüüpus», keda peaks Peterburi Heremitage'i jaoks maalida laskma. Seal antavat temasuguste «tüüpuste» eest roppu raha. Maksu aga kunstnikuherradele kõvad kopkad ja nemad pintseldavad näopildi, mille eest Peterburis kama-luga kulda saab. Kõrtsmik ei tahtnud enda maalimise eest siiski raha maksta ja siis panid kunstnikuherrad talle ette, et nad teda üksipäinis söögi ja joogi eest üles maalivad ja «tüüpus» ise kõik raha tasku võib kühveldada. Olidki siis niimoodi teinud — üks hakanud pintsliga lõuendit nühkima, teised sööma ja jooma. Ja nii ikka kordamööda. Ei tea, mis Heremitage selle punase joodikuninaga maskega teeb, kui see ükskord valmis saab?

Pühajärvel
12. juunil, 1910

Kuradima kaltskaabakas! Kas see on tänu selles eest, et ma ta üleeile õhtul Pühajärvest välja tirisin, kui ta jommis peaga üle lootsiku parda vette kukkus!

Kõigepealt lendas uksest välja see Uuritsa-nässakas isel! Siis Gabrielle! ja kõige lõpuks grammofon!

Selle naisterahva peale on kriips tõmmatud. Ja see armetu sehkendaja ärgu ka oma lolli nägu enam minu toa ukse vahel näidaku, kui ta veel elada tahab!

Pühajärvel
28. augustil, 1910

Panin oma pillid kotti. Tegin veel ühe reisu Nuustakusse. Mihkel lendas minuga kaasa nagu alati. Kui ma tema kase ladvast alla tõin, oli ta veel noor ja verisulgedes varesepoeg. Nüüd on juba suur loom ja iseäranis kõva kraaksumisega, mida keegi peale minu ei seedi. See ei taha ka minu külalistele meeldida, et Mihkel vahel neil poole suhupistmise pealt lihatüki ära näpsab või siis söögilaua peale oma plärtsakuid laseb. Aga tegelikult on ta tore loom. Igal hommikul läksin talle järve äärde värsket kala püüdma ning

Mihkel istus mu selja taga ning kraaksus, et kunas ometi näkkama hakkab. Vakka jäi ainult siis, kui esimene viidikas noka vahel oli. Täna tuli ta viimast korda minuga kaasa. Kõrtsmik on juba ammust aega teda endale tahtnud, aga ma pole talle Mihklit isegi nendel päevadel, kui toidukapp päris tühi, ära müünud. Aga nüüd pidin ikka andma, sest kuhu ma ta Pariisi kaasa võtan.

Käisime veel kahekesi lihuniku juures. Mihkel lendas kohe leti peale ja lihunik andis talle nagu alati mõne rupski noka vahele. Siis läksime võerastemajasse ja sinna Mihkel jäigi. Lippasin uksest välja, kui Mihkel vorstijuppi kugistas, mis kõrtsmik talle oli andnud. Kuulsin veel tema kraaksumist, aga mulle järgi ta enam ei pääsenud. Lendas veel vastu akent ja pladistas tiibadega, aga mina läksin rutuliste sammudega eemale. Kahju oli küll, aga mis teha. Homme läheb herra Puusaag reisi peale!

Tallinnas
7. septembril, 1910

Eesti Kunsti Seltsi näitusel paneb Jaan Koort sarved kokku vanade meistrite Weizenbergi ja Adamsoniga. Võit on minu! Adamsoni «Köhleri portree» on ilma jõuta akademialine töö, Weizenberg on üsna vilets. Minu «Kitzbergi rinnakuju» pole just parem kui «Ibsen» ehk «Dido», aga Adamsonist on tema oma realismusega ikka ette. Peale selle on seal veel «Vana naisterahva pea», «Noore mehe rinnakuju» ja «Poisikese pea». Ja mis nemad minu maalide vasta panevad! Vana Adamson on kunagi mõne Baltiski ranna all hukkaläinud laeva ära pintseldanud, aga mul on kakskümmend maali välja pandud, enamaste Otepääl maalitud, aga ka Pariisi linna tänavavaated. Ja need on kõik modern tööd, mitte vana libe akademialine pintseldamine.

Tallinnas
1. oktobril, 1910

Olen palju tööd teinud ja pole tüki aega päevaraamatusse musta ridagi kirja pannud. Aga täna võtsin aega, sest on, mida kirjutada:

Mõned head päevad tagasi, kui ma Tallinna Pritsimajas Eesti Kunsti Seltsi näitust aitasin üles panna, nägin ma, et

kassa taga istus üks madonna näoga noor naisterahvas — iseäralikult suurte tumedate silmadega, sirge nina ja tundelise suuga. Tema hoidis oma pea kuidagi ülii väga sirgeste püsti ja nii palju kui ma kassalaua tagant nägin, oli tal ilus sale kuju nagu hirvel. Akki tõusis ta laua tagant ülesse, astus paar sammu minu poole ja palus tuua omale tempelmarkide märjakstegemise tarvis vett. Selle juures jõudsin ma tähele panna, et ta oma jutus ja olekus mitte madonnaliselt flegmatikaline pole, vaid üsna käbe.

Nagu püssist lastud, jooksin keldrisse, kus kraan oli, ja tõin talle alustassi peal vett.

Tänamise juures naeratas ta mulle lahkeste.

Pärast näituse avamist tulime kokku ühte tupp, kus need tuttavaks tehti, kes veel teineteist ei olnud tundnud. Selle neiu nime sain ma ka teada — tema oli preili Marie Uusman. Marie tunnistas üles, et olla pidanud mind üheks töömeheks, kes pilte üles riputab. Ega ta selle veikse asjaga poleks julgenud kunstnikku tülitada. Vaat, misuke õnnelik eksitus!

Pärast läksime sööma ja selle järgi Kadriorgu jalutama. Mina sättisin ennast preili Uusmani kõrvale ja meil oli väga palju rääkida.

Ja see ei jäänud mitte viimaseks korraks tema kõrval Kadriorus või mererannas patseerida.

Tallinnas
5. oktobril, 1910

Mari on nõus minuga Pariisi sõitma! Hurraa!

Tartus
18. oktobril, 1910

Eile avati Tartus «Vanemuise» väikses saalis Kolmas Eesti Kunsti näitus. Mina kui *jury* täieõigusline liige nägin ära kõik tööd, ka need, mis läbi kukkusid. Kõige enam tähelepanemist äratasid minu ja Konrad Mägi tööd. Mägi maalib väga dekorativ stiilis — umbes nii nagu Prantsusmaal neoimpressionistid. Ta pani Eestimaal esimest korda pildid välja ja kohe oli suur *fureur*. Minu *nature morte*'id ja maastikupildid on rohkem van Goghi ehk Cézanne'i töödega sugulased ja on ka kõige paremate tööde hulgas sellel näi-

tusel. Peale Mägi võib ehk veel Triigi ja Paul Burmani
tööd minu piltide kõrvale panna.

Tallinnas
24. oktoobril, 1910

Tartust tuli teatus, et Kolmandamalt Eesti Kunsti näituselt
«Vanemuise» väikses saalis on herra Beek ära ostnud minu
maali «Parisi äärelinn» ja kinkinud Eesti Üliõpilaste Selt-
sile, kelle liige tema on. Muud pildid on siamaale veel
müümata.

Tallinnas
10. novembril, 1910

Jõudsin tagasi Helsingist, kus oma tööde näitusele pane-
mise asjus käisin. Mõne päeva pärast sõidan Pariisi, et
meie pesakest korda seada. Mari sõidab detsembris järele.

Mari seletas oma papale, et ta tahab Pariisi *Université*sse
õppima minna. Aga vanale olid mõned *anonyme* kirjad tul-
nud, kus minu ja Mari ligidasest tutvusest juttu oli. See
muidugi vanale rahajõummile ei meeldinud ja Marile Pariisi
sõiduks luba ei antud. Siis lubas Mari Helvetiasse Lau-
sanne'i tohtriks tudeerima minna. Sellega jäi vana Kaarel
nõusse.

Küll ta vihastab hirmsaste, kui kuuleb, et Marist tohtrit
ei saagi. Hoopis üks purupaljas pilditegija ja kujukoksija
on tema tibukese ära ampsinud. Mari ainult naerab selle
jutu peale.

KOLMAS VIHIK

PARIIS II

Paris
12. novembril, 1910

Rodin on praegu kõige suurem kiviraiuja, kes oma kooli on loonud, mis mitte üksi Prantsusmaal, vaid terves ilmas poolehoidmist võidab.

Oma mõtteviisi poolest on Rodin liiriklane, elu laulik. Viimastel aastatel püüab ta üleüldiseid tundeid kujutada. Rodin ei ole arusaadav mitte üksnes prantslastele, tema on tõsisel mõttel universalgenius, kes inimesesoo kurba hingeelu näeb.

Asjata oleks tema tööde juurest rõõmsaid jooni otsida; kõigil töödel on saladusline kurb karakter. Koguni kuju «Le baisier» («Suudlus»), kus just rõõmus akord peaks domineerima, inimese kõige püham ja suurem rõõm, kus kaks hinge suuandmises ühinevad, — ka sealt paistab kurb joon, isesugune kurb õhkkond.

Paris ja Rodin... mina ei saa Rodini ilma Parisita ette kujutada, ka Parisi ilma Rodinita. Seesama igavene liikumine, mis Parisis valitseb, on ka Rodini töödes — elu müstika. Kui kõiki tema töösid vaadata, siis mõjub see nagu suur kurblaul kadunud õnnest.

Rodini esimesed tööd on *synthèse* realistlistest koolidest. Tema koperis inimest kõige väiksemategi peensustega. See oli välimine vorm; kuid tema ei leppinud ainult välimise vormi koperimisega, vaid mahutas vibreriva vormi alla sügava müstikalise elu.

Esimest korda tõmbas Rodin rohkelt tähelepanemist oma peale kujuga «L'âge d'airain» («Inimene kiviajast»), mis 1877. aastast pärit. Noormees seisab püsti ning hoiab pead käega kinni. Iga muskel, soon kõneleb närvilikust ootusest, mida toob tulevik, elu. Näo pealt võib elu õnnest ja õnnetusel tumedat arusaamist lugeda; nagu kuulaks ta veel üks moment ja — kiviaja inimene võtab osa võitlusest, koos kogu rahvaga. Rodin vaatab elu peale kui liiriklane. Ta analiseerib iga eluvoolu ja otsib selle avaldamiseks sobiliku vormi.

Rodin on ka sotsialküsimust kunsti vormis kehastanud. Töölises näeb ta epikalist suurust, hiiglajõudu, tulevast elu ja kulturakandjat. «Le penseur» («Mõtteleja») ei ole dogmatiline filosoof, kes elu mõtet abstrakt ainetest otsib. «Mõtteleja» on tööline; ta on sügavaste mõttesse vajunud. Terve keha avaldab, et tööline on aru saanud, et ta oma tööst hoolimata on siiski alasti, on oma suure jõu juures rõhutatud

ori, kellel nii vähe õigust on inimlist elu kaasa elada. Valus joon valitseb terves kujus; kogu sotsialne küsimus on «Mõtlemas» kehaks kujutatud.

Rodini grupe «La guerre» («Sõda»), mis koledat, metsikut, kisendavat mõju avaldab.

Rodin on intimsete tunnete laulik; erotikas näeb ta suurt eluimpulssi ja kurbmängu. Ta gruppes «Adam ja Eva», kus erotikaline kirk käsitusel, on kujutatud suurt õnne ja suurt kahetsust.

Siis veel Rodini mälestussambad: kodanikkude grupe «*Bourgeois de Calais*», ning «Balzac» ja «Victor Hugo» Pariisi Panthéoni jaoks.

Oma rinnakujudes on Rodin kujutatava isiku iseloomu meisterlikult välja paista lasknud, nagu maalijate Puvis de Chavannes'i ning Jean-Paul Laurensi, kujuraiujate Dalou' ja Falguière'i rinnakujud.

Terve Rodini elu on otsimine, et skulpturat edasi viia, uusi vormisid luua, inimest kõige ta õnne ja õnnetusega kujutada.

Seitsmekümne-aastane, aga siiski noor; iga uus töö on tal täis elu ja tuld.

• Paris
Jõululaupäeval, 1910

Mari jõudis täna hommikul kohale. Võtsin ta vaksalis valgete roosidega vasta. See ei lugenud, et oli väga niiske, halb ja udune ilm, Mari paistis mu peale nagu päikene. Mina nägin vist oma laia talupojanäoga kõige rohkem täiskuu moodi välja. Aga ka mina särasin.

Pärast seda kui Mari pakid said ühte *hôtel*'i ära viidud, läksime söömamajasse lõunat sööma. Mari jaoks olid mõned road ka vähekese võõrad, aga vaprasti sõi ta kõik ära. Õhtul kutsusin Mari *restaurant*'i. Enne seda käisime «Biard'i» kohvikus eestlasi otsimas. Prantslased seisid nagu ikka kõvera leti ääres, jõid oma kohvi ja läksid kohe ära. Ümberringi olid pisikesed laudad, seal istusid eestlased. Sel ajal oli seal Mägi, Uurits, Rudolf Tassa ja Mihkelson. Kohvikust läksid kõik eestlased koos *restaurant-café*'sse «Café d'Harcourt». Joomisega ei saanud me muidugi rahapuuduse pärast hiilata, aga tuju oli väga hea. Mõne pudeli *barsac*'i ikka ära jõime. Nurgas põles jõulupuu, igas lauas istus palju inimesi, osa perekonnaga. Muusika mängis ja rahvas tantsis. Mina istusin Mari kõrval.

18. J. Koort. Piibumees. Tamm. 1920 (modelleeritud 1919) TKM

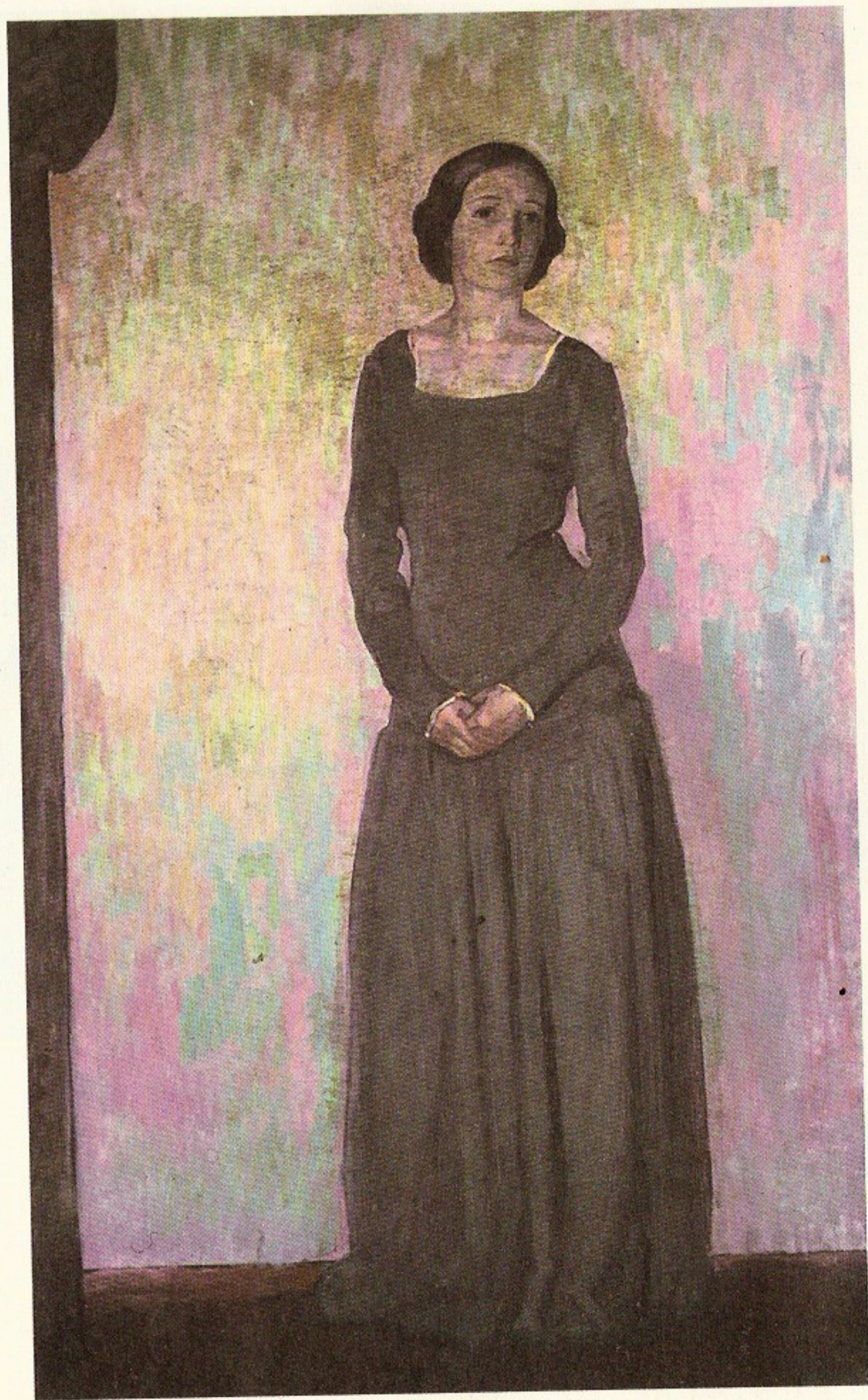

19. P. Raud. Daam punases kübaras. 1893. RKM

20. A. Laikmaa. Mia Padrone. Pastell 1910. RKM

21. N. Triik. Näitleja Erna Villmeri portree. Õli 1913. TKM

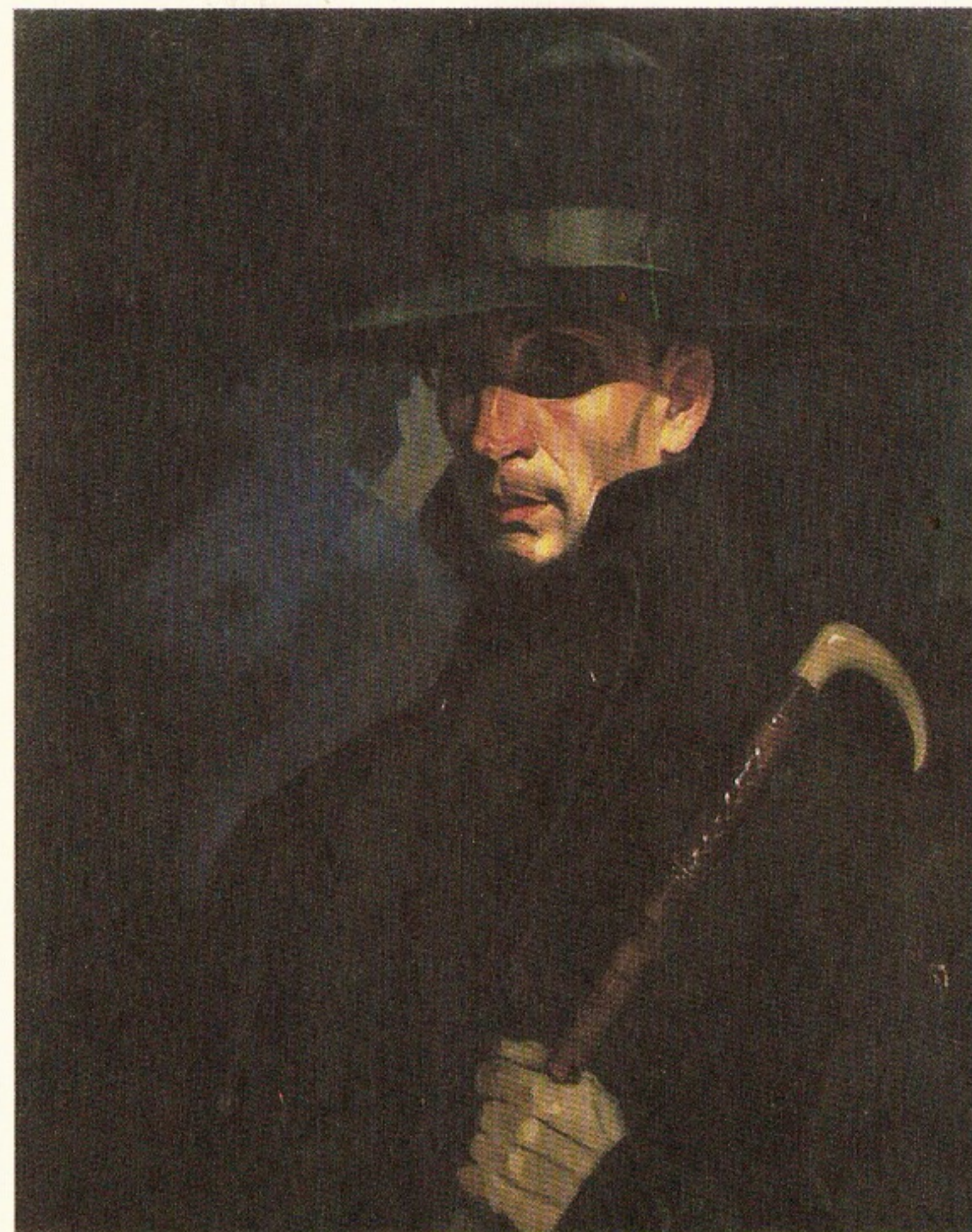

22. E. Viiralt. Palvetav laps. Joonistus. 1921

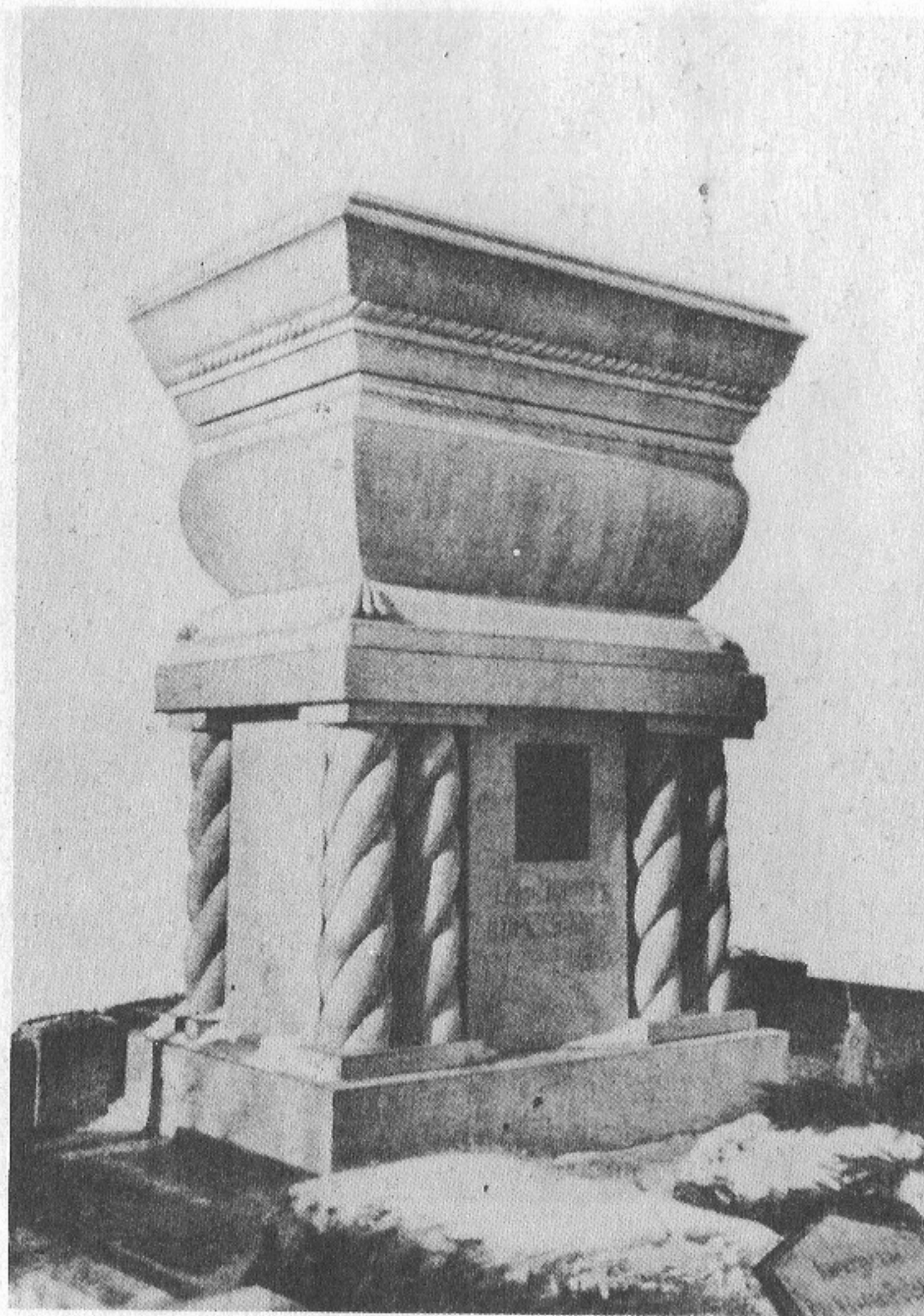

23. M. Laarman. Mototsiklist. Puulõige. 1924. RKM

24. A. Jansen. Autoportree. Õli 1924. RKM

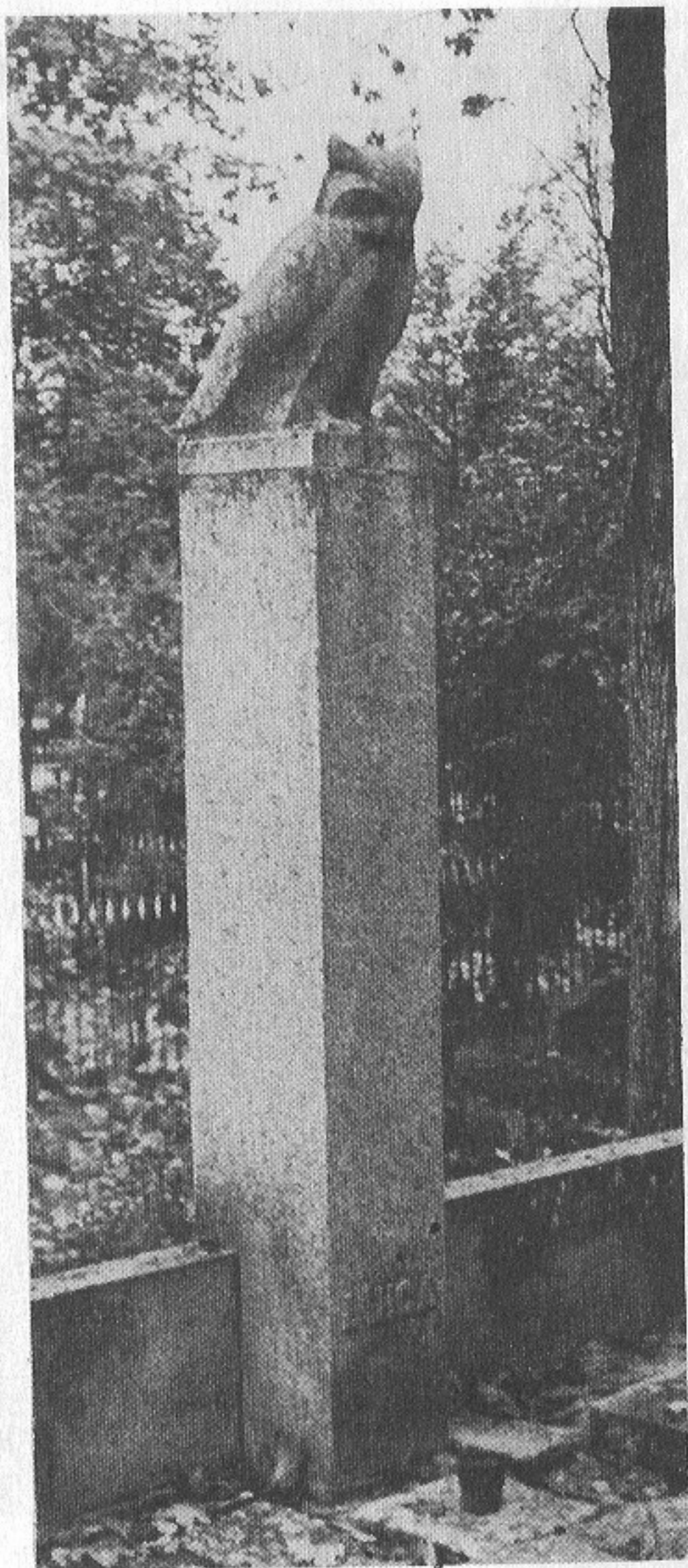

25. J. Koort. J. Kuperjanovi hauamonument. Saaremaa marmor. 1925. Raadi kalmistu

26. J. Koort. Dekoratiivfiguur (pikalaenu pangale). Tsement. 1913. TKM

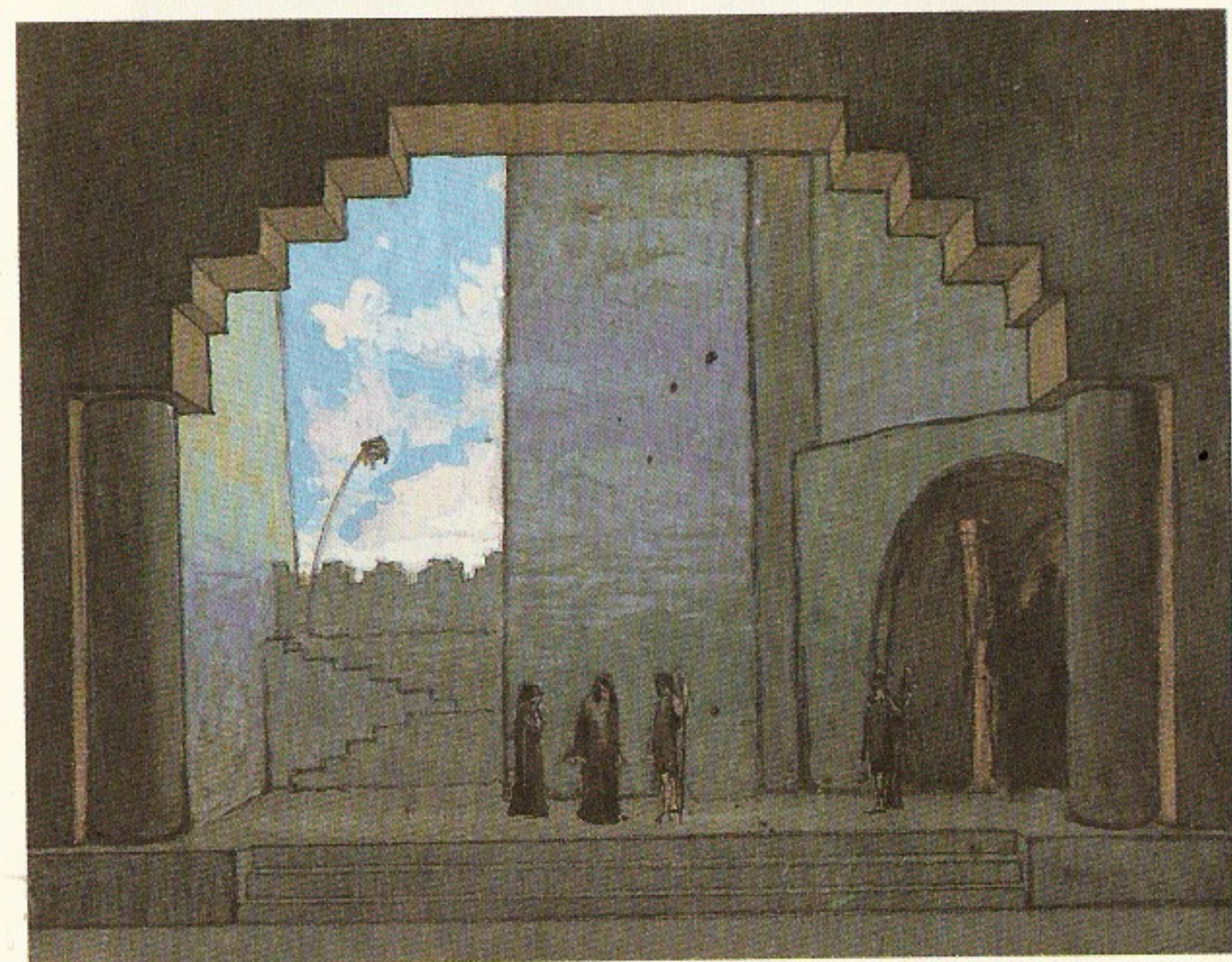
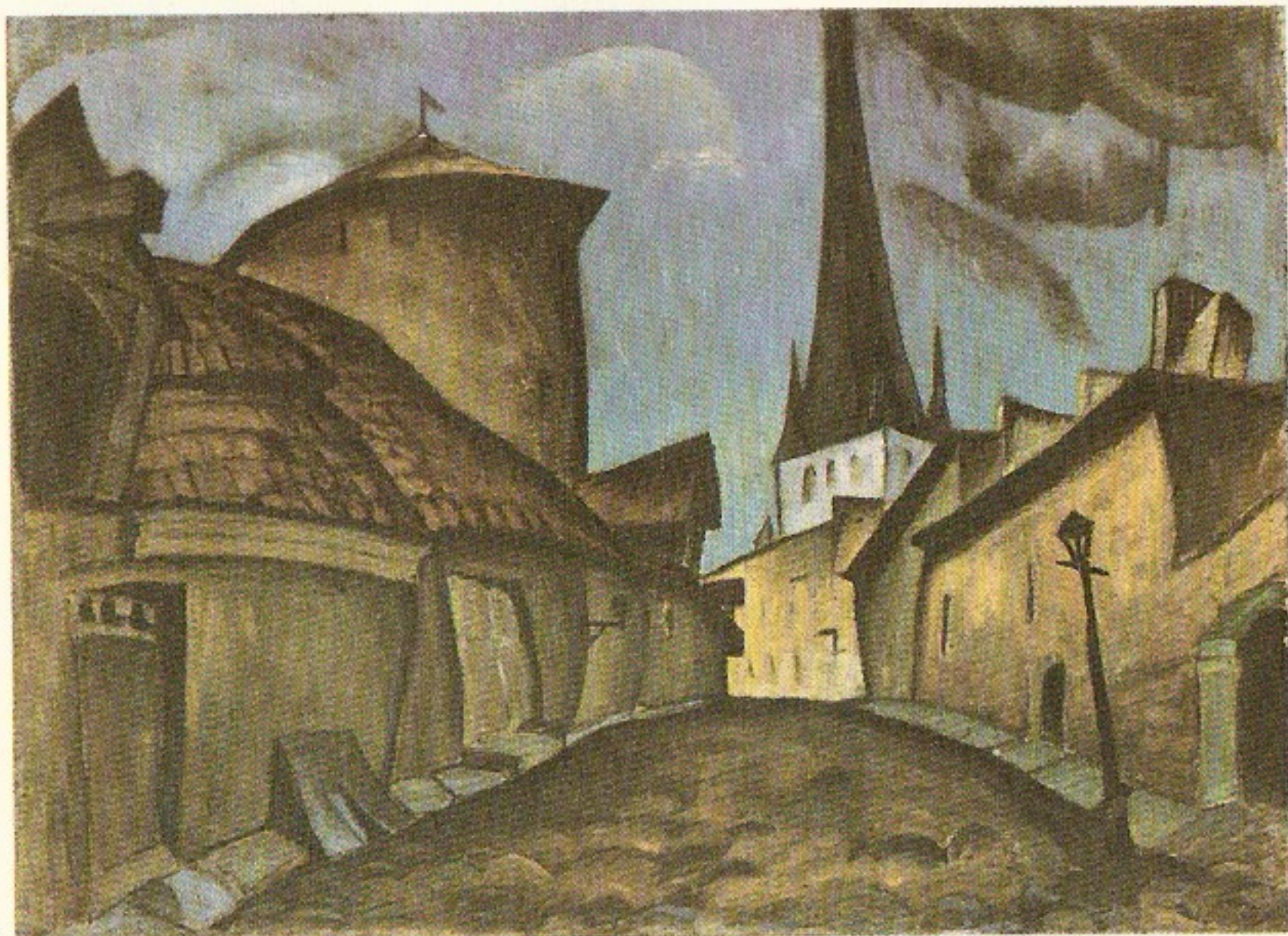

27. J. Koort. J. Luiga perekonna hauamonument. Punane graniit 1933. R Raadi kalmistu. Tartu

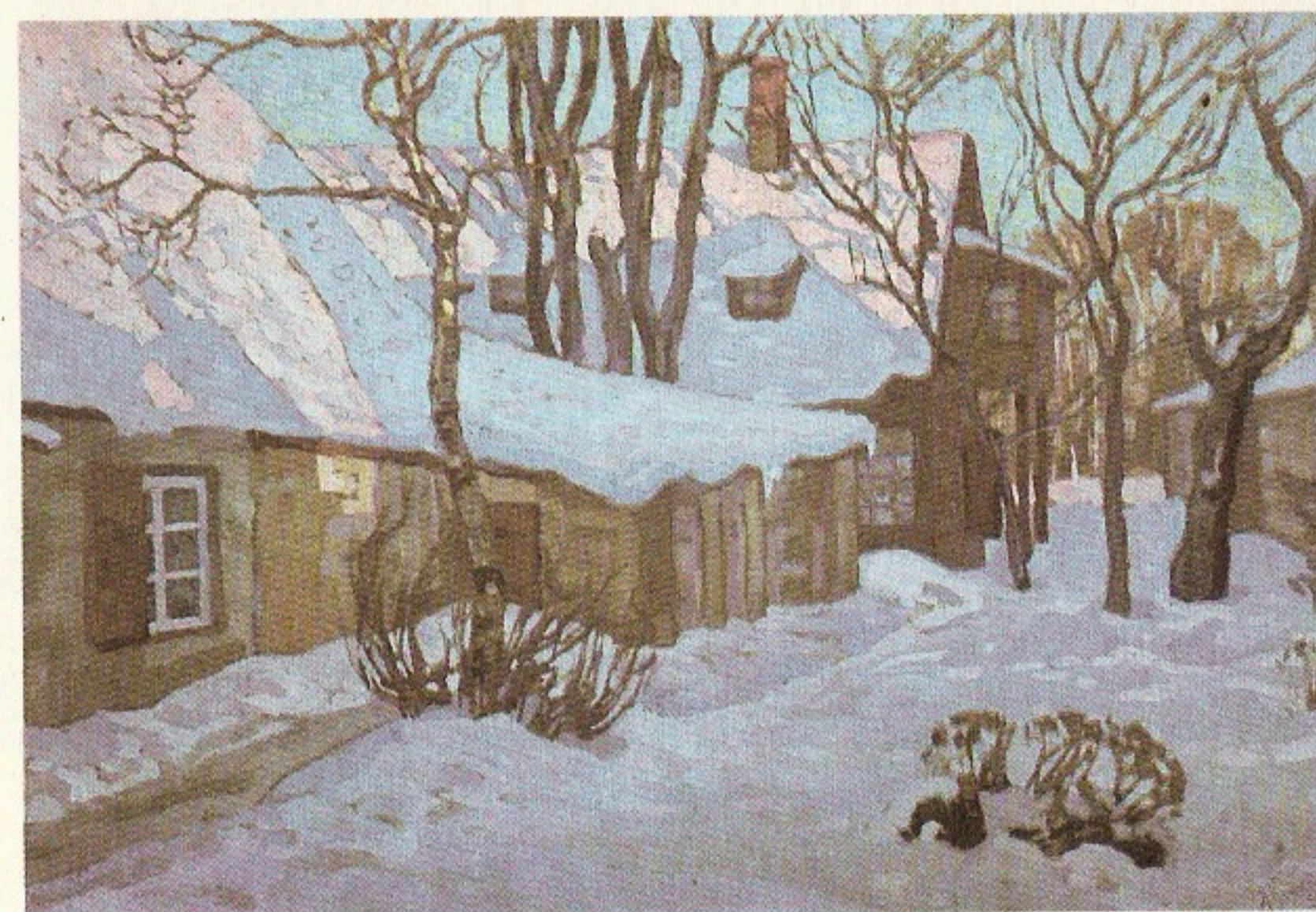
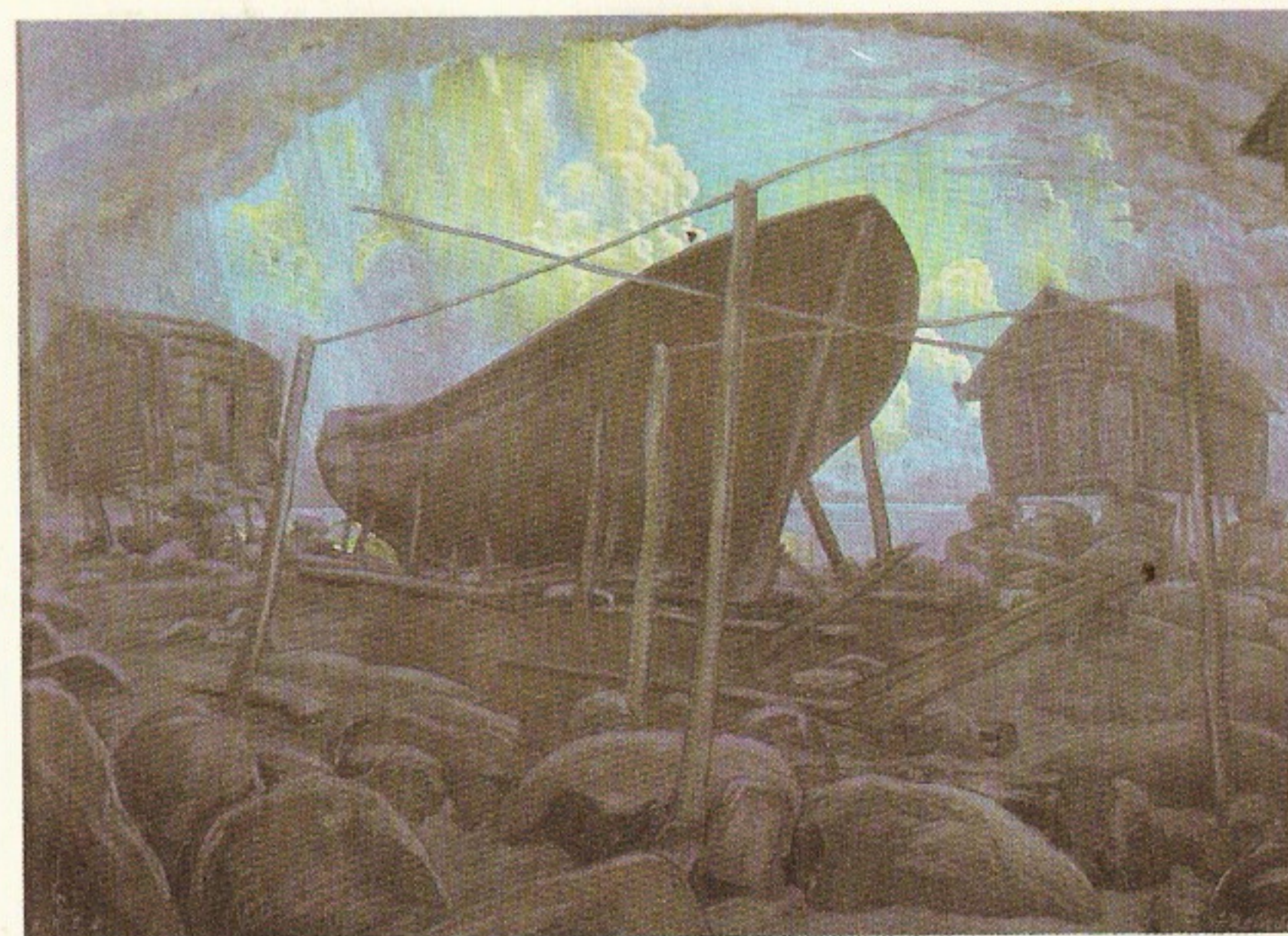

28. J. Koort. C. R. Jakobsoni hauamonument. Graniit. 1927. Kurgja

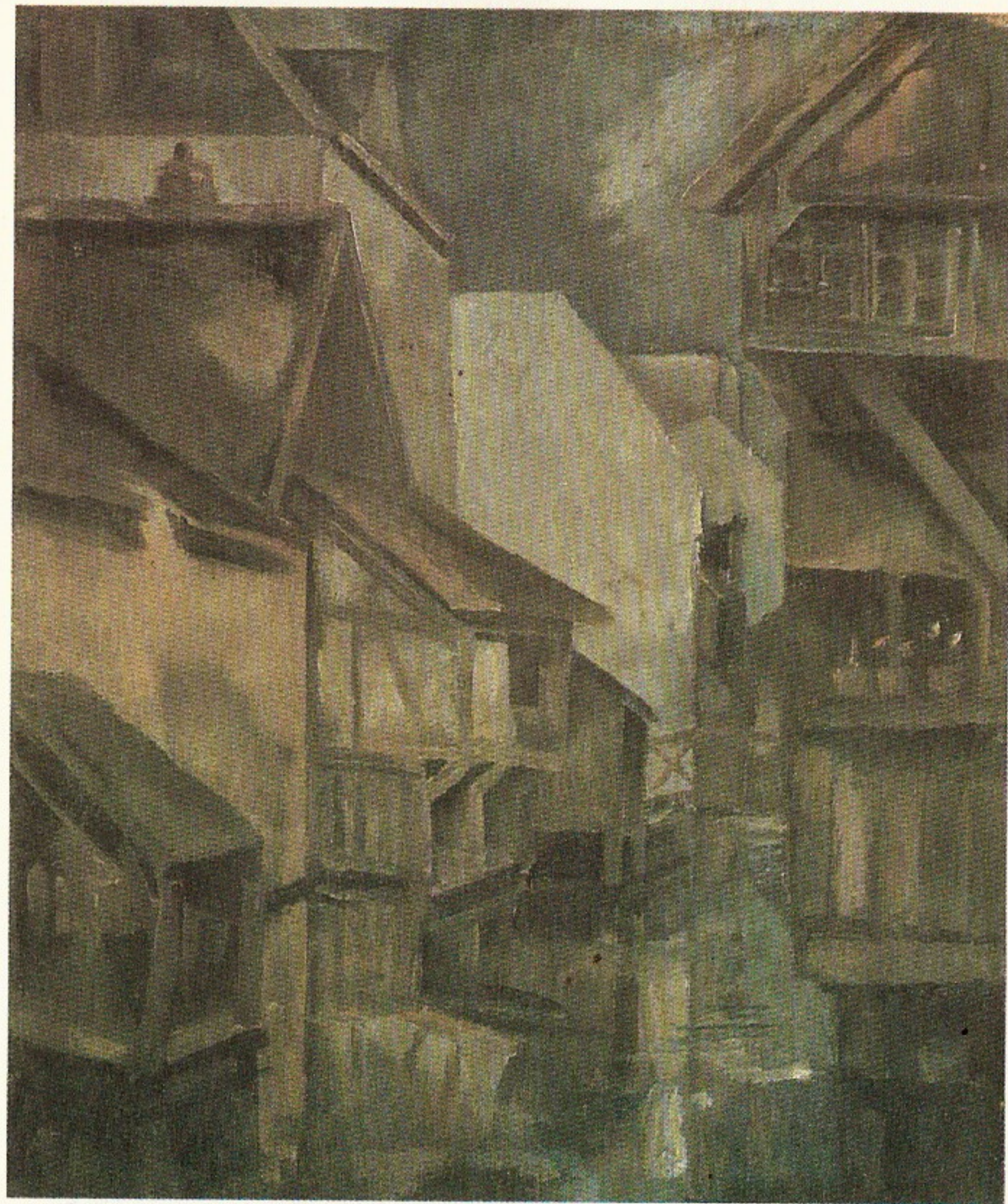

29. P. Aren. Laboratooriumi tänav Tallinnas. Õli 1920. RKM
30. R. Nyman. Linna väravad. Dekoratsioonikavand „Juuditile“. Guašš. 1926. RKM

31. G. Reindorff. Tütarsaar. Pastell. 1926. RKM
32. A. Kaigorodoff. Talvemaastik. Õli 1928. RKM

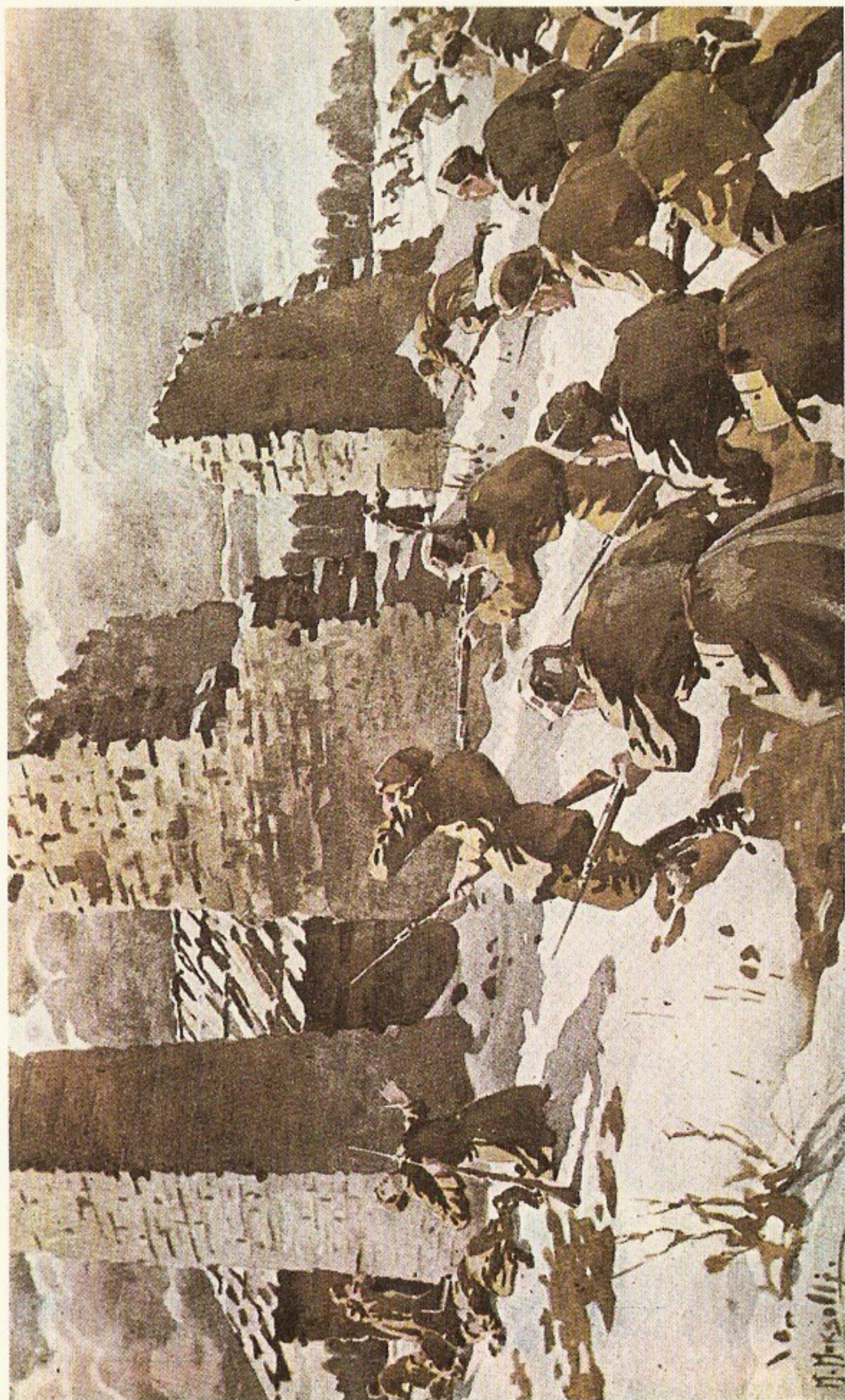

33. Adamson-Eric. Canal de Montin. Õli. 1927. RKM

34. P. Sepp. Meeta Orgussaare portree. Õli 1933. RKM

35. M. Maksolly. Paju lahing. Oli. 1926. (Hävitatud 1950. aastatel)

Mari rääkis, et tema sõbrad olid kangeste tema sõidule vastu olnud. Eks nad arvanud, et küll ta ikka minu juurde Parisi läheb. Karl Burman sõitis Mariga ühes Riiga välja ja kogu tee rääkis, et ärgu ta ikka edasi sõitku. Aga Mari ikka sõitis.

Paris
28. detsembril, 1910

Mari tuli *hôtel*'ist ära. Sai toa siinsamas Impasse du Maine'i peal. Nüüd on ta ligidal, saame iga päev kokku.

Paris
30. detsembril, 1910

Aleksander Tassa võttis nõuks «Noor-Eesti» ajakirjas Sügis-saloni arvustada. Ta saab kunstist aru, ja et ta Rodinist ja Meštrovičist kõige pealt kirjutas, pole ka paha. Aga see, et ta minu «Noormehe pead» ainult tehniliselt õige heaks pidas ja sealt monumentalsust ei leidnud, mida teiste Saloni tööde hulgas pidada õige palju olema, on küll jama jutt. Rohkem tõtt on selles, et mina oma tööjõudu kahe kunstiharu — skulptura ja maalimise vahel ära jagades pealiskaudseks jääda võiksin. Aga mina arvan küll ennast enam skulptura poole kalduma, mitte maalimise poole, nagu Tassa mõtleb. Ja pealiskaudsust on minu arvates ainult minu maalitöödes, mitte aga kujudes tunda.

Seda, et minu päristöö ikka skulptura on, kirjutas ka keegi A. W. septembrikuu «Tallinna Teatajas», kus ta Eesti Kunstiseltsi näitusest rääkis. Seal ütleb see herra minu kohta sõna-sõnalt: «Tuleb ette, nagu jõuaks kunstniku vaim savi enam liigutada kui värvisid.» Ehk ta küll minu maalides mingisugust ülearust rohelist värvi leiab, on see mees siiski minu pilti, kus küün ojakese kõrval seisab, üsna tugevaste kiitnud. Ja lõpuks ütleb ta kindla sõnaga, et Koort on ainumas mees, kelle tööde kogus ühtlust ja teatavat iseäraldust näeme. See on tõeste tõsi!

2. januar, 1911

Rahvusline kunst puudub meil tänini. Plastikalist kunsti: vöökirjasid, tanupaelu, šukasääriseid — neid ei või me mitte

oma rahvusliseks kunstiks lugeda. Seesamane ornamentik, mis nende peal, on ka soomlastel, norralastel ja rootslastel. Rootsi kunst on meie ornamentika peale igatahes mõju avaldanud; seda salata ei saa ja seda peab edaspidi silmas pidama, kui meie ornamentikast juttu tahetakse teha. Nii-sama on Võru pool jälle vene mõju tunda.

Kõige rohkem oma algupärasust on vist hiina ja jaapani — hommikumaa kunstis. Üks ja seesama stiil on seal paari tuhande aasta jooksul maksev olnud ja kõrvalekaldumisi ei tule ette. Aastasada ei tähenda hiina kunstis midagi, — vahest ehk mõni väikene nüanss on juurde tulnud, kuna kompositsion, vorm, joonistus ja kolorit on üheks ja selleks-samaks jäänud. Hommikumaalastel oli oma kindel rahvus-line traditsion ja sellest keegi üle ei astunud; noored kunstnikud austasid vanu meistreid, õppisid neid tundma ja jätkasid nende tööd teatud sihis.

Uhelgi rahval pole kunstis nii kindel distsiplin maksev olnud kui hommikumaaalastel, välja arvatud vahest ehk egiptlased, kelle kunstis on raske ühte aastasada teisest lahutada. Hiina primitivlaadilisel kunstil on midagi ühist egiptuse kunstiga: mõlemas olid teatud stiil, lihtsus ja oma kindel traditsion maksmas. Hiinlastel ei olnud sihiks loodust koperida, vaid väheste joontega asjade hinge edasi anda. Selles seisabki nende kunsti suurus ja rikkus. Silmapaistev on see, et hiina kunstis mitte ükski joon, mitte ükski detail ülearune ei ole — iga kriips on oma koha peal ja midagi on võimata juurde mahutada või välja jätta; kõik on järele kaalutud, ära rehkendatud; ainult siis, kui kunst on täieline, on iga detail läbi mõeldud ja midagi pole seal ülearu. Hiina ja jaapani kunst seisab niisama kõrgel kui egiptuse, greeka ja gooti kunst; need neli kunstikooli on jäädavad ja inimesesoo edenemises oma sõna ütelnud.

Gooti kunstis ei saa rahvuslisest meeolust juttugi olla; see on religioni mälestussammas. Religioni suurusest võib kõige selgemini gooti kunsti vaadates aru saada.

Europa kunst on välja kasvanud egiptuse ja greeka kunstist. Europa kunst pole oma viimast sõna veel ütelnud. Uheski vanas kunstis ei leidu niisuguseid hüppeid kui praeguses Europa kunstis, ja mille poole praegune kunst lõplikult kaldub, seda on raske ütelda.

Tähelepanemise väärt on järgmine nähtus: hiina, jaapani ja italia primitividel oli teatud ühendus ühel ja selsamal aastasajal. Koguni Peru ja Europa kunstis oli alguses ühesarnane vorm. Perus ei võinud Europa mõjust juttugi olla:

siis, kui seal kunstitöösid loodi, mis sarnadust Europa kunstiga ilmutavad, polnud aimugi, et ka viies maailmajagu olemas on. Kui nüüd peru kunsti greeka primitivlaadilise kunstiga võrrelda, siis leiame sealt neidsamu vormiseadusi, sedasama mõtet nagu greeka primitivlaadilises kunstiski.

Kui itallaste Giotto di Bondone, Ghirlandaio ja Botticelli kunsti hiina kunstiga võrrelda, siis on nende vahel silmapaistvat sarnasust näha — just joontes ja kompositsionis. Midagi on inimesesool ühist, on olemas ühine vormidest arusaamine.

Iga rahva kunst on iseenesest rahvusline, sest kunstnik on sama hingega mis rahvaski; võimata on end oma rahvuse laadist vabastada. Soovitav on mitme mõju alt läbi minna: see avitab selgusele jõuda, missugused vaimlised iseäraldused ühel või teisel rahvusel on, teeb avalikuks, mis ühte rahvust teisest lahutab.

Meil on iseäranis raske alguses, sest kunstis pole meil midagi, mis tõmbaks piiri selle kohta, mis tõeste Eesti oma on. Meil on ainult teatud hingeelu, on aimdus, et meie rahva hinges ikka midagi peitub, aga kuidas seda kunsti teel edasi anda, see on suur küsimus. Sellepärast on just väga soovitatav, et meie noored kunstnikud teiste rahvaste kunsti, uusi kunstivoolusid sügavamalt tundma õpiksid, et vormi otsida, millesse meie rahva vaimlisi iseäraldusi võiks mahutada. Praegu on Europa kool valitsemas; see on ka kõige täielikum, nii et meie kunst Europa kooli vormi peab omandama, ja see oleks ainult väikseks nüansiks Europa kunstis.

Enne kui rahvaste läbikäimine raskendatud oli, võis rahvusline kunst kergemalt võrsuda, sest võõraid mõjusid oli vähem. Et meil üleüldse kuni viimase ajani kunstist midagi olemas ei ole ja me kulturarahvaste keskel elame, kes kunstis midagi on loonud, siis ei pääse meie kunst teiste mõjude alt. Tahes või tahtmata peame meie Europa kooli kunstis vastu võtma, ja see tuleb iseenesest, üksikute vastuseismiste peale vaatamata, ja on ka juhmus üksikute inimeste poolt ajaloo vastu seista!

Ainukene küsimus on nüüd, missugune kunstivool Europa koolist meil esialgu valitsevaks saab. Selle peale võib julguste vastata: modern, moodne kool! Meie noored jõud saavad kunstihariduse väljamaal ja suurem osa asub praegu just Parisis, kus moodne kool omale eluõiguse on võitnud, ja meie loomisevõimulised kunstnikud sammuvad moodsa kooliga ühes. Alguses on moodne kool meie seltskonnale arusaamata ja tuleb võõras ette. Siin ei ole kunstnikud

süüdi, et seltskonnal kunsti kohta arusaamine puudub — peale päevapildi ja niisuguste kunstitööde, mis väga päevapildi lähedal seisavad.

Kuidas sünnib moodne kool?

Et kunstis midagi luua, peab teatud tehnika olema, et kunstnik oma mõtteid vabalt edasi saaks anda. Ilma tehnikata on kunstnik niisama, kui keegi hakkaks suurt romani kirjutama, aga ei mõistaks kirjutada. Puudub kunstnikul teatud originalitet ehk algupärasus, temperament, siis saab tast ainult looduse koperija, kes asju koperib, aga neile hinge sisse ei istuta. On kunstnikul peale akademialise hariduse veel teatud eeltingimused olemas, siis otsib ta vormi, mis tema seesmise ilmaga kokkukõlas on. Stiil on isiku luua, seda ei anna ei akademia ega suured meistrid. Siin peab isik läbi oma prisma asju vaatama ja ainult oma teadmisi mõõduandvaks pidama.

Paris

3. januar, 1911

Ma näitan oma Marile Parisi. Louvre'is oleme mitu korda käinud, aga jõudsimme ka juba Guimet' ja Cluny muuseumides ära olla ning Trocadéro paleed vaadata. Luxembourg'i muuseumis viisin Mari oma kõige armsamate meistrite Millet', Carrière'i ja ka Rodini tööde juurde. Nende meeste tööd meeldisid Marile väga, aga Cézanne ja Gauguini piltide ees jäi ta väheke mõttesse. Küll ma teda ka neid asju armastama õpetada jõuan!

Impasse du Maine

4. januar, 1911

Mina olen nüüd päris karsklane, tervel kuul ei ole viina joonud ja kohvi asemel joon koguni piima.

Minu uus suur *atelier*, üle kümne ruutsülla suur, on praegu veel üsna hõredaste kujudega täidetud, sest vanad tööd ja savikasti jätsin «La Ruche'i» maha. Ega savi vedamine ära ei tasu, igaüks jätab oma savi kolimisel maha ja saab jälle uue kastitüübi sealt, kuhu kolib.

Töö jookseb. Mõned rinnakujud on juba valmis, aga kohe peab ka Mari mulle ette istuma.

Paris

13. januar, 1911

Käisin täna Ruudi Tassa juures Rue de la Santél, selle suure vangimaja lähedal. Ruudil on küll ainult väike toa-uberik, aga seal on palju kodusem kui Paana juures, kes teistele kipub üle öla vaatama, nagu oleks ta ei tea kui suur kunstnik. Nad elavad ühes majas ja Aleksandr'il (Paanal) on hoopis laiem elamine, aga ikkagi lähevad kõik Ruudi juurde, istuvad ümber raudahju, mille peal teevesi kohiseb ja söövad saia *pâté de foie'*ga. Ruudi on väga elav vestleja ja seltsiv inimene, oskab iseenda üle nalja visata ja ei pane ka pahaks, kui keegi teine seda teeb. Seal on nagu päris klubi, kus arutatakse igasuguseid asju, räägitakse kunsti ja muusikast ning muudest maailma asjadest.

Mille eest see Ruudi küll sütt ja saia ostab, seda ei oska arvata! Viulimängija ametit ta kogu aeg pidada ei ole saanud. Vahel on ta *restaurant'*is nõudepesejaks, siis vene keele professoriks õhtukoolis — sellest hoolimata, et ta vene keelt üsna Eestimaa mehe moodi räägib. Siis jälle on ta lapsehoidja ja kärutab lapsevankrit mööda *boulevard'*i.

Viimasel ajal on ühte *mademoiselle'*i tema juures määrgata. See olla päris aadli soost, nimi Germaine de Tartre, aga Ruudi vaesuse peale vaatama temasse päris ära armunud.

21. januar, 1911

Minu tööd on Eesti Kunsti näitusel häste vastu võetud, ainult Konrad Mägi on oma tööde eest rohkem raha saanud kui mina. Temale sai 525 rubla, minule 425. Pääle selle said veel Triik 300, Paul Burman 239, tema vend Karl 230, teised aga alla saja. See on kõik 17. januari «Päevalehes» ära trükitud. Et nad nüüd ainult ei arvaks, et mul seda tina küllaga käes on!

24. januaril, 1911

Juba kolmat päeva teen Mari rinnakuju. Tal olid juuksed nagu pärg ümber pea, aga siis läks pea kuju kaotsi. Lasin siis juuksed üle pea kammida ja kuklas krunni keerata. Küll Maril on kena pea kuju, kael on temal nagu Nofretetel, pea

hoiab väga ilusaste püsti. Näojoontest ei maksa rääkidagi. See modell saab mul õige mitu korda ette istuma!

Ja ühel päeval tahan mina teda ka akti seisma panna! Porträt Marist õlimaalis on juba valmis. Seal istub ta veel, patsid ümber pea, nagu saksa Gretchen.

13. veebruaril, 1911

Teen Mari pead savist. Kevadsaloni aeg tuleb kiireste ligemale ja piinan oma abikaasat kõvaste. Mõni päev lasen tal tundi neli ees istuda, mõni päev veel rohkem. Muidugi iga poole tunni tagant üks veike pause, aga ikka väsitab ära. Imelik küll, aga töö tegemine ise on palju kergem kui liikumata ees istumine. Kui Mari hakkab väga ära väsima, siis teen natuke nalja, räägin muud juttu. Talle meeldib, kui ma astun vahel tema juure, silun põidlagaga nahka puutumata üle tema näo vormide ja ütlen: «Seda kohta, vat ei saa ega saa kätte. Oot-oot, ole nüüd niiviisi!» Siis lähen tagasi ja, tõsi, asi läheb paremini edasi.

Selle pea panen Salonis musta gipsi valatud kujul välja.

Paris
28. veebruar, 1911

Mari raha hakkab väheks jääma ja ta oli nõus minu *atelier*'sse ümber kolima!

Paris, Impasse du Maine
2. märtsil, 1911

Minul on siisugune tundmine, nagu kogu minu elu oleks siamaale olnud üks *ouverture* sellele päriselule, mis nüüd algab. Uks ateljee ja toa vahel on lahti ja ma näen, et Mari askeldab pliidi ääres. Mina aga mõtserdan savi sees. Ja shirmi tagant paistab meie valgete patjade ja kirju tekiga süng.

Paris, Impasse du Maine № 18
3. märts, 1911

Meie elamine on otse selle veikse põiktänavas otsas, natuke enne meid, number 16 on Bourdelle'i *atelier*. Tal on häste suur töötuba, suured kõrged aknad tänavapool, kust palju valgust tuleb.

On küll kuulus meister ja ka minust vanem, aga klobistab nagu minagi oma lahtiste *bretagne*'i puuvingadega, püksid ja kittel gipsi täis. On kõva töömees, iga päev on platsis. Ega siisugused siidikiltitega käia ei saa.

Bourdelle'iga me suurt läbi ei käi, aga meie kõrval on üks hispaanlane Mateo, kellega rohkem juttu teeme. Tema abiga ma need ruumid siia saingi. Üldse on seltskondlik läbikäimine hõredam kui «La Ruche's». Nüüd on rohkem töö ja perekonnaelu.

Paris
15. märtsil, 1911

Pean kirja panema, mis Saloni *vernissage*'i peal juhtus.

Rahvast oli väga palju, nagu alati. Kõik väga rõõmsas tujus ja *courage*'i täis. Eriti ärapühitsetud näoga olid need, kelle tööd olid välja pandud. Mul endal olid ka kaks skulpturat väljas — «Mari pea» ja üks prantsuse naise rinnakuju. Aeti omavahel juttu, tehti kritikat teiste tööde kohta, arutati kõiksugu probleemasid. Vaadati, mis Rodinil, Bourdelle'il või Despiau'l seekord väljas on.

Siis tuli vana Rodin ise kohale. Kõik läksid talle suure austusega vastu, tõid uksest sisse ja tema, habe püsti, vaatas näituse üle.

Äkki nägi vanamees minu Mari ja jäi talle tükiks ajaks otsa vaatama. Mul hakkas väga imelik tundmus ja ütlesin Marile ilma pikema seletamiseta: «Lähme ära!» Ja ära meie läksimegi.

Paris
2. mai, 1911

Täna on see erutust äratav päev, millal ma oma naise esimest korda akti poserima panin. Tema ei ole mitte erotiline oma kuju poolest. Ega ma sellega ütelda ei taha, et

meie äraarvamata suuri õnnetunde koos mööda saatnud pole, aga tema ilu on puhas, mitte patuline. Ja niimoodi panin ma tema mitte mingisuguse ahvatlusliku posega seisma, vaid käskisin teda põlvitada podiumi peal. «Palvetajaks» ma seda kuju nimetangi.

See on suur ja tõsine töö ja millal ta valmis saab, on küsimine. Aga ma teen seda rõõmuga ja iga minu pilk paistab Mari ilusat figurat. See figura on kuidagiviisi pehme ja emalik, ta nagu palvetaks selle eest, et Jumal talle tervet ja tugevat järeltulevat põlve annaks ning õnne elus ja armastuses.

7. juuni, 1911

Parisis on praegu nii palav, et on võimata elada. Kraadiklaas näitab isegi seal, kus päike peale ei paista, 35 kuni 40 kraadi sooja. Suurem osa eestlastest on ära sõitnud. Mul on töötoas suur vee kauss, kui väga palav hakkab, istun tooli peale ja pistan paljad jalad vee sisse. Ega siin kaua vastu ei pane, tuleb põhja poole ära sõita!

8. juunil, 1911

«Postimees» on Aleksander Prometi soigumise ära trükinud. Ilma tinti kokku hoidmata on ta kirja pannud niisuguse hädakisa rahvuslase kunsti kohta, et kõrvaldavad sitavett jooksevad.

Tema arvab, et modern maalikunsti ei ole veel olemaski, ainumasti kunstikäsitöö on modern. Meie olla põhjamaa hinge nurka visanud ja lõunamaa kunsti sisse sattunud, mis mitte meie hingest ei tule, sest seal puududa kadakapõõsas. Püksi talle kadakas!

Noored kunstnikud olla põhjamaa pärlid puruks tallanud ja südamed väljamaa värvidega üle vööbanud.

Et see asi ka minu kohta käib, on ära tunda sellest, et maalikunstnikkude kõrval on ka skulptorid herra Prometi poolt armulist äramärkimist leidnud. Egas ta ometi Weizenbergi või Adamsoni siin mõelda või!

Kõik need ülearu kõrged mõtted on rahvuslase kunsti kaitsjale pähe tulnud eesti kunstinäitust vaadates.

Paris
20. juuni, 1911

Sain täna kodunt kirja. Isa on raskesti haige. Peab vaatama minema. Ka Mari tahab oma isa ja emaga jälle asjad joonde ajada. Ta on praegu õnnistatud seisukorras ja ma ütlesin küll, et mis sa ennast vaevad nii pika sõiduga, aga tal on ikka kange tahtmine.

See kord sain Lutschanskilt passi. Puusaag on kuhugile ära kadunud, tema passi sel suvel kasutusele võtta ei saa. Oma nime all muidugi ka sõita ei tohi, muidu on shandarmid kohe kraest kinni.

Dateerimata

Minu isa on surnud. Oli loomi talitades maha kukkunud ja sealsamas valuta ära surnud. Minul jäi ta vaid maamulda panna.

Helsingi
30. september, 1911

Käisin Saarise juures Kredit-Panga maja skulptura asjus. Leppisime kokku, et teen pangamaja jaoks mitu tsemendist figurat, muist seismas, muist istumas. Mul on silmade ees Louvre'is nähtud egiptuse kujud, kes, käed kõrval, istuvad või seisavad ja enda ette vaatavad. Selline statikaline poos ja stilisatsioon peaks ehituskunstiga häste kokku sobima.

Loodan, et selle asjaga paremini läheb, kui «Estonia» maja skulpturadega, mis ma Lindgreniga kokku leppisin, aga lõpuks ikka tegemata jäid. See väikene raha, mis oli, see kadus kui tina tuhka, ostsin savi, kribu-kraabu kraami, ja kadunud oligi. Peaks nüüd ometi uut saama.

Paris
10. oktoober, 1911

Oleme juba mõni päev Parisis tagasi. Et minul Kredit-Panga maja kujude pealt hulk raha saada on, ei lubanud ma Maril oma isalt mitte kopkat vastu võtta. Tema ema on siiski Marile väikse jaoks täielise riide ja pesu varustuse kaasa pannud. Seda ehk ei pruugi tagasi lükata.

Meie uus asupaik on Rue Blomet, number 14. See on ilus maja, roheline aiaga. Mul on kaks *atelier*'d, üks suur, teine väikene. Siin samas on veel kaks kunstnikkude töötuba, ühes maalib oma piltisid üks prantsuse akademiker, teises töötab üks egiptlane, üsna alustaja skulptor. Igal majapidamisel on oma aiakene, madalad tarad vahepeal.

Paris
14. oktoobil, 1911

Praegu uurin tsemendi sortisid ja katsun igasugu segusid teha. Paistab, et olen metodi leidnud, kuidas tsemendile brongsi nägu anda.

Mari supid on ka nüüd tüki maad rasvasemad, sest Kredit-Panga maja kujude eest makstakse 5000 rubla, muist raha olen juba kätte saanud. Vahete vahel on isegi toredad praed laua peal, mida siamaale ainult unes näha sai.

Meil on ka praegu häste palju sõprasad. Enne käisid kõik Rudolf Tassa juures koos, nüüd on see päris ära unustatud. Iga kord, kui keegi meile tuleb, tõstab Mari talle kohe taldriku täie ehtsat *pot-au-feu*'d (loomalihasuppi) ette. Ajavad küll moe pärast vastu, aga pärast kiidavad taevast saati. Kõige kõvem vastupunnija on Juhan Otsmann — hirmus häbelik ja väikese jutuga mees. Ta teenida küll päevapiltide *retouche*'iga palju, aga jookseb selle rahaga kohe Enghien-les-Bains'i *roulette*'i mängima ning enne ära ei tule, kui kõik rahad otsas. Sellepärast virisevad ta soolikad ühte puhku ja Mari supp on talle kui taevamanna. Aga ikka ajab moodu pärast vastu! Mina olen ka vahel *casino's roulette*'i katsunud, aga nii targaste, et enamaste olen võiduga tagasi tulnud. Nii kui võit juba käes, tuleb poolele jätta, muidu oled kõigest ilma!

Rudolf Tassa on ise ka Rue de la Santélt ära kolinud. Elab nüüd «La Ruche'is», peale seda, kui selle prantsuse aadli *dame*'i omale naiseks võttis.

Sellest naisevõtust tuli mulle suurt tüli. Rudolf hakkas just mulle vibulaskja kuju jaoks ees seisma, aga nüüd on see tugevaste takistatud. Vaevalt sai Ruudi vajalise poose sisse võtta, kui proua ise platsi tuli. Ja siis oli töötegmine läbi, kudrutasid nagu turtle tüvikesed. See töö mul vist katki jääbki!

Paris
15. oktoobil, 1911

Praegu soovitakse Tallinna vana raekoda kunstimuseumiks ümber ehitada. Raekoda oma ehitusviisi poolest ei kõlba ometi selleks!

See on midagi pöörast, kuidasviisi meil väärt asjadega ümber käiakse. Tänase päevani mädanevad suure väärtusega «gobelinid» raekoja keldris! Kõige külmemah rahuga lastakse paarsada tuhat rubla ära mädaneda! Kaks nendest on *Renaissance*'i ajajärgust ja väga haruldased eksemplariid. Kuidas nii kallihinnalised kunstitooted üleüldse Tallinnasse on sattunud ja nii kaua alal seisnud? Nende kahe väärtus on vähemalt kakssada tuhat rubla. Peale selle on raekojas veel teisi väärtuslisi kunstitöösid. Üleval pimedas arhivis vedeleb õige vana õlimaal Düreri koolist, paarist kohast katki löödud. Linnavalitsus olla mõne aasta eest ka paar puuda vene raha ja käevõrusid ära müünud. Kes on kindlaks teinud, et neil rahadel peale metalli hinna muud väärtust ei olnud?

Meil on kõigepealt ajaloolist museumi vaja. Museumi-komisjon on valitud, nüüd peaks komisjon asjatundjaid leidma, kes ekspertidena ja korraldajatena museumi-komisjoni kõrval võivad töötada. Muidugi ei tohiks kunstimuseumi mõtet maha jätta; ajaloolise museumi kõrval peab ka selle jaoks kihutusetööd tehtama.

Alguses võiks ju ajaloolise ja kunstimuseumi komisjon üks ja seesama olla.

Komisjoni esimene töö oleks kõik väärtuslised kunstitööd Tallinnas kokku koguda ning vana aja kunstitooted kirikute raekotta tuua. Komisjoni kõrval töötav asjatundjatekogu paneb komisjonile ette omandada asju või, kui nad linna omandus on, neid museumile annetada.

Poed tuleksid vana raekoja alt ära kaotada ja *loggia* lahti teha, nagu see paarisaja aasta eest oli, siis võib sinna vanu skulpturasid mahutada. Linnapea kabinetis tuleks uueste maalitud modern freskod ühetaolise halli tooniga ülevärvida, niisama tuleksid vaheseinad ära võtta, mis viimasel aastasajal on juurde ehitatud, arhivis peaks vanad dokumendid ja «bullad» klaaside alla mahutatama ning «põlatud gobelinid» keldrist välja tooma ja oma kohtadele panema.

Paris
12. november, 1911

Keegi varajase *Renaissance*'-stiili kunstnikkudest pole aja hinge ja meeolu plastikalises kunstis nii individualiselt kujutanud kui Botticelli. Püüd realismuse poole, suur pagana-aja klassikakunsti austamine, usumüstika kummardamine kuni oma isiku ja elu ärasalgamiseni — kõik selle elas ta läbi.

Viieteistkümnenda aastasaja ehk *quattrocento* teisel poolel oli Firenze linn Itaalia hariduse keskpunktiks. Kõik, kes aga anderikkad olivad, tõttasid Firenze linna asuma. Ja annetega isikud leidsid «isamaa isa» Cosimo de' Medici juures, kes tol ajal Firenzes valitseja oli, vastuvõtmist ja toetust. Peab tähendama, et Cosimo de' Medici mitte ametliku võimuga ei valitsenud, vaid oma isiklise mõjuga.

Kõige paremad kujurajajad, maalikunstnikud, kirjanikud ja arhitektid leidsid Cosimo de' Medici juures omale uue kodu. Tema isiklikud sõbrad olid kirjanikud Leonardo Bruni, Niccolo de' Niccoli, greeklane Georgios Gemistos Plethon, kunstnikud Filippo Brunelleschi, Donatello, Paolo Uccello, Fra Filippo Lippi ja Benozzo Gozzoli. Cosimo de' Medici laskis greeka klassikuid ladina keelde tõlkida. Platoni austamine «platonilise iluduse ja armastuse» pärast seisis nii kõrgel järjel, et isegi Platoni akademia asutati, kus kirjanuse- ja kunstiprobleemisid harutati.

Sel ajal tunnistatakse jälle vana, antikkunst iluduse idealiks, kunstnikud õpivad ligemalt greeka ja rooma klassikuid tundma, inimene tunneb janu elu järgi ja tahab maa-pealset elu maitsta. Kunst otsib iludust inimese juurest, kuna italia 14. aastasaja kunst ainult sellest unistas, kuidas hingelist usuekstasi kujutada. Selle vastu koperis ja õppis *quattrocento* inimese kehahetust tundma. «Asju on tarvis nende iluduse pärast kujutada», nii kirjutas selleaegne kunstiteoretik Alberti.

15. aastasaja kunstnikud vaatasid kunsti kui teaduse peale. Tehnikalised probleemid seati ülesse, õpiti tundma anatomiast, perspektivi seadused tehti kindlaks ja formuleeriti teaduseks, niisama valguse ja varju seadused. Juba *trecento* ajal tarvitasid Masolino de Panicale ja Masaccio oma töödes anatomiast teadmist, niisama panid nad valguse ja varju seadusi tähele. Universal-geniused, nagu Paolo Uccello jt., saatsid poole oma paremast elust tehnikat täiendades ja perspektiviseadusi analiseerides mööda. Ghirlandaio töötoas

ei peetud muud silmas kui valguse ja varju kujutamist ja mudeli järgi joonistamist. Alberti tarvitas kõiki oma teadmisi selleks, et tehnika ja kunsti üle traktatsid kirjutada. See oli suur otsimise aeg; otsiti ilu elust, usust ja pagana-aja müthoset. Humanistid kiitsid pagana-aja iludust ja õhutasid inimesi seda armastama, mis kõrge ja ilus oli. See oli suur vaimline kevade Firenzes ehk tema kuldne aeg.

Niisugustes oludes sündis ja kasvas Sandro Botticelli, kes oli loomu poolest unistaja, kurvameelne, impressionistiline. Ta oli Firenze kunsti-ajaloos *quattrocento* vältusel ainukene, kes aja meeolu täieliselt kujutas. Siin võib ütelda, et Botticelli oli sõna täies mõttes elu peegel, millest inimlikud tunded vastu helkisid.

Juba esimestest töödest paistab ta iseäraldus vastu: laine-taoline joon ja suurendatud proportsioonid. Jalad on harilik-kudest proportsioonidest pikemad, sümmeetrilise keha otsa on tihti mitesümmeetriline pea asetatud.

«Judithi tagasitulek» ja «Hommikumaa tarkade kummardamine» tegid noore maalija nime Italias tuttavaks ja paavst Sixtus IV tellis Botticelli käest Vatikani oma kodukiriku — Sixtini capella jaoks kuus freskot, mis Vana ja Uue Testamendi themadel maalitud pidid olema. Roomas viibimine tõi suurt kasu: Botticellil oli võimalik oma jõudu suurema töö kallal katsuda ja ta puutus siin ka Rooma antikkunstiga kokku. Peale freskode lõpetamist lahkus ta Roomast ja reisis Firenzesse tagasi. Medici juurest leidis ta vana seltskonna eest: Politian laulis hümnust kevadele, Leon Alberti otsis abstrakt iluduse ideali ja juhtis meistreid vana, antik-kunsti kui iluduse allika juurde.

Lorenzo de' Medici seisukord Firenzes oli kindel, kodused tülid ja rahutused olid ajutiselt vaikinud, nii et ta oma rikkusega sõna täies mõttes kunsti toetaja võis olla, Medici villas Volterras maalitud Botticelli töödest pole midagi järele jäänud, aga kaks kõige paremat Firenzes tehtud tööd on häste alal hoitud. Need on «Primavera» ja «Venuse sündimine». Palju on nende tööde kohta kirjutatud ja seletust otsitud.

Mida kujutab siis «Primavera»? Humanistid kujutasid kevade tulekus Venuse triumfi, nii seisab siis ka selles töös Venus sinililledega kaetud ülikonnas esimese plaani peal, kuna tagumise plaani peal kolm gratsiat leiduvad.

«Venuse sündimine» on pagana-aja müthose ainetel maalitud. Selle pildi peal on Venuse keha Medici kogus seisva

vana marmorkuju järele maalitud, aga Venuse pea ei harmoneri tema rahulise kehaga mitte.

Neis kahes töös on Botticelli genius täieliselt kujunenud, — kergus, lainetaolised jooned, joonte simfonia; ta interpreteris pagana-aja müthost usu melancholialise unistusega.

Pärast võtavad italia kuulsu usupuhastaja Girolamo Savonarola jutlused Botticelli ikka rohkem ja rohkem oma mõju alla. Midagi koledat, kuratlikku on selles Dominicuse mungas, ta pani needmise alla terve Medici valitsuse ja Firenze, niikauaks kui inimesed Kristuse kui armuvalitseja poole ei pööra. Ligi neli aastat valitses Savonarola Firenze üle; Medicid aeti minema, nende kalliväärtusline raamatukogu ja kunstimuseum hävitati suuremalt jaolt ära. Lorenzo de' Medici suri ära ja kõik ta ümbruskond pillati laiali. Mõni aasta hiljem põletati Savonarola tuleriidal ja Medicid said valitsuse Firenzes oma kätte tagasi.

Pühalikult kuulas Botticelli Dominicuse munga jutlust Püha Markuse kirikus ja hävitas koguni ise oma tööd ära, mille ained mitte usulised polnud. Tema viimastes töödes valitseb dramatikaline meeleolu, järsud liigutused, tehtud pose'id ja nõrk kompositsioon.

Viimased elupäevad saatis Botticelli vaikselt oma venna juures Via Nuovas mööda; ta oleks viletsust maitsta saanud, kui Medicid teda vahetevahel meelde poleks tuletanud.

Viimastel aastatel illustreeris ta Dante luuletöösid, neist joonistustest pole aga peaaegu midagi järele jäänud. Botticelli suri 1510. aastal ja jäi täieste unustusse, kuni inglise kirjanik ja kunstiarmastaja John Ruskin üheksateistkümnendal aastasajal Botticellist kui geniusest vaimustusega kirjutas.

Botticelli on oma isikus kui kunstnik ja inimene iseloomuline nähtus — ühelt poolt pagana-aja iludusest unistaja, teiselt poolt usukummardaja, kes sügavat inimesesoo saatust Jumala-ema kurbmängus näeb.

Botticelli kunst on rohkem abstraktiline kui elu koperimine, rohkem ideeline, emotsioniline, tegevust ja real-inimest tema ei tundnud ega ei kujutanud, tema vaatas kui luuletaja plastikalise kunsti peale.

Botticelli maalis kõik oma tööd *al fresco*, see on, ei tarvitanud maalimise jaoks õli, ehk küll juba õli maalimine üles leitud oli. Värvid on aja jooksul õige palju muutunud, koloorit kahvatuks ja külmaks läinud, sinine värv on siiski «Primaveras» väga häste alal seisnud.

Botticelli mõju teiste kunstnike peale oli väga suur;

igalt poolt tõttasid noored jõud tema töötuppa ennast täiendada. Parematest Botticelli õpilastest olgu nimetatud: Filippino Lippi, Biagio di Antonio Pucci ja palju teisi. Kunstikogudes leidub väga palju töösid, mis Botticelli kunsti meelde tuletavad; need kõik on suuremalt osalt tema õpilaste tööd.

Paris
17. märts, 1912

Meie abielu, mis Issanda ees ammu kinnitud on, sai ka kodanliselt kirja pandud. Nii et kui nüüd laps ilmale tuleb, saab ta nime juba isa järele.

3. aprillil, 1912

Saatsime «Päevalehele» ära trükkimiseks Väljamaa Eesti Kunstnike ja Üliõpilaste Abistamise Seltsi üleskutse. Selle seltsi mõtte tekkis, kui me kord Rannuse ja Sorbonne'i üliõpilase Kulliga koos istusime. Olime parajasti *monsieur* ja *madame* Delmas' juures väikese lõuna söönud ja läksime edasi «Rotonde'isse» kohvi jooma. Kõik kolm lauda olid täis. Meie okuperisime ühe, teise ääres istusid mõned vene kunstnikud ja kolmanda taga olid mingisugused pilusilmad. Rahakotid olid meil üsna tühjad, ainult paljast kohvi sai veel tassikese võtta. Mõtlesime selle päale, kuidas homme süüa saab. Ja siis ütles Kull, et kodumaal pistavad pliine ja pirukaid, aga meie peame siin päkka imema. Sõnasin, et need mehed peavad meie jaoks oma tengelpunga suu lahti tegema. Ise tahavad, et meie Eestimaale kuulsust teenime, aga selle eest punast kopkatki maksta ei taha. Asutamise koosolek oli minu *atelier's* ning asutajaid liikmeid sai kokku üksteistkümmend, peale meie kolme veel Aleksander Tassa, Rudolf Tassa, Konrad Mägi, Friedrich Mikhelson, Einsild, Kangro-Pool, Johan Otsmann ja Elisabeth Parsmann ainukesena naisterahvana. Vanad Grenzstein ja Dido ei tulnud. Dido oli pahaks pannud tema enda seltsi lõhkimist, mis kunstnike süü olla, Grenzstein arvas vist, et tahame tema tengelpunga kohe tühjaks teha.

Mõned küll kahtlevad, kas asjast tulu tuleb, aga mina usun, et küll. Üleskutse on igatahes vägev:

«Kui eestlased endid tõsiselt kulturi rahvaks tahavad tunnistada, siis peavad nad ka teatud kohustusi kandma,

peavad selle eest hoolitsema, et Eesti kunstnikka ja üliõpilasi mitte igal silmapilgul vähemalt näljasurm ei varitseks».

Tegevad liikmed on välismaal elavad kunstnikud ja üliõpilased. Eestimaa rikkad kaupmehed ja talupojad on toetavad liikmed, kui nad aastas 10 rubla maksavad. Kui korra pealt 100 rubla maksa, saab toetajaks liikmeks kogu elu ajaks. Lõpuks panime kirja, et kui selts oma tegevuse ära lõpetab, läheb tema varandus Eesti Rahva Museumile. See on muidugi niisama öeldud, sest meie ei kavatse seda seltsi mitte niipea hingusele lasta.

Paris
5. aprill, 1912

Münchenist on Pariisi tulnud neli noort eesti kunstnikku. Nende hulgas on ka üks minu tulevane ametivend, Anton Starkopf nimi. See pikk kena noormees tuli siia Aleksander Tassa õhutusel ja hakkas Académie Russe'is õppima. Esiotsa tast minule *concurrent*'i küll ei ole.

Paris
16. aprill, 1912

Ma olen juba teist päeva õnnelik ja uhke papa! Paneme talle nime egiptuse päikesejumala järgi. Nüüd siputab väike Râ hällis oma jalgu ja varsti hakkab teda modellerima. Ristiisadeks palun viiulikunstnik Sõrmuse ja Ferdinand Kulli.

Paris
7. mai, 1912

«Uus Ilm» on igasugu laimujuttu ära trükinud. Kõige enne viriseb ta selle üle, et me sarnast põlist Pariisi eestlast, nagu A. Dido, enda hulka pole kutsunud, kuna Dido ometi oma suurte suhete ja teadusliste tööde kaudu prantsuse paremas seltskonnas tuntud isik olla. Me ei jätnud teda oma seltsi asutamise koosolekule mitte kutsumata, aga kui ta sinna ei tulnud, pole me talle ka edaspidi kutsekirja enam saatnud.

Selle jutu lõpu poole on ajalehes veel kunstnikkude kohta igasugu ilma aluseta süüdistusi ja klatschi ära trükitud, mis vist küll vana Dido enda suust välja on tulnud.

Paris
20. mai, 1912

Kirjanik Anton Tammsaare on «Päevalehes» kirjutanud artikle, mis mind südame põhjani liigutas. Pealkiri on «Midagi naisest, kunstist, kunstnikkudest». Ta hüüab südamelisi terviseid neile kunstnikkudele, keda nende «haigus» — selle all mõtleb tema hingelist kihelemist või pakitsemist — ilma mööda laiali on ajanud, kus elu neid parajusmeelsusest lahkuma sunnib ja kus nad südameverega kirjutavad ja pintseldavad. Nälg, puudused ja haigused on nende sagedased saatjad. Nii kirjutab Tammsaare ja nii see ka tõeste on. Ja veel tema juttu:

«Aga ees kaugel hiilgab tuhandeaknaline valgustatud nõialoss. See olgu paroliiks.

Olgu tervitatud, sa igavene ilmahaige, kes sa kenas Pariisis, vanas Roomas või Norra fjordis ja kaljudel kodumaad otsid! Ole ka tuhat korda tervitatud, sa «mõistmata» naine, kes sa ühes kodutuga kodumaad oled julenud otsima minna!»

See käib kindlasti minu Mari kohta!

Paris
29. mai, 1912

Väljamaa Eesti Kunstnikkude ja Üliõpilaste Abiandmise Seltsi toetajaks liikmeks on astunud üksainumas Viljandi advokaat, kes saatis 20 franki. See on seltsi kogu kapital

Paris
Rue Blomet, 5. juuni, 1912

Räst olen juba ühe pää teinud. See on üsna tavaline, aga eile tahtsin nutust Râd modelleerida. Râ on hea laps, naljalt ei nuta. Siis võtsin ja näpistasin teda palest ja nutt tuligi nagu vaja. Kui Mari koju jõudis, ehmatas ära küll, aga ma näitasin näpuga, et ära sega, las nutab. Ega ta siis võtnudki last süle ja ma sain edasi töötada.

Paris
3. juuli, 1912

Täna lõpetasin «Palvetaja».

Rue Blomet
5. august, 1912

Minu *atelier* on liiga pisikene Tallinna Kredit-Panga maja kujude jaoks. Teen neid meie aias. Kui valmis saavad, tuleb hirmus ruumi puudus. See egiptuse maalikunstnik, kes meie kõrval elab, pidada ära minema. Katsun tema *atelier* omale üüri peale võtta, siis lähevad Mari ja Râ sinna ning «egipt-lased» võtavad nende platsi omale.

7. oktoober, 1912

Karl Burman on oma noorema venna Pauli siia toonud. On üks väga anderikas, pruunide silmade ja rõõmsa vaatega noormees, väike tume habe ka ees. Tema lemmikud on loomad, joonistab muudkui hobuseid ja koeri. Käib tihti meil, ise värvidega koos, naerab ja räägib, mida näinud ja teinud. Ühel päeval hakkas kahte Pariisi tüdrukut maalida tahtma, aga need kartsid ja jooksid ära, sest Paul ei oska ju prantsuse keelt ja kokutab ka peale selle.

Karl peab oma nooremast vennast hästi hoolt, laseb teda õppida ja maalida ning müütab tema töid.

Paris
5. januar, 1913

Sõber Kull oli vahepeal omadega üsna jännis. Sügisest peale ei saa tema kodunt enam pennigi ja parajasti tuli talle veel sõber Herman Kask nädalaks ajaks külla. Käisid siis läbi kõik, mis Parisis vähegi vaatamise väärt on, isegi Eiffeli tornis, ja kui Kask oli läinud, olid Kulli taskud täitsa tühjad. Tuli siis nutulise näoga minu juure ja kaebas oma häda. Soovitasin tal kujude valajaks õppida ja lubasin talle ise esimese tellimise sisse anda, minu egiptuse kujud. Andsin talle tuttava kujutegija Aronsoni nimele kirja, et see teda aitaks. Olen ise ka omal ajal Aronsoni gipsist figu-

rasid marmori raiunud. Kull rääkis Aronsonile puhtast südamest ära, et tema veel kunagi elus valanud pole, aga tahab kohe teenida, sest raha üldse ei ole. Aronson, va kaval juut, saatis Kulli itallase Govedri juure ja käskis Kullil sellele ütelda, et ta valamise tööd juba õige häste tunneb. Sellega tahtis Govedrile ninanipsu mängida, sest Govedri olla teda enne kõvaste nõõrinud. Kull laenas veel minu käest viis franki ja ostis sellega endale valge ülikonna, mis igal tõsisel valajal seljas peab olema.

Govedri oli väga rõõmus, et niisuguse õppinud mehe omale abiks sai ja pakkus Kullile kohe 5 franki päevas. Siis andis mehele peitli ja haamri kätte ning käskis valmis valatud kujult gipsivormi maha raiuda. Kull oli ainult pealt näinud, kuidas mina seda tööd olin teinud, aga ei julgenud muidugi seda ütelda. Kui ta esimese löögi pidi andma, pani ta peitli nii valesti, et Govedri *porca madonna!* karjus ja Kulli käest viimasel hetkel kinni haaras. Muidu oleks kuju kildudeks lennanud. Italia mehe viha läks aga varsti üle, kui ta Kulli suurt kohkumist nägi. Kutsus veel Kulli kohvikusse ja tegi uue kauba — 15 franki nädalas, ja pärast rohkem, kui Kull asja ära õpib.

Nüüd on Kullil amet selge ja ta tuli mulle tsementi egipt-laste gipsist vormide sisse toppima. See pole muidugi see, mis vedelat gipsi vormi valada, aga pole viga, ta saab ka võrdlemisi head palka, viis franki päevas ja hinnata söök peale selle. Need kümnesantiimilised mustad kohvid, mis me kahekesi lähemas bistroos ära joome, käivad ka minu arve peale.

Paris
17. januar, 1913

Täna käis jälle Paul Burman meil külas. Mul on üks Marist tehtud marmorist rinnakuju parajaste töötoas, täitsa hea töö. Küsisin Pauli käest, kuidas see talle meeldib. Paul naeris ja ütles: «Tal on eht vasika kael!» Teised, kes töötoas olid, kohmetasid sarnase vastuse puhul ära, aga mina sain kohe aru, et see Pauli kõige suurem kiitus on, sest tema peab loomi kõigest kõige ilusamaks. Otsin selle peale Paulile bistroos ühe tassi musta kohvi.

Paris
30. januar, 1913

Praegu teen viimaseid kujusid Tallinna jaoks, mõne kuu pärast saan kõik kaelast ära. Olen lõplikult sisse kukkunud, see tähendab, tööd on koledal kombel ja raha ei jää põrmugi järele. Siiski pean ära lõpetama, muidu hakkab «Noor Eesti» jälle haukuma. Mihkelson on muidugi selle pärast vihane, et ma talle ühekorra raha ei laenanud. Kirjutab «Noor Eestis», et Weizenberg valitseda paremini tehnika üle kui Jaan Koort. Muidu istus küll meiega Café «Ronde's», oli väga rahulik. Tegi mõned märkused ühe või teise asja üle, aga vaidlema ei kippunud.

Kirjutasin Virgole, et ta mulle «Tabamata ime» ja «Talu lapsed» saadaks, mitte «Kodujänete kasvatust», seda pole minule tarvis.

Paris
8. veebruar, 1913

Et Venemaal kodanlist abielu arvesse ei võeta, siis lasime ennast veel saksa lutheri usu kirikus üle laulatada. Sama korraga tegime ka Râ ristjatsed. Laulatamise tunnismehed ja ka Râ ristivanemad olid viiulimängija Sõrmus, Ferdinand Kull ning tema abikaasa Hilda.

Pärast kirikut olime Delmar'i söögimajas pidusöögil, millest ka väikene Râ osa võttis.

Paris
9. veebruaril, 1913

Sellest Väljamaa Eesti Kunstnikkudele Abiandmise Seltsist oli ainult nii palju tulu, et me seltsi koosolekute ajal minu töötoas gips ja marmor kujude vahel ajaviiteks kaartisid mängima hakkasime. Praegu on hirmus hasart, hakkame õhtul kell üheksa või kümme pihta ja lõpetame ära tihti hommikuvalgel. Mari ei unusta mitte meie külalisi mõnusa söömise ja teejoomisega köstitada. Ja kui see on möödas, lööb ise ka *devjatõi val's* kaasa. Mina ei kannata välja, kuidas nad ühe näruse frangi peale mängivad! See on ju lausa aja mahaviskamine! Selletaoline pikaldane mäng pole minu karakteri tarvis, mina tahan suuremat riskerimist, et

närvikõdi ka oleks. Vahel kui luban enesele Enghien-les-Bains'i *casino's* mängimise lusti, siis esialgu panen ka ainult viiefrangised lauale ning jään nendest ilma. Veerand tundi enne *casino* kinnipanemist lasen *louis d'or*'id käiku. Mõne minutiga on kõik tagasi võidetud ja juurde ka veel saadud!

Paris
11. veebruaril, 1913

Dr. J. Luiga on «Päevalehes» paar *article*'it ära trükinud, kus ta avaldab oma isiklisi arvamusid kunstide üle aforismide näol: kahjuks kirjutab ta aga üleüldistes fraasides, millel tihti mingisugust alust pole ja milles üks mõte teise vastu käib. On huvitav Dr. J. Luiga vaimukusi võrrelda, et tema kunstiarusaamist mõista:

«Näitekunst ja raidkunst on sugulased. Rodin tõendab, et ta õiget realistlikku ilmet oma kujudes alles nüüd hakkab tabama».

Niisugust võrdlust raidkunsti ja näitekunsti vahel loen esimest korda; vist on kogu see lause ainult arvustaja vaimukas aforism. Raidkunst võitleb alati teatralsuse vastu, igasugune teatralposerimine raidkunstis on rütmuse vastane, on raidkunsti rütmuse hävitamine.

Maestro Rodini nimi on vist asjata sekka võetud. Rodin oma kirjatöös «L'art» seisab alati teatralsuse ja igasuguse poserimise vastu.

Kõrvalt vaadates paneb imestama, kuidas Luiga mõtetega nii arusaamatult ümber on julenud käia.

Mõtetel olgu oma põhjendus, paljastel kõnekäänudel pole mingisugust alust ja ilma aluseta mõtted ei selgita midagi, pealegi veel meie oludes, kus igasugune elementarne arusaamine kunstist puudub. Aetakse eesti seltskonna primitivne kunstiarusaamine tumedate mõtetega segi, siis toob see meie oludes ainult kahju.

Teatralsus oli see, mis suure greeka kunsti maha kiskus, puhta rütmuse banalseks poserimiseks tegi.

Kunst ei ole mitte realistliku ilme tabamine ja Rodin ei ole seda kunagi oma paremas loomiseajas otsinud, just ümberpöörduvalt: ta on kogu aeg selle vastu seisnud, et kunstnik orjalikult realismusesse ei langeks.

Dr. L. läheb oma aforismides veel kaugemale:

«Kunstitööst, ka näitekunstist, peab ilme vastu helkima, mida meie vana greeka paremate raidkujude näojoontes

tunneme vastu paistvat: naeratus, rõõm on sügavam kui tõsidus ja kurbtus ja on elustav ja eluloov.»

Soo, nüüd oleme suure ülesleiduse teinud! Kas siis tõeste greeka paremate meistrite kujud kõik ainult naeratavad? Kas siis rõõm ainult naer on? Kas kunstitööl ainult siis kunstiväärtus on, kui ta rõõmu kujutab?

Selle võrdlusega on austatud kunsti arvustaja arusaamine vormi ja sisu vahel veidi segamine läinud.

Praxitelesi marmoritorsol on seesama ülevus, mis naerval sfinxil, võib olla veel suuremgi, sest seal on rütmus. Kus rütmus on, sealt hakkab kunst; see ongi see suur vahe kunsti ja realismuse vahel. Realismuse võib ilus olla, aga see veel kunst pole, sest temas puudub rütmus. Teatralsusel pole rütmust, seal on ainult efekt ja pose. Aga et kord teatralsusest jutt on, siis vaatame, kuida meie arvustaja sellest aru saab.

«Meie väite ajal on tants, ballett Djägilevi koolist täielisematest näitekunsti harudest.»

Ja mõni rida allpool:

«Lialgi ei saa aga ballett näitekunsti kõige kõrgemaks, täielisemaks esitajaks, sest et ta tähtsa hingeorgani — hääle tarvitamata jätab.»

Aga ballett ja näitekunst on kaks koguni isesugust kunsti osa, millel teineteisega mingit ühist pole. Ballett on rütmuse luule, näitekunst inimese hinge luule. Minu siht ei olnud mitte näitekunsti ja balletti võrrelda.

Austatud arvustaja ei tee ka vahet kunsti ja tehnika vahel. Kunsti peale ei vaadata mitte tehnikalisest küljest, sest see on iseenesest mõistetav, et kunstnik kunstis midagi ilma tehnikata teha ei või; tehnika on kunstnikule igapäevane tarvidus.

Luiga kirjutab veel:

«Raidkujus, mida kunstitööks tunnistame, peab märgata olema suurt tehnilist osavust kivi meisterdamises, peab tunda olema, et raiuja ideline arenemine ja fantasia seisab ande poolest kõrgel astmel.»

Teatud loomuannetega ja tahtmisega võib inimene tehnikas virtuosiks saada, kuna aga kunsti seisukohalt sel veel mingisugust väärtust pole. Prantslased teevad vahet *joli* ja *beau* vahel. Niisuguse virtuosi kunsti kohta võib nimetust *joli* tarvitada ja selle ütelsega on mõiste piiratud: kuna sõna *beau* tõsisest kunsti tähendab, mis mitte virtuoslikkusega efekti kätte ei püüa.

Van Gogh ei ole virtuos, aga Boldini ja Zorn otsivad

ainult tehnilist efekti ja teatralsust. Sellepärast aga asub banalsustunne meie hingesse, kui me nende töösid kauem vaatame. Mida rohkem me Van Goghi töösid vaatame, seda rohkem neis rütmust leiame.

Austatud doktoriherra ei tee vahet ka realismuse, klassika ja impressionismuse vahel:

«Eestis puudub, lühidalt ütelda, klassikaline kirjandus, mis Soomes praegu nähtavaste kujunemas on. «Estonia» tegi õiete, et teatri soome ehituskunsti abil rajas. Klassikalise kujutuskunsti algus on: Weizenberg, Köhler, Adamson.»

Aga, misjaoks siis kirjandus, arhitektura ja plastilised kunstid nii segamine on? On siis Köhler klassiker oma võltsproportsionidega? Puhast prantsuse realistliku kooli järelkäija Adamson klassiker? Weizenberg, kes rütmusest pole aru saanud, kes oma aluse Rooma dekadentsi-koolist on võtnud? Ja millega tõendab doktoriherra, et Soomes «klassikaline kirjandus» alles praegu kujunemas.

Nii ei võiks mõtetega ja arusaamistega ümber käia. Nii-sugune mõtete segamine uuristab sellegi positivilise kunsti-arusaamise natukese ära. Midagi ei sünni iseenesest, kõik sünnib teatud alusel, niisama ka kunst. Kunsti evolutsion kestab lõpmata edasi, tuhandetes teisendites.

Vahetevahel kaldub terve plastiline kunst aastasade vältel õigelt teelt kõrvale, nagu real- ja akademialised koolid Europas, kõik see on aga möödaminev, pika otsimise järel ärkab jälle inimeses tung tõe järele ja loov vaim pöörab sinna tagasi, kuhu vormi evolutsion seisma jäi. Michelangelo ja Rodini vahel on nelisada aastat, aga mõlemad on inspireeritud inimese sisemisest elust, hinge rütmusest, nad on kunstnikud, kes vaimliselt ja hingeliselt kokkukõlas seisavad.

Kokkukõla süntees sünnitab kunstniku mõtlemisviisi ja mõtet edasi andes kehastab kunstnik ideed, tööd. Sellepärast on vildak, kui keegi kunsti peale tehnilisest küljest hakkab vaatama, nagu seda Dr. Luiga enesele lubab.

Paris

27. aprillil, 1913

Mul on rõõm ja samal ajal ka kurbus. Kevadsalonis välja pandud marmorisse raiutud Mari portree ostis ära Argentina kunstnik ja kunstikorjaja Alcorta. Raha oli hädaste vaja, aga kahju, et see ilus töö viiakse nüüd nii kaugele ookeani taha, et mina seda küll vist rohkem ei näe.

Paris
21. mail, 1913

Täna tuli Mari käest lahtine postkaart, Börsehalli maja pilt peal. Kirjutab, et istub sõbrannadega ühes Tallinna *café's* ja tunneb haledust ja igavust. Käseb mind kiireste tulla, muidu läheb ilus kevadine aeg mööda.

Paris
20. juuni, 1913

Kogu aeg mõtlen, võitlen, kas ära sõita või Pariisi jääda? Kui ma enda vastu olen õiglane, siis pean ära sõitma; minus elab looduseinimene, rohkem talupoeg kui linnainimene. Minus on rahvusline olek tugevam kui intelligent inimene. Mina olen oma töö väljamaal ära teinud, olen tehnika omandanud, olen ennast leidnud. Nüüd on siis teine pool eluloomise jaoks seal, kus olen sündinud, kus minul kodu on. Olgugi tühjus, olgugi et midagi ei ole, pean sinna asuma, tööd tegema väsimata, siis on minu elu siht täielik, see on kõige õigem. Nende päevade sehes sõidan ära kodumaale, oma tööd ja tellimised jätan poolele; niisugune kole suur igavus on siin palavas kivimüüride vahel, et ei kannata rohkem välja. Sõidan minema, saab mis saab.

Asun Eestimaale elama, mõtlen edespidi kõik aeg maal mööda saata ja tööd teha ja kui vähegi raha saan, ehitan *atelier* kuhugi maale ja siis võib rahus tööd teha. Võib olla saan veel siit Parisist rublat 40 elamiseks mõneks ajaks. Nüüd ei mõtle millegi peale, et aga minema saaks.

Pupastveres
31. juuni, 1913

Suvitame nüüd terve perega minu õe Viisa juures. Seal on rohkem ruumi kui Purstil, aga pole ka kaugel ja ma olen oma kodutalust juba mitu *étude'i* teinud. Pärast hästi tuli välja meie võõrus, kuhu päike parajaste sisse paistis. Ka kimp rukkililli ja karikakrad savikruusi sees raiepaku peal on armas ja kodune. Kõige suurem, igat pidi üle meetri, on ema portree, mida algasin eile. Panin ema võõrusesse tooli peale istuma, pikk seelik seljas ja kasepakk jalgade all toeks. Kui ma teda maalisin, vaatasin, et mina olen päris

tema nägu: laiad paled ja tõsine suu ja niisamasugused tugevad lühikeste jämedate sõrmedega käed nagu minulgi. See on sellest, et juba noorelt tuli rasket tööd tegema hakata.

Maal on skulpturat raskem teha, sellepärast olen suvel enamaste maalisiid teinud. Aga igal suvel olen ühe kuju ikka katsunud teha. Sel suvel võtsin ette Pursti karjapoisi. Kukkus vähe unise näoga välja, aga eks tal tuli alati vara tõusta ja uni jäi napiks. Esiotsa istus küll ilusti, aga pärastpoole hakkasid silmalaud kinni vajuma. Ja sedaviisi ta unine tuligi.

Tallinnas
20. oktobril, 1913

Pole ammu kirjarida päevaraamatusse sisse sehkendanud. Pole midagi kirjutada olnud ja aega on ka napisti. Nüüd panen paar rida kirja, et oleks pärast meele tuletada, kuidas Tallinna näitused käivad.

Börsehoones tehti «Noor Eesti» korraldamisel kunstinäitus lahti. Mul on üsna palju töösid väljas: üksteistkümmend skulpturat, nende hulgas «Nutja laps» (vahast), «Töölise pea» ja «Torso» (tsemendist). Peale selle on veel kaheksa *gravure'i* «Blanc et noir».

Vernissage'i peal jalutasin saterkuues ja lakknahast kingadega ringi ning rääkisin saksa preilnadega prantsuse keelt. Ikkagi Parisist tulnud mees!

Mulle pandi ette näituse lahtiolemise ajal pidada «Valvajas» üks kõne kunsti üle. Jäin muidugi nõusse.

30. oktoober, 1913

Advokat Peet ostis Börsehoone näituselt minu marmorist «Lapse pea». Jälle mõni rubla taskus!

Tallinnas
1. novembril, 1913

Kõnelesin täna kirjandusöhtul karskusseltsis «Valvaja» kunstist. Ütlesin, et kunst ei ole mitte ainuüksi tunde sünnitus, nagu tavaliselt arvatakse, vaid ikka teatud mõistuse ja tunde kokkukõla, süntes, mis seltskonna ajaloolist mõt-

lemisviisi eitab. Sellepärast on kunstniku tähtsam ülesanne: tunnet ja mõistust lihtsalt, aga täielikult ühendada. Tihti tuleb ette kõrvalekaldumist: tunde ülevõimu mõistuse üle (sentimentalne kunst) või ka ümberpöördu.

Kunst oma täiuses ei tunne rahvust: ta on üleilmne. Sellepärast ei ole meil Eestis, kus veel üleüldinimlisele tasapinnale pole tõustud, kunstitäius niipea mitte võimalik. Meie rahvuslises kunstil — vöökirjadel ja ornamentikal — on ainult möödaminev tähtsus. Kuni meil üleüldinimlik teadmine puudub neid edasi arendada, kordame ainult neid ja tallame ühe koha peal. Ja kui me üleüldinimlist kulturat ei suuda vastu võtta, siis kaome, nagu ära kadusid Peru ja Mehiko pärisrahvas oma õige arenenud keskaegse kunstiga.

Igavene, jääv on kunstis ainult see, kus mõistus suurt osa mänginud ühes tundega. Nii on hiina, jaapani ja egiptuse kunstis mitme tuhande aasta jooksul ainult väikesed muudatused olnud. Egiptuse kunstist löid greeklased oma suurepärase mõistuse abil antikkunsti, mida roomlased pärast ainult korrata suutsid. Keskaeg lõi suure tunde kunsti — gooti kunsti, millele *Renaissance* jälle antik mõistuse juurde lisas.

Nõnda rääkisin mina, aga kas nemad sellega nõus on, seda ei tea. Eks siin ole kõik harjunud labakinda mustrit kõige geniaalsemaks loomiseks arvama.

1. detsember, 1913

Olen Berlinis ja reede Parisis. Meeleolu väga hea.

14. detsember, 1913

Oleme jälle Parisis tagasi. Alustasin Marist uut portreed. Ta oli leidnud iseäranis ilusa poose, väikese peapöördega ja kallutusega parema õla poole. Andku vanajumal ise mulle jõudu selle *charmant* naisterahva modelleerimiseks aastasadade jaoks, nagu Nofreteje on juba kaks ja pool tuhat aastat ikka noor ja *sympathie*'d äratav.

18. detsember, 1913

Praegu on Parisis Hodleri näitus, täitsa huvitav.

47, Rue Blomet
17. januar, 1914

Olen ikka veel elus ja mõtlen veel võidelda, ükstakõik, mis saab. Vahetevahel on küll tunne, nagu oleks Jumalast ja inimestest maha jäetud. Endised nälgimised tulevad jälle päevakorrale: kurvameelsus, väsimus, jõu puudus. Praegu teen tööd, ainult tööd ja tööd; ei saa lugeda, ei kuskil käia, pean kevadeks oma töödega valmis saama, siis on jälle lootust, et võiks midagi saada.

Käin veel akademias. Kui võimalik peaks olema, mõtlen veel paar aastat käia. Ei ole midagi teha, on kole palju teadmisi tarvis. Ainult oma teadmiste järel käia, siis võib midagi teha, isik olla, kuna praegused modernistid ja algajad kõik teiste järele ahvivad ja ilma mingisuguse kindla sihita käivad.

Parisis on praegu kuradima külm; pole kasulik — 1—2 franki läheb päevas sütt ära ja siiski tunned külma. Vahetevahel sajab koguni laia lund nagu meil Eestimaal.

Poiss teeb müra ja kui naela kätte saab, kohe valmis pöranda sisse taguma.

Juhan Liiv olla ära surnud.

Tahan oma «Karjapoissi» Saloni jaoks brongsi valada, saatana raha puudub. Otsin marmorit ja ülikonna, ilma milleta kuidagi läbi ei saanud. On veel veidi brongsi jaoks, aga osa raha puudub. Läkitasin preili Rosalie Söödile kirja, et ehk tema saab 35 rubla mulle välja pumbata. Võib-olla orkestrijuhth Avik saab vähekeste anda, Saarel iseenesest-mõista pole. Kahju, et sõbrad puupaljad on.

Paris
7. aprillil, 1914

Minu kõige kindlam majandusline tugi vanaherra Söödi toetuse näol on kokku varisenud.

Ma arvan, hiina kulil on ka vist rohkem õigust elada kui eesti kunstnikul.

Jään veel mõni aeg Parisi, et töösid lõpetada, siis sõidan kas Moskvasse või Peterburi raha teenima. Kõige parema meelega asuks Eestisse, kui vähegi võimalik oleks. See on vist unistus, sest seal tööd ei saa.

grammi minu ette viskas ja mõrtsuka häälega karjus: «Mis see on?» Telegramm oli Bretagne'ist minu nime peale saadetud ja seal seisis: «Saada viiskümmend. Hindrey». *Commissaire* pani oma käe väga tähendusrikka kaarega pistoli tasku peale ja käratas: «Kas viiskümmend suurtükki või viiskümmend *mitrailleuse*'i?». Mina kostsin, et mul oleks keeruline viitkümmet tuletoru Parisist Bretagne'i saata, vist tahavad ikka frankisid. Kui ma veel rääkisin, et seal parajaste minu vaesed sõbrad suvepuhkust veedavad ning külalaps neil raha päris otsa sai, jäi ta vähehaaval uskuma. Lõpuks käskis ta mind vabaks lasta ning soovitas nõnda segasest telegrammist üldse mitte välja teha. Seda head soovitusi võtsin ma ka kuulda. Kuidas Hindrey ja Kull oma prouadega ning preili von Essen ja kunstnik Däskoff nüüd Pariisi saavad, ei oska ma mitte ütelda.

Dateerimata

Râ ristiema, preili Rennik, kes Vene saadiku Izvolski juures toaneitsiks on, saatis meile teate, et Vene saatkond inimesi, kes kodumaale tahavad, ära saatma hakkab. Riik pidada kõik reisikulud oma kanda võtma. Ehk on sõja ajal ära unustatud, et mul ohrankaga omad sotid veel poolele on. Igatahes peab katsuma Venemaale sõiduvõimalust ära kasutada.

30. juunil, 1915

Homme läheme Pas de Calais' rongi peale ja sealt edasi laevaga Londoni. Kõik hädavajalik kraam on kokku pandud. *Atelier*'sse jääb mitu tööd poolele, loodame siiski, et *boche*'id siinamaale ei jõua.

Jumalaga, Pariis!

NELJAS VIHIK

VENEMAAL

Londonis
3. juulil, 1915

Sõda ei ole välimiselt Inglismaa peale peaaegu sugugi mõjunud, isegi raha ümbervahetamisel anti pool saadavast summast kullas tagasi, kuna Prantsusmaal kulda peaaegu sugugi liikumas polnud. Ka soldatid, keda siin säälsilmad, on tugevad, prisked ja häste riides, nagu läheksid nad mõne pidu päale. Miski asi ei lase õieti silma paista, et mannermaal hirmus sõda möllamas on. Tundub, et merevalitseja Inglismaa ka nüüd oma tahtmist kogu ilmale ette kirjutada võib.

Tallinnas
15. juulil, 1915

Oleme siis jälle Eestimaal. Kaks nädalat võttis sõit aega. Londonis tuli ligemale kaks päeva pileтите pärast joosta, siis sõitsime rongiga põhja poole — Newcastle'isse, sest üle Põhjamere otse minna ei saanud, Saksa allveepaadid oleksid meid põhja lasknud. Isegi Newcastle'ist otse Norramaaale Bergenisse ei julgenud kapten minna, vaid sõitis Inglismaa rannikut pidi veel rohkem põhja poole ja siis läksime otse üle mere Norramaaale. Seal on see kõige kitsam koht Inglismaa ja Norra vahel. Norra randa pidi sõitsime siis jälle lõuna poole Bergenis sadamasse. Vahepeal karjusid naised küll: «Periskop! Periskop!», aga ega neid vist ikka polnud, müidu oleks minuti aja pärast torpedo meie laeva kere pooleks pörutanud.

Bergenis läksime jälle aururongi peale ning tossutasime Kristianiasse ja sealt üle lumemägede Stockholmi. Rootsi-maa pealinnas oli esimene asi üles otsida oma vana tuttav Gustav Sandberg, kes 1911. aastal ka Pariisis skulpturat õppimas oli. Sandberg muretses meile võõrastemaja ja seal peatasime kaks päeva, sest tahtsime Stockholmi näha. Kui Mari läks Sandbergiga linna vaatama, olin mina võõrastemajas laste juures. Pärast oli jälle Mari seal ja mina linnas.

Sandbergi jutu järgi on rootslaste arvamised ja nende seisukoht sõja algusest kuni siiamaani tugevaste muutunud. Sõja algul olid rootslased saksasõbralikud, kuna nüüd seda enam sugugi ütelda ei või. Nad on arusaamisele jõudnud, et sakslased mitte võita ei saa. Juba toidupuuduse pärast peab Saksamaa kord nõrkema. Tänavune rukkilõikus on

sääl üsna kehv saanud, nii et sakslased kindlaks määratud leivaportsjoni 25 grammi võrra vähendama on pidanud. Ja see ei ole naljaasi.

Meeleolu Venemaa vastu olla Rootsimaal õige sõbralik. Vaenu, millest nii mõnigi kord sihilikult teatada on katsutud, ei ole mina kuskil märganud. «Rootsi hädaohu» kartused võiksid nüüd hoopis ära jääda.

Eelmistel kordadel sõitsime Stockholmist otse üle Balti mere Tallinna, aga et meri saksa ja vene miine ja sõjalaevu täis oli, tuli minna aururongiga ümber Botnia lahe. Haaparanna juures läksime üle piiri, sealt sõitsime otse Viborgi, siis Petrogradi ning edasi Tallinna. Kokku olime sõidus 14 päeva. Thóui oli hakanud Parisis käima, aga kui Tallinna jõudsim, siis enam kõndida ei osanud — rongis ei saanud teda maha panna, oli kogu aeg süles või pingi peal. Tal, väikesel, tuli Tallinnas kõndimaõppimist uueste otsast alata.

Randveres
21. juulil, 1915

Randvere on ilus paik, aga vana Uusman on ikka vähe vingus. Lapselapsed meeldivad talle küll väga, aga oma ilusa tütre tahtis ta anda küll rikka kaupmehe pojale. Tema jaoks on kunst üks untsantsakute ajaviide, leiba sellega tema arvamist mööda teenida ei saa. Kui Mari õe Elli portree valmis saan, sõidame ära minu venna poole Tveri kubermangu.

29. juulil, 1915

«Postimees» ja «Tartu Päevaleht» on ära trükinud minu arvamised sõja praeguse seisukorra üle. Keda teist intelligent inimest nad praegu ikka kätte saavad, kes Parisis, Londonis, Oslos ja Stockholmis sõja ajal olnud on!

Iseendastki mõista tuli mul anda oma jutule vähe patriotikalist värvi juure, sest alles vähe aega tagasi olin illegalisik. See on muidugi täpipealt nõnda, et prantslased paljude õitsevate provintside ärahävitamise läbi äraarvamata kahju on saanud, kuid et neil kõige selle päale vaatamata valitseb kindel usk liidulaste täieliku võidu sisse, seda panin ma küll omalt poolt vähe juure.

Ka inglaste seisukorra peale vaatasin läbi roosade prillide, et sõja tsensuri mitte üles ärritada. See on muidugi õigus, et Inglismaa rahaline seisukord on võrdlemisi häa. Ka see on õigus, et liiduriikide tegevust tahetakse teatud kokkukõlasse viia. Selle kohta, kas see ka korda läinud on, ei öelnud ma targaste mitte üht sõna.

Sakslaste hirmuteod Belgias ja Prantsusmaal, eriti aga Louvaini linna ja tema üleilmlise kuulsusega bibliotegi põletamine on tõeste erapooletud riigid Saksamaast ära tõuganud. Norras on isegi saksa keele tarvitamine kardetav. Seda lasin ma ka kirja panna.

Ka see on muidugi õige, et sõda pidavate riikide vahele kiilutud Skandinaavia riigid on sõjast palju vähem kannatanud. Sissevedu sõdivatesse riikidesse nende maade kaudu on isegi Skandinaavia kaubandust hääle järjele tõsta aidanud.

Ka see pole vale, et kodumaa mulle mingisuguseid võimalusi töötamiseks ei paku, sest kõik tarvisminev materjal on siin kuulmata kõrges hinnas, pealegi ei suuda eestlased oma kunstnikkusid aineliselt tööde ostmise mõttes tarvilisel määral toetada.

Tveri kubermang
september, 1915

Vend Kaarel on siin mõisas viinapõletajaks ja valitsejaks. Seni, kuni ma Moskvast pole veel töötsta peale saanud, jääb Mari lastega siia. Mõis on vana ja väike, aga maastik on väga ilus. Kaarel lonkab oma Jaapani sõjas kangeks jäänud põlvega ringi ja loodab vist varsti meist lahti saada.

Hea siiski, et siin saksa «Taubesid» ega allveepaatisid karta pole. Sakslased olla juba Riia all, aga siin on vaikne nagu Peetruse süles.

Homme sõidan Moskva!

Moskva
1. oktoober, 1915

Minu koolivend Parisist, École-des-Beaux-Arts'ist, Serjosh Merkurov, kes ennast ka raidkunstile on pühendanud, võttis mind siin lahkeste vasta. Tsvetnoi boulevard'i peal majas number 9 on tal suur töötuba, kus ka mina praegu töotan.

Elan ma Põrki juures, kes on siin saksa keele õpetaja ühes koolis. Tal on 3-e toaline korter, ühe toa andis mulle elada.

Põrk on üks huvitav meesterahvas. Igal pühapäeval käib ta Moskva täiturul Suhharevkal vanu kunstiasju noolimas ja on kole uhke, kui sai jälle midagi odavaste osta. Tagumine tuba on tal kõiksugu kola täis. Vanu asju ta mulle ei näita, aga pilte näitab, kuid need pole suuremat väärt.

Merkurovi kaudu sain osta tüki basalti ja hakkasin sellest Mari õe Elli pääd välja raiuma, mis ma Randveres savis teinud olin. Kui käsi basalti raiumisest väsind, võtan punasest granidist tütarlapse pea käsile, millele vennatütar Rita poserib, tahan mõlemad aasta lõpuks valmis saada ja «Kunsti-ilma» näitusele välja panna.

Moskva

12. november, 1915

Mari ei tahtnud kaua Moskvast olla, ainult paar nädalat, siis sõitis lastega Eestimaale. Esiteks Tallinna, sealt pidi Tartumaale minu õe Viisa Lepiku poole minema. Ei tea, kas see õige on, aga sakslased on praegu kinni peetud ja kõige otsekohesemat hädaohtu ei ole.

Moskva

20. detsember, 1915

Minu kunst on Moskvast hääd vastuvõtmist leidnud. Venemaa kõige suurem mätsepat ja kunstikogu omanik Tretjakov ostis ühe minu «Mir Iskustva» näitusel Bolshaja Dmitrovka uulitsal välja pandud basaldist portree ära, nimelt Elli Uusmani rinnakuju, mis näitusel «Naisterahva pea» nime all seisis. Tretjakov valib väga, mida osta, ja ainult kõige paremad maalijad ja kujurid on temale töid müüa saanud. Selle skulptura müümine on ka minu majanduslike olukorrale tugeva basise alla pannud. Punasest granidist «Tütarlapse pea», mis ka selle näituse peal oli, jäi ostmata.

Mul on teine basaldi tükk veel. Sellest raiun Mari portree ja selle tahan välja panna tuleval aastal prantsuse kunstinäitusele Moskvast. Veel on mul plaanis ühte Eesti sõjamehe tüüpi kujutada, mille jaoks mudeliks Moskvast ravitsusel olevad Eesti sõjamehed võiksid olla.

Peale jõulupühi sõidan Eestimaale ja toon Mari Moskvasse. Nüüd on mul ka korralik korter Seleznjovskajal ja mõni rubla veel taskus.

26. detsembril, 1915

Ma olen ju teise Moskva näituse peale pääsenud. Eile oli «Mir Iskustva» uue näituse *vernissage* ja minul jälle «Naise pea» väljas.

Moskvast

13. jaanuaril, 1916

Mari on nüüd jälle siin, aga Râ jäi Tallinna ja Thóui Annestädi juure Tartu.

Täna käis meil külas Riia linna Polütehnikumi student Johannes Kompus. Nende tehnikum on sõja eest Moskvasse ära toodud ja nüüd otsib ta siin eestlasi taga. Väga intelligent noormees, suure kunstihuviga ja mitte kõige halvema arusaamisega. On ka minu töid näinud «Mir Iskustva» näitustel ja kiidab neid väga.

Moskvast

29. jaanuaril, 1916

Mul on eriline hoog praegu tööd teha. Aitab kaasa muidugi, et Moskva minu skulpturad heaks on tunnistanud.

Eesti sõjameest hospitalist *atelier*'sse tuua on raskem, kui ma arvasin. Leppisin siis sellega, et võtsin ette istuma halastajaõe. Peale selle tahan veel õetütre poega modelleerida. Nad elavad meiega ühes majas, otse kõrval, ja poisil pole raske mõneks tunniks meile tulla.

Moskva

Seleznjovskaja uulits,
13. märtsil, 1916

See noormees, Johannes Kompus kirjutab «Postimehes», et peale «Mir Iskustva» näitustel esinemist olen ma «Moskovskoe Tovaristšestvo Hudožnikov» näitusele ka ühe gipspea välja pannud. Lehes on sõna-sõnalt nõnda:

«See viimane on kõigest kolmest Moskvast valmistatud tööst kahtlemata kõige parem, osutab kõige puhtamalt seda käsitust skulpturast, millele J. Koort viimastel aastatel Pariisis töötades jõudnud.»

«J. Koort seisab, nagu näha, selge pilguga ja teadliku tahtmisega skulpturalise ülesande ees; ja see on oma puhtamal abstraktsemal kujul ruumi vormimine. Nagu silueti paberilehest lõigatakse, nii lõikab J. Koort oma pääd kivist. Nagu silueti lõikaja ühetaoliselt mustas detailidest segamata pinnas võimalust näeb oma lõike monumentalsuseks, nii näeb seda Koort oma skulptura suurtes, kõigest juhuslikust puhtais massides; nagu silueti lõikaja oma lõike aristokratlikust äärjoone peensuses otsib, nii otsib seda Koortki konturi peenes rütmilises voolamises, mis end ilmutab, kui ümber kuju käia. Mitte elutute skeemadena ei pea enesele Koorti pääd kujutlema — nad kannavad kõik kindlaid individuaalseid jooni, on kõik mudeli järgi tehtud, ei ole aga siiski portree harilikus mõttes.»

«J. Koorti päade iseloomustamiseks olgu ainult lühidalt öeldud, et nad nähtavaste tahavad olla teatud individualiteedi printsibi kehastus, et neis on püütud rekonstrueerida seda, mida loodus algusiliselt tahtnud. («Jumal andis teile näo, ise tegite omale teise» — Hamlet), et neis on otsitud vormida seda, mis silmapilgu närvlikkuse ja krampide taga muutmatu.»

«Lubatagu veel kord võrdlust tuua Koorti skulptura ja silueti vahel: nagu silueti lõikaja oma lõike musta pinda ei puutu, ei mingit plastilist «tõelikkuse» kujutlust ei taotle, vaid pinda ennast, kui niisugust mõjuda laseb, nii heidab Koortki kõrvale juhuslikud, pinnadetailid, ütleb end lahti valguse efektidest väikestes kortsukestes ja madalatel kühmukestel, lühidalt: loobub odavaist maalilikkuse võtteist skulpturas; annab selle eest suurelt nähtud masse ja vorme, ümarlikkust ja pinna siledust. Kartmata «lage» ja «igav» olla, sest ta teab, ta võib anda muutliku aktuaalse elu asemel muutmatumat potentsiaalset eluigavikku. See on vahe virvendava ja rahuliku veepinna vahel: esimese mäng tõmbab tähelepaneku oma pääle, on küll päris kena vaadelda; ei lase aga alla pinna vaadata, põhja... teine oma liikumatuses näib alguses vahest igav, kutsub aga rahulikule vaatamisele, on väravaks sellele, kes sügavusse tahab ja suudab vaadata.»

«Niisuguste väärtuste kandjana erineb J. Koorti skulptura täieste muust nimetatud näitustel väljapandud skulpturast.

Et Moskva kunsti-ilm neid väärtusi hinnata oskab, tõendab mõlema kunstnikkude seltsi kutsegi Koortile nende näitustest osa võtta, kuigi tema skulptura suurele publikumile võõras. Kahelda ei ole, et Koorti loomistöö asjatundjate ringkondades «läbi lööb», soojalt soovida jääb ainult, et selle tagajärjel kunstnikule ka võimalust leiduks rahus oma tööd täiele küpsusele viia.»

Mulle paistab, et see noormees on üks esimene eesti professionaalne kritiker. Teised on seniajani enamaste õige asjatundmata juttu ajanud.

Dateerimata

Moskvast toime pandud teiseks prantsuse kunsti näituseks jõudsin ma «Mari pea» basalti raiuda. Ma pean ütlema, et see on ilma kahtlemiseta minu kõige parem töö.

Selle skulptura juures ei ole minul mitte mingisugused tehnilised probleemid ületamata jäänud, ka stiili tundmus on olnud täieste laitmatu. Ja lisaks sellele kõigele on siin tunda ka armastust, mis minu kätt vankumata juhtis. Kui ka sada aastat minu ja Mari surmast mööda on, räägib see töö ikka meie armastusest.

Moskvas
Seleznjovskaja uulitsal,
10. aprill, 1916

Kojamees pistis mulle pihku lahtise postkaardi, mille ühe külje peal on Oleviste kiriku vanaaegne uks, teise poole peal kiri: «Sel sinatseil karskeil päevil joome Te terviseks üks tõrts!» Ja selle all rida nimesid: Peet Aren, Paul ja Karl Burmanid, Johannes Kompus ja veel mõned. Vähe all pool oli veel täpselt ära märgitud, mis marki *brandy* neil laua peal seisis.

Moskva
17. aprillil, 1916

Venemaa suurvabrikute omanik ja kunsti mätsenat Morozov ostis ära basaldist Mari pea. See on veel üks tunnusmärk

selle kohta, et minu skulptura on Moskvast tähelepanemist leidnud, sest Morozov valib ostmiseks kõige anderikkamate noorte kunstnikkude tööd. Tema kunstikollektsion seisab koos peaaesjalikult modernistliku kooli töödest, nii et mind on vastu võetud Cézanne'i, Van Goghi, Munchi ja Venemaa enda kõige paremate modernistide seltskonda.

Nüüd on käes ka reisuraha Eestimaaale, Mari kaebab ammu, et toiduaineid on Moskvast raske saada ja kõik on kallis. Sõjaline olukord annab siin tõeste tunda, evakueritud inimesi kõik kohad täis. Eks Eestimaa ole sõjaväljale veel lähemal, aga seal on siiski rahulikum, ja sugulaste käest maalt peaks ikka toidukraami ka saama.

VIIES VIHIK

TARTU

Tallinnas
24. aprillil, 1916

Kui Moskvast ära tulime, hakkasime juba peale Petrogradi oma pakkisid lahutama. Mari pidi Tapalt Tartu poole sõitma, mina lootsin kubermangulinna tööd leida. Aga kõige pealt pidin mitte skulptura tööd otsima, vaid kuskil sõjaväeametis, sest minu aastakäik kutsutakse juba püsside alla. Olen kirjade järgi teise järgu tagavaraväelane ja võin ka sõjaliini taga sõjaväe heaks tööd teha. Tallinnas pole aga ühtainustki seesugust kohta saadaval ja ma pean minema Tartusse õnne katsuma. Mina ennast tsaari ja isamaa eest suurtükikuulidest puruks kiskuda ei lasel! Minu töö siin ilmas on teine.

Kaks päeva tagasi oli siin niisugune lumesadu, et voorimehed sõitsid saanidega ja puuksad läksid lume raskuse all katki. Enne seda, aprilli keskel, oli aga nii soe, et naised käisid valgete markisett kleitides, päevavarjud pea kohal. Saa sellest Issanda ilmast aru!

Ma olen vähe mures Mari pärast, sest temal on viimane kuu. Tõeste hea, et saab Tartu sõita!

Tartus
9. mail, 1916

Mari tõi eile priske poisslapse ilmale. Et Louvre'i egiptuse kujud pole enam ligidal, paneme talle Europa nime — Lennart.

Tartus
23. mail, 1916

Eile olid Tui ja väikese Lennarti ristjatsed. Vaderid olid Tuil luuletajahärra Sööt ja isand Saar, Lennartil Rosalie Sööt ja laulja Neuman.

Tartus
1. juunil, 1916

Sain siin ühes sõjaväe töötoas puutööde vastuvõtja koha peale. Jäägu suurtükid ja kuulipritsid teiste jaoks! Korter

on meil Kүүtri uulitsal minu õe Ann Hoffmanni juures. Tal oli teise korra peal üks vana tuba, saime selle enesele. Skulptura tegemiseks sain ühe vana äriruumi Tähe uulitsas. Edaspidi kui raha hakkab tulema, võtan suurema korteri ja *atelier*.

Tartu on Pariisi ja Moskva kõrval päris küla, vaikne ja rahvast vähe. Toidukraami on ka siin raske osta, aga vend ja õde on Pupastveres, senna pole kahtkümmet verstagi. Vahetevahel saame ka teise õe käest Lähelt natuke. Liha, piim ja jahu on. Mari küpsetab ise leiba; seda aganatega, mis Tartu pagarid nüüd teevad, ei pruugita meil üldse.

Tartus
Kүүtri uulitsas,
12. juuni, 1916

Olen ennast juba päris kenakeste sisse seadnud. Hommikul vara lähen *atelier*'sse, teen lõunast saati tööd, siis käin kodus söömas. Aga kui on väga hää tööhoog, siis lõunal ei käigi. Korra päevas käin «Werneris» ka, seal saab igasugu inimestega kokku. Täna trehvasin kirjanikuherra Kitzbergi ühes prouaga. Pärast jälle töö.

Praegu on mul õige mitu asja poolele. Halastajaõe lõpetan varsti ära. Kooriku raius maha kiviraiuja Mihkel Pärn, peenema töö teen ise, õepoja Aleksi portree on ka juba kaugelt jõudnud. Üsna kohe algan härra Sisaski veikese poja modelleerimist.

Tartus brongsivalu teha ei saa, tuleb puud või kivi tarvitada.

Meil on ka üsna agar seltskonnaelu. Luuletajahärra Sööt ja tema õde on vanad tutvad juba, aga näituseks herra Sisask Tartu Eesti Laenu ja Hoiu Ühisusest ning ärimees Arens on uued kunstihuvilised sõbrad. Aga kõige tihedamini käivad meil advokaat Olesk ja helikunstnik Saar.

Väga hää tuttav on doktor Friedrich von Stryk, professionaal kunstiteoretiker ja arheoloog. Tema tulemine töötuppa rõõmustab mind tõsiselt, sest jutt on temal väga asjatundeline ja huvitav. Alati näitab ta suurt huvi selle vastu üles, mida mina parajaste teen.

Tuleval nädalal läheme ära maale, õe Liine juurde Lähtele.

Tartu
13. november, 1916

Eile käisime Mariga lätlase Alfred Kalnini orelikontserdil. Meie Topman on vist küll parem.

Tartu
2. januar, 1917

Jälle uus aasta, aga sõda läheb edasi. Mina olen sellest verepulmast küll ära pääsenud, aga miljonid soldatid jooksevad rinnaga okastraati, tõmbavad kihvtist gaasi rinda, käristatakse puruks dumdum kuulidega, lähevad soomuslaevaga merepõhja või põlevad lennumasinas ära.

Palju peaks päevaraamatusse kirjutama, aga hirmus tööhoog on.

Tartu
20. veebruar, 1917

Täna sai viimane klants antud «Halastajaõe rinnakujule». Üks väikene kahtlemine uss närib minu südames, et see töö mitte kõige parem ei ole. Plaan oli ilus, aga nagu on vähekeese liiga naturalismuse vaimus välja töötatud. Tallinna näituse peale panen ikkagi. Teistel pole sedagi kõrvale panna.

30. aprill, 1917

Istun kolisevas Tartu rongis ja panen kirja, mis Tallinnas juhtus.

Viru uulitsal, kino «Passashi» peal on toad, kus selleaastane Eesti Kunsti Seltsi näitus lahti tehti. Minu töödel oli kõige suurem furor. Mul oli seal välja pandud graniidist «Halastajaõe», tsemendist «Noormehe pea» ja puust raiutud «Lapse pea». Arhitekt ja maalikunstnik Karl Burman tuli näitusel minu juure ja ütles, et ma olen graniidi materjalinõuetest häste jagu saanud ning lihtsuse ja rahu, mis selle materjali iseärasus, ära tabanud.

Skulpturast rohkem midagi polnud, kui mitte noort neitut Kristine Meid arvesse võtta, kes mõningad *statuette*'id välja pannud oli.

Maali mina enam välja ei pane, ehk küll vahetevahel käsi pintslile järgi sügelema hakkab. Pintslimeestest oli kõige huvipakkuvam ikka Konrad Mägi, kellel ligemale kolmkümmend pilti välja pandud oli.

Tartus
10. mail, 1917

Eilne «Päevaleht» on ära toonud Edgar Kuusiku arvustuse Tallinna kunstinäituse kohta. Tema kinnitab, et minu skulpturad pole kõige paremad mitte ainult sellel näitusel, vaid mis Eestis siiaaale üleüldse on loodud. Tema kirjutab sõna-sõnalt:

«Nii väga, kui meie omi vanu meistreid ka austame, selle eest, mis nemad meile on pakkunud, kuid nendel puudus stiil. Seesama stiil, mis siiaaale luules, proosas, draamas — igal pool puudunud. Nüüd aga on Koortil just stiili, ja ei mitte mingit importeritud, vaid niisugust, mis skulpturas juba mitmed aastatuhanded Egiptuses kindlaks määrati ja kust siiaaale peaaegu kõik suured taidevoolud on ammutanud.»

Ja lõppude lõpuks hüüab ta otse minule:

«Koort. Töötage nii edasi ja — teile ei löö südamed mitte ainult Eestis, vaid ka Venemaal, ja võib olla kogu Europas.»

Kuda sa siis teistviisi saadki töötada, kui niimoodi üteldud on!

Tartus
16. mail, 1917

Saime Kivi uulitsal korteri. Viie inimese tarvis on Kүүutri uulitsa üks tuba ikka liiga väikene. Onne kombel on Kivi uulitsal üks vankermeister ilma tööta ja ma sain tema töötoa enesele *atelier*'ks üürida.

Aega on vähe, sest Râ kuju on poolele ja vana Mauer istub ka peaks ette. Vahetevahel peab ka ametis käima.

Politika elu on ka väga inferessi äratav. Kolla on troonilt ära, aga Ajutine Valitsus ja Sovetid ei saa ka omavahel läbi. Ja sõda käib ikka üle ilma edasi.

Tartu
23. august, 1917

Saksa raudkiivrid on Venemaa sõjaväed tugevaste tagasi visanud. Täna oli «Postimehes» lugeda, et Riia on juba üle-eile sakslaste kätte langenud ja et Vene väed korralageduses põgenevad.

Tartu
29. august, 1917

«Postimees» räägib juba Võnnu väerinnast. Seal on Eesti-maale kiviga visata. Pool Liivimaa kubermangust on juba sakslaste käes!

Tartu
22. september, 1917

Saksa aeroplaanid on juba mitu aega Sõrve Säärele pomme pildunud. Üks meie sõjamoona ladu on õhku lennanud. Ega nad ilmaasjata oma lennumasinaid kuluta, eks hakka seal ka varsti pihta!

Tartu
30. september, 1917

Sakslased saatsid laevade pealt oma väed Saare- ja Hiiumaale. Vene merepatareid said Saksa *dreadnought*ide suur-tükitulega ära purustatud.

Tartu
5. oktoober, 1917

Suurem jagu Saaremaad ühes Kuressaare linnaga on sakslaste kätte langenud. Ka suur sild Saaremaa ja Muhumaa vahel on juba sakslaste poolt ära võetud.

Tartu
6. oktoober, 1917

Täna rääkis üks «Werneris» minuga lauda istunud mees, kuidas Saksa zeppelinid Viljandit pommitamas käisid.

See olnud ühel öhtul, vist vastu neljandamat oktoobrit, kui umbes kella 11 paiku või vähekeste hiljem hakanud neile kostma mürin, mille nad eslotsa Tallinna rongi mürinaks arvanud. Maja peremees ütelnud ühele oma külalisele, kes rongiga tahtnud edasi sõita, et kuule, sa jääd hiljaks, rong juba tuleb! Seepeale arvanud perenaine, kellel väga hääd kõrvad, et see polegi rongi hää, viimati on zeppelin! Mõne aja pärast läinud mürin väga kõvaks, siis kostnud iseäralik sisin ja vingumine ning selle päale kõrvulukustav prahvatus. Maja oleks nagu raputatud ja kapi otsast olla asjad põrandale kukkunud. Kohe välgatanud väljas veel mitu korda üheskoos hirmsa mürinaga. Mees hoidnud ennast küüru, et pommikillud aknast pihta ei tuleks.

See olnud hoovipealne, aga kivist maja, ja peale esimeste mürtsude jooksnud sinna kokku terve trobikond öösärkides naisterahvaid uulitsäärsest puumajast.

Tema läinud välja ja taevast olla isegi palja silmaga zeppelinid näha olnud. See paistnud suure sigari moodi, aga enam polnud pomme loopinud ja mootorid olnud ka vakka.

Mees läinud turuplatsile vaatama, mis seal näha. Plats olnud kõik klaasikildusid ja muud prahti täis. Kopli majad turuplatsi ääres olnud puru, torn ja ülemine kord päris kadunud. Keegi tõmmanud tikust tuld ja ise hüüdnud äreva häälega: «Tooge kanderam!» Igal pool jooksnud ringi pritsimehed ja muud rahvast.

Teisel päeval näinud veel mitu katkist maja. Lutsu tänaval olla pomm ühe voorimehe ära tapnud ja Colongue'i maja esimese külje alla varistanud. Mõni pomm olla ka järve kukkunud ja kalamehed olla sealt mitu puuda kalu välja tõmmanud — kõik ujunud vee peal, kõhud ülespidi.

Poisid olla üle järve kaks lõhkemata pommi välja kaevanud ja sangapidi vahupuus linna tahtnud tassida, aga vanemad inimesed keelanud ära. Pommid olla nüüd järve ääres Mädalepikus. Veel teadis mees rääkida, et zeppelinid pommidega ühtekokku kolmeteistkümmend inimest surma ja mitu haavata sai.

Tartu
7. oktoober, 1917

Muhu väinas oli suur merelahing. Meie 12 tolliste suurtükidega liinilaev «Slava» läks põhja. Peale selle lasid sakslaste soomuslaevad Muhu ja Virtsu batareid puruks. Ka Pärnu linnale on saksa zeppelinid pommisid visanud.

Tartu
10. oktoober, 1917

Sakslased hakkasid Virtsu poolsaarel väge maale saatma. See on ju ainult sada versta Tallinnast!

Tartu
14. oktoobril, 1917

Meie oma seitung kirjutab, et sakslased olla Saare-, Muhu- ja Hiiumaal üle 20 tuhande mehe vangi võtnud ja üle 100 suurtüki saagiks saanud.

Tartu
26. oktoobril, 1917

Petrogradis on Soldatite ja Tööliste Saadikute Nõukogu võimu enese kätte võtnud ja Ajutise Valitsuse ministrid vangi pannud. Eesotsas on seal nüüd Trotski, Lenin, Lunatsharski ja Sinovjev.

Tartu
4. novembril, 1917

«Postimees» kaebab, et päälinnast ei ole ikka veel telegrammi tulnud, ja on teadmata, kelle kätte võim nüüd jääb. Ega see asi Tartuski päris selge ole.

Tartu
6. novembril, 1917

Tallinnas paistab võim sotsialdemokratliste enamlaste käes olema. Eesotsas seista komissar Anvelt. Kõik Tallinnas seni

ilmunud ajalehed on sõja-revolutsiooni komitee poolt kinni pandud ja uued käima pandud: «Tööline», «Uus Päevaleht» ja üks venekeelne seitung.

Tartu
4. detsembril, 1917
(uue kalendri järgi)

Täna oli Tartus ilmatu *démonstration*. Oma 25 tuhat inimest oli välja tulnud. Asi algas sellega, et kümme tuhat Eesti tagavarabataljoni soldatit püssidega marssis ülejõe kasarmust Emajõe silla poole, et protesti tõsta Eesti Maapäeva laialisaatmise vastu. Orkester mängis porilaste marssi ja kõige ees ratsutas bataljoni ülem polkovnik Rosenbaum. Silla peal olid Läti punased kütid haljaste tääkidega, aga kui nad nii suurt väehulka nägid, lasid nad jalga. Bataljon marssis Raekoja ette, pani seal sini-must-valge lipu üles. See on Eesti Üliõpilaste Seltsi lipp, nüüd olla kogu Eestimaa lipuks arvatud. Raekoja platsi hakkas ka muud rahvast koguma. Soldatitel olid plagud üleval: «Elagu Eesti Vabariik!» ja muud. Punased saatsid kaks soomus automobili kohale. Need sõitsid mitu korda rahva hulgast läbi, ilma pauku tegemata. Rahvas laskis nad läbi, aga laiale ka ei läinud. Siis olid juba ka Eesti seltsid oma lippudega platsis ja linnapea Kriisa pidas kõne. Edasi marssisid soldatid koos rahvaga «Vanemuise» juurde ja sinna pandi ka *tricolore*'i üles. Pärast läks kogu see rahvas veel ülejõe kasarmute juurde, aga sinna ma ei viitsinud minna ja ei tea ka, mis seal ette võeti.

Tartu
16. detsember, 1917

Rahvas räägib, et sakslased olla Leniniga vaherahu sõlminud.

Tartu
1. januar, 1918

Ilm on nagu suur hullumaja. Sõda käib edasi ja mehi langeb nagu loogu.

Tartu
20. veebruar, 1918

Öösel oli kõva paugutamist kuulda. Rahvas räägib, et Eesti tagavarabataljon olla Läti punaste kütide käest raudteejaama, postimaja ja teised tähtsamad kohad ära võtnud. Vahtivat nüüd teineteisele üle Emajõe vastu ja kiristavat hambaid.

Tartu
21. veebruar, 1918

Läti kütid olla Eesti bataljoniga vangid ära vahetanud ja siis öösel eshelonidega Venemaa poole ära sõitnud. Täna oli Raekoja peal sini-must-valge lipp.

Tartu
23. veebruar, 1918

Sakslased tulevad lähemale. Valga on juba nende käes.

Tartu
24. veebruar, 1918

Täna marssis Saksa sõjavägi Tartu linna sisse. Anti käsk sini-must-valged lipud maha võtta.

Tartu
25. veebruar, 1918

Saksa sõjaväe komandant laskis käsukirja välja panna, kus on üteldud, et isegi uulitsa peal seisma jäämine on keelatud. Kes õhta peale kella seitsme ennast veel uulitsal näitab, see lastakse maha ehk antakse vähemaste sõjakohtu kätte. Kes üleskutseid laiali laotab, saab ka maha lastud.

Sedaviisi pidada Tartu linnas rahu, kord ja kindel olek jalule seatama.

Tartu
26. veebruaril, 1918

Ka Tallinn on juba sakslaste käes.

Tartus
1. mail, 1918

Ei ole kaua aega päevaraamatut pidada saanud. Ikka töö ja muud sekeldamised. Elu tahab elada ja pere tahab toita!

Täna tehti lahti kunstiühing «Pallase» esimene näitus Gilde uulitsas Eesti Rahva Muuseumi ruumides. Mina sain välja panna ainult sulejoonistuse «Vanamehe pea», muud asjad on kõik poolele.

Ega selles suures sõjaraginas midagi uut teha ei saa. Raiun praegu kahte vana asja. «Vanamehe pea» Maueri järgi, mis mul eelmisel aastal gipsis valmis sai, tuleb mustast granidist, «Mehe pea» on mitu aastat oodata saanud, aga nüüd sain jalakapaku, mis paraja suurusega, ja tokisin vahetevahel ka seda.

Tartu
12. mai, 1918

Riias kolmes kohalikus keeles välja antud «Balti Illustreeritud Ajakiri» on kõige viimasemas numbris minu ja Konrad Mägi tööde pildid ära trükinud. Minu töödest olid «Halas-tajaõde», «Naise pea», «Palvetaja tütarlaps» ja «Lapse pea».

Lähtel
29. juunil, 1918

Suvitame juba mõnda aega minu õe Liine pool. Siin on kõige parem pintsliga töötada. Teen maastikupiltisid, aga ka mõned *nature-morte*'id olen maalinud, ühed «Nelgid» ja ühed «Krüsanteemid».

Tartus olla asi püstihull. Linnapealiku otsusega antakse igale Tartu elanikule päevas ainult veerand naela leiba! Jumala õnn, et mul sugulased maal elavad. Ka rongi sõidu jaoks peab *Ausweis* olema!

Tartu
31. august, 1918

Brest-Litowski rahulepingu lisanduse järgi olla Liivimaa ja Eestimaa Venemaast lahti lõõdud. Paistab, et vene karu

käpa alt oleme nüüd lahti pääsnud, aga saksa kulli küüned ei ole meid mitte lahti lasknud.

Tartu
2. september, 1918

Saime omaale uue korteri Kivi tänavasse. Seal on ka *atelier*.

Tartu
7. oktoober, 1918

Saksa uus riigikantsler Badeni prints Max on Helvetsia valitsuse läbi Amerika presidendile Wilsonile rahuettepaneku saatnud. Türgimaa tahta sedasama sammu astuda.

Wilhelmil on vesi ahjus!

Tartu
10. oktoober, 1918

Wilson ei võta Saksamaa ettepanemist enne vastu, kui kõik keskriigid oma sõjaväed igalt poolt äravõetud maadelt otsekohe ära toovad.

Saksa suure peakorteri teadaanded näitavad välja, et Wilhelmi väed igal pool tagasi tõmbavad.

Cambrai' ja St. Quentini vahel on inglased ühes prantslaste ja ameriklastega määratu hulga suurtükkide, soomusvankrite ning lennumasinatega peale tunginud, ja paistab, et ka tüki maad edasi tulnud, ehk küll kindralkortermester Ludendorffi jutt häste udune on, et vett ära segada.

Tartu
14. oktoober, 1918

«Postimehe» esimesel küljel on täna suur pealiskiri «Rahu tulemas!». Saksamaa on ühes meeles Austria-Ungari valitsusega ja valmis sõjariistade rahu kättesaamiseks oma vägesid äravõetud maadelt välja viima.

Sealsamas kõrval on juhtartikkel «Rahu ja Eesti tulevik», kus räägitakse iseseisvast Eestist.

Tartus
12. nov. 1918

«Postimees» teatab, et tänasest päevast ilmub ta ilma Saksa tsensurita. Vebruarikuust novembrini on leht seda ridade vahelt mõista pidanud andma, mida ütelda ja tahta oleks.

Saksa sõjaväevõimude loal tulla kokku Eesti Maapäev. Eesti Ajutine Valitsus võtnud maa valitsemise enda kätte, hoolimata et valitsuse esimees Päts veel Saksamaal vangist tagasi polnud jõudnud.

Aga madrused olla Tallinna sadamas ja laevadel punased lipud üles tõmmanud.

Tartus
25. novembril, 1918

«Postimehe» järgi olla Punane kaardivägi Narva linna ära võtta katsunud, aga Saksa vägede poolt tagasi löödud.

Tartu
29. november, 1918

Eesti Ajutine Valitsus on traadita telegraafi teel Inglise valitsuse käest liiduriikide laevastikku Tallinna tulema palunud.

Tartu
30. nov. 1918

Ajutine Valitsus on tervel Eestimaal sõjaseaduse välja kuulutanud ja 21-, 22-, 23- ja 24-aastased mehed lipu alla kutsunud. Üks lollakas ostab kõrge hinna eest kõiksugu vene raha kokku. Kas seda enam muuks asjaks kui tapeedi alla kleepimiseks kõlbab tarvitada, on küsimine.

Tartu
2. detsember, 1918

Ajaleht «Kommunist» on Tallinnas kinni pandud.

Punased väesalgad on Jamburgi poolt Eestimaale tulnud ja Narva on juba nende käes. Valgete kaitsejoon läheb Vaivara ja Jõhyi vahelt läbi ning nad on toetuseks kaks soomusrongi ja suurtükiväge saanud.

Tartu
9. detsember, 1918

Enamlased on kuulu järgi Saksa sõjaväega lepingu teinud ja selle järgi Võru linna sisse marssinud.

Tartu
13. detsember, 1918

Inglise laevastik jõudis eile kell 2 Tallinna lahte. Eskader seisab koos ristlejatest, miinilaevadest ja transportlaevadest. Osa Tallinna jõudnud Inglise miinipaatisid sõitis juba ida poole edasi.

Tartus
14. detsembril, 1918

Tartus võetakse kuni 30 aasta vanused mehed sõjaväkke.

Tartu
18. detsember, 1918

Rakvere on enamlaste käes.

Tartu
20. detsember, 1918

Tartu on nagu Sodom ja Komorra. Juba eile hakkasid suured rüüstamised raudteejaama juures. Soldatid murravad viinaladude ukseid maha, joovad paiga peal ja annavad läbi akna teistele ka. Mehed ja naised veeretavad moositünnisid ning tassivad suhkrukottisid. Mõnel on naharull ehk seebikast kaenlas, mõni tirib jahukotti kodu poole.

Balahovitshi salga väejooksikud sebiavad mööda uulitsaid ja räägivad hirmujuttusid. Üsna kohe olla oodata Punaste

vägede Tartu jõudmist. Ulenurme poolt ongi juba kuulda suurtükkide mürtsumist. Raudteejaama kandist paistab tulekuma, räägitakse, et jaam põleda.

Tartu
21. detsember, 1918

Läksin linna vaatama, mis seal sünnib. Tänavanuka peal oli plakat, et igasugu isikud, keda rüüstamise ehk riisumise pealt kinni võetakse, lastakse Punase kaitseväge poolt jala-pealt maha. Aga sealsamas, Raekoja platsi peal, seisis rikis veoauto õlivaatidega ja inimesed viisid sealt enesele ämbrite ning pudelitega õli koju.

Raekoja platsi ääres on korraga kaks lippu näha: üks sini-must-valge ja teine punane. Leheputkas on «Postimehe» asemel uus seitung «Edasi».

Tartus
22. detsembril, 1918

Täna on näha olnud ka Punaväe patrullisid. Kella 2 ajal oli «Bürgermusses» rahva koosolek, kus kutsuti rahvast parteiliikmeks astuma, kuna igasugu kõhklejatel, siia- ja sinna-poole karglejatel eluvõimalus ära kaduda.

Sõda võtab oma — Punaväe mundris sõdurid murdsid täna Karlova mõisa sisse ning lõhkusid ja röövvisid nii palju kui suutsid. Mõisast oleks nagu tuli üle käinud: vanas stiilis mööbel oli kõik puruks pekstud, maalid lõhki käristatud, skulpturadest ja portselan vaasidest jäid ainult killud järele. Õnne kombel oli suur bibliotek rüüstamisest kõrvale jäänud.

Kui teatus sellest kõigest avalikuks sai, tulid kõik Tartu seltskonna juhid *café* «Wernerisse» kokku. Seal siis arutati, mida peaks ette võtma, et hävituse tööle piiri panna. Arvati kõige targem kedagi punaste võimumeeste juure saata, et need oma soldatid vaos hoiaksid. Aga tuli välja, et igaühel, keda selleks välja valiti, oli oma häda, mille pärast ta seda reisi mitte ette võtta ei saanud. Eks iga üks pidas oma nahka liiga kalliks, et seda turule tuua. Mindigi lõpuks ilma ühegi targa nõuta laiale.

Tartu
23. detsember, 1918

Punaväe ülemuse poolt on välja antud päevakäsk Tartu linnale, mis sõjaseaduse välja kuulutab. Kõik sõjariistad peab homse päeva jooksul võõrastemajja «London» ära andma, seal on Punaväe staap. Ka joovastavate jookide tagavarad peab sinna viima. Mina oma ühte veinipudelit küll ära viima ei hakka, see pole tagavara, see on tarvita-mise jaoks.

Tartus
jõululaupäeval, 1918

Linna elu hakkab normal olema. Eile oli üsna kenakeste maainimesi näha, kes sigasid müügile toonud, nii et ka meie peres jõulupraad olemas on. Aga maksta tuleb kõvaste! Saiajahuga ja suhkruga on sandimine, neid ei juhtunud mitte saama.

Tartu
28. dets., 1918

«Vanemuine» mängis kõigel kolmel pühal komöödiaid ja operette. Esimesel pühal oli ka orkestri kontsert jõulumuu-sikast. «Edasi» oli selle pärast üsna pahane, kirjutas et nii-sugune muusika ei vasta üleüldse enam meie aegadele. Nüüd, kus terve ilm sotsialiseerib, on kirik ja tema evange-lium aja ära elanud ja sarnase sisuga kontsert tundub igav, ajast taha jäänud, kuigi kunst väljaspool politikat seisab.

Tartu
vana aasta, 1918

Tartus on uulitsanurkade peal kuulutused näha, et vana aasta õhta kell 6 Peetri kirikus on jumalateenistus, jutlus-tab töörahva õpetaja Artur Vallner. Usulised jumalateenis-tused on ära keelatud, aga niisugune, kus töörahva õpetaja jutlustab, võib muidugi toime pandud saada.

Tartu

esimene uue aasta päev, 1919

Käisin eile õhtul ka Peetri kirikus töörahva jumalateenistust kuulamas. Kirik oli heledaste valgustatud, kantsli ümber olid punased lipud. Pasunakoor mängis «Internatsionali», orel mängis ka kaasa.

Vallner algas sellega peale, et Eesti Töörahva Kommuna Nõukogu tunnistab valeks Matteuse Evangeliumi ütlemise, et andke keisrile, mis keisri kohus ja jumalale, mis jumala kohus.

Ta ütles ka, et Moskvast ja Peterburis on küll nälga näha, aga on ka uus maailmakord, mida tsaari aeg ega kapitalistilise võimu aeg ei tunne. Venemaa kooliõpetus seista väga kõrgel ja eraomandus kaotatakse ära, sest see ei too kellelegi head.

Vallner ütles, et Punaväed seista Lehtse jaamas, 45 versta Tallinnast ja nädala pärast pannakse punane lipp Toompeale üles.

Linnas oli kuulda, et Raadi mõisa, kus iseäranis palju kunstitöösid koos, kah sisse murtud on. Ei aita enam midagi, lähen ise Vallneri ette asja ära rääkima. Teiste meeste püksid sõeluvad kõige peenemat püüli.

Sama päeva õhtul

Täna käisin oma ettepanekuga Vallneri juures. Rääkisin, et Karlova mõisa rüüstamisega on juba suur hulk kunstitöid hukka saanud ja neid saab veel palju enam otsa, kui korralgedusele piiri ei panda.

Panin ette nimetada üksikisik või komisjon, kellel kõige laiemad volitused oleksid, ärapõgenenud isikute konfiskeeritud varandused läbi vaadata ja teadusele ehk kunstile tähtsad kogud ja üksikud asjad oma hoiu ja valitsemise alla võtta.

Teiseks panin ette need asjad Tartusse kokku tuua lasta, kus nad töörahva kõige laiematele hulkadele kättesaadavaks tuleb teha, milleks asutada üleüldine raamatukogu, ajalooline arhiv ning kunsti- ja ajalooline museum.

Vallner kirjutas mu ettepaneku serva peale: «Vastu võtta ja ajutiseks vastutavaks korraldajaks kodanik J. Koort nimetada.» Ja allkiri.

Tartus

2. januar, 1919

Panin täna asjakohalise toimekonna kokku. Mina olen muidugi eesistuja, kunstiajaloolane Friedrich von Stryk on minu abi, Konrad Mägi, Julius Genss ja Rudolf Paris lihtliikmed. Ainult Konrad Mägi ütles, et tema enamlastega tegu ei tee. Aga kuidas sa muidu kunsti asju kaitseda saad, nende käes on ju vägi ja võimus.

Nüüd hakkab tihe töö!

Tartus

5. januaril, 1919

Eile, kui sõprade seltsis «Werneris» istusin, astus sisse Punaväe patrull ja hakkas dokumentisid küsima. Konrad Mägi nägu tuli neile vähe kahtlane ette ja tal kästi kaasa minna.

Selle peale tõusin mina lauast üles ja pistsin tähtsa näoga oma kunstikaitse toimekonna juhataja paberid Punaväelastele nina alla. Ise ütlesin, et kogu lauatais mehi on minu käsutada ja just praegu on meil tähtjas nõupidamine ning ma palun otsekohe minu toimekonna liikmed rahule jätta. Patrulli ülem oli vähe üllatatud küll, et kommunistlisi koosolekuid «Werneris» peetakse, aga jättis selle peale siiski Mägi ja teised rahule.

Peale selle, kui patrull kohviku uksest tühjade kätega välja marssinud oli, vaatas Mägi mulle otsa, ise näost valge nagu lubjasein ja ütles, et astub otsemaid minu toimekonna liikmeks ja palub endale ülesanded välja jagada.

Tartus

6. januaril, 1919

Pole aega kirjutada. Ainult kõige tähtsamad asjad.

Eile langes Riia Punavägede kätte.

Kõik mehed, kes on sündinud 1894., 1895., 1896., 1897. või 1898. aastal, kutsutakse püsside alla.

Kunstikaitse toimekonna käsutada on antud 15 tuhat rubla.

Peale Stryki, Genssi, Mägi ja Parise on toimekonnas ka Eesti Rahva Museumi asjaajaja Eisenschmidt, hea portselani ja gravure'ide tundja Lipping ning veel mõned mehed.

Tartus
7. jaanuaril, 1919

Räägitakse, et Punaväed võidelda praegu Tallinna all ras-
ket võitlust kümne tuhande soomlase ja suure arvu Inglise
soldatitega.

Iga päev tuleb kogumiskohta Lossi uulits № 3 uusi kunsti-
töid. Maalt toome pildid ja muud asjad regedega ära. Väär-
tuslisemad raamatud lasen ülikooli raamatukogusse varjule
panna, sest seal on praegu ruumi laialt — suur osa ülikooli
raamatutest on sõja eest Voroneshi ära viidud.

Kõige selle kohta peab veel ka nimekirjad kokku panema.
See on kõige hirmsam töö!

Tartus
8. jaanuaril, 1919

Iga õhtu peame nõu, kus majades järgmine päev ülevaatust
toime peab pandama. Ja hommikust õhtupoolikuni tuleb siis
seda tööd teha, et ükski väärtusline asi rüüstajate kätte ei
satuks.

Eile pani Eisenschmidt ette museumilise tähtsusega asjad
Eesti Rahva Museumi kokku tuua, aga meie teised olime
sellele vasta, sest muidu võidaks arvata, et rekvisitsioni,
mitte kaitsmisega tegemist on.

Oma tööd peame kiireste, aga ka tasa ja targu tegema,
sest meie suur hool endise valitseva kihi varanduse kaitse-
misel proletariatliku soldati ja muu varanduseta rahva saa-
mise ja hävitamise himu vasta võib punastele võimumees-
tele täitsa arusaamata jääda.

Tartus
9. jaanuaril, 1919

Täna tuli mul toimekonna liikmetele teatust anda, et meie
kaastööline Friedrich von Stryk on võimude poolt kinni
võetud.

Minu ettepanekul toimekond konstateris, et tema seisab
väljaspool politikat. Samal ajal lubasin ma sammusid
astuda, et Stryk lahti lastaks.

Võimud andsid meile ka teada, et järgmise koosoleku
peale tuleb ka Kommuna administrativosakonna juhataja.

Tartus
11. jaanuaril, 1919

Rahvas räägib, et Töörahva Kommuna pidada varsti Tar-
tust ära minema, sest valgete soomusrongid olla juba
ligidal.

Mis siis, kunsti tuleb iga valitsuse ajal kaitsta! Ja eriti
kahe valitsuse vahel.

Tartus
12. jaanuaril, 1919

Täna võeti veel teine toimekonna liige, Julius Genss kinni.
Ka Stryki pole õnnestanud lahti saada.

Tartus
14. jaanuaril, 1919

Eile õhtul, kui ma Petrogradi mäest alla sammusin ja har-
vad lumehelved taevast alla sadasid, püüdis kõrv kinni
mingisugust tumedat mürtsumist, nagu lastaks suurtük-
kidest.

Tartu raudteejaama sõitis punane soomusrong «Lenin» ja
kuulu järgi olla ka mitu tuhat Läti punast kütti esheloniga
siia sõitnud.

Täna hommiku arvasin ka kuulipilduja ta-ta-tad kuulnud
olevat. On arvata, et varsti on valged linnas. Peab vaatama
minema, mis minu kunstivaradega saab!

Sama päeva õhtul

Lõunaks taganesid kõik punased linnast ära. Käänasin Rae-
koja ukseid lukku ja andsin võtme linna volikogu esimehele
Lui Oleskile üle. Tema pidas korda siis, kui valged olid
läind ja punaseid veel polnud, eks ta pea ka nüüd, kui puna-
sed läinud, aga valgeid veel pole.

Õhtul nägin ma ka valgete soldateid. Heledate poolkasu-
katega mehed, sini-must-valge lint pool viltu üle papahha,
see peaks Eesti Ajutise Valitsuse sõjavägi olema.

Tartus
15. jaanuaril, 1919

Eile õhtul said mõlemad toimekonna liikmed, Stryk ja Genss lahti. Punased olid nad koos teiste vangidega Krediit Kassa keldrisse kinni pannud. Muist lasti maha, aga kes veel elus olid, said valgete tuleku järgi vabaks.

Tartu
16. jaanuar, 1919

Linna garnisoni ülem ülemleitnant Kuperjanov on piiramise seaduse välja kuulutanud.

Emajõel olla kümme-kond punast maha lastud. Kredit Kassa keldris olla jälle piiskop Platon, veel üks papp, mitu mõisnikku ja mõned mehed lihtsama rahva hulgast punaste käest kuuli saanud.

Kõik venna arm on kadunud...

Õnn küll, et mõni punane meie korterit läbi otsima ei tulnud. Ühel ööl tuli õpetaja Laur — seesama, kes Tui ja Lennarti ära ristas — lõua värisedes minu akna taha ja palus jumala keeli paariks päevaks pelgupaika. Pistisin ta sinna sahvri moodi tuppa, mis meil talvel külmalt seisab ja rääkisin asjast ainult Marile. Pere pärast oli küll mure, aga arvasin, et ehk viiakse ainult mind ära, kui punased Lauri meilt leiavad. Pärast tuli välja, et lapsedki olid tähele pannud, et meil külmas toas üks võõras onu on.

Küll Laur jagas mulle ja Marile issanda õnnistust, kui valgete tulemise järgi terve päraga minema sai.

Tartu
18. jaanuar, 1919

Jaan Tõnisson ja teised võivad mulle nüüd näpuga näidata, et ma Kommuna ametis olin. Aga mis oleks nendest kunstitöödest saanud, kui mind poleks olnud! Siis poleks enam olnud ei Gutenbergi esimese trüki piiblit, hiina portselani viieteistkümnendast aastasajast, jaapani vana keramikat, ei Jan van Eycki, Lucas Cranachi, Albrecht Düreri, Sebastiano del Piombo, David Teniersi, Velázquezi ja van Dycki maalid, ei joonistusi *Renaissance*'i ajast ja hiljemast, ei kolme vana greeka skulpturat, ei Luca della Robbia ja

Houdoni kujusid. Ei oleks ka Raadi kogusid, kus on kolmkümmend tuhat raamatut, kaks tuhat keramika, portselani ja *faïence*'i nõud ning kuju, ligi kakssada maali, hulk joonistusi ja *gravure*'isid, mitu skulpturat ja hulk kunstipäralisi raudasju. Ei oleks neist midagi järgi, ainult hunnik tuhka, peotäis kildusid ja kõveraid rauatükkisid. Sellel ajal, kui mina läksin midagi kartmata otse lõvikoopasse (Vallneri juure), lõdisesid nemad ahju taga oma kodanlasehinge pärast. Neil polnud sooja ega külma, mis nendest kunsti-varadest saab, peaasi, et nende oma *sieben Sachen* alles jääb ja elunatukene sisse.

Ja nüüd on nemad näpuga minu peale näitamas!

Tartus
6. veebruaril, 1919

Tartu maakonna komissari päevakäsu alusel on minu toimekonnast Lõuna-Eesti Kunstikaitse Toimekond loodud. Selle eesotsas on nüüd Konrad Mägi. Mina kui punaste aegne esimees enam muidugi ei kõlba muuks kui lihtliikmeks.

Tartu
27. aprill, 1919

Astusin Lõuna-Eesti Kunstikaitse Toimekonnast välja, sest mõningad *principe*'id seal ei ole mulle vastuvõetavad.

Tartus
12. mail, 1919

«Pallase» näitusel minu töösid ei ole. Seal on rohkem *étude*'isid. Seal teevad noored saksa ekspressionismust. Isegi Konrad Mägi on oma ilusate maastikkude asemele välja pannud venitatud liikmetega «Piéta». Figurasid ta küll joonistada ei oska!

Tallinnas
9. juulil, 1919

Täna kell neli pärast lõunat avati Tütarlaste Kommertsikooli ruumides Eesti kunsti ülevaate näitus. Avamisele olid kutsutud kunstnikud, ajakirjanikud, seltskonnategelased, valit-

suse ja Asutava Kogu liikmed. Külaliste seas olid ka Inglise, Prantsuse, Ameerika, Jaapani, Soome ja teiste riikide valitsuste esindajad.

Kogumuljes on näitus rahuloldav. Ruumid ei ole küll kõige sobivamad, aga väljapanek on hoolega korraldatud. Juba alumine trepiruum mitmete vähemate kujudega ja käsi sirutava minu poisikese figuraga mõjub õige maitserikkalt. Teisel korral on aktusesaal, mitu klassiruumi ja koridor piltidega täidetud. Postamentidel seisavad kujud marmorist, granidist ja puust. Ruumid on rikkalikult lilledega kaunistatud.

Esitatud on nelikümmend kunstnikku üle 450 tööga. Mul on peale «Poisikese figura» väljas veel granidist «Halastajaõde» ja «Vanamehe pea», puust «Eesti taat», «Mehe pea» ja «Poisikese pea», veel kolm büsti tsemendist ja marmorist «Lapse pea», gipsist vabahärra von Spongholzi büst ning vanadest töödest «Mure». Ka kolm minu joonistust on publikumile vaatamiseks välja pandud.

Vägev *collection!*

Ei tohi aga ära unustada, et see, mis meil on, on ilmale sündinud üksikute vaimuandeliste inimeste ennastsalgavast jõukurnamisest nii, et selle kandjad on olnud ainelises mõttes justkui päris jalgealuseta. Need on kangelasmeelsed inimesed, kes ei kohkunud ära salgama maiseid elumõnusi selleks, et kätte saada neid vaimuelu saavutusi, mis ainuüksi inimest loomast ülemaks õigustab.

Maalikunst ja skulptura on kultura luksusõied, mis võivad kasvada ainult kõige rammusamal pinnal; nad on ühed neist kalliskividest, mille leidmiseks ka kõige paremad anded peavad end kulutama kümnete aastate pikkuses töös ja eksitamata andumises. Teisest küljest on nad kallis kunst, mille müügiturule võivad minna ainult kõige vähesemad jõukad inimesed.

Ei ole siis ime, kui meie anded suurel hulgal on enneaegu murdunud või poole tee peale väsinult seisma jäänud. Ja ilmtingimata tuleb tähtis osa sellest kirjutada ka meie jõukamate ringkondade kitsaste eluhuvide ja vaimuahtruse arvele, mis oma nürimeelsuses veel kuigi palju tarvet ei tundnud kaugemale, vaadata oma küla piirist või kopiku korjamise kasust.

Aeg ja olud annavad siin paljugi andeks, kuid tähendamata ei saa jätta üht, et vaimlise «mulgi vammuse» jonnakas propagerimine miskisuguse talupoja-kultura nimel meie kunsti arenemise teele kauaseks lisa-kaikaks on olnud

nende kaigaste kõrval, mida meie edenemise jalgu pilluti võõraste rahvaste poolt nende poliitiliste tagasihtide läbiviimiseks.

Kuid olgu, meie kujutavatel kunstidel on ometigi oma minevik, väärtuslik produktsioon kui tunnistus meie väsimata energiast ning vaimujõust.

Õige halb on kõige muu kõrval see, et kõik meie kunsti-tööd jäävad justkui kaotsi: meil ei ole museumi ega kapitalisid, et neid kokku oleks võidud koguda üheks varandusekoguks rahvale alaliseks vaatamiseks. Meil saaksid ainult vähesed mõnd üksikut tööd korra näitusel näha ja siis ta kaob, ning kaob varsti ka mälestus tehtud tööst. Meie trükivõimalused olid ka nii viletsad, kirjastajad saamatud, et meil piltide reprodutserimise peale kui ülearuse toreduse peale vaadatakse. Senini on meil vist ainult üks pilt korralikult reprodutseritud ja mõnedest piltpostkaardid valmistatud.

Nii ei ole meil mingisugust ülevaadet oma kujutavast kunstist. Isegi kõige tulisemad kunstisõbrad ei ole meil kunsti kohta umbkaudseltki õiget pilti saanud. Veel vähem võiksime endid ses suhtes kuidagi tutvustada võõrastele rahvastele. Paistab, et me võõrast kunsti kaugelt paremini tunneme.

Nüüd, kus meie rahvas peab dokumenterima oma kulturat võõrastele kulturarahvastele, nüüd, kus meie ise peame oma jõudusid õieti hinnata mõistma, leiame, kui valesse oleme talitanud, et kunstist külmemalt oleme hoolinud kui millestki muust. Talupojaliku lihtsa meelemõlgutuse ja söönud kõhuga ei saa mingisugust triumfikäiku kaugemale ette võtta. Nüüd on viimane aeg, kaheteistkümnes tund on lõõnud, kus peame tegema kokkuvõtte sellest, mis meie oma aineliste püüdmiste kõrval ka vaimlist oleme suutnud luua.

Just selleks on käesolev kunsti ülevaatenäitus korraldatud. See on meie vaimuelu avaldus nähtavates vormides, nii hea või halb, tüse või mannetu, kui see võimalik on olnud. See näitus on vastukaja meie inimeste hinge-elulistest võitlustest, kannatustest, igatsustest, ilumõistetest ja eluhuvidest. See ettevõtmine, mis juba ammugi oleks pidanud tehtud olema, on üks neist vähestest, mis meie kulturaelu arenemise ülevaate muretsemiseks on tehtud. Kogutud töödest — umbes 140 pilti — antakse välja kogualbum eesti kunsti tutvustamiseks.

Algagu sellega päikesepaistelisem ajajärk meie kunsti elus!

Tartus
23. juulil, 1919

Noor sulerüütel August Gailit, kes vaevalt paar jutukest kirja pannud, on uusi loorbereid tahtnud lõikama hakata kunstikritika põllul. «Postimees» on ära trükinud tema «Kunstnikkude ülevaatliku paraadi», kus on küll sulekerlust ja vaimuvälgatusi, aga arusaamine kunstist on õige udune.

Kõige tähtsam Gailitile on vanad mehed kindralipagunist ilma jätta. Olgu küll, et Nikolai Triik, Kristjan Raud ja Hans Laipman pole just modernkunstnikud, aga neil on siiski suur osa eesti kunsti arenemises.

Mina ühes Weizenbergiga oleme vanad. Muidugi, ma olen juba kolmkümmend viis, Gailit alles piimahabe. Aga tarkust ülearu: Jaan Koorti olla kiidetud liiga palju, Weizenbergi jälle liiga vähe. Ja edaspidisest jutust tuleb välja, et kehvad mõlemad! Weizenberg olla igav härra (see on nii noore mehe kohta päris terane tähelepanek), minul olla aga ainult pead. Komponerimine olla nõrk! Aga minu «Palvetajat» pole ta näinudki! Tahab vist, et ma teeksin mõne salonglise kompositsiooni Amorite ja Psychedega! Ja veel lollim — ma olla oma töödes liiga korralik, liiga detailide otsija, liiga hoolikas iga näojoone väljaraiumises! Ta, tõbras, pole vist minu Mari portreesid üldse vaadanud! Või Mari õe oma! Või «Halastajaõe»! Ja teisi ka mitte!

Lõpuks teeb Gailit veel ühe geniaalse ülesleiduse: ma olla ärarippuv mudelitest! On mudel hää, on ka töö võrdlemise kena, on aga halb, on ka büst igav.

Jumalale tänu, et ma August Gailitit ei kavatse modelleerida, muidu rikuks ma oma *renommé* päris ära.

30. august, 1919

Hirm sünnitab viha! Ma olen täieste kindel, et kui Alle, Aleksander Tassa ja see väike kutsikas Paris oleksid Kommuna ajal julgeste õige asja eest väljas olnud nagu mina ega värisenud oma sitase hinge eest, ei oleks nad mulle «Odamehes» seda söppa kaela valanud. See sama Paris, kelle mina oma toimekonda võtsin ja teda igatepidi kaitse- sin ja soovitasin, on nüüd minust karikatura teinud ja alla kirjutanud «Endine enamlaste kunstikommissar — praegune parunite nurgaadvokaat!»

Mitte kuke sita võrra ei mõista need mehed seda, mida mina tahtsin ja tegin! Mina tahtsin kunsti sõjaröövlite küü- sist päästa, mitte inimeste käest võtta. Nüüd kui kunsti- asjade omanikud on tagasi tulnud, pakun mina neile (mui- dugi väikese tasu eest) oma abi, et nad oma isiklise vara jälle riigi kaitse alt oma kätte tagasi saavad. Mismoodi oleks see kurikuulsa nimega Ungern-Sternberg oma saksiku eesti keelega hakkama saanud, kui mina poleks appi tulnud? Niisama Bulgarin. Mul oli peos notarius Jakob Kristelsteini poolt ärakinnitatud volitus ja Tallinnas ministeriumis üteldi ka, et asjad antakse nende omanikkude kätte tagasi.

See *pamphlet* on madala maitse eeskuju, labane ja saa- mata. Vemmalvärsid imes sulepeast välja muidugi Alle, kes on ühe vihu luuletusi ära trükinud. Niipalju kui minna luulekunstist aru saan, on need salmid selle sama taseme peal, kui sarnased, mida külapoisid peldiku seina peale kriipsutavad.

Aga valus on seesugune selja tagant pussilöökö küll!

Tartus
14. okt., 1919

Ma käin nüüd ülikooli anatomikumis surnukehasid skitseri- mas. Professor Sommer otsib alati kõige rohkem musklis surnukeha minu jaoks välja.

Tartus
23. novembril, 1919

Täna tehti «Pallases» Lõuna-Eesti kunstikaitse toimekonna poolt kogutud maalide, skulpturade, portselani ja stililise mööbli näitus lahti. Mind muidugi sinna ei kutsutud, sest mina pole ju selle heaks midagi ära teinud!

Tartus
30. dets., 1919

See aasta on ajaloosse vajunud. On olnud palju rõõmu ja palju meelekibedust. Majandusliselt on olnud iseäranis raske. Sain ainumalt oma «Halastajaõe» ära müüa Eesti Rahva Museumile. Loodame, et järeltulevad aastad on õnnerikkamad!

TALLINN

TALLINN

Tartus
15. jaan., 1921

Üle aasta on mööda läinud, millal viimase sissekande päevaraamatusse tegin. Väike Peep ajab juba ennast püsti, mais saab aastaseks. Kuus suud vaja toita, millal sa veel päevaraamatut pead! Aga raha on raske tulema. Olen ajalehes kuulutanud, et annan joonistamise ja modelleerimise tunde, aga suurt asja sest ei ole saanud. Mõni tuleb küll, küsib ja pärib, aga kui raha maksmisest juttu, ütlevad «head aega!». Üks ainumas õpilane mul praegu on, nimega Kuno Veeber. Paistab päris anderikas olema. Aga üks õpilane toob siiski sisse väga vähe. Jumala õnn, et mul niisugused toetajad siin on nagu härrad Sisask ja Olesk. Sisaski poja portree eest, mille läinud aastal marmorisse raiusin, sain päris hunniku markasid. Praegu ei taha aga kuidagi asi edasi minna: pole tellimisi, pole töotuhinat.

Eile öösi tuli mul üks suurepäraline idee pähe, kuidas raha kokku kühveldada. Hommikul saime «Werneris» Sisaskiga kokku ja ma seletasin talle oma plaani ära. Ainult alguskapitali mul ei ole ja palusin Sisaskilt laenuks kümme tuhat marka, parem veel et kakskümmend tuhat. Lubasin talle; et kui asjad jooksmas hakkavad, selle laenu kümne protsendiga tagasi maksta. Ma rääkisin kõik üksikasjadeni ära — oma poolteist tundi läks. Sisask kuulas minu jutu ära, ja siis ütles:

«Kuule, Jaan, sa mine nüüd ära koju ja nakka jälle tühhu, muidu sa jääd omni asjuga jännil!»

Kuradi vanamehejõmm, omal põu markadest punnib, aga seda tühja kahtkümmet tuhandet ei raatsi mulle anda! Vaat, kus oleks alles miljoneid kokku kühveldanud! Nojah, kes kahju kardab, ega see kasu ei saa!

Peaks vist midagi äkilist ette võtma, et ennast ja teisi unest lahti raputada! Mineva aasta lõpul käisin sutsu Moskvast, et sealset kunstielu vaadata. Olin mitmes muuseumis ja külastasin vana sõpra Serjosha Merkurovit. Tal on palju töösid pooleli ja tunneb ennast uue valitsuse all päris hästi. Peaks tänavu ka midagi ootamatat ette võtma, muidu tuleb hallitus külge. See Tartu on mind juba ära tüüdanud, äkki peaks Tallinna poole tüürima?

Tartus
23. jaanuaril, 1921

Käisime eile Sisaski proua sünnipäeval ja mekitud sai üsna mitut marki. Öösi oli tunne üsna sant. Kuidas see vaene Triik küll seda joomist välja kannatab?

Tartus
25. jaanuaril, 1921

Minu Venemaal ära surnud vanema õe Miina tütrede Susanne ja Anna jõudsid täna meile. Venemaal olla hirmus segadus ja nälg, Susanne mees olla ka kaduma jäänud, ainult poja Nikolai tõi kaasa. Anna oli guvernanteks, tema mehele pole läinud.

Tõmbame vähe koomale, küll mahume ära!

Tartus
3. veebr., 1921

Eile käis Lui Olesk meil. Arutasime kõike maailma asju ja jutt läks selle peale, missugune riigikord Fidshi saarte pärismaalastele kõige paremini sobiks. Mina pooldasin valgustatud monarhiat, kus paks must kuningas Pambu-lambu käiks ringi, äratuskell ja kõiksugu muud kulinad kaelas, ning valitseks oma riigis ausa ja hea isanda viisil. Olesk arvas jälle, et kuningas pistaks pooled oma alamatest kinni ja korjaks kõik kobedamad naised üle saare oma haaremesse. See muidugi on absurd, sest enam ju kannibale ei ole, vähemalt mitte Fidshi saarel, ning naisi jääks kuningast veel üle küll. Olesk raius edasi vabariigi poolest, aga mina arvasin, et nende parlamendist tuleks välja niisamasugune nagu viissada aastat tagasi Novgorodi veetshe — kes kõige kõvemi karjub, see saab õiguse! Lõpuks läksime päris tülli ja Olesk plõmmis uksega, kui ära läks. Aga küll ta mõne aja pärast jälle mulle külla tuleb!

Tartus
13. veebruaril, 1921

Noor kunstiõpilane Eduard Wiiralt on hakanud tihti minu ateljees käima. Ta õpib ka skulptuuri ja uurib selle-

pärast, kuidas mina modelleerin. Ju siis «Pallase» õpetajad kõike vajalist ei anna. Ainult ta on kole vaikne ja vagane poiss, iga kord, kui midagi küsin, vastab ta ainult «Noh, noh!» ja mitte enam. Ka Mari ei saa ta suust sõna kätte.

Käskisin tal ükskord oma joonistusi kaasa tuua. Tõigi siis väikese rulli. Peab ütlema, et lausa virtuoos. Sest poisist saab veel suur kunstnik!

Tartu
1. märts, 1921

Liisk on langenud! Tallinn on ikka vabariigi pealinn ja seal on ka minu kui kõige kõvema eesti skulptori koht. Mäiskolime ära. Tartus on minu jaoks liiga kitsas ja umbne.

Tallinnas
28. mail, 1921

Elame siis nüüd Tallinnas Uusmani-papi juures Gonsiori uulitsal number üks majas. Vana vimma on ikka veel õhus ja ma sõidan üsna varsti ära Pariisi. Seal on mitu tööd pooleli, tarvis need ära lõpetada ning Saloni välja panna.

Eile tehti Toompeal Provintsiaalmuuseumis lahti kunstiühing «Arsi» teine näitus. Mineval aastal panin nende näitusel välja kolm skulptuuri, tänavu poole rohkem: gipsist «Seisva naisfiguuri» ja «Põlvitava naise», «Piibumehe» ja puust «Vanamehe pea», «Lapse pea» kunstkivist ning tsemendist teise «Põlvitava naise». Minu meelest on iseäranis head «Piibumees», mille eelmisel aastal tammest välja raiusin, ja «Vanamehe pea», ka puust.

Pariisis
1. juunil, 1921

Oleme koos Mariga nüüd oma armsas Pariisis. Ateljee on korras ja minu pooleliolevad tööd on ka kõik alles. Raiun suure hoolega india palisandrist «Palvetajat». See on jälle üks töö, kus tunnen, kuidas tehnika tuleb iseenesest ja jääb emotsioonide varju. See on niisugune iseäralik tunne, nagu voolaks sinu hing peitli kaudu puusse. Sa ei jõua nii kiiresti töötada, nagu sinu vaimusilm seda tööd juba valmis näeb.

Sinu sisemine tunne matab kõik raskused oma alla ja voolab koos selle armastusega, mida sa oma mudeli vastu tunned, otse töösse. Sõna «inspiratsioon» on liiga ära kulutatud selle enesetunde tähistamiseks. See on väga ülev tunne ja seda ei saa kuigi tihti maitsta, aga kui ta kord ilmunud on, siis sünnib *chef-d'œuvre*, mis kerkib kõrgele eelmiste tegude üle.

Panen «Palvetaja» Sügissaloni välja. Ta pole küll veel päris valmis ja Mari kipub tagasi laste juurde, aga ma saan viimase lihvi ka ilma temata anda. Ka Eestist kaasa võetud «Karjapoisi» raiun seks ajaks basalti, kui viimane Saloni vastuvõtupäev on. Muist pooleliolevad tööd minu Pariisi ateljees jäävad aga ka sel aastal lõpetamata. Mõne pea ja ehk ka «Dekoratiivse naisefiguuri» saan vist ikka valmis. Tahaks ka «Râ pea» siin pronksi valada, sest Eesti maal on selleks võimalused väga kasinad.

Nüüd sulepea nurka ja peitel jälle kätte!

Tallinnas
1. oktoobril, 1921

Täna marsin ma esimest korda Riigi Kunsttööstusekooli uksest sisse kui voolimise õppetöökoja juhataja. Ma tahan selle vanameelse vaimu vähemalt skulptuuriateljeest välja juurida, mis selles majas paistab olema!

Tallinnas
14. oktoobril, 1921

Töö koolis käib täie auruga!

Sain tellimise Riigikogu uste ja akende raamide peale. Ehk küll mind inimene rohkem huvitab, võib vahepeal ka midagi dekoratiivset teha, iseäranis arhitektuuriga ühendatud kujul.

Tallinnas
18. oktoobril, 1921

Pariisist tuli teatus, et minu «Palvetaja» ja «Karjapoiss» on Sügissalonis väljas ja mind on nende alusel Sügissaloni liikmeks valitud. Nüüd võin ma igal ajal sinna ilma žüriita

oma töid välja panna! Isegi miskisuguse medali on nad mulle Pariisist siia saatnud.

Tallinn
23. november, 1921

Vana Weizenberg on surnud.

Ma olen teda ikka kirunud küll, aga kui nüüd tagasi vaadata ja tema iseärasused ära unustada, siis on ta siiski midagi vajalikku ära teinud ning Eesti esimeseks professionaalseks kujuriks olnud.

Olen teda mitmed korrad kohanud ja kui maha arvata meie vaidlemised selle üle, kas skulptuuri tipp on Canova või Bourdelle, on ta päris sümpaatse olemisega vanahärra, kes, alati must müts peas, võis päris elavalt ja kultuuriselt vestelda.

Tänases «Päevalehes» on minu nekroloog Weizenbergile. Ma pole oma südametunnistusega kassi-hiirt mänginud, kui kirjutasin, et Weizenbergi tähtsus meie lühikesel ajaloo arenemisel on suur. Siis kui kellegil veel ei olnud Eestist aimugi, kui igaüks, kes vähegi kõrgemale kerkis rahva seas, püüdis ennast rutem ümber rahvustada ja sulada mõne kõrgema kultuuriga rahvasse, võttis tema elavalt, armastusega osa Eesti elust. Tema julges kõik oma vara, jõu ja aja kulutada Eesti mütoloogia kehastamiseks oma kunsti kaudu, kindlas teadmises, et puudub igasugune seljatagune, nii vaimline kui rahaline, et Eestis ei jõua keegi osta ega omandada suuri marmortöid, et igasugune produktsioon puhas, aateline on ega leia iialgi tasu. Kuni viimaste päevadeni, kõrge vanaduse peale vaatamata, unistas ta ainult tööst, kunagi ei kuuldunud kaebtust, kõik elu kibedused ja raskused kadusid suure mõtte juures: tööd teha. Töö on tema eesmärk olnud, selle peale vaatamata, kas sellest temale isiklikult kasu oli või ei.

Weizenberg on haruldaselt terve iseloom. Suur usk oma töö sisse ja suur tung elu ja töö järele. Kui paljude uste pihta oled sa oma elus koputanud nõudmisega: andke tööd! Veel paar aastat tagasi korjasid sa ise raha, kõik oma viimased pennid ohverdades, et aga «Linda» pronksi saaks valatud ja platsile üles seatud. Ise kerjata ja ennast üleüldsu-sele ohverdada, seda võib ainult usklik preester teha, aadete poolest terve inimene.

Praegusel hetkel tunnen ennast, hoolimata meie loomin-

guid lahutavast kuristikust, tema hingesugulasena. See-sama lootuseta võitlemine kunsti eluõiguse eest, mida mina olen võidelnud, tuli ka temal võidelda. Ainult tema hakkas peale veel rohkem lootuseta atmosfääris kui mina, algas sealt, kus enne polnud mitte midagi.

Tallinn
15. jaanuar, 1922

Olen küll voolimisklassi juhataja kunstikoolis, aga pere elab ikka kitsalt minu äia juures. Kusagile korterit saada pole õnnestunud.

Minu «Vanamehe pea» (puust) on Eesti Muuseumis Tallinnas välja pandud.

Viimsi
5. detsember, 1922

Viimaks ometi on meie korterikriis lahendatud: sain kindral Laidoneri käest mõõduka tasu eest tema Viimsi mõisast ruumid üürida; suure parkettpõrandaga saali ateljeeks ja teise korra peale kolm tuba ning köök elamise jaoks. Râ käib Laidoneri pojaga koos Westholmis, nii see asi alguse sai.

Võrreldes töötoaga Tartus Laial tänaval on minu uus ateljee palju suurem ja kõrgema laega. Mis parkettpõrand vee, vedela savi ja gipsi kohta ütleb, võib arvata, aga kunst ikka üle kõige! Panen siiski paberid ja papid põrandale, et kindralihärra parkett päris läbi ei liguneks.

Nüüd võin tõsisemalt oma personaalnäituse peale mõtlemata hakata. Ka tsementi tahaks jälle valama hakata.

Viimsis
3. mai, 1922

Vaatasin oma ateljee aknast välja ja nägin, et kaks noort naisterahvast tulevad mõisa poole. Said lähemale — tundsin ära: minu Venemaal surnud venna kaks tütart Rita ja Ellen. Said ka viimaks Venemaalt tulema, pisike pambuke näpu otsas.

Küll me siin neile peavarju leiame!

Tallinn
12. juuli, 1922

Näe, ei olnudki mahti kaua aega sulepead pihku võtta!

Kogu talve ja kevade, suure suveni välja, jantisin poisijõmmidega seal kunstikoolis. Ei paista sealt minu järglast tulema!

Juba mineval aastal hakkasin Viimsis modelleerima Viktoria Triigi portreed. Nüüd olen ta tammepuusse raiunud. Maalisin ta üle kollase ja sinise värviga ning panin nimeks «Santa Barbara». Selline rahulik ja äraseletatud nägu!

Tallinn
27. august, 1922

See Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskühisuse näitus tehti küll ülepeakaala. Esiotsa pidi ta üles pandama Tuletõrje Seltsi majas, aga vähe aega enne avamist öeldi ruumid ära. Siis lubati Poeglaste Gümnaasiumi ruumid, aga need tuli kiiresti kooli kätte tagasi anda ja siis pidi näitust avama nädal aega varem, kui plaanis oli. Sellepärast hilineb mõnigi kunstnik või jäi näitusest päris kõrvale. Eile oli siis avamine: mängis orkester, ruumid olid kaunistatud lil- lede ja palmidega, mis olid Tallinna linnaaedniku poolt ilma tasuta antud.

Mul on väljas kaksteistkümmend tööd, kõigepealt «Palvetaja» ja siis veel kaks palisandrist tööd — «Tütarlapse pea» ning «Nutja laps». Välja pandud on ka «Püha Barbara» ja veel üks puust «Noormehe pea», mis on musta ja punase värviga kaetud. Ja siis tuleb kogu minu pere: «Mari» rauapuust ja liivakivist, Tui, Râ ja Peep marmoris või pronksis. «Pallase» mehi, Melnikut ja Starkopfi pole, aga ega nemadki poleks saanud midagi minu «Palvetaja» või rauapuust «Mari portree» kõrvale panna.

Viimsi
17. sept., 1922

Rasmus Kangro-Pool arvustas eilses «Päevalehes» EKKKU näitust ja oli kõige enam vaimustuses minu töödest.

Tallinnas
20. augustil, 1923

Viis Saaremaa kivistajad hakkasid eile Raplas minu projekti järgi sammast raiuma. Materjal toodi Saaremaalt Kaarma murrust laevaga Tallinna, sealt raudteel Rapla jaama ja jaamast kohale kolm kilomeetrit hobustega. Kogu see kivihunnik kaalub 32 000 kilogrammi!

Sammast pannakse Rapla kiriku õue püsti.

Saan minagi mõne marga selle samba pealt. Melnik on juba kaks tükki püsti ajanud ja kolmas pooleli, Adamsonil ja Starkopfil kummalgi üks valmis.

Viimsis
8. septembril, 1923

Täna magasin kella üheksani. See on minu jaoks ilmvõimata hiline tõusmise aeg, aga ma olen ennast meeletult ära väsitanud. Eile hommikul kell 10 tehti minu esimene kogunäitus lahti, aga iga kunstnik teab, mida see tähendab. Ei korralikku magamist, lõpuks mitu ööd päris magamata, söögiajad ka juhuslikud, olgugi et Mari mind poolvähis söögilaua äärde tiris. Pole siis ka mingi ime, et päevaramatut poole vaadatagi ei saanud. Mitu figuuri ja üle kümne portree on lühikese ajaga valmis vorbitud. Näitusel on 38 skulptuuri, 26 õlimaali, neli pastelli ja mitukümmend joonistust. Skulptuuridest on kõige vanemad 1912. aastal tehtud, sellel aastal valmis saanud kujusid on kaksteistkümmend tükki.

Provintsiaalmuuseumi ruumid Toompeal on õnneks ka näituse tarvis päris soodsad, hästi valgustatud ja soliidid. Publikut oli näitusel üsna palju, nende hulgas ka välismaalasi; eriti Prantsuse siinne kolonni, mis paistis viimse mehe ja naisena platsis olema.

Kahju, et kõiki paremaid kujusid kokku ei saanud. Kolmeteistkümmend skulptuuri viimasest kümnest aastast on mööda maailma laiali, müüdud eraisikutele või kunstikogudele. Katsu sa nüüd need Moskvast, Pariisist, Londonist, New Yorgist või Buenos Airesest kokku korjata! Aga «Palvetaja» oli näitusel, «Nutja laps», «Piibumees» ka ja veel mõned mulle eriti armsad kujud. Õlimaalidest oli aukohal «Ema portree».

Oma näituse pärast sain keskühingu teisele näitusele Tal-

linna Põllumeeste Seltsi näituseplatsi paviljoni välja panna ainult «Mihkel Martna portree» gipsis. Eesti Kunstnikkude Seltsi näituse diletante ma mitte ei hakanudki oma töödega üles ärritama, las plätserdavad ja pötserdavad omaette edasi!

Viimsis
17. sept., 1923

Haridusministeerium määras riiklised auhinnad paremate tööde eest näitustel. Paar päeva tagasi kirjutas «Päevaleht», et minu näitus ka auhindamisele tuleb, aga nüüd paistab, et selle jätsid kõrvale. Minu kurbtuse lohutamiseks anti siis Keskühingu näitusele pandud «Martna portree» eest 35 tuhat marka. Niisama palju said ka Triik ja vana Adamson. Teise auhinna ja 25 tuhat marka said Vabbe, Mägi, Aren, Jansen ja Burman. Peale selle olid veel odavamad auhinnad ja ostmised.

Mina poleks vanale Adamsonile esimest auhinda andnud! Selle asemel oleks Mägi või Burman pidanud saama.

Viimsis
19. sept., 1923

Keegi J. L. kirjutab «Vaba Maas», et meie kujuritele oleks vaja rohkem tellimisi ja tööd, siis saaksid nad enam maad jalge alla kui nüüd, kus nad tihti majandusliselt kiratsevad. Seltskond peaks enam kontakti looma kunstnikkudega. Oige küll!

Ilusa eeskujuna näitab kirjutaja, kuidas dr. Raamoti tellitud «Piibumehest» *chef d'œuvre* saanud on.

Mul on «Piibumees» üsna südamelähedane töö. Sain tema gipsis valmis 1919. aastal Tartus, oli vana, eesti pikk-kuues seisva vanamehe figuur, kõver piip hammaste vahel. Kui sakslased sisse tulid ja toiduaineid ikka vähemaks jäi, nägime Mariga terve öö vaeva ning peitsime kuju sisse jahu, kruupe ja muud toiduainet. Järgmisel aastal raiusin «Piibumehe» tammepaku sisse, mahtus umbes puusadest saati ja müüsin selle siis Raamotile. Kui 1921. aastal hakkasime Tartust ära tulema, lõin gipskuju alumise poole katki, sest see oli vähe igavavõitu ja veel igavene kolakas ka. Peapoole tõin Tallinna kaasa.

Viimsis
24. sept., 1923

P. Olak on «Postimehes» minu näitusest kirjutanud. Kirjutab, et huvitav ja rikas kogu ja et ma olen meie kujutavate kunstnike hulgas üks töökamatest, kui mitte koguni kõige töökam. Kõvem külg olla nagu ennegi portree ja selles nimetab ta mind meistriks, kelle peale maksab uhke olla.

Kõige lõppu pistis, et ma tahta jälle Pariisi kolida, kuhu soovin jääda paariks aastaks. Eks ma publikumi ärritamiseks niimoodi võisin öelda küll, aga kas sest asja saab, on teine küsimine.

Viimsis
30. septembril, 1923

Täna avas piiskop Kukk Raplas minu valmistatud langenud sõjameeste mälestussamba. See peaks olema seni Eestimaal püsti aetute hulgas kõige maitsekam. Sammas on 21 jalga kõrge, saaremaa kivist. Samba ülemine osa kujutab sarkofaagi, millele on asetatud vanamoeline rist, milliseid vormisid mõnes igivanas matusepaigas leida võib. Külgedele on paigutatud neli maski, kaks noore- ja kaks vanamehe oma. Mälestussamba alumise osa sisse on raiutud 142 langenu nimed. Samba ümber on minu näpunäidete järgi püsti pandud vanad rootsiaegsed kiviristid, nii et sammas ühes ümbusega kujutab endast nagu mõnda surnuaeda.

Viimsis
1. oktoobril, 1923

Täna on «Päevalehe Lisas» üks üldine vaade minu näitusest ja seitse pilti eraldi töödest: kõik kolm naisakti ja neli portreed.

Viimsis
2. oktoobril, 1923

Tänases «Päevalehes» on vana tuttav Moskva päevadest Hanno (vanasti Johannes) Kompus minu näitusest kirjutanud. Nagu mina juba mitu aastat tagasi kirjutasin, on see

mees väga võimeline. Tema analüseerib sügavamalt kui ükski teine arvustaja. Vahetevahel lööb küll välja see kriitikeride vana viga, kõiki kunstitöid eraldi kastidesse panna. Sellel korral jagab ta minu tööd kolme liiki, aga mina küll päris hästi aru ei saa, mis põhimõttega. Tal vist endal ka pole asi päris selge, sest mitu minu kuju paneb ta liikide vahepealistena kirja. Muidu on ta täiesti arusaaja mees. Ta, kurinahk on isegi selle välja uurinud, et mul figuuris seda kindlust ei tundu, kui peades. Ma lihtsalt ei oska nagu päriselt alati ette kujutada figuuri poosisid, eriti sellesuguseid, mis poleks mitte staatikalised ega ka liiga kerglased või juhuslikud. Peades on see palju kergem ning otse omaette vaatav pea pole ka igav nagu sirgelt seisev figuur. Figuuri, mis ma mälestussamba jaoks tegin, kiidab Kompus siiski väga, isegi minu maalide ja joonistuste kohta ei ütle ta midagi lolli, nagu teised enamasti. Ta kirjutab, et see naiivsus ja isegi kohmakus minu maalides, nende eemalolek igasugusest «artistlikkusest» just teevadki need tööd sümpaatlikuks. Kompus nimetab need skulptori võltsimata avameelseteks maalilisteks puhketundideks.

Kui järgi mõtelda, eks ta viimastel aastatel, kui ma juba skulptuuri omale peamiseks tööks olen valinud, nii ongi.

Aruka mehe kriitikat on hea lugeda, ütelgu või halvasti!

Viimsis
3. oktoobril, 1923

Ma olen jälle ühe hea rahateenimise vahendi välja mõtelnud. Lasen trükkida oma tööde reproduktsioonide albumi, kus sees näiteks 40 pilti, mõned maalidest ja joonistustest, enamjagu skulptuuridest. Viimastel aastatel on õige palju meie kujutava kunsti tutvustamisest albumite näol räägitud, aga riiklised asutused, kelle ülesandeks see pidi jääma, on nüüd selle koha pealt üsna vait jäänud.

Minu album ilmub soliid välimuses, heal paberil ja korralikult köidetud. Albumi müügihind tuleks viis tuhat marka. Kui ma neid oma tuhat tükki läbi müüks ja iga ühe pealt saaks umbes tuhat marka, see teeks miljon marka!

Mõned kujud olen juba lasknud pildistada, peab teised ka veel fotografeerima ja siis trükikojaga kokku leppima.

Viimsis
7. oktoobril, 1923

Alfred Vaga kirjutab «Agus» pikalt minu näitusest. See mees tahab ennast hirmus targa inimese moodi välja näidata ja arvab, et sellepärast on vaja midagi sapist ja mesist segamini välja ütelda. Kõigepealt toob ta oma kunstiajaloolised teadmised välja ja räägib Vrubelist, et see (nagu minagi!?) kõrgeväärtusliste kunstiteoste kõrval ka nõrku töid välja pani.

Näituse ilme olla segane ja ebamäärane, näitusel polevat ühtlast väärtuslist tasapinda ja kohe saab arvustajahärral selgeks see, mida ta juba varem teadnud, et Koort on suurepärane meister kujurina, kuid halb maalija, õigemini arenemata maalija, kes maali harrastanud ainult kõrvalhuvina ja juhuslikult, ilma et oleks sel alal kõrgemate saavutuste poole püüdnud. Pea igast minu maalist vaatavat vastu lõpetamatus, pealiskaudsus ja isegi lohakus. Ainult üksikud neist olla kunstitöödena vaatluse alla võetavad. Minu üksikute maalitööde analüüs on pehmelt öeldes segane.

Aga, armuline härra Vaga, kas teie ka seda teate, et mina ja Mägi olime ainukesed, kes Pariisis, mis praegu maailma kunsti kõige suurem tsentrum on, eesti kunstnikudest suurematele ja tuntumatele näitustele oma maalitöödega pääsnud olemel!

Minu pahameelt ei suuda kustutada ka need kiituse tiraadid, mis nüüd järgnevad minu kujudele. Maali mina enam ei harrasta, aga kui mina seda tegin, siis tõsiselt ja kõige paremate eeskujude peale toetudes. Ma tahaks teada, kas härra Vaga ka Cézanne'i ja Van Goghi niisamasuguste sõnadega kostitaks kui mind, kui nemad oma töid Tallinnas välja panna suvatseksid.

Üks soe soovitus, härra Vaga, hoidke oma sapisemad sõnad Kivide, Deetersite ja teiste selliste pintsilirüütlike jaoks, kes oma ande vaesusest üle hüpata ei suuda, aga tingimata suured kunstnikud tahavad olla! Siis olen ma teie jutuga rohkem nõus!

Viimsi
11. okt., 1923

Rasmus Kangro-Pool on «Postimehes» Tallinna kunstinäitused vaatamise alla võtnud. Minu näitust miskipärast

mitte, küll aga on ta ära märkinud minu «Martna portree» Keskühingu näitusel ja leiab selle nõrga töö olevat. Ei tea, mispärast siis Haridusministeerium sellele esimese auhinna ja 35 tuhat marka andis? Nad oleksid ikka pidanud enne Rasmuselt nõu küsima!

Viimsis
23. okt., 1923

Luuletajahärra Semper, kes hiljaaegu Saksamaalt tagasi tuli, on «Loomingus» oma muljeid Tallinna kunsti elu kohta kirja pannud. Semper ütleb, et meie maalid, joonistused ja kujud ei tarvitse sugugi häbeneda Saksamaa väljapanekuid sealsetes galeriides. Ainult et saksa kunstis olla praegu langusjark ja sellepärast ei ole võrdlus mitte kõige paremate töödega.

Meie kunsti kohta kirjutab Semper, et isikupära on Eestis vähe, ainult minul esinevat tugevasti omapärasuse joon. Semperi ütlemist mööda olla minu töödes kärsiku ja virvendava elu kiuste massiivset ja monumentaalset stiili, mis rabelustest midagi teada ei taha. Ta kiidab minu peade kõrval ka figuurisid. Need olla raskest ainemassist üles sirgunud, sama monumentaalselt tõsised kui pead.

Päris õigesti ütleb ta ka, et vana Amanduse nikerdustehnikas on täius, aga kui ta pisinikerdustest raskema materjali juurde läheb, hakkab kõik vales suunas liikuma.

Ära märkis Semper ka Melniku, aga peab teda kesk-päraseks.

Viimsis
1. novembril, 1923

Need Pätsud, Kilgased ja Kuusikud ajavad mind öökima. Täna viskasin äraminemise sooviavalduse direktori lauale. Praegu on jalad majandusliselt ka põhjas, nii et võin oma kujusid edasi teha, ilma et kõige paremat tööaega peaks lollide koolipoiste utsitamise peale ära raiskama.

Viimsis
29. novembril, 1923

Vana Uusman näitas ka lahkemat palet: sai oma Väike-Pärnu-maantee majas ühe viie toaga korteri üürnikkudest

lahti ja andis võtmed Marile — mingi ja elagu oma perega. Raha ta oma tütre perekonna käest muidugi võtma ei hakka.

Kolimine juba käib ja kui nüüd majandusliselt kitsaks läheb, üürime paar tuba välja.

Viimsis
30. detsembril, 1923

Kohe uue aasta algul sõidan pikemaks ajaks Pariisi, et lõpetada seal oma poolikud tööd ja mõnel näitusel üles astuda ning Louvre'is oma kõige armsamaid pilte ja kujusid vaadata.

Siis saaks ka prantslaste näituse asjades kokku leppida, et millal ja kus kohas seda teha. Meil pole ju Tallinnas ühtki päris sobilikku ruumi!

Pariisis
31. jaanuaril, 1924

Tere, minu teine kodu Prantsusmaal! Nüüd võtan kõik pooli jäänud tööd ette, lõpetan ära ja teen uusi ka veel! Hoidke ennast, Pariisi kujutoksijad, Jaan Koort tuleb!

Pariisis
27. veebruaril, 1924

Töö, töö, töö!

Pariisis
2. mail, 1924

Kevadsalon on lahti ja mul on seal väljas kolm pead või büsti. Kaks tükki on «Mehe pea» nime all, aga punasest graniidist portree on tegelikult «August Kitzberg», mis prantslastele muidugi mitte midagi ei ütle. Mustast graniidist pea on ka Eestis «Mehe pea» nime all teatud. «Naise büst» on Viktoria Triik, ka «Pühaks Barbaraks» kutsutud.

«Journal» kirjutas täna, et Koorti puusse lõigatud naise pea on välja töötatud huvitavas stiilis.

Pariisis
3. mail, 1924

Täna kirjutas «Liberté», et Saloni esimese korra saalist äratavad erilist tähelepanu Fix-Masseau, Berthoud, Paul Paulin ja haruldaset iseloomulikud J. Koorti pead.

Pariisis
15. mail, 1924

Löön täna hommikul lahti «Beaux-Arts'i» ja loen, et Koorti pead on huvitavalt karakteristlikud. Mulle endale on see muidugi ammu teada, aga saagu ka prantslased asjast teatust.

Pariis
7. juunil, 1924

Rind on mul täna uhkust täis. Alates eilsest päevast olen «Société Nationale des Beaux-Arts'i» täieõigusline liige!

Pariisis
26. juunil, 1924

«Journal» on jälle minu nime ära trükinud. Ta kirjutab Salon des Tuileries' näituse kohta, et kolmanda saali kujude hulgas on minu mustast puust naisekuju mõjuvalt ilus. Ega teine minu kuju sellel näitusel, marmorist «Põlvitaja naine» ka halvem ei olnud!

Pariis
30. juuni, 1924

Ka «Concordia» ei saanud tähendamata jätta minu puust kuju «Seisev naine».

Tallinnas olla kultuurkapitali seadus vastu võetud. Riik hakkab nüüd kirjandust, kunsti, muusikat, lavakunsti ja spordimehi toetama. Mis nendel viimastel kultuuriga pistmist, seda ma küll aru ei saa!

Pariis
3. juulil, 1924

Ikka tuleb veel häid arvustusi minu tööde kohta. «Express de Midi» kirjutab, et minu «Seisev naine» mustast puust on osavalt kujundatud ja väga dekoratiivne.

Pariis
5. juuli, 1924

Minu juures käis külas ajakirjanik Harald Vellner. Tema viibis tööasjades Londonis ja nägi Briti Muuseumis graniidist egiptuse kujusid, mis olla talle minu skulptuurisid meelde tuletanud. Parajasti seisid mul ateljees kaks kuhu pooleli: üks poisi pea ja poola naiskunstniku Henstova büst. Esimene on rohkem realismi, teine *Renaissance*'i vaimus tehtud, egiptust pole kummaski. Las siis nuputab!

Need skulptuurid teen valmis, siis sõidan Eestimaale tagasi. Igatsus Mari ja laste järgi on suur.

Tallinnas
30. juulil, 1924

Istun Feischneri kohvikus ja tõmban sigarit. Minu vastas, pliiats peos, kükitab toolinurgal Vellner ja pinnib minult järjekordse honorari jaoks sõnumit välja. Esitab igasugu lollisid küsimusi, nagu: «Missugused väljavaated on nüüd Eestis?» Nagu ta ise ei teaks, et ametnikud ei tea kunstitst tuhkagi, aga teised kunstnikud on minu peale kadedust täis, et ma Pariisis nagu oma mees ringi käin, näitustel töid välja panen ja sealsete seltside liige olen. Siin pole ateljeedki! Laidoner ka enam Viimsi ruumisid ei üüri, ütleb, et parkett olla juba kummis. Sõidan esialgu maale, muud midagi.

On siiski üks väljavaade. Ma vist saan sõlmida rendilepingu Kadriorus asuvate tsaariaegsete kubernerite hobustallide peale. Ehitan need ümber ja saan sinna ateljee ning ka eluruumid.

13. augustil, 1924

Keegi J. Vaivola on «Postimehes» tuult täis, et mina Pariisis mitte kui eestlane ei olevat esinenud, ja nimelt selle-

pärast, et Eesti ei ole mulle midagi andnud. Vellner on tõepoolest «Vaba Maas» midagi sellesugust kirjutanud ja nüüd on Vaivola püha viha täis, et mina ilma punastamata hirvitavat väärtuste üle, mis seni ikka lugupidamises olnud!

Kallis härra Vaivola, võtke vaevaks mõnel kunstinäitusel käia ja vaadake, mis mina olen teinud: «Eesti taat», «Vana eestlane», «Piibumees», «Tanuga naine», «Eesti neiu». Kui palju teie, härra Vaivola, võite nendele teostele oma eestimeelsust vastu panna? On vähe või? Aga kes on modelleerinud, kivisse raiunud või pronksi valanud niisugused eesti suured mehed, nagu Jakob Tamm, Andres Dido, August Kitzberg, Mihkel Martna! Ikka seesama äraneetud Jaan Koort, kes kõige pühama rahvustunde üle hirvitab!

Oiglane kohtuotsus küll, härra Vaivola! Küllap siis haridusministeerium ka stipendiaatide välismaale saatmisega ettevaatlikum on, nagu lugupeetav härra soovitab. Kahju, et vana Weizenberg ära suri, oleks võinud tema saata! Oleks teinud veel paar «Lindat» ja «Vanemuist».

Signeerimata

Ateljee on valmis! Suur töö on tehtud! Minu *appartement* algab avara eestoaga, otse edasi läheb üks suurde tööruumi, kuhu ma tahan sisse seada ka pronksivalamise. Akna juurest vasakule läheb üks teise, veel suuremasse ruumi. Sellel on põhjaküljes üle terve seina aknad ja siin see päris püha-paik asubki: siin ma modelleerin, valan gipsi ja raiun oma töid materjali. Eestost viib kolm astet treppi kahte elutuppa, ühes neist on ka pliit. Sööma hakkame eestost. Tellisin juba lihtsa männipuust ristjalgedega laua ja kaheksa tugevat eesti talupoja stiilis tooli, ka männipuust. Lakin kergelt üle ja ilus ning otstarbekohane mööbel on olemas.

Kivirahnud leiavad omale platsi õue peal. Suvel raiun sealsamas ka oma kujusid.

Elu hakkab õigetesesse rööbastesse minema!

Võrus
2. aprillil, 1925

Olen siin Võrus lauluisa Kreutzwaldi mälestussamba kavandite võistluse komisjonis. Teisi kunstnikke polnudki, komisjonis olid veel linnapea, kaitseliidu ülem, postkontori ülem

ja vist apteeker ka. Ega nad mulle ükski vastu julenud vaielda. Kokku oli 15 projekt viielt kunstnikult, aga suurem asi ei olnud ükski. Tegin siis ettepaneku kaks aastat tagasi vabadussõjas langenud sõdurite mälestussammaste võistlusele saadetud projekt «Savi» ümber töötada ja edasi viimistleda; see on kahe võistluse peale kõige parem töö. Ainult et 800 tuhande margaga seda küll ei saa, läheb oma poolteist miljonit maksma.

Ettenähtud auhindu nii viletsa võistluse peale mina raiskama ei hakkaks. Andsime siis ainult ühe 10 tuhande margase ja ühe viietuhandese auhinna ja kõik.

Panin komisjonile ette, et mina omalt poolt esitaks ka Kreutzwaldi monumendi projekti. Et asi väga egoistline välja ei paistaks, soovitasin paluda ka Adamsoni ja Melnikut ausamba mudelid esitada.

Tallinn
3. aprill, 1925

«Päevaleht» kirjutab, et Peet Aren, August Jansen ja Karl Burman saanud valitsuselt 10 aastaks Peeter I tollakuuri maja. Nüüd tekib siia Kadriorgu lausa kunstnikkude koloonia!

Tallinn
4. aprill, 1925

Mul on juba ammust ajast, mõte Peetri kujust äralõigatud pea kui rinnakuju kohasele alusele paigutada ja siis kuskile püsti panna. Täna on ka «Vaba Maa» seda plaani toetanud.

Tallinnas
10. aprillil, 1925

Minu «Madonna», mille Paritsis modelleerisin poola naiskunstnik Henstowa jäfele, on nüüd musta graniiti raiutud ja ära lihvitud. Tuli päris uhke välja: tõsine nägu, sirge nina ja kinnisurutud suuga, lopsakad juuksepahmakad rinnale langenud, siledalt langev rüü seljas. Lõige on umbes vöö kohalt.

Väga soliid töö!

Tallinnas
26. aprillil, 1925

Täna oli Kunsttööstuskooli ruumides Tallinna muuseumi ühingu koosolek.

Kristjan Raud tuli seal muidugi oma vana jutuga välja, et eesti omapärane kunst on väga tähtis meie kultuurilises arenemises, aga meid uputavad üle igasugu võõrad mõjud ja meie suudame endid hoida ainult omapärase kultuuri arendamisega ja selleks ammutame jõudu oma rahva vana-varast. Sealtsamast tulla ka meie kunsti omapärane ilme.

Mina tõusin siis püsti ja ütlesin, et kunstnik Raua arvamise järele tuleks Eestile traataed ümber teha ja kõigile pastlad jalga tõmmata. Tõin ka näite Peeter Suure ajast, kuidas just tema Venemaa aknad Euroopa poole lahti tegi ja kuidas selle peale Venemaa kultuur suure hooga edasi arenes.

Kus siis läks kisaks lahti! Kitsehabemega Kuusik hakkas ärritusest kokutades minu poole pöörama ja nimetas mind kolleegaks. Mina polnud sellega nõus ja ütlesin, et Kuusik pole mulle kellegi kolleega. Selle peale karjus Kuusik näost punaseks minnes, et tema olla minuga kunagi sinasõprust joonud, aga nüüd võtab ta selle tagasi. Olgu aga lahke! Siis taheti mind kultuur-ajaloolistes küsimustes vahele võtta, aga minu Pariisi kool on selle koha pealt nende jaoks ülearu tugev. Ise panid küll *Renaissance*'ile vanade egiptuse potitükkidega alguse! Segadus läks üha suuremaks. Kuusik karjus: «Valetad!» Mina talle vastu: «Midagi sa ei tea!»

Kui asi vähe rahunes, hakati arutama, kuidas Tallinnasse muuseumi korraldada ja äkki oli iga mees välismaal käinud, ja mitme muuseumi korraldamist näinud. Aga igaüks on seda isemoodi tähele pannud, nii et sellest kõigest midagi kasu pole.

Siis võeti praegune muuseumivalitseja Rikand ette. Mina olen ka selle poolt, et 20 tuhat kuus maksta mehele, kes kunstist midagi ei tea, pole küll õige. Raamatupidamisest võib ta ju midagi taibata, aga muuseumi tegevuse kava pole juhatus ometigi kokku pannud!

Siis tuli pomm — Haridusministeeriumi otsusega viiakse etnograafiline osa Tartusse, Tallinnas hakatakse puhtkunstilist muuseumi arendama. Ministeeriumidelt pole ma kunagi midagi head lootnud, kuid seekord tegid nad küll õigesti.

Aga sama juhatuse valisid ikka tagasi!

Tallinnas.
17. mail, 1925

Saan ühe päris priske otsa. Julius Kuperjanovi hauale panakse püsti mälestussammas. Pika arupidamise järgi otsustati see minu käest tellida. Ma tegin juba eelarve ära — saaremaa kivist monument tuleb 356 tuhat maksma. Valmis saab sügiseks. Mälestussamba kapitalist olla veel 150 tuhat puudu, aga eks see ka kuskilt leitakse.

Mäletan veel Kuperjanovit, kui ta 1919. aastal Tartu komandandiks määrati. Kõva käega mees oli!

Tallinn
16. september, 1925

Mõni aeg tagasi võtsime Peetri kuju maha ja nimetasime ta platsi ümber, nüüd toppisime ta lossi ka pilte ja kujusid täis. Kataloogi järgi on ülevaatenäitusel ligi pool tuhat tööd 78 kunstnikult, peale selle veel kunstkäsitööd. Mul on alumise korra vestibüülis välja pandud kakskümmend kuju, kõik viimasest viiest aastast. Muidugi on seal «Palvetaja», ka «Madonna», üks naisfiguur puust, teine marmorist ja palju päid. Kõik tööd on õilsasse materjali viidud — kas puust, kivist või pronksist. Üks eesti neiu on üsna hilja-aegu kunstmarmorist valatud.

Päris uhke vaadata seda kõike.

Mõni noorem kujur hakkab ka kaela kandma. Sannamees, Starkopf ja Raudsepp on mitu asja eksponeerinud. Adamsoni «Koit tervitab Amarikku» on peen nikerdus, aga tuletab kangesti sajandialguse Pariisi salongisid meele, muidugi kõige konservatiivsemaid. Ega vanameest enam ümber ei kasvata, teeb oma martsipani edasi.

Maalis on paremad hiljuti ära surnud Konrad Mägi, siis Nikolai Triik, Peet Aren. Ka Laipman on mõne päris ilusa maastiku ja ühed kenad «Krüsanteemid» välja pannud. Aga on ka sihukesi asju, mis *jury*'le mitte au ei tee. Mis kunstnikud need Hassenblattid, Jürgensonid, Kolbid, Mässod, Marleyd ja Simen-Franzid on?

Pärast näituse avamist läksime ühe kunstnikkude salgaga Kadrioru restorani, võtsime veini ja ajasime juttu. Istumise lõpul maksin selle olemise kinni ja ütlesin: «Noh, viinast oled sa saadud ja viinaks pead sa jälle saama!» August Jansen läks näost plassiks ja hakkas õiendama, et ma sol-

vanud kultuurkapitali. Aga eks mu stipendium olegi ju viina müügi rahast välja makstud. Selle suure tulu pealt võiks korralikumalt palka maksa. Katsugu härra Jansen ise 12 tuhande margaga kuus marmorit, graniiti, palisandrit ja tammepakke osta, abilistele palka maksta ja veel naist ning nelja last üleval pidada!

Tallinnas
29. septembril, 1925

Haridusministeeriumi komisjon, kus on ka Hanno Kompus, keda ma väga õiglaseks ja targaks meheks pean, pani ministeeriumile ette Kadrioru lossi näituselt minu «Palvetaja» 300 000 marga eest ära osta, aga raha tahavad maksta kolme aasta jooksul, iga aasta sada tuhat.

Tallinnas
12. oktoobril, 1925

Eile avati Tartu Maarja surnuaial minu tehtud Kuperjanovi hauasammas. Samba avas Tartu linnapea Luik, kõne pidas ka professor Köpp.

Sammas kujutab endast nelinurksel keerussammastega ilustatud alusel seisvat sarkofaagi. Samba esiküljel on pronksreljeef Kuperjanovi peast. Materjaliks on saaremaa marmor.

Tallinnas
14. oktoobril, 1925

«Vaba Maast» võib lugeda, et minu «Palvetaja» ostmine ikka veel viibib, kuna mina polla oma lõplikku otsust avaldanud. Päris sedamoodi see asi ka ei ole!

Ostukomisjonile on ette heidetud, et nad ka väheküpsed töid on omandanud. Nüüd püüavad nad süüd teiste kaela ajada: kuna peale «Vaba Maa» toimetuse ükski eraisik ega asutus pole kunstitöid sel aastal omandanud, siis olla nende möödapääsemata kohustus kunstnikke vähemalt riikliste ostudega toetada.

Mina ei saa aru, mispärast trügivad niisugused härrad ja prouad kunstnikuks, kelle töösid mitte keegi osta ei taha ja ainult riigivalitsus peab nende käest ostma, et nad edasi võiksid plätserdada. Mingu parem turu peale kurki müüma!

SEITSMES VIHIK

TALLINN II

Tallinnas
21. veebruaril, 1926

Inimline kadedus võib väga suur olla!

Rasmus Kangro-Pool pole ära unustanud, mis ma möödunud sügisel kõrtsis ütlesin, ja leiab, et minu jalgealune võimaldab mulle töötamise ka ilma stipendiumita. Ma loobugu soliidelt ja vabatahtlikult sellest, sest stipendium olla minule ekslikult antud!!

Mina olen töömees ega kavatse mitte üheainsa kujukese kõrval oodata, millal need stipendiumi-pennikesed mulle pihku poetatakse! Ei lähe mina ka Mari ja nelja palja persega põngerjaga tänavale kerjama. Võtan selle stipendiumi vastu, mis ma tugeva tööga olen ära teeninud ja võtan ka tellimised vastu, mida mulle antakse sellepärast, et ma korralikku tööd teen ja rahvusvahelise tasapinnaga kujusid modelleerin! Sõitku ta potilaadale oma soliid jutuga!

Tallinnas
19. märtsil, 1926

«Vaba Maast» võib lugeda, et kujutavate kunstnikkude stipendiumide summast miljon kakssada tuhat ära võetud ja antud «Estoniale» ja Vene teatrile ning sportlastele.

Eks need ole need margad, mis Jansen minu rahast kinni on pidanud.

Tallinnas
22. märtsil, 1926

Jansen kirjutas «Vaba Maas», et 19. märtsi teade minu stipendiumi kinnipidamisest tema poolt on vale ning mitte tema ei ole stipendiumi kinni pidamise otsuse teinud, vaid Sihtkapitali Valitsus. Pealegi ei olla ma orderi saamiseks samme astunud.

Selle peale kirjutasin toimetusele järgmise kirja:

«Väga lugupeetud «Vaba Maa» toimetusele.

Teie lehes 19. skp. ilmunud märkus, et Kuj. Kunsti Sihtkapitali Valitsuse esimees A. Jansen on keeldunud välja maksma minule tööstipendiumi, vastab täielikult tõe. 17. märtsil Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse mitte-

ametlikus kontoris kohvik «Feischneris», kus Sihtkapitali Valitsuse esimees A. Jansen ja laekahoidja Greenberg iga-sugu väljamakse teevad, ütles A. Jansen minule Sihtkapitali Valitsuse liikme K. Burmani ja hr. F. Kulli juuresolekul, et tema minule tööstipendiumi välja maksta ei luba, seejuures põhjusi nimetamata jättes. Selle vastu protesteeris Sihtkapitali Valitsuse liige K. Burman, seletades, et Sihtkapitali Valitsus niisugust otsust teinud pole. Kuna A. Jansen ägedaks sai ja K. Burmani süüdistama hakkas, nagu kaitseks see mind, seletas Burman, et Koort kellegi kaitset ei tarvi. Ühtlasi tuletas ta Jansenile juhtumist meelde, kus see temale kord etteheiteid teinud, miks ta Sihtkapitali Valitsuse koosolekule rahajagamisele pole tulnud ja selle tõttu nüüd tema stipendiumist ilma jäänud.

A. Janseni seletus Teie auväärt lehes, 20. skp. nr. 67 ei vasta sellega tõele.

Härja toimetaja, võtke vastu minu tõsine lugupidamine.»
Ja allkiri.

Katsugu nad seda trükkimata jätta!

Tallinnas
25. märtsil, 1926

Ara trükkisid, aga panid juurde August Janseni ärritatud seletuse. Jansen ei räägi aiast, vaid aiaaugust. Minu juttu ta üldse ümber ei lükka, ainult vingub, et ma olla valimata sõnu tarvitanud kultuurkapitali stipendiumi summade kohta (ikka see vana jutt!), millega kultuurkapitalile ja kunstnikkonnale halba teinud. Jansen ootab minult «mõnesuguseid seletusi», enne kui rahakraani jälle lahti keerab.

Lõpuks läheb ta päris endast välja, kirjutab, et mina, selle asemel et asja rahulikult lahendada, tulen «uute võetega». Minu kirjutises olla «Koortile omane protsent tõtt» (see protsent on tükk maad kõrgem kui Janseni oma!) ja see olla üleliigseks tõendiks, kuivõrd väiklaseks ja isiklikuks võib minna. Tohoo tont, mina olen väiklane ja isiklik, kui välja ütlen, kuidas «Feischneris» raha jagatakse, aga tema paneb mingisuguste kuulujuttude või moka otsast öeldud sõnade pärast minu stipendiumi kinni — see pole üldse väiklane ja isiklik!

Lõpuks läheb August päris viha täis: tal ei olla soovi lobisemisele anduda, ütleb ainult, et omas tegevuses mitte Koortile ei allu (mitte Koortile, vaid eesti rahva kultuuri-

huvidele pead sa alluma!). Ja asjatud olla urgitsemised ajalehe kaudu (!). Viimane lause läheb suurest vihast päris sassi: «See ei kohuta mind ka edaspidi tagasi kaabakluse vastu, mis kunstnikkonnale praegu äärmiselt kahjulik, võidelda!»

Saa sa siin aru, kes kelle vastu võitleb!

Tallinnas
29. märtsil, 1926

See kultuurkapitali seadus on üks õnnetu seadus. Viimased vaidlused Riigikogus selle kapitali üle olid õieti tühja jutu ajamised ilma ühegi kandvama aluseta. Härradel Riigikogu liikmetel peaks selge olema, et kultuuriloojaid ei saa paigutada alaealiste seisukorda, võtta neilt kõik vabadused elu nautimiseks ning sundida neid «tasa ja targu» seda raha sööma, mis on neile kultuurkapitalist määratud. Kõigi nende väärnähtuste põhjused, mis kultuurkapitali tarvitamisel ette tulnud ning mis on toonud meelepaha ja muigeid seltskonnas, peituvad kultuurkapitali seaduses eneses ja tema tarvitamise viisis. Sest kuigi Riigikogu komisjon seda seadust mitu aastat redigeeris, tegi ta siiski lõppude lõpuks ühe väga ebakultuurilise ja ebaselge seaduse.

Nimelt ei ole kultuurkapitali seadus selgesti fikseerinud, kas see kapital on määratud otse meie kultuuri arendamiseks, s.t. kunstiliste väärtuste loomiseks ja kunstikultuuri tõstmiseks, või on kultuurkapitali ülesandeks üksikute isikute toetamine, neile raha andmine ilma kindlamate nõueteta vastutasu suhtes ning silmas pidamata nende võimisi looval alal. Ehk selgemini, kas on ta ülesandeks hoolekande teostamine vanade, vigaste, laiskade ja teiste loomisvõimetute üle või ainult andelistele ja loomistahtelistele jõududele soodsate tingimuste loomine edukaks ja tagajärjerikkaks töötamiseks.

Meie rahva majandusliku olukorra ja õige noore revolutsioonist välja kasvanud ilmavaatega ning ilma rahvuslike traditsioonideta seltskonna juures ei ole meil praegu kaugeltki õiget arusaamist kunsti riiklisest ja rahvuskultuurilisest tähtsusest, mida kõige selgemini tõendab kunsti tarvitaja ja ostja puudumine. On ainult üks tarvitaja — riik. Ja riigivalitsejad peavad teadlikud olema selles, mida nad raha välja andes kätte tahavad saada. Sest kõige suuremaks vaimu maha müümiseks on nähtus, kui raha antakse

välja kunsti «arendamise» ning kunstnikkude «toetamise» tarvis ilma ühegi enam-vähem kindlaksmääratud sihi ja süsteemita. Peale selle on täieliseks absurdiks meie riiklise kehvuse juures 10 miljonit igal aastal annetada autonoomse asutuse kaudu, mille valitsejad, s.t. rahajagajad, on samal ajal ühtlasi selle raha suuremad saajad. Kas siis tõesti ei peaks selge olema, et sel kujul raha välja andes riik ainult kasvatab kunstiparasiite, ebakunstnikke ja diletante-karjehäid — suuremaid kärategijaid ja nõuandjaid, kes ei tunista mingisuguseid kohustusi meie riigi ja kultuuri vastu ning ei tunne ei mingisugust vaimustust ega austust **töö kui loomingu vastu**? Töö on aga igasuguse kultuuri **kandvam alus**.

Olgu toodud üks näide meie kunstnikkude arusaamisest oma kohustustest meie riigi ja rahvusliku kultuuri vastu.

Möödunud sügisel palus Läti saadik oma valitsuse nimel korraldada Riias eesti kunsti näitus, millisele palvele meie valitsus loomulikult vastu tuli. Ka olid sellega nõus meie kunstnikkude organisatsioonid, kellele see asi läinud aasta septembris teada anti. Resultaadid kujunesid siiski masendavateks: suurem jagu neist kunstnikkudest, kes olid saanud kultuurkapitalist lõviosa, teatasid, et nende töötoad on tühjad ja neil ei leidu midagi, mida võiks Riiga saata. Kuigi nad siamaani olid käratsenud ja kaevanud, et neile ei anta võimalust esineda väljaspool Eestit, ei leidnud nad nüüd, kus haridusministeerium kõik näitusega seotud kulud ja sekeldused oma peale võttis, isegi aega selleks, et paari reaga ministeeriumile teatada, milliste töödega nad on nõus Riias esinema. Kunstnikkude organisatsioonide juhatused jätsid isegi vastavad kutsekirjad oma liikmetele edasi andmata! Kui aga selle juures oleks juttu olnud mingist rahasaamisest, olgu see stipendium, ergutusraha, toetusraha või preemia, siis oleks kindlasti haridusministeeriumi ukse taha kunstnikkude «saba» kujunenud.

Härrad kunstnikud läksid oma «vastutulelikkuses» ja riiklike kohustuste tundmises isegi niikaugele, et panid haridusministri abi ja ministeeriumi vanemaid ametnikke voorimehega mööda linna ringi sõitma, et näitusele saadetavaid töid kokku koguda! Milline suur ironia kõige selle käratsemise ja kaebamise peale, et valitsus neid ei toeta! Kuid arusaadav, kunstnikkudel oli ju sel ajal käsil suur ja raske «loov» töö — kultuurkapitali summade jaotamine.

Iga kultuur, iga loomingu saavutused on suure töö ja suure sisemise jõupingutuse ning vaimustuse resultaat.

Vabadus nõuab verd, looming highi. Sest just suure töö ning vaimu- ja tahtepingutuste tulemusel on sündinud kõige suuremad kultuurisaavutused. Ning iseäranis meie väikse rahva kunstnikkonnal, kes nimetab ennast äravalituks ja eesõigustatuks ning loeb ennast seltskonnast kõrgemal seisvaks, peaks olema terasest närvid ja selgelttöötav aju, et vääriliselt troonida seda suurt õnne — olla iseseisev ja vaba.

Mitte sõnu teha, mitte kära teha Eesti viimisest Euroopasse, vaid töö peale olgu juhitud kogu meie jõud, meie võimised! Ainult töö, tõsine, kõiki füüsilisi ja vaimlisi jõupingutusi nõudev töö võib meid Euroopasse viia ja seal meie vastu lugupidamist äratada.

Ning kui peaks juhtuma suur, väljaspoolt peale surutud riiklik ja rahvuslik õnnetus, siis on meil õigus oma rahvusliku kultuuri nimel apelleerida kogu haritud maailma poole. Seda peab vabariigi valitsus tõsiselt kaalumisele võtma, et rahvalt koormavate maksude teel saadud raha ei saaks ilma sihita ja süsteemita ning viljatult ära raisatud ühe laisa kärategija kihi peale.

Sellised mõtted panin ma täna öösi ärkvel olles kirja. Arvan, et sellest annab üks artikkel kokku seada.

Tallinnas
8. aprillil, 1926

Lihavõtte kolmandal pühal, 6. aprillil, avati Riia linna muuseumis eesti kunsti näitus. Mul on väljas kümme tööd, nende hulgas «Palvetaja», «Madonna» ja veel kaheksa, skulptuuri, enamasti pead. Selle näituse korraldamine tegi veel kord selgeks, et kuigi meil kunsti on palju produtseeritud, on ühte head väikest näitust pooleteisesaja kunstitööga üsna raske kokku seada. Vanemad mehed on üsna ahtraks jäänud (näiteks Rauad) või siis valmistavad väga kesk-pärast kunsti, mille hulgas üksikud head teosed leiduvad (Laipman), nooremad pole aga veel meisterteoste valmistamiseni jõudnud.

Tallinnas
13. aprillil, 1926

Maksolily, kes on issanda jumala poolt ilma jäetud koloristlikust andest ja kunstiteosele hädavajalikust emotsionaal-

suse sünnitamise oskusest, on nüüd hädaga kindralstaabi ettepanekutest kinni haaranud. Paju lahingu maalimiseks on kindralstaap talle isegi ühe ohvitseri adjutandiks andnud, kes talle peab näitama, kus otsast püss pauku teeb.

Tallinnas
1. mail, 1926

Pühapäeval lõppes eesti kunsti näitus Riias. Vaatajaid olla olnud kuue tuhande ümber ja katalooge müüdud 680 tükki. Riia kunstimuseum avaldas soovi minu «Vanamehe pead» (graniidis) omandada. Linnavalitsus olla selle ettepaneku kinnitanud ja mulle makstakse 120 tuhat Läti rubla peo peale.

Kuulu järgi kellegi teise töid ei ostetud.

Tallinnas
4. mail, 1926

Palusin omale läti lehtede väljalõiked ja nende tõlked saata, kus meie näitusest ja minu töödest juttu. Täna tulid nad mulle kohale.

Uks paremaid läti kunstitundjaid J. Dombrovskis kirjutab ajalehes «Pirmidiena»:

«Näitusel on üllatavalt rikkalik skulptuuriosakond. Võib näha, et eestlastel on juba teatud skulptuuri-traditsioonid, mis meil alles tekkimisel. Niisugune anderikas kunstnik nagu Koort teeb au igale rahvale. Maalide osakonnast, pean tähendama, lootsin küll palju rohkem.»

Ajalehe «Balss» arvustaja võrdleb alguses eesti maalijaid läti maalijatega ning leiab, et eestlased, ükskõik, mis voolu või kooli nad ka ei esitaks, läti vastavate kunstnikkudega võistelda ei suuda. Kuid selle eest on eestlased lätlastest paremad kujuraimuse kunstis. Näitusel esitatud prof. Adamson tuletab arvustajale meele barokkaja meistri Bernini töid. Adamsoni tööd on talle üllatavad mitte ainult virtuooslikus kordasaatmises, vaid ka graatsias ja elulisuses. Siiski teeb kirjutaja arvamuse järgi eesti skulptuuri rahvuslikuks ja monumentaalseks üksnes alles Jaan Koort. Minu kohta kirjutab ta nõnda:

«Realistlikust «Vanamehe peast» kuni «Tanuga naiseni» ja «Poisikese peani» on ära käidud pikk arenemistee. Koort

on loonud kindla stiili, mis väljendab looduse ja vaimu sünteesi. Ta on ka kõige eestilisem oma instinktiivsetes püüetes, mis end eriti tunda annavad «Palvetajas», «Naisfiguuris», «Dekoratiivses figuuris» ja «Tanuga naisel». Siin on igalpool tunda põhjapoolse inimrassi instinktiivset demonismi. Üliilus on ka Koorti «Madonna» pehmete graniidist juustega. «Palvetaja» paljad jalad ja puusad tuletavad meelde egiptuse kujude massiivsust, tema nägu aga sfinksi naeratust».

Peaaegu täpselt sedasama kirjutab «Latvijas Sargsis»:

«Iseäralist tähelepanu tõmbab näitusel enda peale skulptuur, mis meie vastavast erialast igatahes kõrgemal seisab. Kuid selle eest on maalijatega asi teisiti. Prof. Adamsoni näitusel esitatud akadeemilised tööd üllatavad oma virtuoosliku tehnikaga, imetlemisväärse vormidest arusaamisega ja liikumise graatsiaga. Täitsa Euroopa suurmeister! — Väga huvitav ja individuaalne on kujur Koort. Ta on nähtavasti üks kõige anderikkamatest ja produktiivsematest eesti kunstnikkudest. Tema skulptuuris on tunda sügavat kunstnikuerutust. Väga maitserikas ja väljenduses elav on «Palvetaja». Algupärased on ka Koorti eesti peade greeka arhailises stiilis interpretatsioonid, kus samuti «on leitud idee ja vormi sügav kunstiline kooskõla».

«Jaunakas Sinases» kirjutab J. Madernieks: «Esijoones on siin üllatav rikkalik kujude osakond, millele näitusel kuulub lõviosa. Erilise rõõmutundega peab alla kriipsutama, et kõik esitatud kujud on tehtud teatud materjalist, küll puust, küll kivist, küll pronksist. See on kõrgelt hinnatav eeskujud, mida ka meie kujuritel tähele panna tuleks. — Eesti skulptuuri uhkus on J. Koorti tööd. Siin seisab meie ees õige meister, kes valitseb oma kunsti imekspandamisväärt kindlusega. Tema tugevus peitub monumentaalses ülesehituses, suurte, kindlalt kujundatud vormide lahenduses. Hingeline lähenemine — emotsioon — on tema püüete eesmärk. See on algupärane skulptuur, viidud egiptuse stiili heroilise kooskõlani. Peab nimetama graniidist teoseid, nagu «Vanamehe pea», «Eesti vanamees», «Tanuga naine», «Naisefiguur». Samasuguse meistri vilumusega on valmistatud india palisandrist kujud.»

Ka kõik teised lehed toovad skulptuuri ja eriti minu tööde kohta samasuguseid ülistusi, aga on meie maalikunstis pettunud, esijoones kubistlikkudes, ekspressionistlikkudes ja futuristlikkudes katsetustes. Paremate näitusenumbritena maalijate töödest nimetatakse Laipmani «Vana Aitsamit» ja

«Mia Padronet», Paul Raua «Muhu rauka» ja «Daami punases kübaras», Kristjan Raua «Kartulivõtjaid», Triigi prouade Villmeri ja Simsivardi portreid ning «Hulkuvat koera», Jegorovi «Kuressaare turgu», «Toompea kirikut» ja «Saaremaa neidu» ning Janseni «Autoportreed». Mägi ja Vabbe, keda meil on loetud peaaegu suurmeistriteks, ning Aren, keda on samuti kõrgesti hinnatud, ei leia lätlaste juures sugugi tähelepanu.

Graafikutest kiidetakse üksipäinis Wiiraltit.

Lätlaste otsust meie maalikunsti kohta tuleb siiski ettevaatlikult võtta, sest maalide osakond sel näitusel on kokku seatud õige kirjult ja juhuslikult. Nii näiteks moodustasid kubistlikud tööd seitsmenda osa kõigist väljapanekutest (skulptuur ühes arvatud), ehk küll selle kunstilaadi esindajad meie kunstielus esile tõusid alles paari aasta eest, ning peale uuema jõu, Blumenfeldi, keegi nende seast midagi enam-vähem tähelepanuväärilist pole korda saatnud. Selle vastu oli meie andelisemalt ja kultuursemalt maalijalt — Triikilt — näitusel ainult neli maali, selle asemel et tema töödest moodustada näituse arvurikkamat ja tugevamat tsentrumit.

Tallinnas

1. augustil, 1926

Suvi Leetses on kosutanud ja närvisid rahustanud. Kaksin praegu Kadriorus oma ateljee aias kivi. Sees on praegu pooleli Riigikogu reljeefid, Carl Robert Jakobson seisab juba savis ja ootab graniiti raiumist, et teda saaks Kurgjale Jakobsoni haua peale paigutada. Siis on peaaegu valmis ka sõdurikuju, mis püstitatakse Võru kasarmute ette. Kõige enam rõõmu teeb mulle aga viimistlemisjärgus metskitse kuju.

Mul on nüüd siin juba terve loomaaed. Kõige pealt toodi ilus väike kitsetall. No on ilus loom! Panin talle nimeks «Talle» ja hakkasin kohe modelleerima. Ega see lihtne pole, sest kuidas sa ta seisma saad? On ühe hetke paigal, siis läheb jälle teise kohta. Paned küll lapsed teda sügama ja söötma, aga ega ta ikka kaua ühe koha peal seisa. Pead rohkem mälu kui silma kasutama. Ühel päeval lendas vares Krooku puu otsast otse kitse selga. See ehmatas ta surmani ära ja hüppas minema. Kulus tükk aega, enne kui uuesti rahunes ja jälle tööle sai hakata.

Ta on minuga väga ära harjunud, kui teda hüüan, tuleb kohe juurde. Aga ka Krooku kraaksatab kohe mulle vastu, kui ma talle varest vaagun. Tore lind, ainult Areni, Janseni ja Burmani ateljeesid ehitavad töölisel on ta peale hirmus kurjad, sest ta varastab kõik pliiatsid ja naelad ära, mis laokil on.

Suvel sööme esikus ja siis tuleb Krooku ikka uksest sisse ja kui talle siis leivatüki või juustukillu (mida ta iseäranis armastab) annad, siis võtab selle noka vahele ja peidab kuhugi ära nagu naelad ja pliiatsidki.

Krooku käib tihti orav Madlit kiusamas. Madli puur on akna lähedal ja selle sees on veel väiksem puur pesaauguga nagu kuldnokkadel. Tore on vaadata, kuidas Madli magama läheb. Kõigepealt sätib pesas kõik korda ja lõpuks tõmbab saba pesasse nagu teki endale peale. Aga Krooku hullutab seda viisakat ja tarka loomakest ühtepuhku ega jäta ennem järele, kui Madli on varesele vett vastu silmi sülitanud. Siis raputab Krooku pead ja läheb solvunult vaakudes kaugemale.

Ühel päeval tuli minu ateljeesse kaupmees Rõivas, kes oli Berliinis ärireisil olles endale papagoi ostanud. Kui see aga kord puurist välja pääses, näris Rõivase kalli mööbli kõik katki. Rõivas oli kuulnud, et mina loomi korjan ja pakkus oma papagoid ka mulle. Mõned päevad hiljem tuligi üks kärumees meie värava taha, käru peal suur raske gooti stiilis puur, selle sees pika sabaga punane lind. Kärumees tõi puuri koos linnuga sisse, jooksis veel tagasi ja tõi ka paari-kilose sihvkakoti, mis oli linnule kaasa pandud.

Mind polnud sel ajal kodus; Mari tahtis linnu toomise eest maksta, aga vanamees ütles, et kõik on juba makstud. Eks Rõivasel oli hea meel, et hullust loomast lahti sai! Nii viisi sain ma endale Ara.

Ara meestest suurt ei hooli, ainult minu kutsumise peale lendab kohale. Ühel päeval käis Nikolai Triik meil külas, teretas mind kättpidi, aga minul istus käsivarre peal Ara ja see lõi otsekohe oma noka Triigile näppu, nii et Mari sai korraliku sideme teha. Teine kord lõi ka Janseni käe veriseks. Nokk on tal tugev, nagu aedniku kääridega lõikab sõrmejämedused oksad läbi.

Poisse ta ei salli, need loobivad, mis kätte satub, ehkki ma küll seda ära olen keelanud. Kui Ara poisse näeb, siis hakkab vihaselt oksti murdma. Ka Kadrioru pargi varesed kipuvad talle vahel kallale, aga siis tuustib Ara nad oma kõvera nokaga kõik laiali. Aga piipu ta armastab; pista

pits noka vahele, jääb kohe surmtõsise näoga vahtima, ise tähtsust täis.

Siis on veel öökull Hans, suur ja näljane lind, kes iga päev suure tüki liha kinni pistab. Vahel toome talle maalt paar varest, aga sellest jätkub talle ainult üheks lõunasöögiks. Hansu kõige suuremaks lõbuks on, kui ma teda kujude kastmise pritsiga märjaks piserdan. Siis paistab Hans väga rahul olema, kisub kõssi ja lausa muheleb.

Ma katsusin ka üht rotti taltsutada, aga see ei läinud korda. Sain ta elusalt lõksust kätte, pistsin plekist ja traatvõrgust tehtud puuri, aga ta oli väga metsik, toitu vastu võtma ei hakanud ja ühel hommikul lamas ta surnult puuris. Sellisest loomast nähtavasti inimesele sõpra ei saa.

Tallinnas
8. augustil, 1926

Mitu aastat elame juba mälestussammaste palavikus. Näiteks Tartus on mitu sammaste püstitamise organisatsiooni. Üks nende hulgast kogub juba mitu aastat raha, et ehitada mälestussammas Emajõe-äärsesse puistikku. Raha pidi miljonite kaupa koos olema, kuid mingipärast pole viimasel ajal enam sõnagi kuulda ei rahast ega ka sambast.

Vaheajal on sellest vaikusest hoogu võtnud uus rühm ausambamehi, nimelt «Vabadusristi vendade ühendus», kes kavatses kohalikule Sõjaväe surnuaiale püstitada mälestussamba Tartu, Viljandi, Valga, Setu ja Pihkva lahinguväljadel langenutele aastail 1918–1919. Ehitus pidada tulema raudbetoonist 5-küljeline, kümme meetrit kõrge. Esiküljel mõned pealkirjad paavst Innocentiuse stiilis, aluse külgedel Tartu, Võru jt. vapid.

Esiteks ei ole ju ometi ainuüksi «Vabadusristi vendade ühendus» Lõuna-Eesti vabastanud ja sellepärast pole kuidagi õigustatud tahe ehitada sammast ühenduse kalmistule. See tuleks püstitada paika, kus ta paistaks silma kõigile, oleks tõsine monument kõikide aegade jaoks. Väike mälestussammas kõrvalise surnuaia nurgas on jõu killustamine. Sarnasel kombel püstitame hulk väikeseid mälestusmärke, raiskame röögatul hulgal raha ja mõne aja pärast, kui rahvas arutustest korjandustest tüdinenud, ei ole meil enam võimalust jäädavat mälestusmärki luua, aga väikesed sambad lagunevad peagi.

Tartu maakonnaavalitsus asus «Vabadusristi vendade

ühenduse» palve puhul eelmainitud põhjustel täiesti eita-vale seisukohale.

Ja üldse, miks peame ehitama oma kangelaste mälestuseks ainult sambaid ja üksnes sambaid? Miks ei võiks selleks olla ka kolossaalne ehitus vastavas stiilis ja vastavate pealkirjadega, ja kui vaja, ka vastavate kujudega? Siis võiks seda ehitust kasutada ka muuks otstarbeks. Meie ei jõua muretseda ühtki avalikku raamatukogu, meil puudub palju, kuid raha jätkub meil küll ja küll igasugustele samastele surnuaia nurgas, kus meie ise ega ka teised neid ei näe.

Teatavasti kutsuti juba mõnda aeg tagasi ellu ametlik asutus, mingisugune Vabadussõja mälestamise komitee. Kuid pole midagi kuulda tema tegevusest. Ometi oleks sellel asutusel siin vaja just tegutseda, et hoida kohapealseid «skulptuure» üleliigse laiutamise eest.

Tallinnas
7. septembril, 1926

Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskühingu viies näitus paneb mind pead raputama. Ikka rohkem ja rohkem kunstnikke, aga ikka madalam ja madalam kunstipärasuse tase.

Kui rahval puudub iseseisev kultuuriline ja poliitiline minevik ja ta äkki — üle öö — iseseisva elu ette seatakse, siis on harilikuks nähtuseks, et see rahvas puuduvad minevikutraditsioonid väljamõeldistega asendab, neid pettepilte uskuma hakkab ja oma tänapäeva elu irreaalsusele rajab.

Ka meil loodi näiteks ärkamisajal kirjanduse ja rahvaluule alal olemata ja rahvaloomingule võõrad kangelaslood nagu «Kalevipoja epos» ning kõiksugu Tasujate, Vambolate ja Jutade luulelood. See oli elujõulise rahva loomulik eneseavaldus, mis tekkis koos rahva majandusliku olukorra paranemisega. See majanduslik tõus äratas ka poliitilise iseteadvuse mõtte ja meie ei saa näiteks ette kujutada C. R. Jakobsoni ilmumist uhke ja julge rahvamehena, enne kui oli kujunenud oma maalapil ning enesele töötav talupojaseisus. Ja kui meil üldse juttu võib olla mingist traditsioonist, siis ei saa kõnelda millestki muust kui ainult kaineist ja reaalsest talupojakultuurist, mis orgaaniliselt meie rahvale omane.

See talupojakultuur määrab ka meie kultuurelu arenemise suuna. Ja seepärast oli loomulik, et kui ilmus esimene

mark, mida võis kultuuri peale välja anda, siis ärkas ka tahe näha omapärast — talupoeglikku kultuuri. Algas rahvusliku vanavara kogumise järk kui intuiitiivne rahva kultuuritahte avaldus, sest rahvas soovis näha kogutuna seda, mis tema loova vaimu sünnitus. Edasi aga kadus õige suund meie rahvuskultuurilises liikumises, eriti selles osas, mis puutub meie kujutavasse kunstisse. Ühelt poolt jäadi peatuma selle vanavara juurde, tunnistades seda meie tulevikukultuuri ainukeseks inspiratsiooniks ja eeskujude allikaks (Kr. Raud, A. Promet), teiselt poolt tehti hüpe Euroopasse äärmiste «ismide» juure, kõigest kodumaalisest täiesti lahti üteldes (Vabbe, Vahtra). Sellel «ismide» ja «euroopluse» jahil unustati aga üks asi, mis kunstilisele loomingule aluseks — **professionaalse tööskuse omandamine** — s.t. nimelt see, mille järele tarvidus oleks olnud minna Euroopasse nii vanavara ümmardajatel kui ka «ismide» janustel. Ning selle tagajärjel seisame meie praegu vastuvaidlemata tõsiasja ees, millest kõigil ükskord aeg oleks aru saada — valdaval enamusel meie kunstnikkudest puudub professionaalne tööskus ja tõelisest kunstilisest loomingust ei võinende juures seepärast õieti juttugi olla.

Tallinnas
8. septembril, 1926

See keskühingu näitus ei anna mulle rahu! Meil on palju diplomeeritud kunstnikke, aga nõutavat professionaalset taset on vähestel. Sest millist kujutavkunstilist haridust saab anda näiteks Riigi Kunsttööstuskool Tallinnas, mille nimi juba ütleb, et ta ainult kunsttööstusega (või kunstkäsitööga) tegeleb. Aga kõik, kellel selle kooli diplom näpu vahel, panevad musta bareti pähe, laia šleifi kurgu alla ja ruudulised püksid ümber kintsude ning tahavad suured kunstnikud olla. Siis veel need valged emigrandid Venemaalt, kes ei tea kus ja kui palju kunsti õppinud, aga kelle ambitsioonid on ärarääkimata suured: kõik nad tahavad ateljeed, raha ja kas või professori tiitlit. Ja kõik tahavad muudkui näitusel oma töid välja panna, olgu need nii dilettantlikud kui tahes.

Sarnastest ebakunstilistest pintsli- ja peitlisünnitistest kubiseb ka praegune keskühingu näitus.

Poolpimedasse näituseruumi sisse astudes saad esialgu rikkaliku mulje eredavärviliste lõuendite kogumõjust. Läh-

malt vaadeldes avaneb aga silmale äärmine lohakas tehnikas, meisterlikkuse puudus ja paiguti otse labane maitsetus. Erandid on õige vähesed.

Publikut on eriti üllatada tahtnud August Jansen oma suurte ja arvurikaste lõuenditega, alates C. R. Jakobsoni elusuurusest täisportreest ning lõpetades punase, peaaegu elusuuruse lehmaga. Kõik need suured tööd on aga ilma teravikulise ilmesta ja täiesti läbi töötamata; rõhk on pandud ainult pealiskaudsele efektile. Jakobsoni portree juures on kunstnik maha saanud õige iseäralise võttega — ta on figuuri raskuse asetanud jalutuskepile, figuuri ülemise osa aga kallutanud ettepoole. Sellega on kompositsioonist eemaldatud igasugune enam-vähem usutavalt mõjuv stabiilsus ja figuur tundub tabatuna langusmomendil. Ka portree-liselt on Jakobson kujutatud ebaõigelt: kunstnik on nähtavasti tarvitanud ainuüksi kõige enam tuntumat, sealjuures aga ühtlasi kõige õnnetumat Jakobsoni päevapilti, ning pole püüdnud lähemalt tutvuneda kogu Jakobsonisse puutuva ikonograafilise materjaliga. Selle tagajärjel on Jansenil Jakobsoni omapärane, psühholoogiliselt rikkalik kuju täiesti kättesaamatuks jäänud.

Teise suurema maali — «Aadama ja Eeva» — on kunstnik püüdnud kujutada klassikalises vaimus, seega enesele ette seadnud väga raske ülesande. Sarnase ülesande lahendamine nõuab suuri eeldusi: tugevat tehnilist kooli, kõrget kunstikultuuri, püsivat tööd, distsipliini ja jõulist pingutust, s.t. omadusi, mis, nagu seda tõestavad Janseni sellel näitusel esitatud kui ka varasemad tööd, autoril puuduvad. Tor-kavad silma joonistusvead, nagu Aadama pahem, Eevat, ümbritsev käsi, mis on liialt pikk ega ole anatoomiliselt õlaga kuidagi seotud. Siis pahema jala valesti võetud rakurss ja väljaväänatud parem põlv. Üldse on selle piibli-aine kehastamiseks vähe kujutada üksi üht mees- ja naisfiguuri ussiga. Pildil peab olema ka psühholoogiline sisu, mida kaks inimfiguuri Adamaks ja Eevaks muuta saab: Eeva kirgline uudishimu keelatud vilja järele ning Aadama kõhklemine. Nüüd saad aga vaatlemise juures tunde, nagu oleksid need kaks maalitud inimlast tantsijate paar moodsal tantsupõrandal. Neil puudub ainekultuuri tingitud ilme.

Kontrastina sellele klassikaline olla tahtvale maalile esineb Jansen maali «Naine lehmaga» autorina kui realist. See pilt tundub hoopis teise autori töö olevat, sest sarnane hüpe ühe aine juurest teise, diameetriselt vastupidise juurde, mõjub otse pörutavana. Maal on samade vigadega

nagu eelmised. On ju ka lehmil oma füsiognoomia ja anatoomia ning peale selle seisab lehm ikka nelja jala peal. Ent seda lehma vaadeldes ei saa aru, kas ta seisab, liigub, kukub või veab, nagu jääb arusaamatuks ka see, mis ülesanne on selle lehma juures seisval naisel. Naine hoiab kõvasti ohelikust, mis kaela ümber, ja kogu kehaseis näitab, nagu püüaks ta looma kinni hoida — ohelik aga ripub lõdvalt!

Kõige suurema kurioosumina mõjub eelmiste tööde kõrval Janseni pannoo-kavand Riigikogu hoonele, mis kujutab õunte kogumist kümmekonna naise poolt. Näeme üht naist istumas õunapuu najale seatud redeli neljandal pulgal, aga istuja jalad ulatuvad maha! Pealegi on puu kujutatud nii madalana, et sellest õunte kättesaamiseks mingit redelit tarvis ei ole. Lisaks on naised täidetud õunakorvidega kunstniku poolt tantsima pandud.

Ja Jansen on veel üks kõige parema kooliga kunstnik sellel näitusel!

Janseni töödega üsna suurt sugulust on märgata Peet Areni teoste juures. Nagu Jansen hüpleb, ilma et jõuaks ühtegi tööd lõpule viia, nii ei suuda ka Aren midagi läbi töötada. Ligi kuus aastat on ta maalinud kokkupressitud ja kõverate nurkadega Tallinna hooneid, selle kõrval mitut liiki ekspressionistlikke kompositsioone «Alevi kõrtsist» «Kristuse haudapaneku» ja «Kalevipojani», ühtlasi andes realistlikke lõuendeid, nagu vaadeldaval näitusel välja pandud «Lehmalüps». Nagu Jansenil on ka Arenil lehm saanud komistuskiviks. Lähenedes sellele ainele realistina, paljastab ta vaid oma joonistuslikku ja maalitehnilist jõuetust, mis tema ekspressionistlikkudes maalides vigurdamise läbi enam-vähem varjatud on. Areni töödest paistab, nagu oleksid nad kõik loodud rutulise sõidu peal — ained on läbi mõtlemata ja käsitus kaootiline. Nii näiteks ei saa tema Tallinna-vaates Lasnamäelt sugugi aru, kas see heledate kiirtejugadega ümmargune laik taevast on päike või lõhkev schrapnell.

Aeg on juba hiline, tarvis magama minna, et homme jälle varakult modelleerima hakata. Aga paistab, et kui ma veel paaril õhtul oma muljendid kirja panen, on näitusearvustus valmis.

Tallinnas
9. septembril, 1926

Keskühingu näitusel paistab välja üks grupp, mille moodustavad R. Nyman, A. Kaigorodoff ja G. Reindorff. See grupp ei ole oma kunstilistes ülesannetes nii suurte pretensioonidega ja selle tõttu palju sümpaatlikum. Kõik kolm kunstnikku on omas loomingus ausad — nad jäävad kindlalt selle juure, mis nad oma ande ja võimiste juures anda suudavad ega püüa vigurdada või ismidega shongleerides omale suurmeistri nime teenida. Nyman osutub kõige tusedamaks ja kindlailmelisemaks. Rõhutada tuleb, et Nyman on ikkagi kõigepealt dekoraator. Tema õlimaalide ees seis-tes tõuseb alati tunne, et maalitehnikatest vastavad tema temperamendile ja kalduvustele enam liimivärv tempera ja akvarell, eriti viimane, milles ta on kõige tugevam.

Nymani väljapanekutest on meisterlikult läbi viidud dekoratsioonide kavandid «Judithile», mis kompositsioonilt hästi õnnestunud, koloriidilt huvitavad ja stiililt kindlad. Seda ei saa aga täiel määral korrata tema õlimaalide kohta, milles puudub iseseisvale õlimaalile tarvilik intiimsus ja sisuline tihedus. Nii tundub «Park õhtul» enam teatri tagaseinana ning «Otepää maastik» mõjub oma dekoratiivsusega, mitte aga hingestatud maastikuna.

Günther Reindorff on kunstnikuna kõigepealt graafik, hea joonistaja, kes must-valges ennast näidanud meistrina. Tema joonistajaand paistab välja ka tänavustest pastell-etüüdidest.

Kaigorodoff maalib kõiki oma aineid teatud lüürilis-sentimentalse prilli läbi. Tema Eesti ja ka Soome maastikutüüpidest valitsevad ühed toonid, ühesugune värvidevalik ja nüansseerimine ja ikka seesama sentimentaalne toon ja meeolotsemine, mis kannavad Peterburi vene kunstnikkude vaimlist pitserit. Siiski jääb Kaigorodoff sümpaatlikuks, sest ta on otsekohene oma püüetes ning annab maalides edasi ainult seda, mida ta tunneb ning mis vastab tema lüürilisele iseloomule.

Edasi järgneb grupp, mis paneb imestama, kui palju võib inimestel olla kannatust ja tuimust, et harrastada ikka üht ja sama mõtteta kubismi. Selle grupi moodustavad Akberg, Laarman, Olvi ja Krims. Kõigi nende «meistrite» töödes ilmutub kõige lihtsamate algmõistete tundmise puudumine maali alal — ja see oleks kõik, mis võib nende kunsti kohta ütelda. Lisada võib veel ainult nii palju, et Krimsi pildid

muutuvad iga aastaga kahvatumaks ja väiksemaks. Kui nii edasi läheb, siis on tõenäoline, et EKKKÜ kümnendal näitusel saab Krimsi töid vaadelda ainult suurekstegeva klaasi läbi.

Voldemar Kangro-Pool kuulub maalijate hulka, kellest paistab lootuseta olevat, et nad kunagi tõsiseks kunstiloominguks tarvismineva meisterlikkuseni jõuaksid. Nii näiteks on tema «Tütarlaps» täis raskeid joonistuse- ja vormivigu, kusjuures eriti nõrgad on käed. Pealegi kujutame endale noorust ette ikkagi teisiti ning sarnane väsinud ja vana ilmega tütarlaps ei mõju usutavalt. Kangro-Pooli loominguks on ka alati omane olnud isesugune nilbe erootika, nagu maalis «Daam kollases», kus ilmema värvisekust kõige selgemalt ning isesuguse patoloogilise naudinguga on välja toodud daami rippuv rind ja punane ropp suu.

Tallinnas
16. septembril, 1926

Tulin täna Kadriorust ning otsustasin vahelduseks korra «Feischnerisse» sisse astuda. Leidsin kohe laua, kus enne mind istus juba Märt Laarman. Hakkasime kultuurkapitali asja arutama. Laarman tegi mitu keerulist ettepanekut rahade õiglasemaks jaotamiseks, aga mina lükkasin need kõik jälle ümber ning hakkasin oma ettepanekut tutvustama.

Kogu aastasumma eest tuleks osta viina ja nuumhärk, jaanipäeva öösi tuleks tulel suure vāntvarda otsas hārg praadida ja korraldada siis kogu kunstirahvale rānk viinavõtmine. Aga vähe kaugemal, sinna kuhu tule valgus vaevu ulatab, on valmis pandud riitade kaup vintskeid kasemalakaid. Nendega saaks pärast olengut selgeks vaielda (igasugused) kõige keerulisemad kunstiküsimused. See oleks lõbus ja tulemusrikas kunstidiskussioon. Sest muidu toob kultuurkapital tüli majja ju terveks aastaks, siis saaks kõik asjad klaarida ühe päevaga!

Laarman tunnistas kõva naeruga minu projekti kõige paremaks.

Tallinnas
18. septembril, 1926

Täna koputati minu ukse peale ja sisse astus priistav. Tegi portfelli lahti ja pakkus mulle üht tähtsat paberit. Mina voo-

lisin südamerahuga edasi ja käskisin bumaaga selle suure naela otsa torgata, mis uksepiida sisse löödud on ja kus juba paks patakas igasugu tasutud ja tasumata arveid ning muid dokumente rippus. Priistav pani nähtavasti pahaks, et ma temale nii vähe tähelepanu pöörasin, läks näost veini-punaseks, vaatas ateljees palavikulise pilguga ringi, haaras siis ühe valmis portree ümbert kinni ja ütles, et ta kirjutab selle minu vastu tõstetud nõudmiste alusel üles. Lasin tal seda rahulikult teha, sest see oli üks Ipsbergi vana pea, mis ei tea mis ajast minu ateljees vedeles. Priistav ujus oma kättemaksust täit rahuldust tundes nagu soomusristleja minu ateljee uksest välja ja kõmatas selle kinni niisuguse mürtsuga, nagu oleks ta oma peakaliibri suures-tükkidest kogupaugu lahti lasknud.

Tallinnas
19. septembril, 1926

Täna tehti Tuletõrje Seltsi saalis lahti Eesti Kunstnikkude Liidu näitus. Et mul just suhted Keskühingu ja mitme teise kunstnikkude seltsiga kõige paremad pole, panin välja liidu näitusele kolm tööd: pronksist ja graniidist naisfiguurid ja punasest graniidist naisterahva pea.

Kui liidu näitust vaadata, tõuseb tahtmata küsimus: mis pärast on lahti korraga kaks näitust, kas ühest näitusest poleks küll? Ning teiseks: mis pärast peab meil kunstinäitus alati suur olema, nii paarsada tööd? Kas ei jätkuks sellest küll, kui kahest kaheksajanusbriseist näitusest üks sajanumb-riline kokku seada? Pole ju mingit mõtet, kui igaüks, kes ennast kunstnikuks loeb, kõik oma värskelt küpsetatud kunstisünnitised publikule vaatamiseks välja seab!

Niisama nagu Keskühingu Viimendal Kunstinäitusel lohakus ja hea kooli puudumine silma hakkavad, torkavad samad vead ja puudused teravalt silma ka Kunstnikkude Liidu näitusel. Seda viimast näitust võiks väga hästi üle viia kuhugi Berditshevi või Kishinevi või kolmandasse Vene provintsilinna ning näituse uksele lüüa plakat «Bessaraabia kunstinäitus». See pealkiri vastaks näitusele täiesti õigelt ja sobivalt: kogu näitus on ilma oma ilmema ja karakterita; ta kajastab täielikult iganenud vene «peredvishnikute» kooli jõuetut ja abitut järeleaimamist. Kõik on siin nähtud vene prilli läbi — käsitus, koloriit, vaatlemisviis. Hoolega jälgid, kas mõni esitatud kunstnikkudest on tabanud ka midagi meie oma loodusest, ent asjata.

Mõlema näituse puhul aga konstateerid: meil puudub kunstikool, kus võiks saada enam-vähem põhjalikku kunstilist haridust.

Tean, sellele väitele võidakse vastu vaielda, tähendades, et meil tegutseb juba mitmendat aastat Kõrgem Kunstikool «Pallas». Jah, muidugi, nii see on. Ent, mis kasu võib tuua meie kunstile ja kunstikultuurile sarnane «kõrgem» kunstikool — või kümned sarnased —, kui kooli professorid ise veel siplevad tehnilise jõuetuse käes ning peavad surmahetlust joonistusliste, maalitehniliste ja voolimiskunsti algmõistetega. Kunstidiletantide hulgale muretseb sarnane kool aast-aastalt uusi juure, veel enam madalale surudes meie kunstilist tasapinda. Meie oludes oleks palju õigem ja tulusam kõik sarnased «kõrgemad» kunstiasutused likvideerida ning asemele asutada korralik joonistamise algkool, mis annaks noortele kindla aluse edasiõppimiseks kunsti alal. Noorus tuleb juhtida õigele teele, revolutsiooniliselt tõusnud «ismide»-suurusi rahulikult omaette jättes. Küll tõeline elu ise nad kainemaks ja mõistlikumaks teeb, ehk kunstielust hoopis kõrvaldab, kui nende «kaubal» kaob tarvitaja.

See liberaalsusega edvistav «modern» seltskond tuletab mulle meelde üht kurbnaljakat juhtumit kommunistide päevilt.

Suri seltsimees-punaväelane ning maeti teiste omasuguste poolt punases kirstus internatsionaali helide saatel ja muu sarnase kommunistlise tseremooniaga. Kui aga kirst surnud seltsimehega hauda oli lastud, leidsid elavad seltsimehed, vaatamata oma kommunistlike õigeusklikkuse peale, et asi ilma papita ei lähe ning «batjuschka» tuleks kohale kutsuda. Kui siis punaväelastelt küsiti, milleks neil — jumalat ja usku eitavatel kommunistidel — veel pappi vaja, öeldi küsijale vastuseks, et «...õudne ikka seltsimees matta ilma jumalata...»

Selle näituse juurde tagasi pöörates, ei saa vaikimata jätta kõigepealt asjaolu, et raske on leida loogilist alust selle rühma olemasolule. Missugused kunstimõistelised ja ideelised põhjooned teda kannatavad? Mida ta soovib ütelda, mis on selle rühma siht ja lõpu väljavaated?

Need küsimused jäävadki yist vastamata.

Tõsi küll — «liitlased» on kõnelenud realismist ja pleinairismist. Kas on aga leida sel näitusel midagi realistlikku, mis nähtud meie kliimas, meie päikese all, midagi, milles oleks tunda meie kodumaa hingeõhku, meie rahvuslikku

koloriiti ja *couleur locale*'i? Ei, see on vene silm, millega «liidu» kunstnikud on maalinud meie loodust, eestilist ei näe meie nende juures midagi.

Venelaste järeleaimamine paistab kõige teravamalt silma B. A. Ottenbergi juures. Ta maalib peamiselt metsa, ent tema metsamaastikud on nähtud läbi Schischkini prillide. Teine eksponent — Nikolai Root — on kunagi Venemaal maalinud; Eestis näitab ta end kunstis endiselt tõsivenelaseks, pealegi on ta meie kodumaal vene motiivid üles otsinud — Irboska kiriku ja surnuaia. Ning neid on ta käsitlenud sarnaselt nagu leegion endiseid vene kolmanda ja neljanda järgu maalijaid — magusalt ja vesiselt, ilma ühegi temperamendita.

Kahe eelmisega seltsib sel näitusel hulk teisi samasuguseid venemaigulisi maalijaid — diletante nagu Nedler, Kalaschnikova, Smirnov ja Marja Ananitsch, kellest palju lahku ei lähe ka Paul Sepp, kuigi ta on tehnika poolest teistest märksatugevam. Üldiselt on ta aga täiesti vene «pervedvishnik», sealjuures mitte suurmeister, vaid piiratud eklektik. Kuna ta kuus aastat töötas akadeemias, on selle vaeva järele talle ka midagi külge jäänud. Igatahes oskab ta teatud määral pintsliga ümber käia.

Kergemalt kui eelmised saab kõigist kunstiprobleemidest üle Maksolj, kelle kunstiline loomisprotsess on õige lihtne: ta võtab päevapildi, suurendab, värvib üle ning — publik, imesta! maksa raha ja ole vait. Maksolj ei saa kuidagi tõsiselt võtta, pole kahtlust, et siin on tegemist ühe rahvusvahelise kunsti-avantüristiga, kel tõsised kunstiülesanded ja professionaalne eetika on täiesti võõrad.

Eslonil on küll andi, aga tehniline kool ja kunstikultuur puudub. Tema praegune toodang on veel niivõrd nõrk, et seda ei saa isegi halvaks kunstiks pidada. Näiteks tema «Roopaseadmatel» puudub igasugune anatoomia, kondikava ja musklid. Mehed on nagu värblaste hirmutamiseks keppide najale püsti seatud. Ehk tema «Sadama jaam», millest aru ei saa, kas põleb taevast või on jaamahoonet leekides.

Uute jõududena esinevad näitusel Riigi Kunsttööstuskooli kasvandik Ferdinand Kruusman ja kunstiõpilane Pariisist Erich Adamson.

Kruusman on kultuurkapitali stipendiaat, kes riigivanevalt saadud toetusega käis täiendamisreisil Budapestis. See on üks neist inimestest, kes oma elu mõistab hästi sisse seada, ehk küll meie põhiseaduses on öeldud, et üks liik inimesi ei tohi teiste kulul elada. Kui aga vaatad Kruus-

mani kompositsiooni, ei saa aru, kas seal kujutatud ratsanik on elevandi või hobuse seljas. See «teos» ei ole ei dekoratsioon, ei maal, ei kunstkäsitöö, vaid mingi segu Roerichist ja Bilibinist või koguni plagiaat Vaznetsovi maalist «Kolm vägilast». Kui nii andevaene inimene kui Kruusman on stipendiaadiks pandud Riigi Kunsttööstuskooli poolt, siis ei ole selles asutuses küll kõik korras ja kooli juhid ei mõista vahet teha kunstkäsitöö ja väga halva kunsti vahel ning kunsttööstuse ja -käsitöö edendamise asemel rikuvad noori inimesi, kasvatades neist riigi kulul diletante-parasiite.

Seevastu Erich Adamson on aasta jooksul märksa edenenud, kuigi ta ei ole veel noorusele omasest üleaisaloomisest lahti saanud.

Meie kunstnikud sarnanevad oma enamuses pankrotti jäänud ärimeestega: mida enam neid toetatakse, seda nõudlikumaks nad lähevad. Kuid oma «äri», s.o. kunstilist loomingut, ei püüagi nad seada kindlale alusele, teiste sõnades, tõelise kunsti nõueteni tõsta. Ja kui haridusminister hiljuti seda olukorda ebaloomulikuks pidades julges rahavoolamisele pisut piiri panna, siis löid kunstnikud, eesotsas kunsti sihtkapitali juhatuse esimehe Janseniga, lärmi lahti: eesti kunst läheb hukka — härra minister, lubage kirsturaha!

Palju on meie kunsti languses süüdi ka seltskond ja valitsusasutused, kes ei ole osanud kunstnikele ülesandeid anda, mis vastaksid nende andele ja loomingu iseloomule. Nii on lastud Adamsonil püstitada pea igas kodumaa linnas sõduri mälestussambaid tsemendist alusele, mis nii materjali ilme kui vastupidavuse mõttes on täiesti lubamatu ning mida mujal ilmas kuskil selläks otstarbeks pole tarvitatud. Pealegi ei ole Adamson kunagi ennast monumentide loomise meistrina näidanud — monumentaalsuse ja arhitektoonilise staatika tunne puudub temal täiesti. Talle oleks pidanud andma tellimisi tema õigel alal — puunikerdamises, milles talle vastaseid ei leidu isegi kogu Euroopas.

Ida poolt hakkab taevast juba heledamaks minema, peab koti peale heitma. Ehk saab need mõtted ka kuskile ajalehte honorari ette ära anda?

Tallinn
25. september, 1926

Ma tegin katseliselt kindlaks, et metsjänese organism on väga tundlik arvudele.

Minu jänes sõi väga hea isuga vanu vekslipabereid. Vis-kasin talle ikka ette paar kümnetuhandelist, pühapäeviti ka kahekümneviietuhandelisi. Ühel päeval tuli mulle arusaa-matu heldushoog peale — andsin talle õhtusöögi kolm sajatuhandelist. Ja hommikuks olid jänesel koivad pikali — surnud mis surnud. Ei kannatanud ta vaesekeese organism nii suuri arve välja!

Tallinnas
2. oktoobril, 1926

Keegi härra N. A., kes oma täit nime pole avaldada julgenud, on «Postimehes» minu näitusearvustuste peale hirmus vihane. Argumentatsioon minu vastu on aga väga hõre või puudub hoopiski. Eriti marru on härra monogrammist läinud «Pallase» kritiseerimise pärast.

Tulgu ja näidaku, milles ma eksinud olen, mis nad muidu hauguvad!

Tallinn
6. oktoober, 1926

Neljal kunstnikul on minu jutt kopsu üle maksa ajanud. Starkopf, Paris, Maksolly ja Kruusman kaebasid mind koh-tusse!

(Päevikusse kleebitud ajaleheväljalõige)

Meie kultuuri kurioosumeid. Kunst ja arvustus.

Meie kunstirahvas on kui üks erilasepesa talveunes. Peab tugeva kaikaga vastu pesa põrutama, kui tahad seal elu tundemärke kuulda. Ainult sügisel näituse hooajal on see pesa erksas meeleolus ja siis ära mine ligi, kui sul nakk-kallis. Aga Jaan Koort läks siiski ligi ja õrritas mitte hane-sule, vaid peitli ja vasaraga, rookis meie kunstil tema puu-tumatuse oreooli maha. Et vasarahoobid liiga kõvasti põru-tasid, on Koordi iseloomu viga ja iseloomu vead on ikka andeks antavad — hariliku sureliku ja kroonu seisukohalt. Ainult meie kunstirahvas ei taha seda teha. Selle tulemu-seks on nüüd kõikide kunstiorganisatsioonide protest, mis adresseeritud Eesti Ajakirjanikkude Liidule ja kõlab sõna-sõnalt järgmiselt:

«Kõigi Eesti kunstiorganisatsioonide ühisel koosolekul otsustasime pöörata Ajakirjanikkude Liidu tähelepanu järgmisele hukkamõistmistväärt nähtusele ajakirjanduses. Viimaste kunstinäituste puhul ilmus «Päevalehe» joone all rida artikleid E. kujutavate kunstnike keskühingu ja E. kunstnike liidu näituste arvustustena. Nende kirjutiste autorina kirjutab alla J. Koort. Kirjutistes rikutakse kõige jämedamal kombel ajakirjanduse erapooletuse mõisteid. Arvustuse asemel õiendatakse neis isiklikke arveid ja tarvitatakse lubamatut stiili üksikute kunstnike, kunstühingute tegelaste ja kunstikoolide suhtes. Ebaõigete andmete esiletoomisega ja insinueerivat laadi asjaolude valgustamisega püütakse neis seltskonda üles kihutada mitte üksnes kogu Eesti kunstnikkonna, vaid ka sihtkapitali valitsuse olemasolu, tegevuse ja püüete vastu. Seejuures jäetakse «Päevalehe» poolt avaldamata kunstnike esindajate vastumärkused. Protesteerime kunstielu desorganiseerimiskatsete ja meie ajakirjanduses ennenägemata vaenulikkuse väljendamise vastu kogu kunstnikkonna suhtes. Loodame, et Ajakirjanikkude Liit ei keela oma kaasabi ajakirjanduse enda autoriteedile tarviliku erapooletuse ja õiguse jaluleseadmiseks!»

See on kahtlemata üks meie kunstielu huvitavamaid ja omapärasemaid dokumente. Kuid Ajakirjanikkude Liidu juhatus ei mõistnud ka kõige parema tahtmise juures selle dokumendiga muud peale hakata, kui ad acta panna. Ajakirjanikkude Liidul pole mingit võimalust tülitsevate poolte vahemehena toimida ega saanud siis ka liidu juhatus seda protestikirja sisulisele arutusele võtta ja koguni hukka mõista inimest, kes avalikult ja otsekoheselt markantses arvustuses oma arvamist väljendab kunsti ja kunstielu kohta. Protest pidi langema Ajakirjanikkude Liidu arhiivi igavesele unele, millest on väga kahju, sest tema õige koht oleks kuskil kunstimuuseumi seinal klaasi all, et omapärase dokumendina jäädvustada tulevastele põlvetele meie tänapäeva kunstilma mõtlemisviisi, arusaamist arvustuse- ja sõnavabadusest ning üleüldse meie kunstnike mentaliteeti.

Ja mis pattu see Koort siis teinud on. Tema arvustas, olgugi et õige kibedalt. Ta rääkis sellest, mille kohta meil seni peaaegu ükski kunsti-arvustaja sõna ei ole võtnud, aga mida ometi kord tegema pidi. Ta ütles, et selleks, et luua kunstiteost, ei aita üksi heast tahtmisest, vaid selleks peab kõigepealt tööd tegema, kõvasti tööd tegema, peab omama

tehnilist oskust, et õiget kuju anda sellele, mis looja mõttes ja ettekujutuses heljub. Ilma selleta ei või ükski kunstitöö täiusline saada, ehk õigem ütelda, üleüldse sündida. Ja sellest seisukohast välja minnes arvustas Koort üksikuid kunstnikke ja nende töid. See näib aga meie kunstnike arvates surmapatt olevat. Nende arvates tohib arvustuses rääkida ainult segaseid sõnu stiilist, värvirikkusest ja inspiratsioonist. No, pagan võtaks, seletagu mulle ometi keegi, kust on pärit inspiratsioon, mis sundis kunstnik A-d oma pildil lasta naisel pulli lüpsa, aga pildile nimeks panna «Lehmalüps».

Ainuke asi, mida Koortile süüks võiks panna, on see, et tema oma arvustustes tabas ja väljendas meie teadlikumas ja kunstihuvisid ilmutavas seltskonnas aastate jooksul valminud ja piinlikult enese teada peetavat arvamist rõhuva osa meie kunstiavalduste kohta. Meie kunstinäitustel käija, kunsti vastu huvi tundev publik ei tohtinud tänapäevani oma arvamisi ega tundeid esile tuua. Iga arvustavale lausele oli üks vastus: üleõla visatud «võhik». Tuleb aga välja, et see võhik ei olegi nõnda väga võhik, vaid temal on ka teinekord silm selle jaoks olemas, mida talle pakutakse.

Nüüd veel mõni sõna sellest, et «Päevaleht» ei ole avaldanud kunstnike esitajate vastumärkusi. Pean siin vist küll otsekohe tähendama, et «vastumärkuste» saata tahtjad on protestile allakirjutajad lihtsalt sisse vedanud, et mitte rohkem ja otsekohesemalt öelda. See peaks selguma alljärgnevalt.

Oli J. Koorti kaks esimest artiklit ilmunud, tuli «Päevalehe» toimetusse kunstnik Aren ja teatas, et ka tema tahab arvustust kirjutada ja küsis, kas võetakse vastu. Temale öeldi, et toimetus võtab tema kirjutise hea meelega vastu ja annab ruumi, kirjutagu nii palju kui tahab. Jutu peale tähendati talle, et toimetus näeks heal meelel, kui kunstinäituse kohta kirjutusi tuleks mitme isiku poolt, küsimusi saaks mitmelt seisu- ja vaatekohalt valgustatud. Aren lubas järgmiseks esmaspäevaks Tartust kirjutuse saata. Toimetus ootab Areni kirjutust juba kolm nädalat. Või on ta ehk tee peal kaduma läinud? Juhtub ka.

Siis tuli kunstnik Jansen, kaks paberilehte käes, kus seletatakse, et Koort olevat Starkopfi ja Parise tööde hindamist valesti kirjutanud, ja edasi loetakse üles summad, mida Koort siit ja sealt saanud. Esimese osa kohta tähendas toimetuse, et selles asjas on lehes juba Starkopfi ja Parise seletus isegi avaldatud, kordamine on üleliigne. Teise osa kohta

aga tähendas toimetust, et arvude ettetoomiselt ainult ühe isiku (Kõrordi) kohta ei ole mingit mõtet. Lugejal on tähtis teada ka, palju teised on raha saanud, sest siis ta saab võrrelda, palju ja kust on kellelegi midagi «tilkunud». Kuigi see nõudmine Jansenile meele järele ei paistnud olevat, pidas ta selle siiski õigeks põhimõtteks ja lubas kirjutada ka pikema artikli kunstipoliitika üle, seletada neid põhjusi, miks on tekkinud erinevused kunstnike peres jne. Toimetust lubas vastuvaidlemata ruumi anda tema kirjutustele. Kuni tänapäevani aga ei ole toimetust tema kirjutisi veel näinud. Vist on nagu Areni omagi, kah teel kaduma läinud ühes Janseni enesega, keda enam «Feischneri» juureski ei näe.

Kunstnikud Starkopf ja Paris saatsid toimetusele kirja, kus J. Kõrordi aadressil inetusi öeldi, mida trükimust mitte välja ei kannata. «Pallase» kunstikooli nimel saatsid samad härrad samasisulise, kuid viisakamakuulise seletuse, ja see läks ka lehte. Miks peab ajaleht üht ja sama isiklikku asja oma veergudel korrata laskma, jääb arusaamatuks.

Siis tulid jälle kunstnikud Maksolly ja Jungberg ühise kirjutusega, mis kubises sõnadest nagu «taskuvaras», «käperdaja» jne. Maksolly ja Jungberg arvasid oma kirjas, et sarnane isehakanud käperdaja, nagu Koort, ei tohiks üldse kunsti arvustama tükkida. Jutt lõppes võrdlemisi lühidalt. Enne läks minema kunstnik Jungberg ja tema järele kunstnik Maksolly.

Kõigis nendes «vastumärkustes» ei olnud üht sõnagi, kus oleks näidata katsutud, et Koort oma arvustustes eksib.

Asja sisust katsuti mööda minna ja läbi ajada sõimuga Kõrordi isiku vastu.

Kuid sõim ei ole veel argument, nagu ei ole argumentiks ka rusika näitamine ja katse naha peale anda, mille osaliseks pidi saama hiljuti üks noorem kunstiarvustaja, kes purjus kunstnikuperele kogemata tee peale ette juhtus, ja sellepärast, et ta ühes, oma tol silmapilgul veel trükist ilmutata arvustuses, oli julgenud meie kunstnikke ja nende töid mitte kiita.

Kunstnik Koort on avaldamud teatavaid vaateid, seisukohti. Nende vastu võib vaielda. Vastuvaidlemise võimalusi on antud, on koguni palutud, et seletage ka oma seisukoht. Ei. Nähtavasti ei suudeta seda teha ja kes ikka veel pealvee ujub, see on Koort. Palja sõimuga isiklikul aadressil, kroonu kohtuga ähvardamisega ja muu sarnase asjaga ei saa kunsti elu tõsta.

Teie jälle ütlete oma protestis, et saab. Noh, siis oleme jälle ühe lehekülje võrra rikkamad oma kultuur-kuriositeetide ajaloos.

(«Päevaleht» 10. okt. 1926)

Tallinnas
14. oktoobril, 1926

Sihtkapitali mehed mõtleavad, et nad võivad kõike teha! Jansen, Grünberg ja Lasberg tulid pritsimaja näitusele, võtsid minu pronksist naisfiguuri kaenlasse ja viisid ilma mulle sõnagi lausumata ära! Näituse komissar Esilon ei takistanud neid ka mitte. Seda nad veel kahetsevad!

Andsin kohe kriminaalpolitseile ülesse, et minu sada tuhat marka maksev kunstiteos on näituselt ära varastatud. Tahaks näha, mis näo Jansen, Grünberg ja Lasberg teevad, kui võmmid nende ukse peale pörutavad!

Tallinnas
17. oktoobril, 1926

Sihtkapitali Valitsus seletab, et kuju olla nende poolt ära viidud tööstipendiumi eest. Aga esiteks polnud see üldse kontrollnäitus, nagu määrus ette näeb, teiseks oli mul see töö savis juba enne valmis, kui ma stipendiumi saama hakkasin, ja kolmandaks on selle väärtus suurem kui kolmandik osa stipendiumist, mis neil õigus saada on!

Kulla valitsus, astu nüüd aga kohtu ette, ja anna aru, mida sa oled teinud!

Tallinnas
18. oktoobril, 1926

Meie riikline kunstipoliitika on vale. Kirjanik Eduard Hubel kirjutas ka mõni aeg tagasi «Päevalehes», et meie kunsti-toetuse riikline organ, kultuurkapital on halba kuulsusse sattunud. Hubeli arvates on siin kaks tõelist puudust, nimelt et jagajad on ka saajad ja et Sihtkapitali Valitsus võtab enda peale ka hindamise.

Kui seda asja lähemalt analüüsida, siis juba ajalugu on näidanud, et kunsti toetamise alal on kaks teed. Üht näeme

romaani rahvaste juures: seal on riik kõige tähtsam kunstitarvitaja, kes toetab kunstnikke tellimistega hoonete, plat-side ja muude riikliste ning avalikkude paikade ja asutuste kaunistamise alal. Need tellimised sünnivad riigi eelarve korras ja riigivalitsemise aparaadi kaudu, kuna neis maades, kultuuriliselt vanades, on aastasadade kestel kujunenud kindlad traditsioonid, mis seda nõuavad. Riik hoolitseb seal uute kunstiliste väärtuste loomise eest ja teeb seda kavakindlalt, tuginedes aastasadade kogemustele.

Kunsti toetamise teist teed näeme peamiselt anglosakside juures. Seal, näiteks Põhja-Ameerika Ühendriikides, ei anna riik kunsti toetamiseks sagedasti aastate kestel pennigi. Riik ei loe seal seda oma ülesandeks, riik ei ole seal kunstitarvitaja ning kunsti arendamine ja kunstilise loomingu võimaldamine on seal seltskonna kohuseks. Tahab seal seltskond kunstilisi väärtusi, tahab ta saada omale vaimset naudingut — hoolitsegu ta siis ise kunsti arendamise eest oma maitse ja jõukuse piirides!

Sarnane suhtumine jätab kunsti arenemise vabaks iga-sugusest «ametlikust» ja «kroonulisest» mõjust ning näib seepärast õigem olevat Romaani maade kunstipoliitikast. Vähemalt teoreetiliselt. Igatahes tundub see suhtumine kunstisse loogilisemana meie aja demokraatlike mõtlemisviisi ja sotsiaalse korra juures.

Mis puutub Eestisse, siis on meie — ultramodern demokraatlikus riigis — valitsus kunsti toetamise siiski oma ülesandeks võtnud, vaatamata selle peale, et meil meie poliitilise ja kultuurilise nooruse tõttu puuduvad iga-sugused kogemused ja traditsioonid. Ei ole seepärast ka meie riiklises kunstipoliitikas tänapäevani märgata olnud mingit kavakindlust, mingit selget sihtjoont. Ning küsitavaks jääb, kas saavad meie kunstipoliitikas üldse mingisugused traditsioonid tekkida, kui valitsuse koosseis vahetub mitu korda aastas ja ühes sellega muidugi ka valitsusliikmete kunstimaitse, kunstimõisted ja -nõuded. Sest üks kujunenud riiklised kunstipoliitilised traditsioonid Romaani maades välja monarhide kindla ja kestva valitsuse ajal, mil sündisid ka suurimad kultuuri- ja kunstiväärtused monumentide, losside, katedraalide ning nende sisseseadete ja kaunistuste (maalide ja skulptuuride) näol.

Sarnasest stabiilsusest riigi valitsemise sihtjoontes, mis võimaldaks kindlust ka riiklises kultuuripoliitikas, ei või meie juures muidugi juttu olla — vähemalt praeguse korra juures. Ometi on riik meil kunsti toetamise ja ülalpidamise

täielikult oma peale võtnud ning sellega astunud õige kardetava sammu — **võõrutanud kunstist seltskonna**, kes oli enne seda küll vähene, kuid ikkagi kindel kunstitarvitaja. Kunst ei saa ilma tarvitajata eksisteerida, samuti nagu ei saa seda tööstus ja kaubandus. Tarvitaja kadumine määrab ka kunsti suremisele, nagu sureb tarvitaja kadumisel mõni tööstusharu või kaubandusartikkel. Ning mulle näib, et meie kunstis see suremisprotsess on juba alanud, sest võttes seltskonna südametunnistusest kunsti toetamise moraalse kohustuse, on riik seltskonnas tekitanud loidust kunsti vastu, mida kunstirahvas, saades kultuurkapitali leiva peale, oma taktitute väljaastumistega ja seltskonnale ülalt alla vaatamisega veel enam on süvendanud.

Kõige selle juures ei ole riik kunstitarvitajana seltskonda asendada suutnud. Selle tõenduse leiame kultuurkapitali seaduses. Sest mis kõneleb see seadus? Igal aastal annab ta miljoneid kunstnikkude, kirjanikkude jne. kätte: tehke sellega, mis tahate, see on määratud teile!

Tagajärjena näeme eesti kunstnikkonda ülemaaliselt rabelemas, kaklemas ja intrigeerimas selle — piltlikult öeldes — tänavale heidetud rahakoti ümber. Unustatud on aumõisted, professionaalne eetika ja paiguti kõige algelisemgi korrektsus. Künarnukkide tüsedus on sellel rahajagamisel kõige mõjuvam tegur. Mis aga selle heitluse juures tahaplaanile on jäänud, see on **kunst isel**!

Peremeest — kindlakäelist, kaalujat ja asjatundlikku — on meil vaja. Nii näiteks on Riigikogu hoone ikka veel seest lõpetamata — ei ole raha! Samuti on meie suurima poliitikategelase Jaan Poska haud ikkagi veel korrastamata, ent missuguseid lubadusi andsid tema matusepäeval meie poliitikategelased Jaan Tõnissoniga eesotsas — avalikult ajaleheveergudel! Kuhu on need lubadused nüüd jäänud? Näib olevat õige ka meie kohta, et rahvas, kes ei austa oma paremaid poegi, ei austa ka iseennast.

Kadriorus
sama päeva õhtul

August Jansen teeb omale viinamäge — istutab punaseid sõstraid!

Tallinnas
19. oktoobril, 1926

Meil on loomisel kunstimuuseum, mille kallal avaliku arvamise ja ka haridusministeeriumi heakskiitmisel töötavad üksikud asjasthuvitatud. Et aga mittemillestki ei saa teha midagi, nii ei saa teha kunstimuuseumi ilma kunstiteosteta. Haridusministeerium ja linnavalitsus omandavad muuseumile töösid, kuid muuseumil enesel ei lasta siin ostude asjus midagi kaasa rääkida — võta vastu, mis antakse. Kuna sel ostupoliitikal pole seni olnud mingit sihtjoont, süsteemi ega põhimõtet, siis on selle tagajärjena muuseumi kogunenud aja jooksul hulk sarnaseid «kunstiteoseid», millega muuseumi juhatus ei oska midagi peale hakata: riputad seinale — teed muuseumist turupoe, paned kolikambri või ladusse — pahandad ostja! Muuseumi juhatusel enesel on aga registreeritud hulk väärtuslikke ja muuseumi kogu täiendamiseks hädaliselt tarvilikke kunstiteoseid, mille omandamiseks raha ei saa kustki.

Oleks loomulik, et selle raha peaks andma muuseumile kõigepealt kultuurkapital. Kuid ei — Kultuurkapitali Kunsti Sihtkapitali Valitsusel on õige iseäralik kunstipoliitika: ta ei anna muuseumile midagi, vaid jagab oma ostud teiste asutuste vahel! Isegi kadunud Konrad Mäe üht paremat maali «Saadjärv», mida muuseumi juhatus korduvalt muuseumile deponeerida palus, keeldus Sihtkapitali Valitsus andmast. Ta koguni ei vastanud kirjadele. Teistele asutustele pakub valitsus oma ostusid ise, küsimata, kas neid tahetakse või mitte! Teame isegi juhust, kus üks kool temale Sihtkapitali Valitsuse poolt saadetud maalid lahkesti tagasi saatis: täname, ei saa tarvitada!

Ka haridusministeeriumi kunstiosakond on meie kunstielu vähjakäigus süüdi. Osakonnale võib ette heita kõigepealt saamatust, selgrootut ja tahteta alistumist kõrvalmõjudele. Viivitamata aktsepteerides iga tekkinud kunstirühmitust, vaatamata selle peale, kas see seda väärrib või mitte, on ta enese lõppude-lõpuks teinud mängukanniks nende rühmituste käes. Et kunstiosakonnal ühes või teises küsimuses oleks olnud oma arvamine, et ta oleks vahel ka mingit omaalgatust avaldanud, seda pole seni igatahes märgata olnud, rääkimata mingist kindlamast ja jõulisemast tahteavaldusest. Ministeeriumi kunstipoliitika on seisnud peamiselt väliste mõjuavaldustele sekundeerimises.

Kunstirühmitustes, -asutustes ja -esitustes enestes on

kunstipoliitikast kõneldud õige palju ja sagedasti, tehes selle laiaulatusliku mõiste ümber uduseid, kuid kaunilt kõlavaid sõnu. Tegelikult aga, lubatagu seda kord avalikult välja öelda, on nende rühmituste jne. kunstipoliitika mõjuvõimsaimaks sihtjooneks püüd ennast aineliselt kindlustada, nagu ka nende rühmituste tekkimine sündis esijoonel materiaalsel põhjustel. Ühendus teeb ju tugevaks ja väikestele meestele kunstirahva seas, kellele kunst on, nii öelda, abinõuks väikese raha teenimiseks, oli liitumine hädatarvilik edukamaks raha väljanõutamiseks. Muidugi ka — andekuse ja tööoskuse puudumisel isikliku auahnuse rahuldamiseks ning enda maksma panemiseks kunstnikkudena, sest ka kunsti alal saab hulgaga peale pressides kergemini veepinnale tõusta ja seal püsida, kui üksinda tegutsedes.

Andelised ja töökad kunstnikud pole ei meil ega ka mujal kunagi ühingutest, koondustest, esitustest ja kongressidest huvitatud olnud — nende ülimalt huviks on olnud nende töö, oma kunstiline looming ja püüdmine jõuda selles täiuslikkuseni. Neile on eeskujuks geniaalne Leonardo oma hüüdsõnaga: «Ära unusta, kunstnik, — sinu jõud seisab üksinduses!» — Ja meie teame ju ka, et mingid ühingute ja kongresside resolutsioonid pole andnud meisterteoseid. Kunst ei armasta sõelumist ja kärarikkust, vaid vaikust ja süvenemist, ning on seda kõrgem, mida tabavamalt ta oma aega ja seltskonna ideaale ning maitset suudab kajastada ja jäädvustada. Seltskonnast pole aga meie kunstirühmitused teatavasti palju hoolinud, vaid vastupidi, osanud meie seltskonna parema ja harituma osaga otsesesse vastuollu sattuda. Mispärast? — Noh, seltskond pole ju täiesti pime ja arvustuslage ning on külmalt ja tagasihoidlikult suhtunud neisse kunstirühmitustesse ja nende kunstisse, teadlikult või alateadlikult tundes, et sellega pole kõik korras.

See tunne pole ka seltskonda petnud, sest mida enam langeb kunstiline oskus, mida enam läheb alla kunstnikkude haridus, intelligentsus ja nende looming, seda rohkem tarkab ellu igasuguseid kunstirühmitusi, liituseid ja ühinguid, seda rohkem peetakse kongresse ja koosolekuid ning häldatakse kunsti saatuse pärast, süüdistades seltskonda loiduses ja kunstihuvide puuduses. Millest aga neil nõupidamistel ja koosolekutel ei räägita, on kunst ise. Me pole kunagi kuulnud, et mõni ühing oma koosolekul ka peaküsimust oleks puudutanud, — et on tarvis ennast kokku võtta, enese ja teiste kunstilise loomingu suhtes nõudlikum ja ausam olla. Kas pole siis ka loomulik, et meil kunstnikkude arv

viimase 4—5 aasta kestes on paarikümnest paarisajani tõusnud, loodud väärtuste arv ja kaal aga suhteliselt langenud.

Isegi Venemaal on juba aru saadud sarnase anarhia lubamatusest ja kunstipoliitika juhtimisel tüür paremale pööratud. Seal, kasutades revolutsioonija segadust, tungisid samuti igasugused -istid kunsti- ja kunstielus võimule, nagu seda püüavad ja osalt on saavutanudki meie omad. Kommunistidele oli see vana korra hävitamisel kasuks ja nad ei keelanud toetust neile kunsti-avantüristidele. Nüüd hiljuti pidi aga hariduskomissar Lunatscharski avalikult tunnistama: see ei ole kunst, mida meie tänapäevani proletaarseks kunstiks lugeme; kubistid, konstruktivistid ja suprematistid, keda meie toetanud oleme, on meile poliitiliselt kasu toonud, kuid vene kunsti ei ole nad millegagi rikkastanud.

Tallinnas
28. oktoobril, 1926

Ajakirjanikud on ikka üsna julge ja vabameelne rahvas! Nagu tänane «Vaba Maa» teatab, et ajakirjanduse Sihtkapitali Valitsus arutas Kujutava Kunsti Sihtkapitali protesti selle vastu, et mul lasti «Päevalehes» nende vastu kriitikat teha. Oli ka ettepanek, et ajakirjanikud kunstnikude (loe: Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse) protesti toetaksid. Aga ajakirjanikkude Sihtkapitali Valitsus loobus sellest üksmeelselt, leides, et seal ei olevat põhjust ajakirjanduse sõnavabaduse kitsendamiseks.

See ring on minu kasuks lõppenud!

Tallinn
9. novembril, 1926

Veel üks Sihtkapitali Valitsuse tormijooks on luhta läinud. Nad pöördusid siseministeeriumi poole, nagu oleks mina neile mingid tellimused võlga, ja olgu nüüd siseministeeriumi härrad nii kenad ja ärgu lasku seda sulgi Jaan Koorti mingil juhul välismaale, kui tema seda soovib.

Siseministeerium aga vastas, et hoolimata võimalikkudest tsiviil- ja kriminaalprotsessidest Sihtkapitali Valitsuse ja Jaan Koorti vahel ei saa nemad Koortile takistusi teha Eesti vabariigist väljasõitmiseks!

Mis te nüüd kostate, härrased sihtkapitali mehed!

Tallinnas
20. novembril, 1926

Kirjutan praegu «Päevalehe» jaoks artiklit «Käsitöö instituudist». Minu põhiteesid on järgmised:

1) Kui meil oleks üks jagu väikesi täiuslikku toodangut andvaid töökodasid, siis oleks mõtet luua «Käsitöö instituut».

2) Selliseid töökodasid, õppinud ja asjatundlikke käsitöölisi meil ei ole ning meie ei suuda välismaa toodetega isegi siseturul võistelda, rääkimata eksportimisest.

3) Meie käsitööd ei lähe kiiresti moega kaasa, mis välismaa turu jaoks möödapääsmata.

4) Meie käsitööd on ülearu kallid, välismaal aga ostab selliseid tooteid just kehvem rahvakiht.

5) Meie käsitöö töökorraldus on kehv; meie ei suuda õigel ajal suuri tellimisi täita.

6) Teised riigid müüvad edukalt oma käsitöid turistidele, meil aga käib neid vähe.

7) Meie käsitööd toetab riik, aga mujal seda ei ole.

8) Üldiselt saab käsitöö müügist kõige suuremat kasu kaupmees, tegijale jääb vähe. Nii pole loota, et kodukäsitöö meil laiematele hulkadele vähegi korralikku sissetulekut pakkuda suudaks.

Tallinn
9. detsembril, 1926

See jama kultkapiga hakkab mind juba vähe tüütama. Ütlesin ükskord «Feischneris» suure vihaga, et lähen tagasi Pariisi ja võtan kõik oma kujud kaasa. See jutt on ka Tallinna muuseumi jõudnud ja nüüd paluvad nad jumalakeeli haridusministeeriumi minu «Palvetaja» ära osta ja muuseumi deponeerida. Küll selle töö ostmine võtab aega! Parema kah, las vaatan ja imetlen teda ise!

Tallinn
17. detsember, 1926

Täna tuli siis 10. jaoskonna rahukohtuniku juures arutusele minu nõudmine Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse ja Esloni vastu.

Mina seletasin oma nõudmises, et panin Kunstnikkude Liidu näitusele muude tööde hulgas ühe pronksist naise-figuuri välja. Näituse lõpul oli see kadunud. Nagu selgus hiljem, andis näituse komissar kunstnik Eslon selle kuju Sihtkapitali Valitsusele, kes ta omavoliliselt ja minu teadmata ära viis. Sellega on valdamisõigust rikutud ja mina nõudsin, et Sihtkapitali Valitsust kohustataks kuju minule välja andma.

Sihtkapitali Valitsus oma seletuses jälle väitis, et tal olla olnud õigus mulle antud summade tasuks see kuju omale saada, millekohane leping ka olemas olevat.

Meie arvamiised läksid lahku ka kuju väärtuse kohta: Sihtkapitali Valitsus hindas selle ainult 35 tuhande peale, mina aga tõendasin, et alla 100 tuhande see ei maksa.

Advokaadiks oli mul vannutatud advokaat Otto Strandmann, sihtkapitali poolt advokaat Aronson.

Kohtus olles hakkas mul kahju vaesest Eslonist, kes muidugi sihtkapitali meestele vastu hakata ei julenud, ja pärast nõupidamist Strandmanniga loobusin oma nõudmisest Esloni vastu. Mehike hingas kergendatult ja heitis mulle tänuliku pilgu.

Sihtkapitali Valitsus muidugi nii kergelt ei pääsenud: seletasin kohtunikule, et neil ei olnud õigus sellelt näituselt minu tööd omandada, sest see ei olnud kontrollnäitus, nagu leping ette näeb. Ühtlasi palusin kohustada Sihtkapitali Valitsust esitada selle aasta protokolliraamat ja minuga sõlmitud leping. Tunnistajateks andsin ülesse oma abilised Jaan Nõgese ja Hendrik Maasiku.

Kostja omalt poolt esitas tunnistajateks Triigi, Paul Sepa, Janseni, Greenbergi ja Esloni, kes olla samadel tingimustel stipendiumi saanud kui mina.

Asja arutamine lükati edasi, aga Sihtkapitali Valitsust kohustati järgmiseks korraks protokolliraamatut ja lepingut esitama. Tunnistajad lubati ka välja kutsuda.

Tallinnas
29. detsembril, 1926

Täna tuli minu ja Kõltkapi kohtuasi uuesti arutusele. Minu tunnistajad olid kohtusse tulnud, aga teiselt poolt jäid kõik peale Sepa ja Greenbergi tulemata.

Peamine vaidlus keerles selle ümber, kas mul oli teada, et Kunstnikkude Liidu näitus oli kontrollnäitus ja kas ta

seda üldse oli. Ning kas minult äravõetud kuju on valmistatud enne stipendiumi saamist või pärast seda.

Minu tunnistajad Nõgene ja Maasik teatasid, et alustasin kuju 1924. aasta novembri keskpaiku ja lõpetasin 1925. a. aprillis. Advokaat Aronsoni küsimuse peale, millal toimus kuju pronksi valamine, vastas Nõgene, et vist mais 1925. Selle peale minu advokaat Strandmann küsis, millal lõpeb kunstniku töö, mille peale Nõgene ütles, et kuju savist modelleerimisega. Kui palju kuju maksma läks, seda minu tunnistajad ütelda ei osanud.

Sihtkapitali Valitsuse tunnistaja Sepp seletas, et stipendiumide kodukord töötati välja 1925. a. suvel, kui tema veel valitsusse kuulus. Siis ütles ta veel seda, et stipendiaadi kunstitoodetest langeb sihtkapitali omandusse teatud töö, mille väärtus on umbes üks kolmandik saadud stipendiumist. Seda Sepp ei teadnud, kas pärast tema valitsusest väljaastumist seda kodukorda muudetud on.

Edasi väitis Sepp, et Koort ja Triik esinenud Kunstnike Liidu näitusel väljaspool *jury*'d kui stipendiaadid, sest nemad liidu liikmed ei olnud. Sihtkapitali Valitsuse ülesandel moodustatud organisatsioonide vaheline komisjon, kes stipendiaatide töödest on valinud töid sihtkapitali jaoks. Kunstnike Liidu poolt olnud tema selles komisjonis.

Strandmann võttis oma küsimustega Sepa ilusti vahele. Kuna varemalt oli kindlaks tehtud, et Sihtkapitali Valitsus pidi saama stipendiumi eest just need tööd, mis tehtud saadud stipendiumi abil, siis esitas Strandmann kohe Sepale järgmise küsimuse:

«Kust teie teadsite, missugused on Koorti kui stipendiaadi tööd, missugused varasemad?»

Sepp: «Töödel pidi olema daatum».

Strandmann: «Aga see võis ka puududa! Kas teie ei käinud Koorti juures ettepanekut tegemas esineda liidu näitusel?»

Sepp valetas ilma häbita: «Ei ole. Ma ei teagi, kus Koorti ateljee on.»

Strandmann: «Kas Triik oli stipendiaat?»

Sepp: «Tema oli teinud töid sihtkapitali ülesandel.»

Strandmann: «Palun vastata küsimuse peale: oli ta stipendiaat?»

Sepp: «Ei tea.»

Strandmann: «Teie ei teadnud, kuid lasite teda siiski näitusel esineda — tema liidu liige ei olnud?»

Sepp: «Ei olnud.»

Strandmann: «Kas Kruusman, kes esines liidu näitusel, oli stipendiaat?»

Sepp: «Kruusman avaldas soovi astuda liidu liikmeks.»

Strandmann: «Kas liit on kohustatud iga stipendiaadi töid näitusel välja panema?»

Sepp: «Kui nad tahtsid esineda kontrolli mõttes, siis küll.»

Strandmann: «Kas Koort rääkis teile või avaldas liidule, et tahab kasutada näitust kontrolli mõttes?»

Sepp: «Sellest ei ole ta minule rääkinud.»

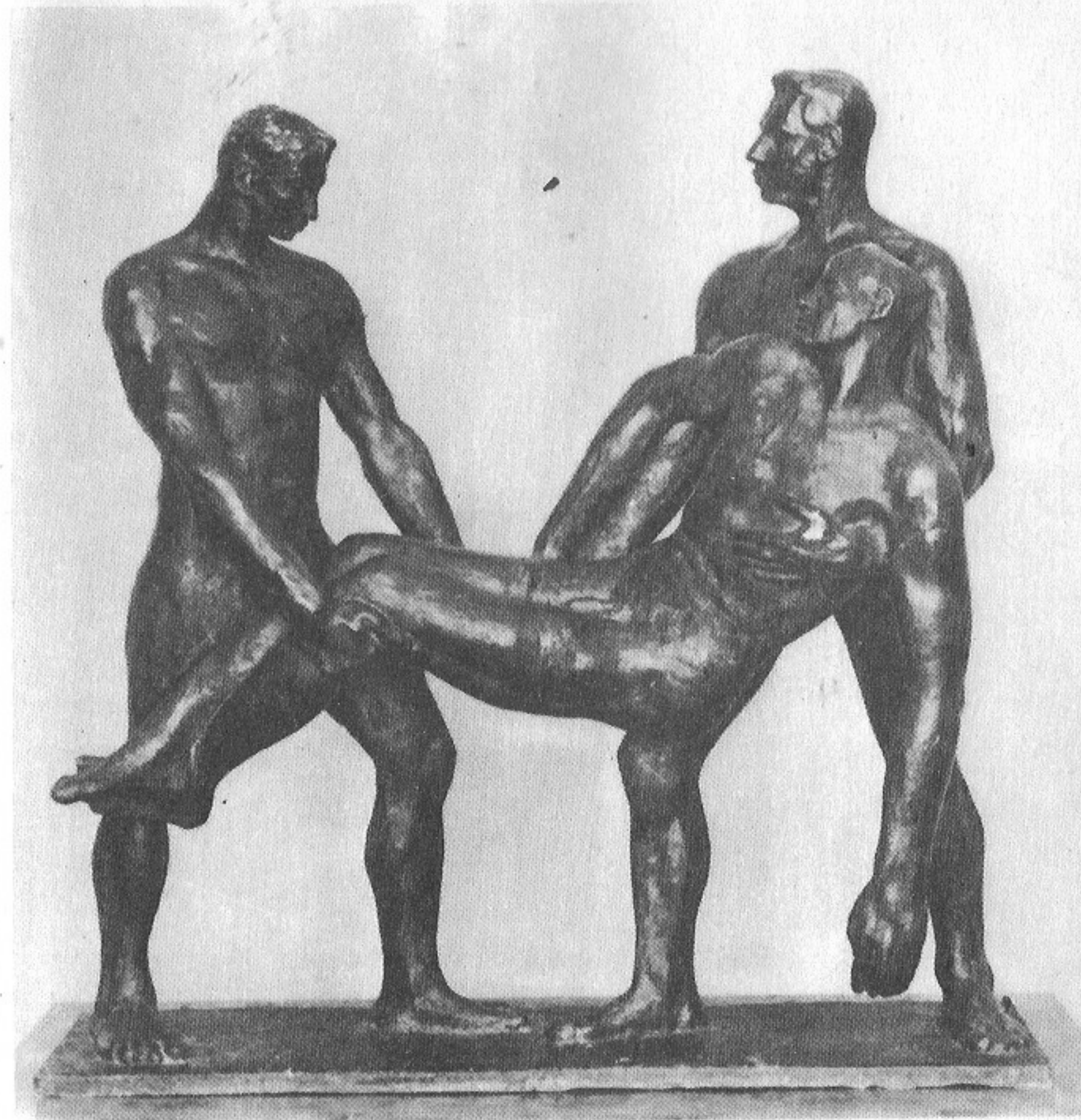
Siis tuli Greenberg ette ja seletas, et oli ette nähtud kontrollnäitus, kuid ruumide puuduse tõttu oli võimatu seda korraldada. Sellepärast olla omavahel läbi räägitud, et organisatsioonide näitusi tuleb võtta kontrollnäitustena. Strandmann küsis selle peale: «Kas Koortile oli sellest kirjalikult teatatud?» Greenberg vastas, et ei tea.

Siis esitas Sihtkapitali Valitsuse volinik protokolliramatut ja palus asja arutamine edasi lükata, et järgmiseks korraks tunnistajatena ette kutsuda Triik, Hans Kuusik ja Roman Nyman.

Asja arutamine lükati jällegi edasi. Kohtu uksest välja astudes ei saanud ma Paul Sepale ütlemata jätta: «Käisid kogu aeg nagu munas kana mangumas, et ma esineksin liidu näitusel — nüüd seletad kohtus hoopis teisiti!» Rahva sumin ja saabaste kobin trepil oli nii suur, et ma Sepa tasast vastust ei kuulnud. Ega ta vist tahtnudki, et see minuni jõuaks!

Tallinnas
31. detsembril, 1926

Lõppev aasta on olnud tõsiselt raske. Üks lõputa kemplemine õige ja väärtusliku kunsti eest! Terve parv dilefante-saamamehi tiirutab ümber Kultuurkapitali ja Sihtkapitali Valitsuse, selle asemel et mulle aitäh ütelda nende eemale-tõrjumise eest, on veel vihane ja keerab kõik käeulatuses olevad rahakraanid minu eest kinni. Ma olen sel aastal nendes küsimustes viis pikka printsiipiaalset artiklit kirjutanud, kohut käinud ja kohvikus vaielnud. Ma päris imestan, et selle kõrval veel mõned kujudki olen teha jõudnud. Peale selle olen eduga esinenud Riia- ja Helsingi näitustel ning kunstiühingute boikotist hoolimata ka ühel Tallinna näitusel. Kõige lõpuks olen teinud veel kino «Gloria Palace» uste palestiku reljeefid ja mitu mälestussammas (mis osalt küll veel pooleli). Aga riiklikke oste mitte ühtki!

36. J. Koort. Vabadussõja monumendi figuurid Tartu Ülikooli aulasse. Pronks. 1931—1939. TRÜ

37. J. Koort. Nutt (Nutja laps). Pronks. 1929—33 (modelleeritud 1912). TKM

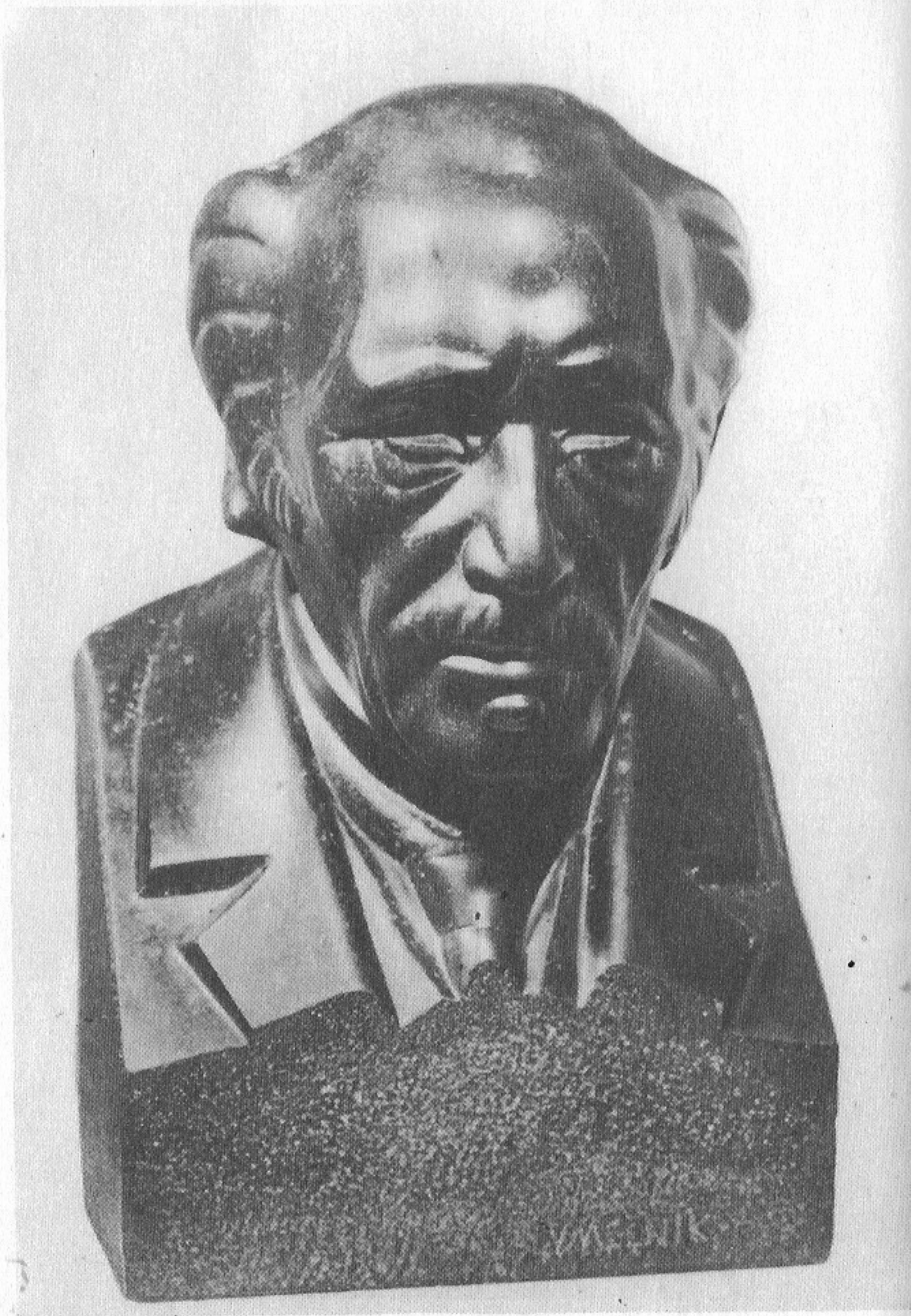

38. J. Koort. Râ Koort. Pronks. 1930. TKM

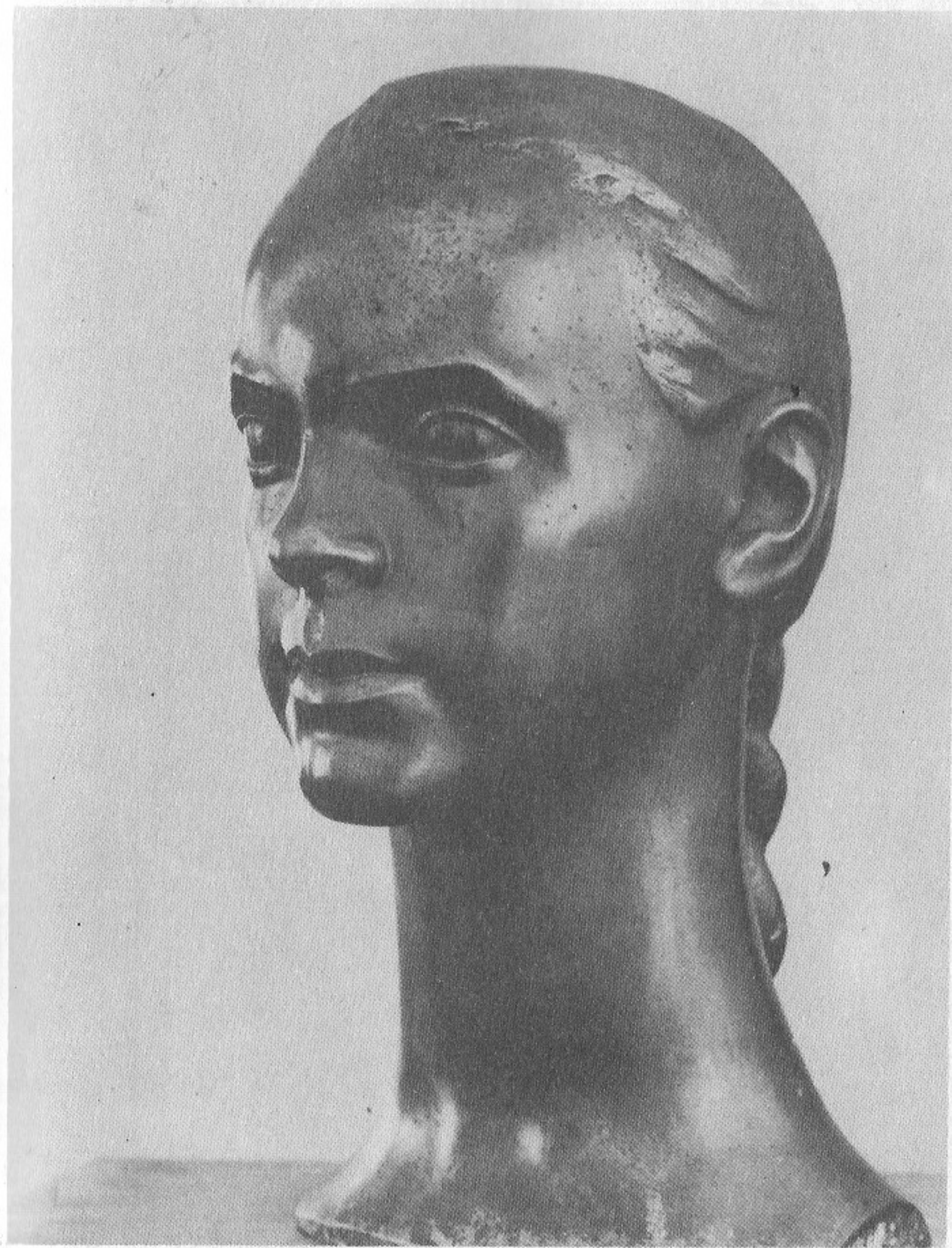

39. J. Koort. Tütarlaps patsidega. Pronks. 1930. TKM

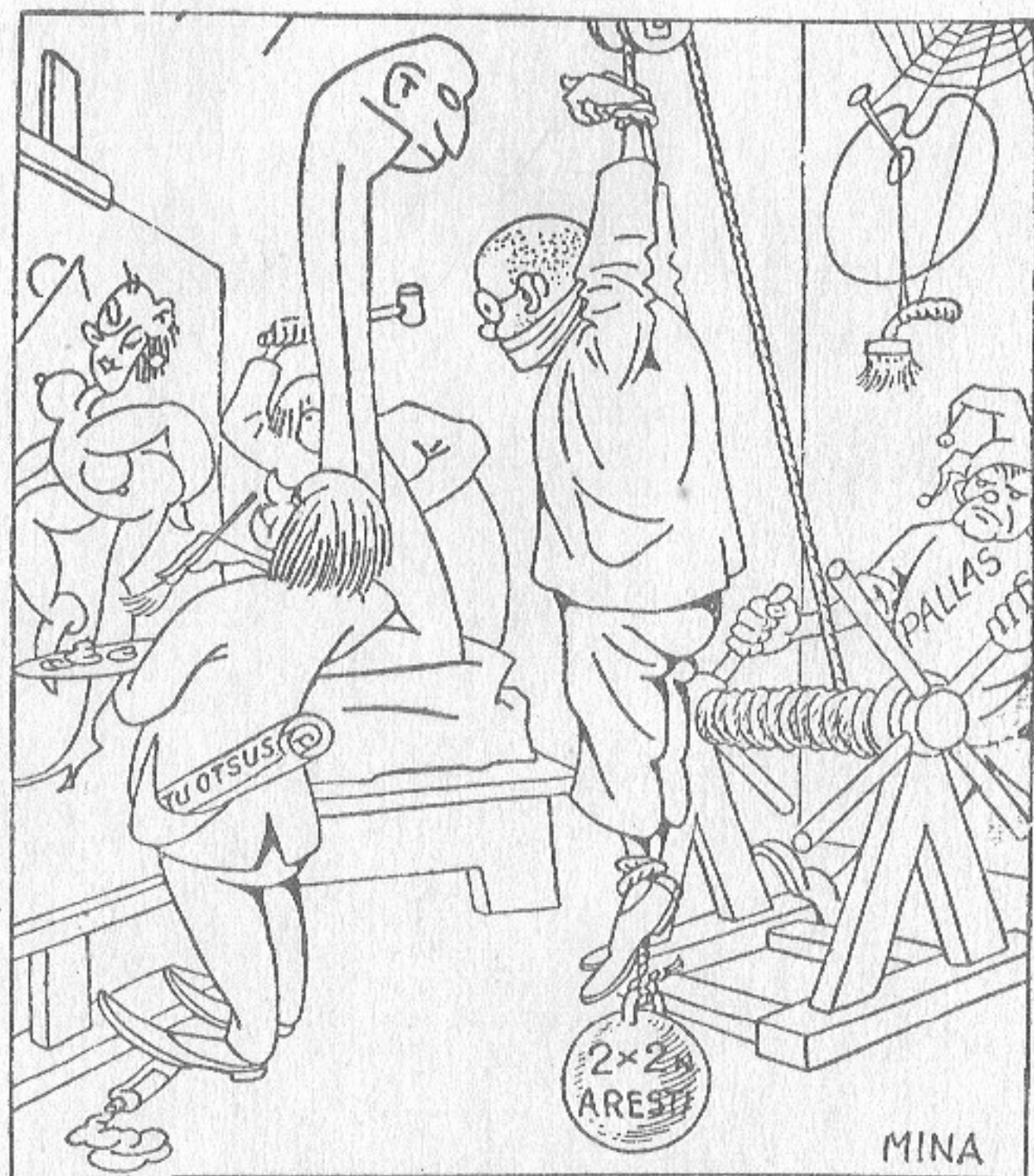

40. V. Mellik. Fr. Kuhlbari portree. Graniit. 1927. RKM

41. J. Koort. Irene Kansa. Pronks. 1929 (modelleeritud 1928). Erakogu. Tartu

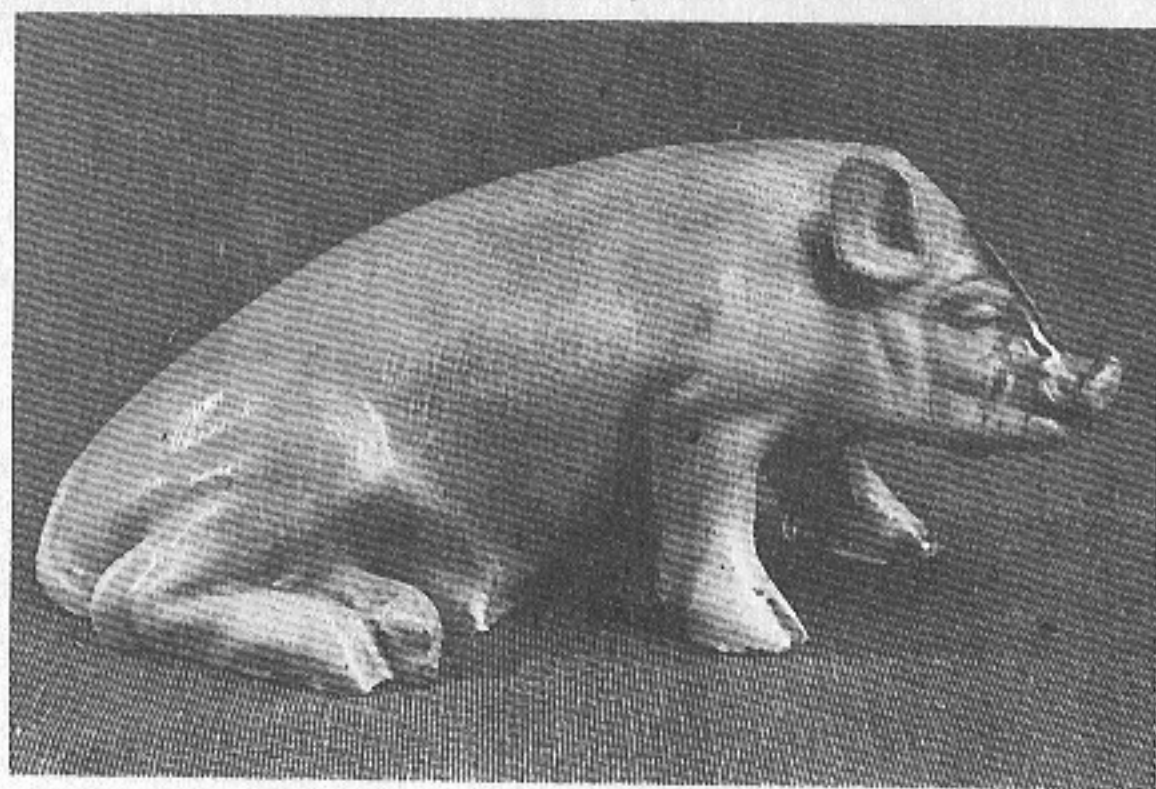
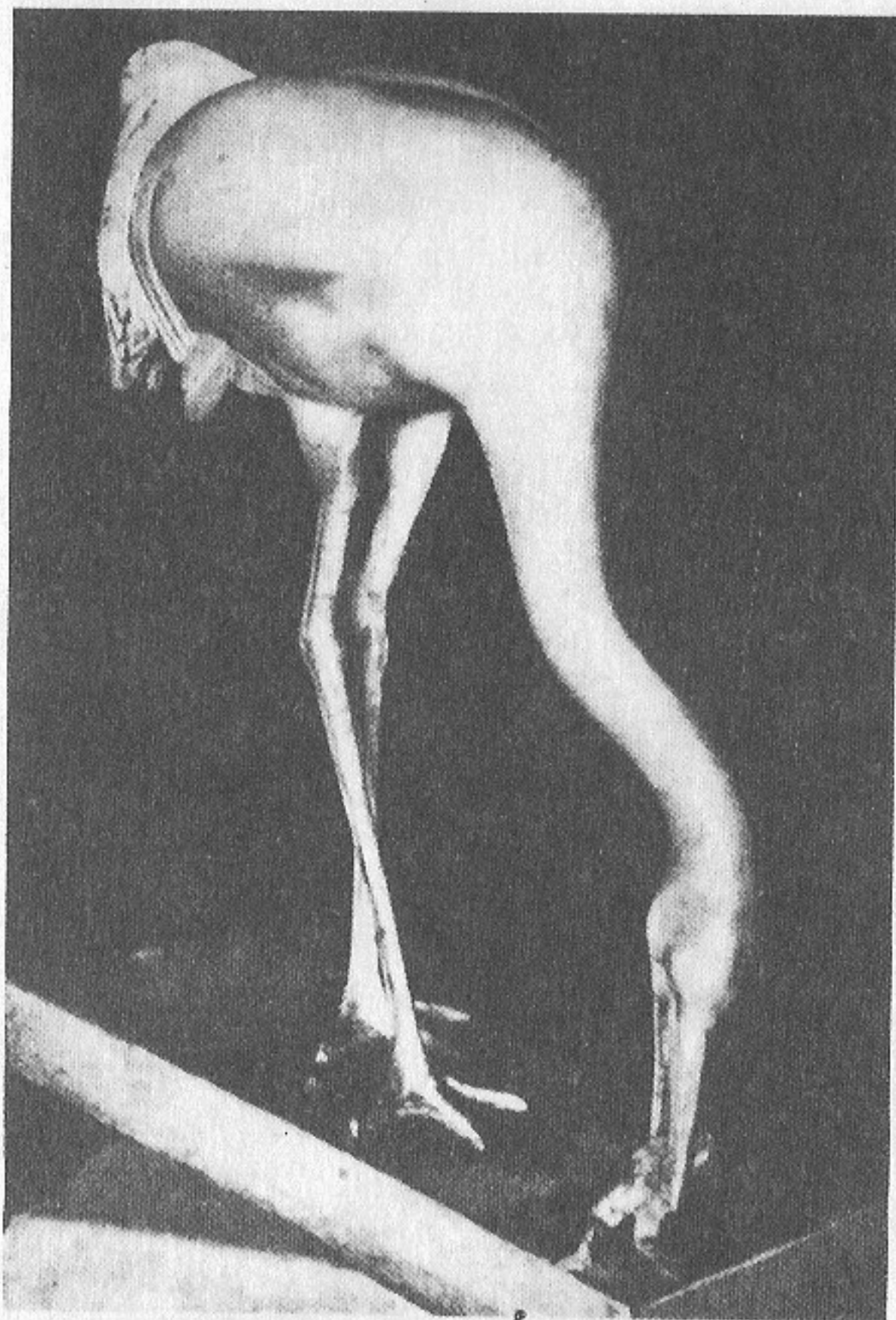

42. Mina. (pseud.) Kohtu poolt kunstnikuks tunnistatud. „Kratt“ 7. märtsil 1927
 43. R. Tiidus, J. Koort ja M. Laarmann kohvikus (E. Tammlaan „Jänkimehe kroonika“, Tln. 1966)

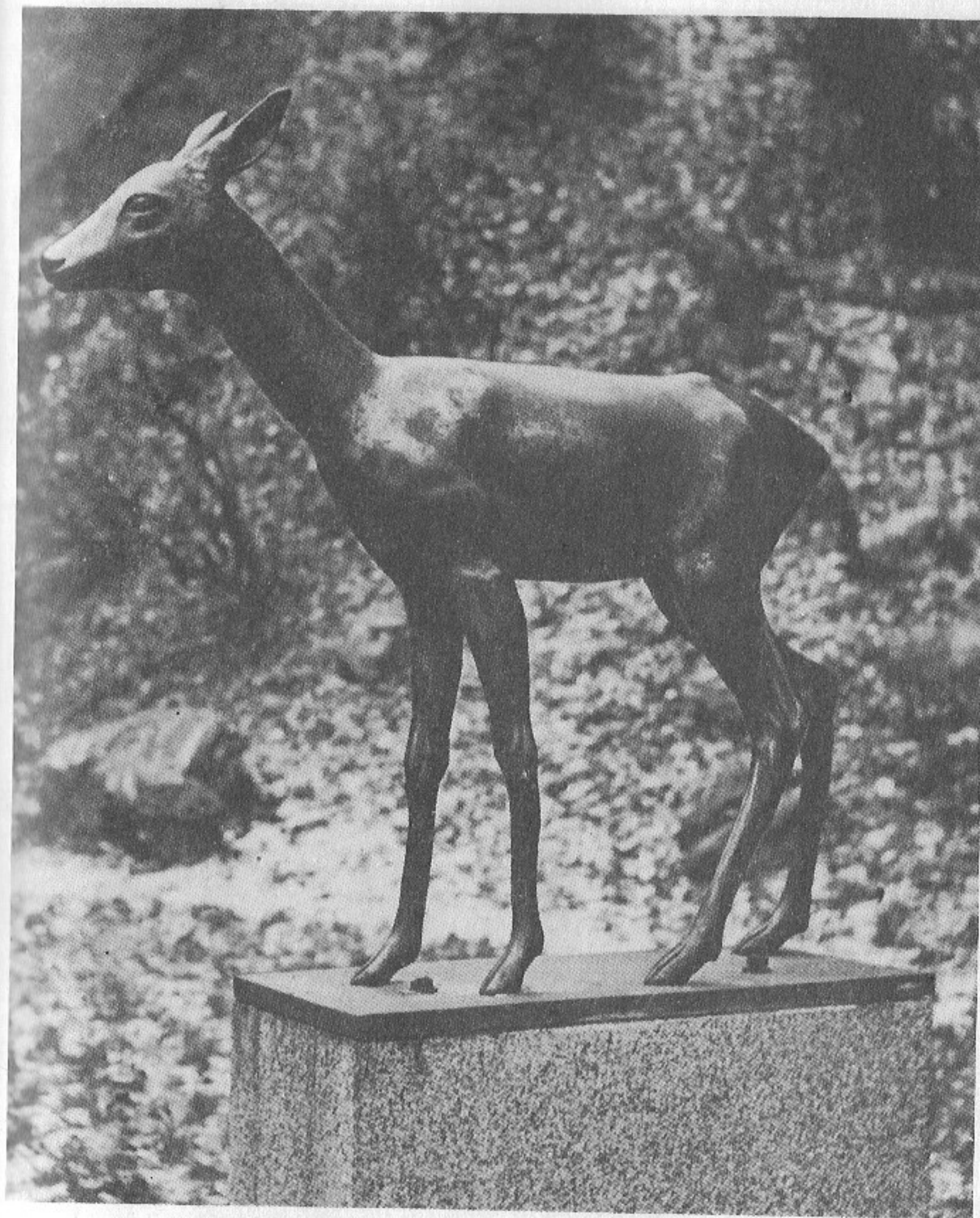

44. J. Raudsepp. Nil Merjanski portree. Graniit 1929. RKM

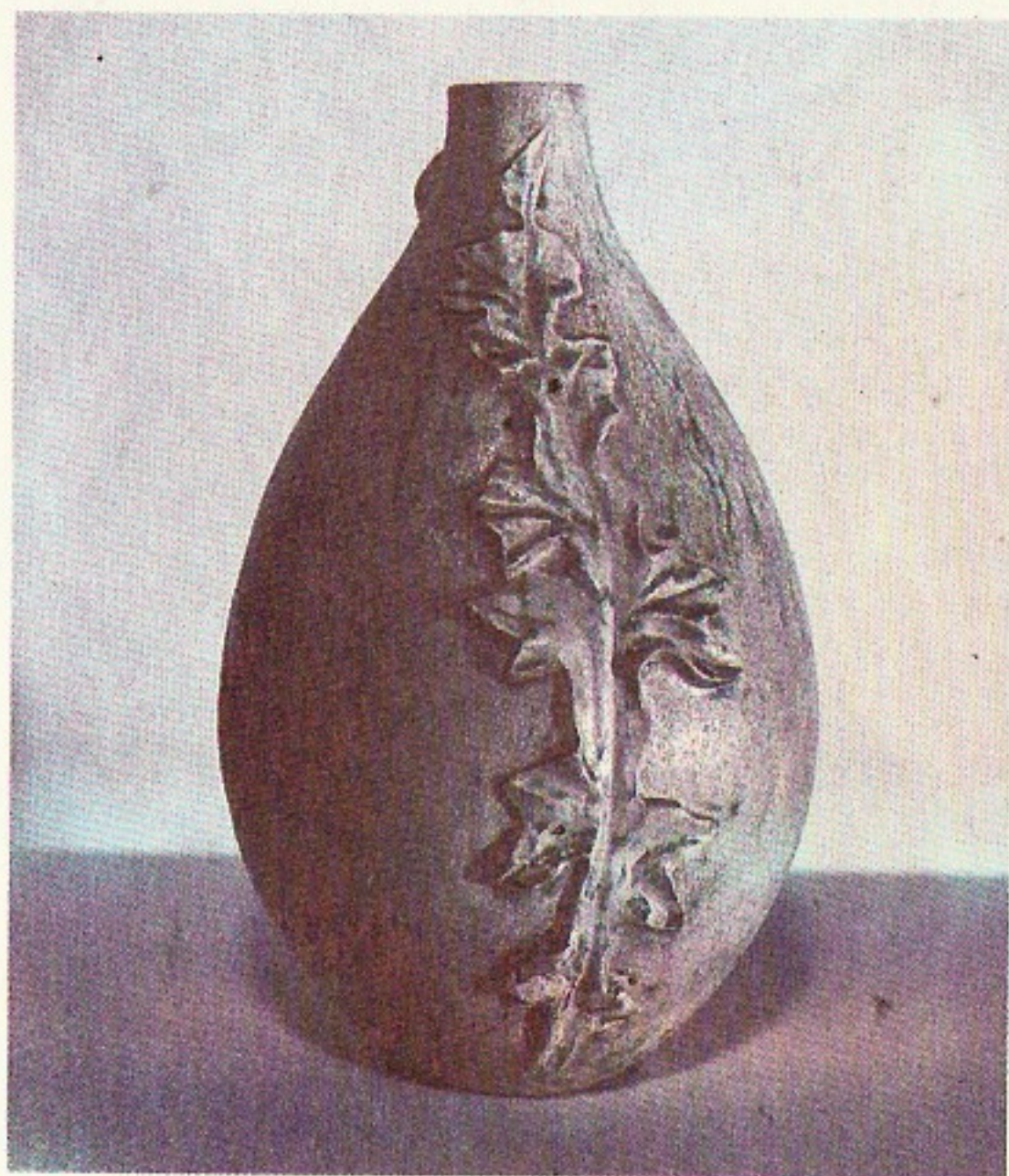
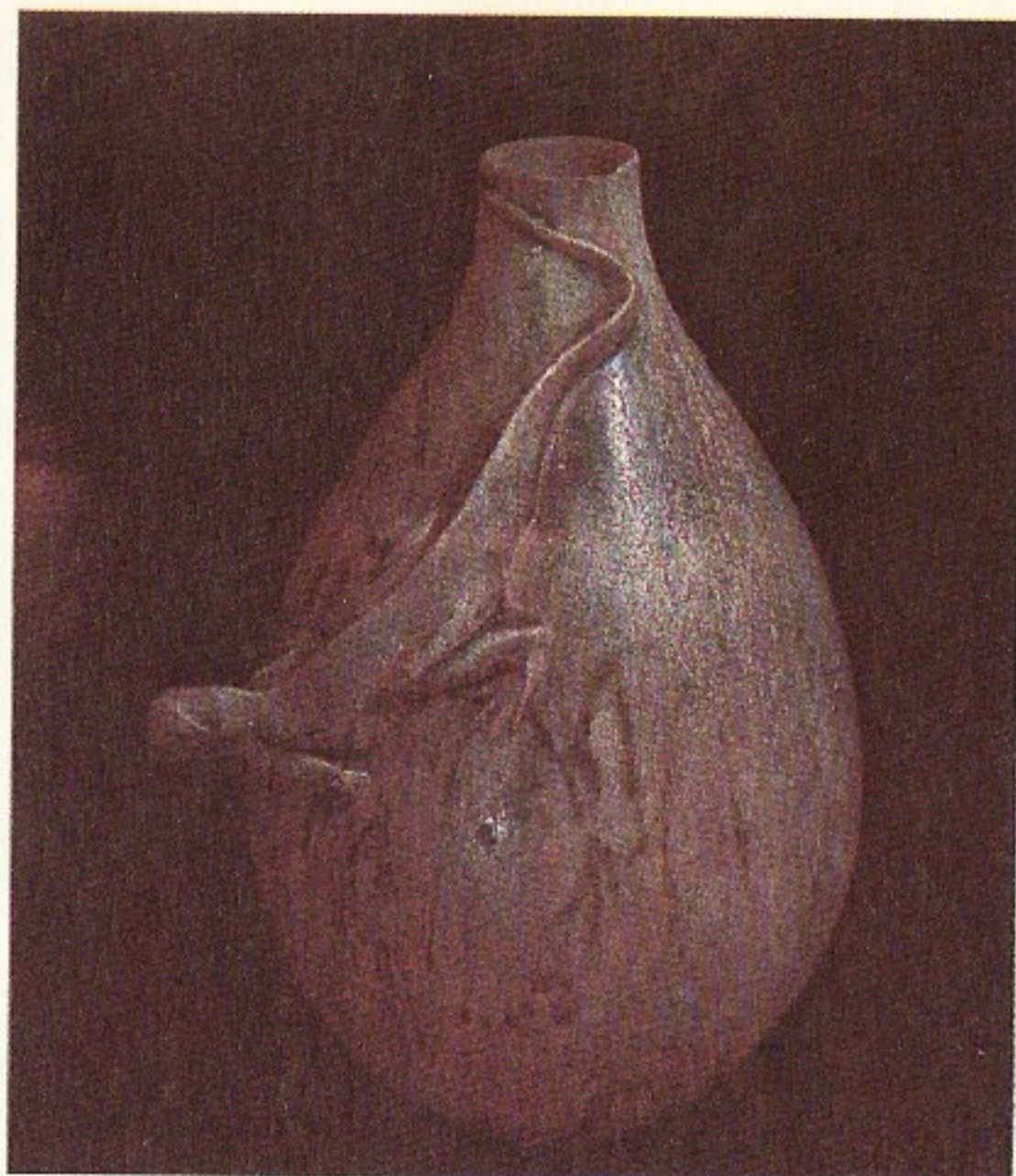

45. J. Koort. Kurg. 1931—32. Kips. Hävinud
46. J. Koort. Istuv siga. Kõrgkuumuse keraamika. 1934. TKM

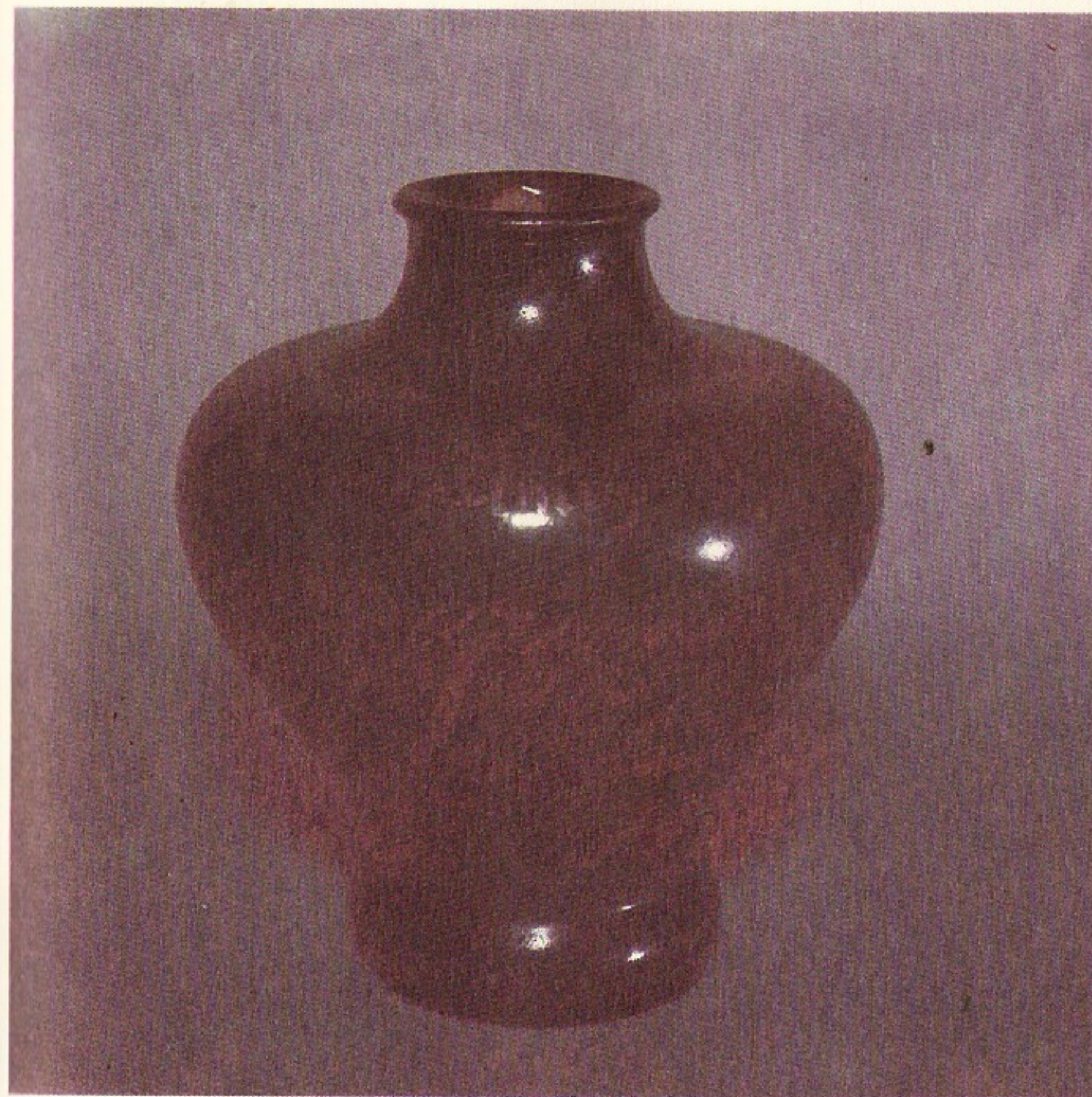

47. J. Koort. Metskits. Pronks. 1929 (Modelleeritud 1925—1926). Tallinn

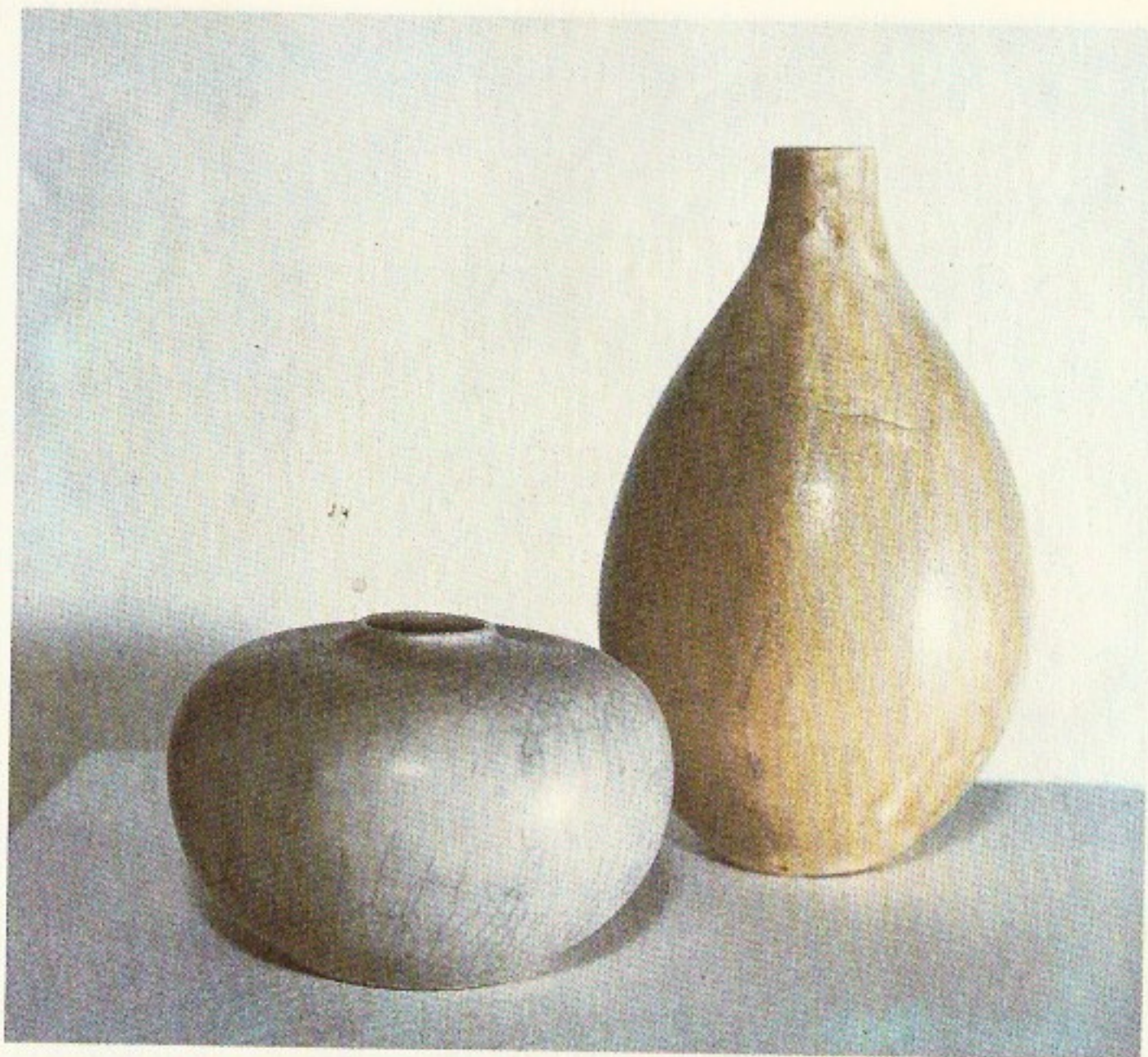

48. J. Koort. Vaas sisalikuga. Keraamika. 1928—1934. RKM
49. Sama, teiselt küljelt

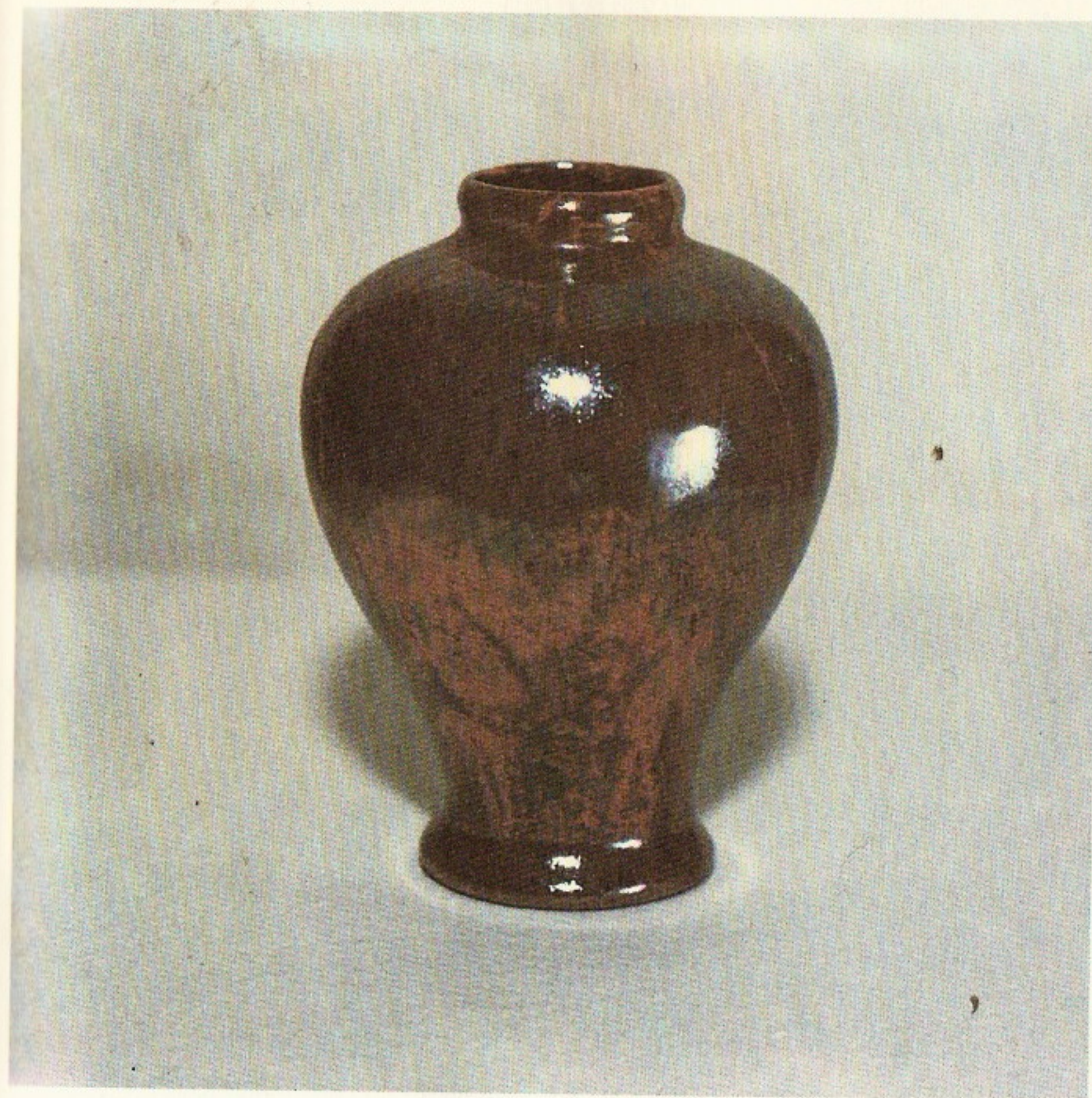

50. J. Koort. Vaas juubelikülaliste allkirjadega. Keraamika. 1933. Erakogu. Tartu

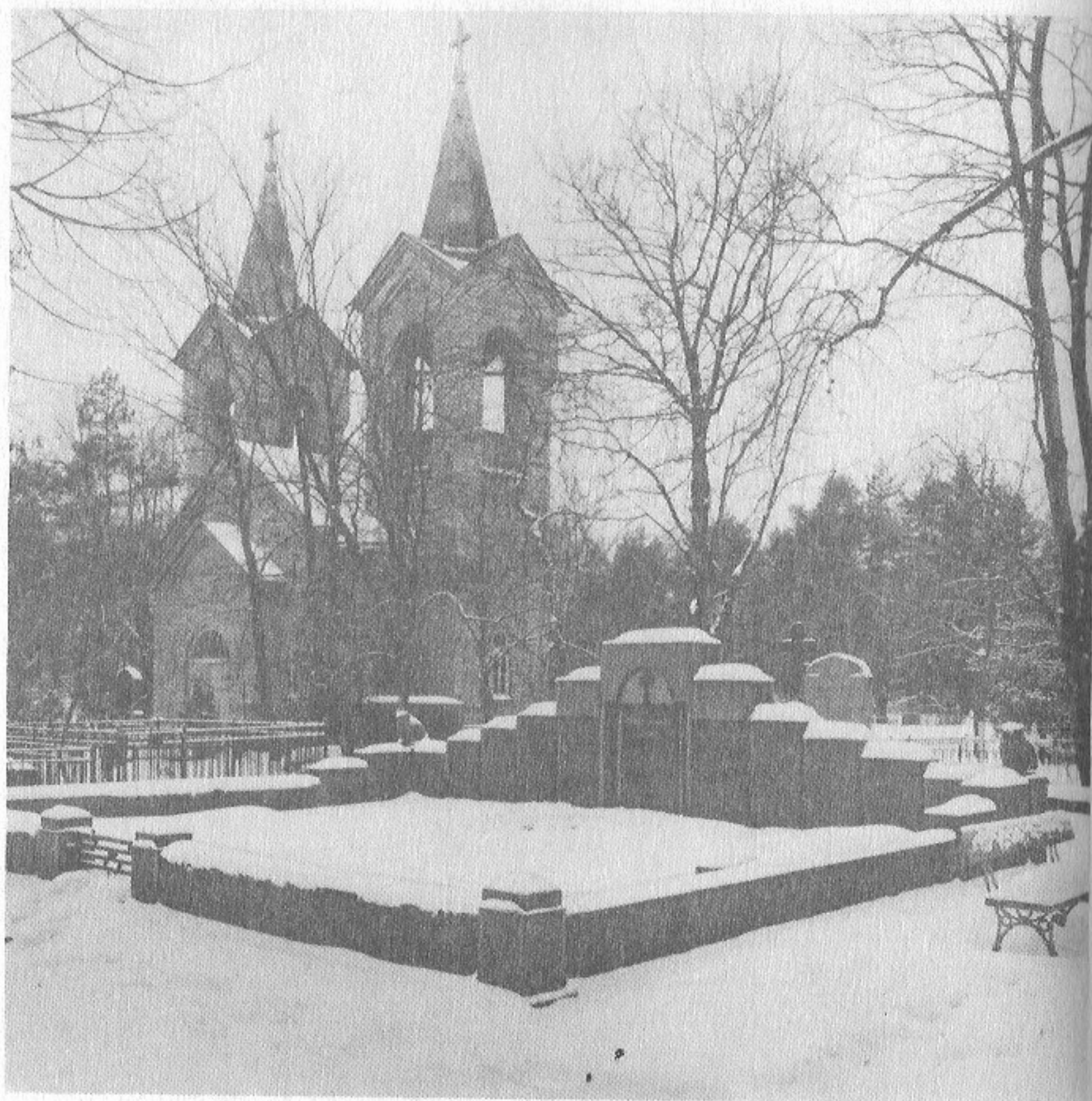

51. J. Koort. Keraamikat. 1928—34. RKM
52. J. Koort. Keraamikat. 1928—34. RKM

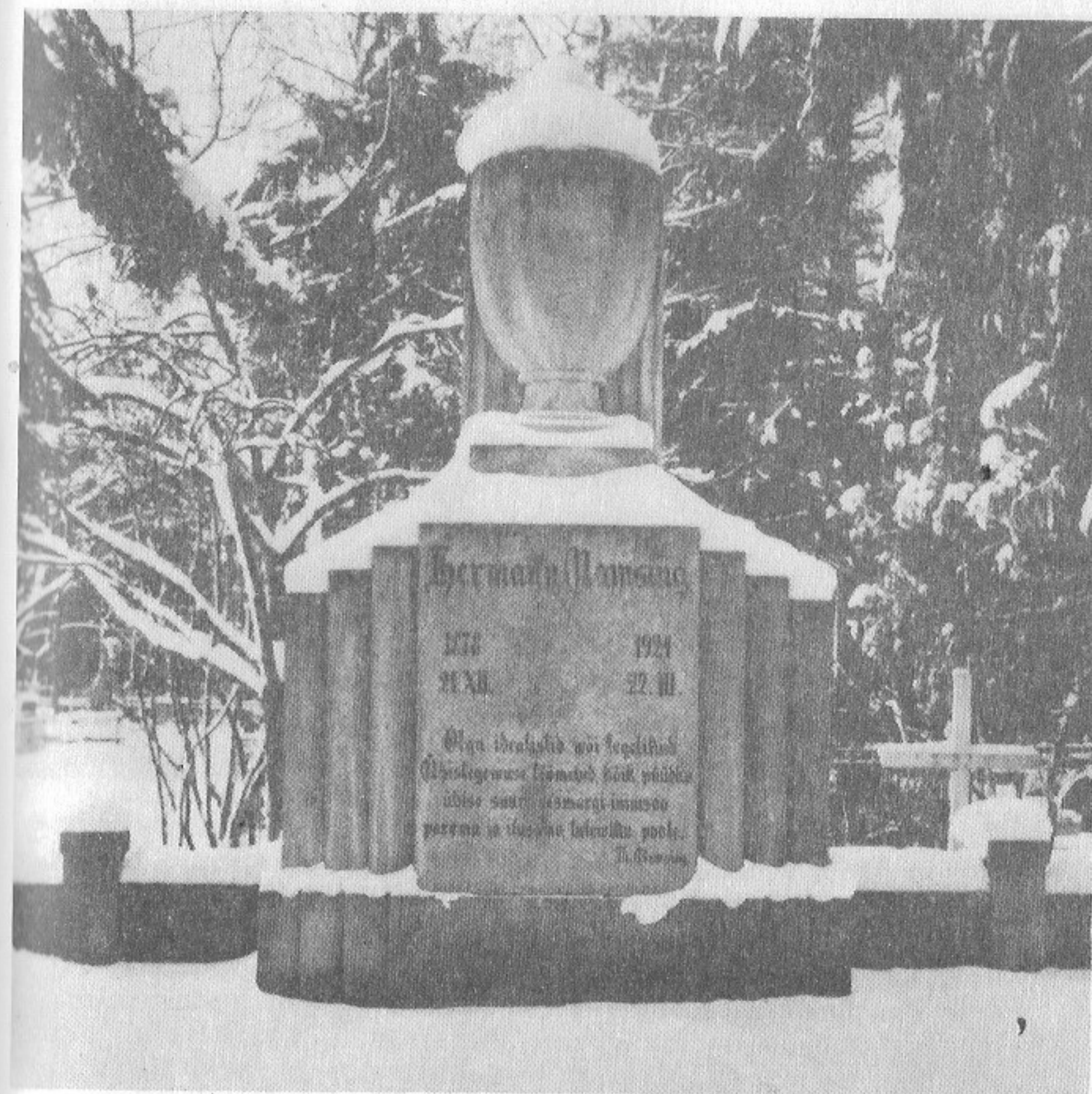

53. J. Koort. Keraamikat 1928—34. RKM

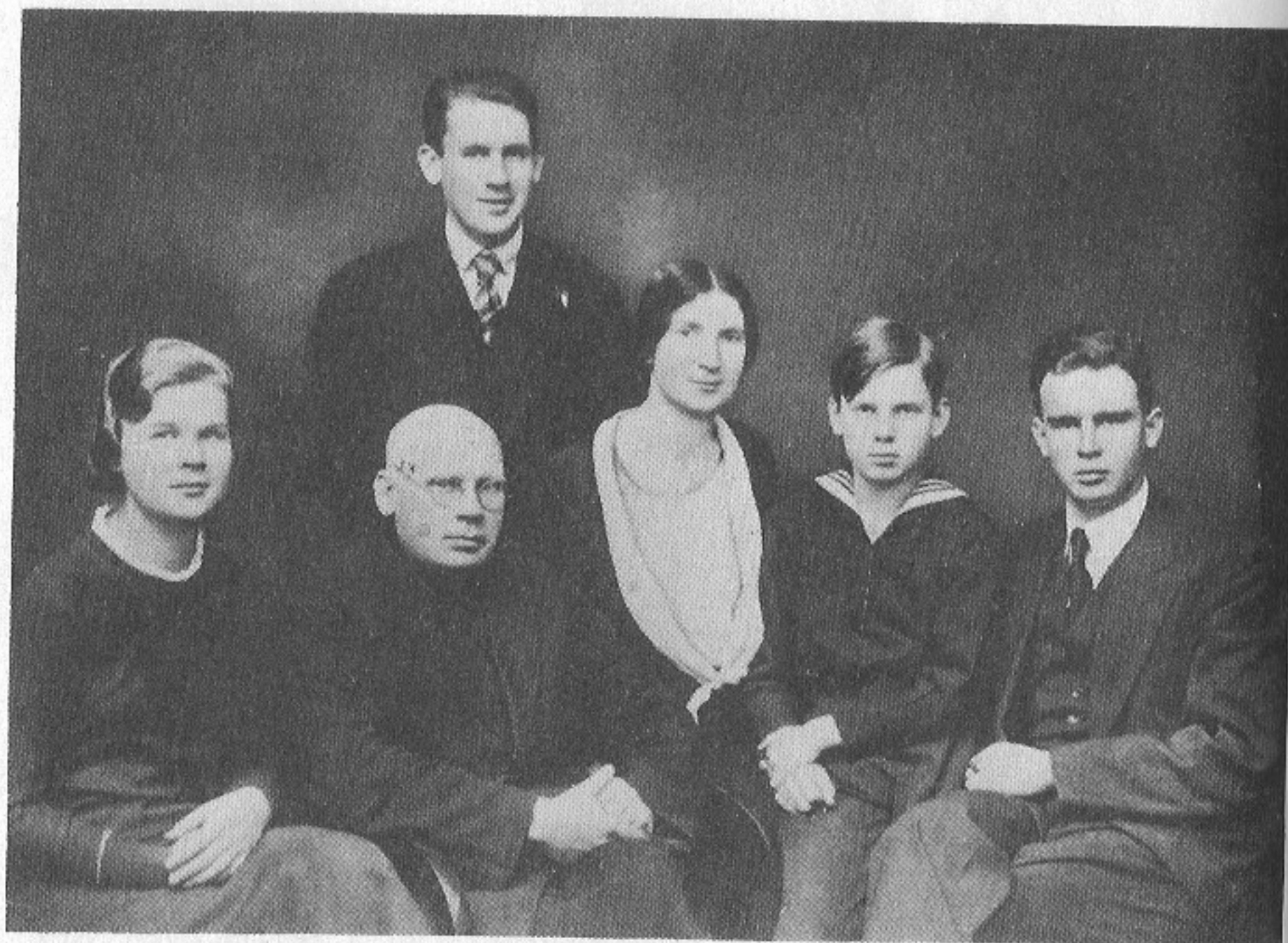

54. J. Koort. K. Uusmani perekonna hauamonument. Graniit 1931—32. Rahumäe kalmistu. Samasse on maetud ka Jaan ja Mari Koorti põrmud

55. J. Koort. H. Namsingi hauamonument. Vasalemma marmor, pronks 1925. Rahumäe kalmistu

56. J. Koorti perekond 1933. aastal (foto)

Kõige rohkem rõõmu sel aastal on mul oma perest — Marist, lastest ja ka loomadest-lindudest! Praegu modelleerin kurge Džurri. On ilus graatsiline lind ja mulle paistab, et ma olen seda ka tabanud.

Aga kokkuvõttes — nii nagu ma «Vaba Maalegi» ütlesin — kunsti kõige suurem vaenlane on keskpärane diplomeeritud kunstnik ise!

Tallinnas
29. jaanuaril, 1927

Kohus otsustas minu kuju mulle tagasi määrata ja kohtukulude kandmise panna protsessi kaotajale — Sihtkapitali Valitsusele. Veel pole õigus maailmast kadunud!

Tallinnas
3. märtsil, 1927

Nõnda! Tõe ütlemine kunsti kohta on kohtuliselt karistatav! Tartu-Võru rahukogu määras mulle üleeile Starkopfi ja Parise kaebuse peale kaks korda kaks nädalat aresti. Mina seal ise ei olnud, aga minu kaitsja advokaat Lui Olesk rääkis, et minu vastu tunnistanud terve trobikond mehi, peamiselt tartlasi: Vabbe, Pütsep, Paris, Vahtra, Tuglas, Rasmus Kangro-Pool, Espenberg, Jansen ja Greenberg. Parisele ei mahtunud hinge eriti see, et ma ütlesin tema tööd näituselt välja jäänud nende nõrkuse tõttu. Süüdistas mind selles, et ma ilma tema töid vaatamata neid kurjasti arvustan. Olesk tõi küll ette, et ma kuulsin Parise tööde väljapraakimise lugu Sihtkapitali Valitsuse sekretäri Lasbergi käest ega tarvitsenud seda seejärgi enam kontrollleerida, aga ikka soolasid mulle kaks nädalat ära.

Starkopf oli muidugi ka maruvihane ja luges enda kohta käivaks minu sõnu kunstnikest, kes surmaheitlust peavad joonistuse, maalitehnika ja voolimise algmõistetega. Siit sain teise kaks nädalat.

Olesk kaebab muidugi kohtupalatisse edasi.

Tallinn
7. märtsil, 1927

«Kratt» tõi täna pilkepildi, kus mina piinakambris käsipidi lakke olen riputatud, jalgade küljes pomm pealkirjaga «2 × 2 nädalat». Umberringi sagivad mingid kubistid ja futuristid ning teevad oma «teoseid». Allkiri on: «Mis meil nüüd viga, oleme kroonu poolt kunstnikuks tunnistatud ja kõik, mis me teeme, on nüüd puhas kunst. Kes meid veel puudutada julgeb, selle paneme kuivama.»

KAHEKSAS VIHIK

AUSTRAALIA

Tallinnas
30. märtsil, 1927

Jätan kogu selle Eestimaa jama maha ja sõidan Austraaliasse! Loodan kujude ja igasuguste ornamentide raiujana Austraalia uue pealinna Canberra ehituse juures paremat teenistust leida kui siin Eestis. Seal võib 4—5 aasta jooksul nii palju teenida, et vanadusepäevi rahulikult kuskil Vahe-mere kaldal mööda saata.

Ja kui mitte muud, siis mõnes matusebüroos võib ikka tööd leida hauakiive ja riste voolides, sest ka Austraalias surevad inimesed ja hoolitsetakse nende haudade eest.

Oma töökoja Kadriorus annan Sannamehele üle: mõned uuemad tööd viin Austraaliasse kaasa, et seal rahaks teha.

Natuke on nagu kahju ka lahkuda. Eeskojas pistab kurg pea puurist välja ja nõuab hommikueinet. Annan talle ta kalaportsjoni kätte ning astun edasi. Seletan papagoile, et jätsin kogemata suhkrutüki kaasa võtmata. See vastab kohe lühikeselt ja krõbedalt: «Kurrat!» Töötoas vaatab uniselt vastu öökull Indrek, õues patseerib kitsekene Juku. Kõik nad pean maha jätma!

Muidugi ei saa Mari lastega kaasa tulla. Sean enne ennast seal Austraalias sisse, siis nad tulevad järele.

Tallinn—Riia rongis
6. aprilli õhtul, 1927

Suur teekond on alanud.

Ma ei kavatse ühe tuulega ümber kogu maailma kihutada. Peatun siin-seal, kus meeldib, vaatan maailma ja inimesi. Esimene peatus tuleb Läti vabariigi pealinnas Riias. Kui läinud aastal Riia näitusele oma tööd välja panin, siis hakkasid nad õige mitmele mehele meeldima. Linnapea Andersons käis hiljaaegu Tallinnas ja ka minu ateljees ning tellis oma portree — nüüd saan selle ära teha. Ka lätlaste kõige kuulsam maastikumaalija Purvitis tahtis enda ja oma abikaasa büstsid. Need katsume Lätimaa pealinnas nädalapaariga valmis teha, paneme mõned sajad latid taskusse ja sõidame edasi Londoni poole. Laev läheb alles 10. mail, jõuab küll!

Balti jaamas oli mind saatmas peale omaste ja mõne lähema tuttava ainult Andrei Jegorov ja kolm minu õpilast. Pärast viimaseid protsesse ei oleks tahtnudki eriti kedagi

kunstnikest näha — enamasti kõik tunnistasid minu vastu.

Üks «Vaba Maa» leheneeger oli ka platsis ja küsis, miks ma kodumaalt ära sõidan. Rääkisin siis, et oleme kehvad ja kehvusele seltsib Eestis veel tööpuudus. Kõige parema tahtmise juures ei ole võimalik tööd teha. Loomulik siis, et sa oma tööst ära ei saa elada, pead kümnet kõrvalametit pidama — olema kooliõpetaja, ametnik, lihtne käsitöölaine ja veel palju muud. Kui pisut aega üle jääb, siis võid ka oma armsa asjaga tegemist teha. Potsid aasta jooksul valmis paar kakardit ja paned näitusele välja. Seda ei saa ometi tööks ega kunstiks nimetada!

Lehemees küsis ka, kui kauaks ma ära jään. Ütlesin, et pikemaks ajaks, kui võimalik, siis jäädavalt. Igatahes ei mõtle ma selles olukorras kodumaale tagasi pöörduda. Kavatsen Austraalias oma töödega näitusel esineda: kolm skulptuuri võtsin kohe kaasa, teised on sisse pakitud ja ootavad järeleaatmist. Peale selle ehitatakse Austraalia suuremates linnades praegu oma sada kino: sinna on kindlasti skulptuurisid vaja.

Olen praegu nelikümmend kolm aastat vana — oma kõige elujõulisemates aastates, küll ma Austraalias läbi löön!

Riias

28. aprillil, 1927

Riias läheb hästi. Peatun maalikunstnik Purvitise juures. Tal on lahe korter, kuhu mahuks rohkemgi külalisi kui mina üksi.

Linnapea Andersoni rinnakuju on valmis saamas; samuti Purvitise ja tema abikaasa oma. Mulle on antud Läti Kunstide Akadeemias, ilusas uusgooti stiilis hoones ruum kasutada ja praegu töötan seal Eesti saadiku Seljamaa kuju kallal.

Siin räägiti, et viimastel aegadel on ka Lätist mõned tuntud kunstnikud lahkunud. Nii on komponist Melngailis asunud Nõukogude Venemaale, üks maalikunstnik on kuuldavasti ka Austraaliasse sõitnud.

Riia

2. mai, 1927

Täna läheb siis sõiduks Londoni poole. Kolm büsti on valmis ja kipsi valatud, rahakott tükk maad raskem.

Mari sõitis ka paar päeva tagasi siia ja leidis lahke vastuvõtu Purvitiste pool. Saadab mind ära ja sõidab siis Tallinna tagasi.

Londonis läheb veel päev-paar Austraaliasse sõidu viisa hankimiseks ja muude formaalsuste täitmiseks ja siis algab pikk meresõit.

London

9. mai, 1927

Paberid on korras. Homme sõidab laev välja Austraalia poole!

Atlandi ookeanil

12. mail, 1927

Palju aastaid olen unistanud Indiast, Tseilonist, Austraaliast ja paljudest teistest maadest, mis nii kaugel. Nüüd jõuavad nad iga laevakruvi keeruga mulle lähemale.

Elu läheb väga igavaks, kui sinu liikumine on piiratud ainult Kadrioru ja kohvik «Feischneriga». Vahetevahel väikene ots Pariisi, ikka üks ja sama tee, mis väga tuttav. Nüüd siis on ennast sellest ringist lahti kistud ja maailma-reis ette võetud. Nelikümmend päeva tuleb oma elust ilma ühegi tegevuseta maha kustutada, taevast ja vett vaadelda, et jõuda viiendasse maailmajakku — Austraaliasse.

Port Said
dateerimata

Kõik see sõit on kui unenägu: vesi, taevas, kõrvetav palavus, peatused sadamates. Iga peatus pakub üllatavalt uut, ettekujutamata kontraste. Siin Port Saidis on araablased nii toored ja pealetikkuvad: katsuvad oma tühist kaupapoolvägisi kaela määrada ja nuruvad niisama jootraha ei millegi eest.

Ookeanil
dateerimata

Ookean on mõõtmatu ja veel rohkem mõõtmatu on taeva-ruum, ikka ühesugune. See tähendab, et ei ole midagi uut siin maailmas, üksik inimene on ainult põrm põrmude seas.

Jõuad arusaamisele: inimese elu on üürikene, unenägu, visioon. Sa tunned ennast põrmuna, metslinnuna, ilma et teaks, mis ootab sind Austraalia pinnal — rõõm või mure?

Araabia meri
29. mai, 1927

Olen juba kakskümmend päeva merel olnud ja kakskümmend jääb veel, siis jõuan Austraalia. Sõit on päris kena olnud, ainult vahetevahel on palav, nii et vesi tilgub kohe nina pidi alla. Kohe olen otsaga Indias, saan veidi ümber kolada ja jälle edasi.

Colombo
12. juunil, 1927

Hindud on ütlemlata kütkestavad oma väga ilusate proportsioonide ja vormidega. Ja kuivõrd tagasihoidlikud on nad Port Saidi araablasega võrreldes.

Ei jõua kõiki neid nähtusi läbi seedida, loogiliselt läbi mõelda, tundmusi ära seletada — jälle uued muljed, uued visioonid, mõned eurooplase mõistusele täiesti arusaamatud.

Melbourne
21. juunil, 1927

Uleeile saabusin Austraalia pinnale, Melbourne'i. Olen juba jõudnud ringi vaadata ja esimesed muljed on olemas.

Melbourne, endine Austraalia pealinn, on ehitatud viimase 30—40 aasta jooksul. Kesklinnas suured kuue-seitsmekordsed majad, kõigis stiilides ja ehitusviisides; linnal puudub omapärane ilme. Kohati Pariisi maju, kohati Berliin, kohati London. Linn ise on 25-kilomeetrilisele maa-alale mahutatud, mäGINE, nagu terve Austraalia pind. Elamise kvartalid on Inglise süsteemi järele, nagu Londoni agulid. Selle tõttu on linn laiaks ja väga suureks kujunenud ja ehitamisviis väga kallis.

Uhte peab tunnistama. Austraalias on ütlemlata head ehitusmaterjali — kohalikku kivi! Graniit, dolomiit, marmor ja igat sorti liivakivi, väga hea struktuuri ja värviga. Kahjuks ei ole seda suurepärase materjali kasutanud eri rahvu-

sest sisserännanud arhitektid, kes igaüks tulnud oma maa maitsega — ühesõnaga, konglomeraat.

Nüüd aga moderniseerub Austraalia Ameerika mõjul ja selle stiilisegu rägastikust tõuseb raudbetoonist ehitus ameerikaliselt taeva poole, mis hävitab meeoleu ja vajutab kapitali pitsati peale:

«Raha — raha!»

Mõned linnajaod on väga kenad ja kodused, need on rikkama klassi elukohad. Sealsamas kõrval asub onnide rägastik, mis üles ehitatud plekist, telliskivist, betoonist ja ka puust.

Kõik on siin Melbourne'is uus, ei mingit vanamoelist meeoleu, aga ka mitte kindlat stiililist kasvamist. See, mis Euroopas uus, jõuab Austraaliasse kolmekümne aasta järele — maha arvatud tehnika.

Kliimal pole süüd. Tallinna omaga võrreldes soe ja kuiv.

Melbourne—Sydney laeval
22. juunil, 1927

Kolme Melbourne'is viibimise päeva järele sõitsin laevaga edasi Sydney poole. Kaks ööd ja kaks päeva kulub, enne kui Sydneyss jõuad. Siin Austraalias on ühest linnast teise sõitmine määratu pika maaga ühenduses ja sõit raudteel on väga kallis. Sydneyst Brisbane'i maksab rongis kolmas klass 3½ Inglise naela. See summa peab taskus olema, kui lähed sinna tööd otsima.

Sõbrad Melbourne'is hoiatasid ja tähendasid, et kolme päeva pärast tulen Melbourne'i tagasi, sest Sydney peale kahe tänava pole midagi vaatlemise väärt.

Sydney
26. juunil, 1927

Mis Sydney ilus on — määratu suur sadam oma suurepärase sissesõiduga kaljude vahelt suurde hobuseraua moodi kaares lahte. Terve laht on loomulik sadam, sügav ja täiesti kaitstud tormide eest. Sadamasse sissesõidul paistab Sydney kui muinasjutuline nõiutud linn mäeküngaste otsas.

Nagu iga ilusa mõttekujutuse taga on väga närune ja hall igapäevane elu, nii on see ka Sydney. Linn ise on

mahutatud kungastiku otsa, viiekümne versta läbimõõduga maa-alal, nii et linnaelanik võib oma eluaja ära elada, ilma et ta rohelist maad näeks.

See on suurlinn oma tolmu, suitsu, udu ja kõigi nende omadustega, mis ikka suurlinnas on. Suitsu ja tolmu on siin väga palju, mis väga teravasti ninna kipub. Selle tõttu tunnevad eesti väljarändajad alguses end väga rõhutuna ja mahajäetuna. Eestlasel kui maaga ühtekasvanud olevusel on päris arusaadav füüsiline nõudmine vahetevahel maal, vabas looduses viibida, mis siin aga kättesaamatu.

Sydney on täielikult amerikanismi mõju all: ühel pool väikesed ühekordsed onnid kahesaja viiekümne ruutversta suurusel maa-alal, teisel pool kesklinn raudbetoon ehitustega, pooleldi pilvelõhkujad. Tänavad kõverad ja kitsad. Joogivesi kogutakse mägedes vihmasadude ajal suurtesse reservuaaridesse, sest see on ainukene võimalus mageda vee tagavara muretsemiseks. Tänavad mustad, iseäranis pühapäevadel. Siis on püha ja keegi tänavaid ei korista. Esmaspäeva hommikul tuletab Sydney oma mustusega mõnd hommikumaa linna meelde.

Roheline muru puudub täiesti, see ilus mahlakas kevad-roheline. Vaatamata sellele, et muru siin üle päeva elektrimasinaga niidetakse, on see värvi poolest rohkem meie mihklipäeva ärapleekinud kulu värvi. Puud parkides on kõigist maailma jagudest sisse veetud, küll saartelt, küll Ameerikast, Aafrikast ja kogu Euroopast.

Olen siin kokku puutunud eestlastega, kes tööotsimisega on terve Austraalia läbi sõitnud: igal pool üks ja seesama roheline poolest väga vaene loodus. Välja arvatud põhjapoolne osa — troopika. Põhjuseks on suur veepuudus kogu Austraalias. Põhipind on siin veevaene, koguni puurimine ei aita. Miks inimesed ei taha maale asuda, on arusaadav, sest pole vett. Ainult nii palju, kui jõuad vihmade ajal tagavaraks korjata. Tihti juhtub, et kui vesi otsa saab, siis tuleb käia saja versta tagant joogivett toomas.

Et 1 100 000 elanikuga linna ei või ilma roheliseta jätta, siis on linna keskel väga häid parke, hästi korras hoitud ja igasugu taimestikuga, aga puudub see lopsakus ja mahlakas koloriit. Sarnast parki kui Kadrioru Tallinnas on vaevalt kusagil maailmas leida.

Põhjamaa loodus on üldse palju rikkalikum ja meeleolulisem oma aastaegade üleminekuga. Iga aastaeg toob uusi värvinüanssisid, uusi meeleolusid; millepärast ka kõik põhjamaalased on rohkem lüürilise hingeelu struktuu-

riga, kuna lõunamaa loodus on alati pea üks — ei saa siin suurt sotti, kunas algab talv, niisama on täiesti ära kadunud kevade ja sügise meeleolu. Suvi on hästi kõrvetav ja kui high alati tilgub, siis võid konstateerida, et on suvi.

Sydney
28. juunil, 1927

Sydneyl puudub täiesti Euroopa kultuur ja Euroopa mõtlemise ja elamise viisid. Eurooplane tahab, et elu pakuks temale ka midagi vaimliselt, et saaks mõnu tunda muusikast, kujutavast kunstist, kirjanidusest, et ümbrus, kus ta elab, oleks armas ja ilus. Siin on see kõik ülearune. Et oleks ainult otstarbekohane, vastaks igapäevasele elule, oleks odav. Iga austraallase siht on palju teenida.

Magasinid on täidetud kõiksugu väga odava kaubaga: järeletehtud briljantidest alates absurdini maitsevaeste kipsisid kujudeni, mis Itaalias massiliselt valmistatud ja Austraaliasse sisse veetud. Üle Austraalia on laiali laotatud piipu suitsetava poisikese kuju, mida müüakse igas linnas ja igal tänaval, Eesti rahas 1000 margast kuni 10 000 margani. Originaal-maale on harva näha: igal pool ainult magusa sentimentaalse sisuga värvitrükid suurtes kuldraamides. Mööbel ja korteri sisseseade on väga halvad, töö maitsetu ja asi laguneb, enne kui koju saad vedada. Kõrtse on ütlemlata palju, pea iga käidavama tänava nurgal, ainult joomiseks; söögimajad on eraldi.

Kõrtsipidajad on suuremalt jaolt juudid, kreeklased ja itaallased, aga keegi neist peale inglise keele muud keelt ei räägi; kui aga kahekesi oled, siis räägitakse ka muud keelt, ainult vaatab hoolega enda ümber, et kuulajaid ei ole. See on huvitav nähtus Austraalias, et kõik sisserändajad, ükskõik mis rahvusest, püüavad nii ruttu kui võimalik inglise keelt omandada, et olla austraallane.

On olemas koguni isesugune austraalia patriotism, mida see aga enesest kujutab, on väga raske aru saada, sest igal patriotismil peab oma minevik ja oma kultuur olema, aga omapärane austraalia kultuur puudub täiesti.

Siin valitseb ameerika ratsionalism. Inimene on niipalju väärt, kuipalju jõuab tööd teha. Kui leidub parem tööjõud, siis lastakse vana tööline tunnipealt lahti ja uus tööjõud, kes kapitalistile kasulik, asub asemele.

Austraalias on küll võim tööliklassi (sotsialistide) käes.

aga tegelikult on kapitalist peremees ja kusagil pole tööline nii suurel määral kapitali ori kui siin. Seisad ühe seletamata probleemi ees ja küsid kahtlusega, kas see kõik kord kultuuri hävinemist, isiku masinaks muutmist ja üldise vaimlise tasapinna algastmele langemist ei tähenda.

Ei aita arvud, ei statistika, ei teooria ega sotsialistlik targutamine.

Tahtmata tekib küsimine: kas pole sotsialism ainult abinõu ühe kihi võimu juurde pääsemiseks. Sest võimuga on seotud kõik maapealse elu mugavused. Kui oled kord sotsialismi abil etteotsa saanud, ei taha kuidagi enam alustada seda tööd, mida enne tegid. Virma ei taha enam masinistiks hakata, vana Mihkel Martna maalritööliseks. Ja nad ei taha ka oma lapsi näha töölistena.

Sydney
1. juuli, 1927

Sydneys käib praegu rahvas ilma üleriieteta, olgugi et see on talveaeg kuni septembrini. Melbourne'is on veidi niiskem ja külmem, tuletab Pariisi märtsikuud meelde, ehk meie septembri lõppu.

Üks, mida võib Austraalias anglosakside käest õppida, on: «Jäta teine inimene rahule!» Siin ei küsi keegi, kust sa tuled, kuhu lähed, mis sa teed ja millest sa elad. See on inimese oma asi, ühes korteriga võid vahetada ka nime. Täna oled Jüri, homme Mihkel. Ainult, mis vali — see on kord. Kuriteo jälile pääseb salapolitse'i väga ruttu. Tänavatel on politseinikke harva näha, kuid kõige väiksema korrarikkumise juures kasvab nagu maa alt välja politseinik ja trahvid on väga valjud, kas rahaline või kinniistumine. Kui rahatrahvi ei jõua maksta, siis pannakse tööle, ja enne vabadusse ei pääse, kui oled oma trahvi tasa teeninud.

Sydney
3. juulil, 1927.

Võiks soovitada ühte väga head abinõu, kuidas Eestist väljarändamise lõpp rutem tuleks ja see haigus iseenesest loomulikku surma sureks: valitsus andku igale väljarändajale prii pass, ükskõik kuhu, et ta oma naha peal emigrandi elu mõnu tunneks ja teada saaks, kui lõbus see jänesenül-

gimine Austraalias on ja kui palju ta raha sisse toob. Pean otsekoheselt kinnitama, et meie talusulane rohkem teenib ja tema teenistus on rohkem kindlustatud, kui siin kullamägedel. Peale selle õpib väljarändaja meie olusid teiste rahvaste elutingimuste ja -viisidega võrdlema, näeb isiklikult, et meil Eestis see elu nii väljapääsematu ei olegi, et on oma elurõõmud ja väga palju häid külgi.

Küll paljud tulevad varsti tagasi, toovad uusi kogemusi, uusi arusaamisi Eesti elu organiseerimiseks. Elu oleks igav, kui kõik istuks kodus, loeks piiblit, teeks sotsialismi, rahvahääletusel hääletaks usuõpetuse kasuks; päeval kõnniks punase lipuga ja laulaks internatsionaali ja öhtul «Estonias» isamaalisel aktusel laulaks kas või Konstantin Pätsuga patriootilisi laulusid.

Sydney
10. juuli, 1927

Austraalia on teine Inglismaa, võib olla veel rohkem anglosaksi struktuuriga kui London. Mõtlemisviis, elamislaad, sotsiaalne seisukord ja ka kaubandus on konstrueeritud inglise eeskujul. See ei võigi teisiti olla, sest pea igal kõrgemal kohal istub inglase.

Välispidi näib, et Austraalia elu on küllusene: suur liikumine päeva ajal tänavatel, autod vurisevad, tramm liigub trammi järel, naisterahvaste tualetid, küll nahast, küll siidist, kõik viimase Euroopa moe järgi õmmeldud.

Aga kõik on võla peal: auto, mis liigub tänaval, mööbel kodus, grammofon, mis üürgab öhtul — igalt poolt saadud võlgu, kui kindel teenistus on. Kui aga ei jõua neid shillingeid täpselt iga nädal välja maksta, siis tuleb omanik ja võtab sinu auto, mööbli ja grammofoni kahekümne nelja tunni jooksul.

Võid osta maja või farmi väga väikese sissemaksu eest, kui aga jälle ei jõua tähtpäevaks kohustusi täita, saab pank oma tagasi ja oled oma sissemaksurahast ilma. Üks vana austraallane tähendas:

«Praegu elame lambanaha peal ja meie toitja ja ülalpidaja on oinas.»

Sydney
21. juuli, 1927

Kolme päeva asemel jäin Sydneysse tervelt kuuks ajaks. Sain linna ja inimestega tuttavaks.

Mul oli ka läbirääkimisi kohalikus tehnika-ülikoolis, seal pakuti mulle ehituskskulptuuri professori kohta. Aega on mul järelemõtlemiseks pool aastat.

Homme sõidan tagasi Melbourne'i.

Melbourne
30. juuli, 1927

Siin Melbourne'is asub üks tõsine Võru poolt eesti mees — juba ligi nelikümmend aastat. Selle aja jooksul on ta oma kätetööga kogunud Austraalia mõttes väikese varanduse, meie markadesse üle viies oleks see tulumaksuinspektorile päris rasvane suutäis.

See inimene on juba vana, lapsedki vanad inimesed, kõik austraallased ega mõista mitte üht eesti keele sõna. See aus eestlane lahkus Eestist siis, kui talumees mõisniku eest pidi koormaga kraavi sõitma ja poole versta kaugusel juba mütsi maha võtma. Juttu ajades muutus ta sõnaohtraks ja iga sõna oli kui prohveti tarkus, mida see inimene eluraskustes omandanud.

«Meie oleme siin vabad: kui tahad, võtad mütsi maha ülemuse ees, ei taha — sinu oma asi, keegi ei pahanda.»

«Teil Euroopas on ülemad, alamad. Kogute, et jälle sõdida, maad ära laastada ja viletsusse sattuda. Meie siin päikesepaistelisel maal elame kõik ära, mis me teenime. Meie elame üks kord ja surmaga on kõik lõpp.»

«Teie ei mõista valitseda teisi ega iseennast, ikka kuskilt muust maailmast otsite abi. Tehke tööd, rasket tööd, siis saate alal hoida oma vabadust!»

Need olid halli vanakese mõtted ja kui rohuaeda jõudsi, näitas ta kolme kaske, mis ta oli pärandanud ühe saarlase käest, kes elas mägedes. Ma vaatasin neid kolme puukest, kui väetikesed ja õnnatud paistsid nad. Paarkümmend aastat vanad ja vaevalt sülla kõrgused. Ei aita soe lõunapäike, ei rikas mustmuld, neile oli see ümbrus võõras.

Kõige rohkem pani mind imestama, kui suure austuse ja armastusega näitas ta üht kadakat, väikest puhmast, mis viisteistkümmend aastat vana, ise tähendades:

«See on minu kõige kallim puul!»

Kui nüüd küsida, miks on siis nii armsad need üksikud väärtuseta puud? Siis on ainult üks vastus: nad on tükk selle vanakese kõige paremast elust, noorusemälestused.

Ma vaatlesin suure huviga vanakest, kelles veel nii palju noorust, suur sügav hingeline koduigatsus ja olin rõõmus, et maailmas on veel muud, kui ainult raha, millest iga sisserändaja laeval unistab ja mille ümber jutt ja mõtted keerlevad. Kõik see tee, nelikümmend ööpäeva.

Melbourne
9. august, 1927

Siin Austraalias on ka haritlase ainuke soov, kui aga tööd saaks, kas või maale farmeri juurde kõige raskemates tingimustes: üks nael nädalas ja prii söök. Meil Eestis juba ükski keskkooli haridusega inimene kraavi kaevama minna ei taha, see on häbistav.

Eesti väljarändajad tunnistavad, et meil Eestis on töö palju kergem ja ümberkäimine palju inimlikum sisserändajate jaoks, kes keelt ei oska, kelle jaoks uniooni (ametiühisust) ei ole, on farmer isand, ülemus ja jumal. Selles ongi Austraalia majanduslise tõusu põhjus, et ühed jätavad oma kondid Austraalia põlistesse metsadesse, et järeltuleval põlvel oleks hea elada. Paljudki Eesti emigrandid sõidaksid kodumaale tagasi, aga eestlase jonn ei luba seda, ja kardeatakse ka seltskonna irvitavat kahjurõõmu. Keegi ei taha vaesena kullamägedest tagasi pöörata, kuigi see ainuke õige tegu oleks.

Ei saa ju ka salata, et mõnel tuhandest juhtub õnn osaks, saab jõukaks, sest siin juhtumiste maal on kõik võimalik.

Melbourne
11. august, 1927

Siinne ajaleht «Herald» tõi täna ära intervjuu minuga, kusjuures eriti taheti teada minu muljeid Melbourne'i muuseumist ja kunstigaleriist, samuti Austraaliast üleüldse. Neid hämmastas ka minu keeleoskus. Ütlesin, et peale inglise, prantsuse, saksa ja vene keele oskan ma veel itaalia, eesti, soome ja norra keelt (tegelikult on see viimane küll juba üsna ära ununud). Teatasin neile ka, et olen käinud pea kõigis Euroopa pealinnades ja sealsetes tähtsamates muuseumides ning seetõttu tean hästi Euroopa kunstikogude taset.

Peremehele pahasti ütelda pole ilus ja seetõttu ütlesin Austraalia näitused olevat lihtsalt *wonderful* — paremad kui üheski Euroopa muuseumis või salonis. Siis juhtisin nende tähelepanu selle peale, et on mõtteta väljast tuua skulptuurimaterjale, kuna Austraalias leidub hoopis kauni- maid ja kliimale vastupidavamaid kivide liike.

Minu tegevusest Eestis rääkisin nii palju, et olen aktiiv- selt osa võtnud kunstivarade säilitamisest sõja ja revolutsiooni ajal. Märkisin ka, et üks rahulepingu punktidest Venega on kõigi venelaste poolt sõja ajal Eestist eemale viidud kunstivarade tagasitoomise kohustus. Ega ma palju ei liialdanud, kui ütlesin, et olen nendes ülesannetes ka Venemaal käinud, kus Lunatscharski minu auks eine kor- raldas (no päris minu auks see lõunasöök küll ei olnud, aga ühes lauas me tõepoolest pruukosti võtsime).

Selgitasin neile ka Nõukogude Venemaa praegust kunsti- poliitikat, seda et Lunatscharski vene futuristliku kunsti ära lõpetas. Nähes, et rahvas sellisest kunstist eemale hoiab, kuulutas ta futurismile surmaotsuse ja kutsus vanad eemaletõugatud kunstnikud tagasi.

Melbourne
15. august, 1927

Eestlane on umbusklik, kade, hingeliselt haige, tunneb kahjurõõmu teise viletsusest, on sagedasti ebalaus teiste suhtes, on organiseerimisvõimetu üheks kompaktseks mas- siks, traditsioonideta, anarhiline individualist. Kui kõiki neid omadusi kokku võtta ja analüüsida, siis tuleb otsusele, et kui raske on niisuguse hingelaadiga rahvast valitseda ja veel raskem nendesamade tõuomadustega valitseja olla. Võib-olla on see üks suurem raskuste põhjustaja Eesti riik- likul loomisel, niisama ka tööstuse ja kaubanduse regulee- rimisel. Näiteks inglane jääb truuks oma tõuomadustele, ükskõik kus maailma nurgas. Igal avalikul etendusel, ka kinos, algab asi ikka riigi hümniga ja lõpul jälle: «Jumal kaitse kuningat!» Selles kõiges on midagi salapärast, see on suur jõud ja iga inglane, ka kommunist, alistub sellele.

Sydneys oli juhtumise, mis väga iseloomustab eestlase umbusklikkust. Sõbrad saatsid Tallinnas viibivale tuttavale mitu kirja ja hoiatasid Austraaliasse tuleku eest. Vastus oli lühike: «Olete kadedad, et tulen rikkuse ja teenistuse allika juure.»

Melbourne
30. august, 1927

Paljud Eesti väljarändajad Austraalias on head käsitööli- sed. Iseäranis suur kaotus kodumaale on see, et vanemad väiketöokoja omanikud jätavad kodumaa maha. Kahju on seda suurem, et tööoskus Eestis peale sõda ja revolutsiooni pole mitte nii kõrge, kui enne sõda. Et uut head töölist kas- vatada, iseäranis veel käsitöö alal, nagu puusepp, maaler, mehaanik jne., tuleb riigil ja seltskonnal väga palju maksta. Võtame näiteks Riigi Kunsttööstuskooli õpilase Tallinnas. Tal tuleb viis-kuus aastat oma ametit õppida ja kuna riik igal aastal kolmkümmend tuhat igale õpilasele juurde peab maksma, siis läheb ta kuue aasta jooksul maksma sada kaheksakümmend tuhat marka. Ka moraalselt mõjub rusu- valt, et oled nii kaua õppinud, vanemad vaeva näinud, kuid lõpuks pead kusagil kaugel maailma urkas endale tööd otsima ja Eesti riigi rahade abil omandatud tööoskusega teise rahva jõukust aitama kasvatada.

Peale selle kaotavad pea kõik Eesti väljarändajad oma rahvuse, iseäranis kui perekonnainimesteks saavad. Lapsed ja ümbrus hoiavad neid tingimata jäävalt Eestist eemale.

Melbourne
7. september, 1927

Täna tuli Marilt kiri. Tema Austraaliasse kolida ei taha. Pean minema tagasi Tallinna, ehk saan talle augu pähe rääkida, aga tema karakterit arvesse võttes on see kaunis kahtlane.

Veidikese nagu kahju Austraaliast ära minna: inimesed juba tuttavad, töökoht ootab, ka tellimisi on. Mister Ruskini reljeef-portree on valmis, teine portree lõpetamisel. Elu hak- kas nagu jooksuma, nüüd mine uuesti minema.

Loodan, et näen seda maad veelkord. Igatahes Sydney professorikohta ma veel üles ei ütle.

Melbourne'is
1. oktoobril, 1927

Väljasõit venib; pidin enne teise büsti ka valmis tegema. Nüüd on mõlemad tellijate käes ja mul 70 naela taskus. Kuue nädala töö eest pole see just vähe. Nüüd võib laeva- piletit ostma minna.

Londonis
22. novembril, 1927

Imelik on kaardi pealt vaadata, kui pika teekonna olen läbi teinud: Melbourne—Tseilon—Durban—Captown—Moritzburg—Kanaari saared—London. Selle ilmareisi ajal olen saanud peale Austraalia kunsti tutvuneda ka mitmete muuseumidega Tseilonil ja mõnel pool Aafrikas.

Austraalias ja Aafrikas Inglise asumaadel on kunsti-elu korraldusel hoopis teine printsiip kui Euroopas. Suur demokraatlik joon, mis igasuguse suure ettevõtmise ratsionaalsele ja loomulikule alusele püstitab, avaldab ennast ka muuseumide korraldamisel. Seal algab väljapanek loodusvarade ja etnograafiaga, siirdudes nende järele kõrgematele astmetele, klassikute ja modernaja kunsti suurmeistrite juurde, kes näiteks Austraalia muuseumides väga hästi esitatud on. Võib ütelda, et Austraalia, Aafrika ja India muuseumid annavad täieliku ülevaate nende maade looduse- ja kunsti-rikkusest.

Hommikumaa kunst on täielikult rajatud religioonile, väljaspool religiooni ei ole kunsti. On läbi viidud suur panteismi põhimõte, kus jumal, inimene ja loom on kõik sama, võrdne kunstiinspiratsiooni ammutamise läte ja eneseväljenduse võimalus. Nii et religioon annab hommikumaa kunstile omapära, mitte natsionaliteet.

Teekonnal nähtud kunsti väärtuslikum osa kuulus Indiale, millega mul oli võimalik tutvuneda Tseilonil. Seal on ka kunstikool, mil juba 3000-aastane iga seljataga.

Austraalia ja teiste Inglise asumaade kunstimuuseumide kogud on korjatud kokku enamasti eraalgatusel, kas kingituste või esemete deponeerimise näol.

Tööde eest maksavad sealsed muuseumid väga kõrget honorari, mitte ainult klassikuid ei hinnata 20—50 tuhat Inglise naela, vaid ka modern prantslasi.

Siin, Londonis tutvusin ma üheksa päeva kohalike kunstikoolidega ega jätnud ka muuseumidesse sisse astumata. Homme lähen Ostende poole mineva auriku pardale.

Jälle Tallinnas
27. novembril, 1927

Saabusin tänahommikuse Riia rongiga oma koju tagasi. Riias Purvitise juures ei raatsinud ka üle ühe päeva pea-

tada — vaevalt et jõudsin muuseumid läbi joosta ja Düüna peale pilgu heita!

Mari ja lastega kokkusaamist on sõnadega raske kirjeldada. Igaüks, kes on oma armsatest kodustest peaaegu kaheksa kuud eemal olnud, ilma et nende nägusid oleks näinud ja häält kuulnud, võib seda ette kujutada. Isegi papagoi Ara võttis mind rõõmsa vadinaga vastu!

Tallinnas
28. novembril, 1927

Kui nüüd kuue kuu jooksul enese majanduslikuks kindlustamiseks väljavaateid paistma ei hakka, sõidan tagasi ja võtan Sydneys vastu mulle pakutud ehituskulptuuri professori koha. Vahepeal oleme küll vanadest võlgadest lahti saanud, sest Kaarel Uusman maksis kõik mu vekslid kinni, kui Mari minu äraoleku ajal temalt ühele vekslile žirot paluma läks. Aga eks need võlad ole kiired koguma, kui kindlat sissetulekut ei ole. Ma olen vaimustatud Inglise praktilisest meelest ja organiseerimisoskusest, mis asumaa-des suuri saavutusi on andnud. Näiteks Austraalia ehituseadus, kus pankade abiga on kõigil võimalus oma koda sisse seada. Inglise põhimõte — igale oma kodu.

Olen mõtelnud, kas tasub midagi eksootilist modelleerida, kuid tunnen, et jään siiski oma liistude juurde. Aga silmaring on küll avaramaks muutunud. Soovitasin igale mehele, kel 300 Inglise naela taskus, säärane teekond ette võtta.

Kõige lähem tee inimese enese juurde viib ümber maailma, nagu ütleb krahv Keyserlingk!

Tallinn
3. detsember, 1927

Täna oli mul Lui Oleskiga pikem arupidamine. Ta rääkis, mis tal õnnestunud mul kohtuasjas ära teha. Mitte just väga palju!

Tartu—Võru rahukogu otsuse peale kaebas Olesk edasi kohtupalatisse, kus mind tunnistaja Paul Raua seletuste alusel õigeks mõisteti. Kohtupalati otsuse kaebas Paris omakorda Riigikogusse ja see otsustas kohtupalati otsuse tühistada ja asja uueks arutamiseks tagasi anda samale kohtule teises koosseisus.

Mis sellest asjast lõpuks välja tuleb ja kes kohtukulud maksab, seda teab üksnes issand jumal. Inimesed saavad seda teada tuleva aasta sees.

Tallinn
4. dets., 1927

Vahepeal on veel üht-teist sündinud. Kui ma Austraalias olin, ehitas Oskar Martinson minu ateljeesse keraamika põletamise katseahju. Kui ma seda esimesel korral nägin, mõtlesin, et lähen lõõn Martinsonil silma siniseks — mis ta mängib minu töökojas peremeest. Siis aga hakkasin mõtlema, et keraamilises tehnikas saab ju korraga palju töösid teha: modelleerid näiteks ühe pea valmis, võtad vormi ja hakkad koopiaid tegema, pistad need kõik ahju ja ühe töö asemel on korraga kümme tükki. Müüd vähe odavamalt ära kui originaali, aga saad ikka seitse-kaheksa korda raha rohkem kui muidu.

Homme hakkab Martinsoniga esimest ahjutäit kinni müürima.

Tallinn
5. detsember, 1927

Sellest Martinsoni ahjust ei tule midagi, ruum ja kuumus on liiga väiksed. Võtan kätte ja ehitän ühe korraliku suure keraamikaahju, siis tuleb raha nagu raba.

Tallinn
7. detsember, 1927

Tuleb välja, et langenud õpilaste ja õpetajate mälestussamba komisjon on minu ärasõidu ajal samba Ferdi Sanna-mehele teha andnud. Mullle üle miljoni marga vastu püksa!

Vähemalt Poska haua raha tuli koju, sellele ei saanud keegi käppa peale panna!

Suuri aukusid minu eelarves aitab vähekeste täita ka ekspertiisitasu, mis ma haridusministeeriumilt sain. Neil on konsistooriumiga kõva tüli. Konsistoorium remontis toomkirikut ning võttis kõik need puust nikerdatud vapid seinte pealt maha, mis seal mitusada aastat seisnud olid. Nüüd ei

tahtvat nad neid enam tagasi panna, pole luteriusu komme nii palju kila-kola kirikus pidada. Remonditöid jälgib teine ministeeriumi asjatundja, arhitekt Kühnert. Temaga nõu pidades teeme lõpliku otsuse, mis neist vappidest saab. Nad on ju kunstiajaloo seisukohalt üsna kenad.

Tallinnas
vana-aasta õhtul, 1927

Üks väga seiklusrikas aasta on otsa saanud. Ei ole just palju Eestimaa mehi, kes võivad endale vastu rinda lüüa ja ütelda, et nad on oma jala Austraalia pinna peale pannud. Mina võin seda nüüd teha ja pealekauba olen ka India ja Aafrika ära näinud, mis ka just igapäevane asi ei ole.

Eestimaa pinnal pole mind just hellitatud: mitu korda on kohut tulnud käia (vahepeal küll minu eest Olesk), üks ilus rasvane suutäis (sammal Reaalkooli ees) on otse hammaste vahelt ära tõmmatud. Ka ühelegi siin toime pandud näitusele pole oma töid esitada saanud. Ainult Tallinna muuseumis on mul «Põlvitav naisfiguur» ja neli pead väljas ning Tartus Eesti Rahva Muuseumis seista minu «Halastajaõde».

Raha on ka täitsa otsas. Käisin Kanossas — andsin Sihtkapitali Valitsusele avalduse sisse, et nad mulle Riigikogu dekoreerimise töödest midagi teha annaks!

Tallinn
2. jaanuaril, 1928

Istusime eile Hanno Kompusega ja Bernhard Lindega «Feischneris». Kompus ütles, et ma olla peale Austraalia-reisi nagu vähe kühma jäänud ja pea olla ka hallimaks läinud. Rääkisin siis neile, et igaüks, kes üle ekvaatori sõidab, see läheb täitsa halliks. Kuid tahad aga uuesti endiseks muutuda, peab Londonist läbi sõitma, sel linnal on selline imelik omadus, et seal lähevad juuksed tumedamaks. Kompus ja Linde hakkasid mulle vastu vaidlema, et nemad mõlemad ekvaatori alt läbi käinud, aga pole üldse halle karvu peas. Ma parandasin siis ennast, ega ainult ekvaator ei aita, peab Aafrikas Tsuulumaal ka ära käima, siis alles lähed halliks. Nüüd jäid mehed vait — nemad Tsuulumaal käinud pole.

Tallinnas
10. jaanuaril, 1928

Eile sain esimese uue kroonise raha kätte. Mis ta tühi on — vana Eesti pangamajaga sajamargane paber, ainult punasega «üks kroon» peale trükitud. Sendid on punasest vasest, üsna ilusad, kümnest sendist alates on nikkel. Kahekroonine metallraha olla Toompea lossiga.

Tallinnas
10. veebruaril, 1928

Täna kell 10 hommikul läks siis kohtupalatis uus tamber-lamps lahti!

Parise kaebus minu vastu oli uuesti arutusel kohtu uue koosseisuga. Parise volinik on advokaat Naarist, mina kaitsesin ennast ise.

Pidasin pika kõne, rõhutades, et minu arvustuse eesmärgiks ei olnud kedagi laimata, vaid viia meie kunsti paranemisele seal, kus ta vildakile läinud. Oma arvustuses jätsin kunsti kõrvale ja piirdusin peaasjalikult oskuse-küsimusega. On ju selge — nagu ma ütlesin —, et ei saa olla kunsti oskuseta. Oskus on nii mõnegi meie kunstniku nõrk külge. Eriti peaks oskuse-küsimust tõsiselt võtma meie kunstikoolid, kuid seal on õpetajateks kooli endised õpilased, kes peaksid ise veel õppima. Meie kunstikool oma praeguste jõududega ei suuda kasvatada kunstnikke tõsise töö jaoks. Koolil pole moraalselt jõudu. Ega muidu koolist tulnud kunstnikud käi majast majja ja paku paarikroonilisi maale.

Teiseks on kultuurkapital muutunud nagu mingiks töö- ja hoolekandeministeeriumiks, andes kunstnikkudele hädaabitoed tellimuste näol. Siin pole kunstniku hindamist ta väärtuse järele, vaid toetuseandmine. Raha antakse küll välja, kuid kuhu need hädaabimaalid pärast lähevad, seda sageli ei teata.

Lõpuks ütlesin, et kui ma kogu selle asja arvustamisel olen oelnud teravusi, siis olen ma muidugi süüdi.

Peale lühikest nõupidamist kuulutas kohtupalat otsuse, millega rahukogu kahenädalane arest ära muudeti ja mind ainult kaheks päevaks aresti mõisteti.

Läksin kohtutrepist, piip suus, uhkel sammul alla ja lausisin ühele tuttavale: «Ma oleks pidanud kohe oma advokaadiks hakkama!»

Tallinnas
1. märtsil, 1928

Istusime täna «Revaler Bote» kirjasaatja Behrsingiga Kadrioru armetus restoranis, lüripisime viletsat kohvi ja ajasime juttu.

Mõnikord saad teise inimesega rääkides asjad enesele ka selgemaks. Seletad talle — ja äkki on omal ka klaar.

Mäletan, kui istusime aasta tagasi temaga Otto Schwarzi kohvikus Riia yanalinnas. Estraadi peal mängis trio, kohvi oli hoopis parem kui siin. Olin parajasti linnapea Andersoni, saadik Seljamaa ja Kunstide Akadeemia direktori Purvitise portreed valmis saanud, tuju oli suurepärase, jutt jooksis nagu kosest, kaugelt virvendas juba Austraalia rand. Arutasime Spengleri raamatut «Untergang des Abendlandes». Seletasin talle, et see on loll jutt, nagu kultuur käiks alla. Alla käib ainult see moodne ahvitsivilisatsioon. Rääkisin veel, et meil toimub üksiknähtuste vägivaldne teineteisest lahutamine, katse kunsti tagantjärgi igasuguste «ismi-dega» elustada. Me tahame kaheteistkümnendal tunnil lõbutüdrukust madonnat teha! Rääkisin veel kõikide asjade ja olevuste kosmilisest seotusest, millest midagi lahutada ei saa, ilma temalt Jumala poolt sisse puhutud hinge võtmata. Uus, kosmiliselt liidetud jõud on tõenäoliselt juba sündinud, aga esialgu märkamatu. Sellest hoolimata kannab ta endas tulevikumaailma nagu tammetõrus tamme. Aastakümned, aastasadad võivad mööduda, enne kui ta välised avaldusvormid paistma hakkavad. Nii nagu oli Kristusega, kelle vormimaailm alles baroki ajal kõiges oma hiilguses esile tuli.

Seletasin talle ka seda, et meie luuletajad on väsinud. Kõik kirjutavad ainult lapsepõlvemälestusi. Mina aga tunnen ennast veel nii noore ja värskena, et olen valmis uut elu alustama.

See kõik oli nagu eile.

Nüüd, aasta hiljem, tunnen, et olen veidi mõtlikum, vaiksem. Olen nagu vanemakski jäänud. Isegi jutt ei taha joosta. Aga lõpuks sulan ikka üles ja tunnen, et olen jälle oma sõiduvees.

Seletasin Behrsingile, et mul on vaja rahu, et kõik need muljed, mis möödaläinud aastal mulle peale vajusid, kristalliseeruksid. Ta pole nii kaugel käinud ega tea, et Araabias võib näha, kuidas maailm abstraktseks ja lausa nagu teiseks ilmaks muutub. Liiv, nii kaugemale kui pilk ulatub —

kollane, heleroosa — kuni kaugel horisondini. Ja selle kohal sinine taevavõlv. Siin hakkad islamit mõistma. Indias on aga looduse üliküllus, mille kõrval inimene nulliks kokku tõmbab. Austraalias jälle nii halastamatu, kõvasüdameline ja kitsi loodus, et inimene tundub seal surmamõistetuna. Tarvitseb ainult pärismaalast vaadata — see looduse võõraslaps, ilma koduta, ilma rõivata, ilma mineviku ja kultuurita — ja tead, et eurooplane on siin loodusega sõjajalale sattunud. Euroopa võsu on siin kõige tõrksama tüve külge poogitud. Ta pole siinselt pinnalt võrsunud.

Lõpuks väsis Behrsing teooriast ära ja käänas jutu konkreetsema peale: kuidas mu keraamikaharrastusega jääb? Rääkisin, et teen praegu vaase taimede ja loomade dekooriga.

Tallinnas
16. märtsil, 1928

Täna kirjutasin Sihtkapitali Valitsusele sooviavalduse, et ma saaks 250 tuhat marka keraamikaahju saamiseks ja 7 asja pronksi valamise kuludeks 35 tuhat.

Näikse, kas annavad!

Tallinnas
3. aprillil, 1928

Tegelen nüüd tõsiselt keraamikaga. Uus ahi on poole tegemisega, pottsepad pätserdavad juba mitmendat päeva, mina ise käin Kunsttööstuskoolis Jakõga nõu pidamas, õhtul voodis loen keemiaraamatuid. Võtan kõigepealt laste keemiaraamatud läbi, siis lähen targemate juurde.

Läksin eile õhtul Râ käest keemia õpperaamatut tooma. Vaatan — tema loeb hoopis mingit kriminulli. Selle konfiskeerisin kohe ära ja käskisin tal õpperaamatuid või korralikku kirjandust lugeda. Heitsin voodisse, keemiaraamat ja «Kollase lendavmao armee» kaenlas. Hakkasin esiotsa seda viimast sirvima. Lugesin siit-sealt ja lõpuks jäingi selle juurde pidama. Hommikuks oli läbi!

Tallinnas
8. mail, 1928

Kujutavate Kunstide Sihtkapitali Valitsus kuulutas veebruaril algul välja võistluse ideekavandeile. Kujuritele oli

ülesandeks kas kaev platsil või kultuuriajalooline ausammas. Võtsin purskkaevu ette. Tegin kaevu keskele torni otsa kitse, keda ümberringi kaevu servadel seisvad karud hirmutavad. Ja esimene auhind tuligi. Viissada krooni on ka üsna paras summa. Ergutusauhinnad anti Juhan Raudsepale ja Michelsonile «Pallase» koolist. Maalis ja graafikas sai Kristjan Raud ka 500 krooni ja esimese auhinna, teisi preemiaid anti välja kolm — Liivak, Aren ja Kulkoff.

Leetsel
7. juulil, 1928

Modelleerin praegu Kansmanni siga. Peep ja Tui sügavad seal kõrvatagust, et ta head nägu teeks ja paigal püsiks. «Istuv siga» on juba valmis, tahaksin seisva ka teha. Ara istub puuladvas ja häälitseb. Ma hüüan talle vahetevahel vastu. Saame üksteisest väga hästi aru.

Leetsel
10. juulil, 1928

Vahest ka väheke vaheldust töö hulka! Täna käisid Karl ja Paul Burmanid meil külas, Karlil veel kolme-neljateistaastane poeg, kah Karl, kaasas. Ajasime juttu, jalutasime ringi. Nad olid Rannamõisani taksos sõitnud, edasi marssisid jala.

Pärastlõunal läksid tagasi, aga poisi jätsid paariks päevaks meile suvitama.

Õhtul söögilauas kippus noor Karl lobisema. Ütlesin siis, et söögilauas ei räägita. Jäi ka kohe selle peale vakka.

Olen siin Leetsel üle kaua aja ka söe ja sangviini kätte võtnud ning maastikku joonistanud. Männid ja kuused tulevad päris hästi välja, aga kasega on hullem. Seda, kuradit, on raske teha, mustaks kipub minema.

Tallinnas
24. augustil, 1928

Modelleerisin kirjanik Eduard Vildet. Ta elab siinsamas Kadriorus ja tal pole kuigi kauge ateljeesse tulla. Millegi pärast ei taha asi minna. Vilde nägu on niisugune ilma füüsilise karakterita: ei ole pikka nina ega peent kaela,

kõik on üsna tavaline, nagu kümnel tuhandel teisel mehel keskmistes eluaastates. Võiks isegi ütelda, et liiga ilus nägu mehe jaoks.

Jändasin ja jändasin, siis vihastasin ja lõikasin kogu näo traadiga maha ning viskasin savikasti. Eduardil sai sellest nähtavasti ka mõõt täis, võttis oma kepi ja kadus ust paugutades. Pole enam kolmel päeval nägu näidanud. Täna tuli mulle Sannamees Kadriorus vastu ja küsis, mis ma Vildele olla teinud. Ütlesin, et mina olen närviline, kuid Vilde veel rohkem. Ja kõik.

Sannamees läks piipu imedes edasi. Küllap kavatseb selle rasvase suutäie minu käest üle lüüa.

Tallinn
2. september, 1928

Ilus suvi on möödas. Päevad on juba lühikesed, tibab vihma ja tuul on ka jahedavõitu. Elu muutub jälle teiseks: linn, näitused, töö Kadriorus, kohvikuvaidlused, kõik selline sügis-talvine signin-sagin.

Täna tehti Laial tänaval Noorte Meeste Kristliku Ühingu ruumides sihtkapitali kunstinäitus lahti. Mul on väljas terve loomaaed: siga, pörsas, oinas ja kits. Peale selle kirjanik Hubeli portree ja kolm joonistust Leetsest.

Tallinn
13. sept. 1928,

Täna sain ühekorraga kaks arvustust sihtkapitali näituse kohta: «Päevalehes» kirjutab Rasmus Kangro-Pool ja Märt Laarman andis mulle kohvikus ka «Postimehe», kus Alfred Vaga arvustus sees. Väga kiidetakse minu «Kitse». Kangro-Pool nimetab seda näituse väärtuslikumaks meisterteoseks. Ta kirjutab sõna-sõnalt: «Koort on raskepärane ja suure pinnaga monumentaliteeti taotlev kunstnik olnud oma varemises peades. Tema «Kits» on nüüd nagu üllatus Koorti teisekülgsest võimisest. See on kerge, terane, graatsiline, õrn, habras joon, millega tema meie noort skulptuuri on rikastanud. See on küps kauase hoole ja läbitundmise vili, mille kõrvale meil raske on oma kunstis leida paarimeest. See on väärtus, mis kahtlemata tähendaks varandust meie kunstimuuseumis ja mis Koorti kui skulptori nime tugevasti

alla kriipsutab. Leiaks me kunstipoliitika ometigi võimaluse, et seda võidaks materjalis lõpule viia.»

Ka Alfred Vaga räägib «Kitsest» kui tõelisest meisterteost. Ta leiab, et ka mu teised loomad on hästi õnnestunud ja väärivad pronksivalamist, Kangro-Pool aga kirjutab, et sea pea on küll päris kordaläinud, aga keha tunduvat elutu ja mul polevat korda läinud sea nahka ega nahaaluseid vibratsioone liikuvana ja hingavana edasi anda. Järgmine kord panen seale mootori sisse, mis nahka väristab! Hubeli portree ei meeldi talle ka, sest selle mehe hajameelsus ja «teatav väsimuse nässakus» on edasi andmata jäänud.

Vaata, et see «nässakas» sind kohtu ei kaeba sellise iseloomustuse pärast!

Dateerimata

Hanno Kompus arvustab «Taides» Laia tänava näitust. «Kits» saab jälle kiita («elegantne «Kits» oma peeneliikmelisuses ja põgususes on saavutis»), aga oinad ja sead-põrsad ootavat alles lõplikku vormilahendust ning Ed. Hubeli sisimat olemust ei olevat ka välja toodud.

Kompus näeb minu viimastes töödes otsustavat pööret realistlikumale käsitlusele, loobumist senisest lürismist ja asumist eepikalisele vaatlusviisile. Ta arvab selles olevat isegi minu Austraalia teekonna mõju. Kompus kirjutab, et minu praegune looming paneb teda põnevusega ootama uusi saavutusi. Lõpuks ütleb ta veel, et minu lähenemine loodusele mitte sedavõrd tehnilise käsituse kui sisemise suhtumise mõttes avaldub selles, et objektiks on saanud igavesti-lõhestet inimese asemel igavesti harmooniline loom.

Peab mõtlema, äkki ongi nii!

Jõululaupäeval, 1928

Aasta hakkab lõppema!

Sel korral lähen uuele aastale vastu vähe rõõmsama meelega kui kaksteist kuud tagasi. On uued sihid ja uued mõtted. Suur ahi on valmis ja tahaks tõsisemalt keraamikaga tegelema hakata. Jakó on küll kõva tehnikamees, aga kogu Kunsttööstuskooli keraamika on ajast ja arust maha jäänud oma labakindaornamentikaga. Tahaks ise midagi uut ja omapärast teha. Ja ka vähemaid skulptuure võiks keraamikas paljundada — saaks selle raha tagasi, mis ahju ehitamine ära võttis.

Tallinn
20. veebruar, 1929

Eesti kunsti näitusel Helsingi Taidehallis käib iga päev keskmiselt kolmsada inimest. Osavõtu elavuse tõttu pikendatakse näituse lahtiolemise aega veebruari lõpuni. Ostetud on seni 8 tööd 7 kunstnikult, minult graniidist «Tanuga naine»; teised müüjad on Ole, Nyman, Erich Adamson, Laarman, Paul Sepp ja Bergholz.

Pärast Helsingi näituse lõppu saadetakse väljavalik (umbes sada tööd) Pariisi, kus näitus avatakse aprillis. Praegu käivad Prantsuse saadiku ja haridusministeeriumi vahel läbirääkimised.

Need tööd, mis Pariisi ei lähe, saavad Lübecki mineva näituse aluseks. Tallinnas pannakse veel teisi juurde, nii et Saksamaale läheb ümmarguselt 200 tööd. Sakslased on asjast huvitatud, võtavad edasi-tagasi transpordi enda kanda.

Tallinnas
7. märtsil, 1929

Mõni päev tagasi pandi Eesti kunsti näitus Helsingis kinni. Nüüd on ka välja tulnud, et «Ateneum» ostis ainult minu «Tanuga naise», ühe maali Erich Adamsonilt ja A. Bergmanni ja Johani joonistusi. Teised tööd on eraisikud ära ostnud. Üldse olla töid müüdud 5400 krooni eest.

Sain ka mõned väljalõiked Soome lehtedest. «Helsingin Sanomat» arvustaja ütleb, et eestlased valitsevad vormi paremini kui värvi. Seepärast olla meie graafika ja raidkunsti keskmine tasapind kõrgem kui maalikunstil. Minu kohta kirjutab, et olen oma laia ja mitmekülgse toodangu tõttu keskpõlve meestest esikohal. Ma tugineda meeeldi vanale stiilile, mille põhjal oma vormi loon. Sügavamad individuaalsust mul ei olla, aga seda enam dekoratiivset võimet.

«Uusi Suomi» kirjutab, et minus on midagi väga tugevat ja plastilist, lähedasena selle egiptilisele tähendusele. Lõpuks hakkab õige kõvasti kiitma ja ütleb, et Koort on stiililiselt austatav kunstnik, kes graniidiraiujana kuulub Euroopa parimate sekka ning kes on iseseisva Eesti suur-nimi.

Tallinnas
25. aprillil, 1929

Saatsin täna luuletajahärrale kirja, kus seletasin, et ma ei võtnud osa Faehlmanni mälestussamba konkursist, sest ei tahtnud kõike enese kätte kiskuda. Nüüd on konkurss möödas ja ma olen valmis komiteele ilma tasuta üht projekti andma. Sõidan Tartu, kui komitee ei ole veel otsustanud seda tööd ära anda. Mul on mitu ideekavandit ja sisse antud kavandid olid kõik halvad. Ükski ei vastanud sellele ideele, ma vaatasin kõik hoolega läbi.

Vaatame, mis Karl Eduard mulle vastab!

Tallinnas
5. mail, 1929

Täna oli Keskühingu peakoosolekul minu liikmeks vastuvõtmine arutamisel. Koosolekut juhatas minu hea sõber Karl Burman. Vaevalt tema midagi iseäralist minu heaks ära teha sai, aga vastuprotesteerijatest hoolimata võeti mind häälteenamusega EKKKU liikmeks tagasi.

Edasi võtsin ma koosolekust innuga osa. Pariisi kunstinäituse arutamise puhul tähendasin, et kohasem oleks sinna saata kunstnikke, aga mitte diletantisi (mõtlesin muidugi Voldemar Pätsi). Lõpuks valiti mind veel koos Burmani ja Raudsepaga kunstnike kongressi kokkukutsumise toimkonda.

6. mai, 1929

Olen nüüd juba üle aasta savitööga tegelenud ja asi on päris selge.

Kunsti peab püüdma eluga siduda ja samme astuma, et see oleks inimestele kergemalt kättesaadav. Keraamika on üks tee selleks. Kahjuks pole aga meil keraamikas peaaegu midagi ära tehtud. Kõik, mis on, ei ole teaduslikult ja asjatundlikult tehtud. Meie savitööstus seisab siamaani ainult ahjukivide ja kausside valmistamises. Ka meie savi ei ole teaduslikult uuritud, ei ole põhjalikke katseid tehtud, mis-sugused väärtused või ebaväärtused meie savil keraamika-tegemiseks on. Seetõttu teeme isegi halbu telliskive, mis viletsasti põletatud ja niiskusele vastu ei pea. Viimasel ajal on telliskivi isegi varasemast halvem. Mujal Euroopas — Hollandis, Inglismaal, Saksamaal — on savitööstus suuri

edusamme teinud, aga meil seisab ühe koha peal või läheb isegi tagasi.

Meie savikihid tuleb katsete ja uurimuste abil läbi töötada ja kindlaks teha, kuidas neid savisorte kasutada ja milleks. Meie savide suurim puudus on, et nad sisaldavad suure protsendi rauda või lupja ja väga palju soola. Savi ei küpse seepärast tihedalt. Et Kunsttööstuskooli vaasid läbi tilguvad, tuleb sellest, et savi ei ole uuritud ja põletamine on olnud nõrk.

Keraamika arendamises peitub osa meie rahva jõukusest, aga kas oleme meie siis oma «kodumaist kulda» kaevanud kunagi õigest kohast? Küll sakslased või mõned teised kord tulevad ja sellegi kulla endale kaevavad.

Savitööstuse turg on meil praegu hea. Üksipäinis ahjupotte tarvitame aastas umbes 20 miljoni eest. Paremad potid tuuakse Riistast (varem Soomest), ise teeme halba kaupa ja glasuuri on räpane. Ka glasuuri ja savi koefitsient pole üks, nii tulevad mōrad ja pudenemine. Ainult teaduslikud katsed võivad seda viga parandada.

Meil puudub ka oma savipuhastamise ja -pesemise ettevõtte. Saksamaalt puhast, pestud savi tuua on odavam kui primitiivsete koduste abinõudega pesemine. Keraamikale suureks raskuseks on ka see, et meil ei ole kindlate garantiidega äri, mis annaks soovitud tüüpi savi. Hoolimatu ollakse!

Kas keraamika tasub? See on esialgu probleem. Suureks takistuseks on rahva madal maitse. Praegu on siin turgu leidnud kõige halvem praht Saksast — see, mis seal ostjaid ei leia. Üks sakslane siin imestas, et kas on see kõik tõesti Saksamaalt tulnud!

Kunsttööstuskoolis on väga hea sisseseade ja professor Jakó on hea eriteadlane, aga koolikorraldus on eduka ja elulise töö takistajaks. Tegevus on seal sarnane, mida elu ei vaja, ja tarbekunstivõõralt õpetajaskonnalt ei ole loota kooli ümbersündimist.

Elevandikesi ja muid keraamilisi iluasjakesi veame võõrsilt ja ostame endid vaeseks, aga selle eest ei kanta hoolt, et neid ise saaksime teha.

Tallinn
7. mai, 1929

«Anderkopi kaloss» tuli päris hästi välja: suures kalossis

kükitab frakis mees, kellel «anderkopp» peas. Sobib väga hästi tuhattoosiks ja tuletab Anderkopile tema luhtaläinud kalossikaupa meelde.

Ega ta miski kunstiteos pole, aga nalja saab!

Tallinn
10. mai, 1929

Meie pronksivalu on veel halvemas seisukorras kui keraamika. Ei ole kooli, ei õpilasi. Sellel alal elame veel veneaegsete meeste najal. Selle asemel et miljonite eest võõrsil valamisi teha lasta, nagu professor Adamson on oma kujud Itaalias teha lasknud, oleks pidanud kodumaal sisseseadeid tegema ja meistrid võõrsilt siia tooma. Ega me igavesti ei jõua võõrsil käia, kui elada tahame. Sebitakse kultuurkapitali ümber, et kes saaks paarsada krooni, kes saaks sõita, kes esindada. Aga kunstielu parandamise süstemaatilise töökava peale ei mõtle keegi. See peaks olema kultuurkapitali esimene ja tähtsam ülesanne, et jõuaksime teha tööd omal maal ja nii, et see rahva kätte läheks. Pronksivalamise ja keraamika sisseseaded on meile vajalised — see paljundab kunsti ja rahvas jõuab seda osta. Need sisseseaded maksavad palju raha ja käivad ühele inimesele üle jõu.

Tallinn
18. mai, 1929

Pariisist tuli mulle rõõmusõnum: Luxembourg'i muuseum ostis seal Eesti kunsti näituselt minu dioriidist «Põlvitava naise». Maksavad 6000 franki. Peale selle olid mul näitusel veel kaks lapse pead. Adamson-Eric sai ka ühe pildi Luxembourg'ile müüa.

Tallinnas
25. mail, 1929

Lennartist on juba suur abi: aitab savi pesta ja sõeluda, glasuure segada või keraamikaahju kütta.

Vahel jõuab keraamikaahjude kütmine nii hilja valmis, et trammid enam ei sõida. Siis kõnnime nagu kaks meest kunagi, vaikides, aga endaga rahul olles läbi tühja vaigse

linna koju, hiilime tasa kööki, leiame midagi hamba alla, ja kähku magama — homme jälle töö.

Kadriorus
29. mail, 1929

Põtserdasin ateljees, kui äkki kuulsin, kuidas Mari õue pealt karjus: «Ruttu joodi, ruttu joodi!» Jooksin joodipudeliga välja ja nägin seal August Janseni väikest tütar Ead, kes südantlõhestavalt nuttes peast kinni hoidmas. Ara, kes Mari käe peal oli istunud, oli äkki lendu tõusnud, lapse juurde lennanud ja talle nokaga pähe löönud. Plaasterdasime nutust luksuva Eakese pead ja püüdsime teda igatpidi lohutada. Kahju, et mul parajasti kommid majast otsa saanud olid!

Tallinn
20. juuni, 1929

Sihtkapital ostis Keskühingu kevadnäituselt Börsisaalis kolm minu keraamilist asja — roheline madala kuumuse põletusega «Madonna pea», telliskivikarva, kah madala kuumusega põletatud «Sea» ja veel «Kitse pea» — ja maksis kõige selle eest kokku ainult 76 krooni. Haridusministeerium ostis ära pronksist professor Koppeli büsti. See maksis vähe paremini.

Tallinnas
27. juunil, 1929

Praegu on Eesti kunsti näitus Lübeckis. Saksa arvustajad kiidavad mind kui head vormimeistrit. Eriti peenetundeliselt on käsitatud sakslaste arvates «Palvetaja» ja «Naise pea» graniidist. Kiidavad ka teisi kujureid; neile meeldib Melniku «Kuhlbarši» portree» ja ka Starkopf.

Tallinn
30. juuni, 1929

Käisime täna Laarmaniga vähe kõrtsis meelt lahutamas. Oober tuli ja küsis: «Mida härrased soovivad!» Mõtlesin

ühe sekundi, mida ma kõige rohkem tahan, ja ütlesin siis haigutades: «Magada tahaks!»

Tallinnas
31. augustil, 1929

Tulin täna maalt ja leidsin Kadriorus riiuli pealt Karl Eduardi kirja — oli juba tükk aega seal toimu korjanud. Võtsin sulepea ja vastasin siis kohe, et olen teinud ühe väikese kavandi Faehlmanni monumendi jaoks, aga 3000 krooni eest on võimata midagi head teha. Teatagu 6—7 päeva ette, mis komitee otsustab, ehk olen jälle maal. Lõhun praegu kivisid materjaliks.

Tallinnas
15. oktoobril, 1929

Hanno Kompus kirjutab «Päevalehes» Sihtkapitali Valitsuse aastanäitusest. Minu pronksi valatud «Kitse» kohta ütleb ta, et patineerimine pole lõpule viidud ja sellepärast nauding õilsast materjalist jääb poolikuks. Keraamiline «Kits» tabab aga veetleva, põgusa momendi selle kauni looma nõtkest liigutusest, nagu Kompus sõna-sõnalt kirjutab. Ka «Preili Kansmanni portree» saab kõvasti kiita.

Tallinnas
10. novembril, 1929

Sihtkapitali näituse ruumid Rataskaevu tänaval on nii väikesed, et neil tuli veel teine näitus teha. Sellele panin välja noormehe pea keraamikas, lapse pea pronksis ja Austraalias tehtud reljeefi. Rasmus Kangro-Pool kiidab küll «Noormehe pead», aga nuriseb, et see olla varasemast ajast tuttav. Aga mitte kõrge põletusega keraamikas! «Lapse pea» ei meeldi talle, kael olla nagu vankripuss ümmargune. Hea, et ta sedagi tunnistab, et see minu enda ütlemine on. Minu keraamatööga on ta rahul, ahjust tulevat juba üsnä häd toone, aga pronks olevat veel kärnane. Katsugu ise niimoodi toapõranda all pronksi valada! Mujal maailmas on suured valamise töökojad.

Tallinn
17. november, 1929

Ehitam praegu suuremat pronksivalamist ahju. Savis pooleli on suur seinareljeef — Tartu ülikooli aulale. See saab 3 meetrit kõrge ja 6 meetrit pikk — kus sa seda muidu valad!

Minu tööd rändavad Eesti kunsti näitusega mööda Saksa-maad. Lübeckis ja Kielis on juba olnud, nüüd on Königsbergis. Edasi läheb Berliini, seal pidi avatama detsembri keskel. Ka Taanimaa soovib meie näitust näha.

Rääkisin täna Tuile, kuidas me 1907. aasta suvel Norras pärast tugevat niidupäeva peremehega ujumas käisime ja siis temaga lävepakul istudes filosoofiat ajasime. Tui küsis, kuidas me teineteisest aru saime. Vastasin, et peremees rääkis norra keelt, mina purssisin saksa vastu. Käed tuli ka vahel appi võtta, muidu poleks filosoofiat päris põhjalikult läbi arutada saanud.

Tallinn
19. jaanuar, 1930

«Berliner Börsen-Zeitung» kirjutab, et meie näitusel mõjub skulptuur tugevamini kui pildid. Eeskätt kiidetakse mind. Minu figuurid on sakslaste hinnangu järgi mitte üksi monumentaalsed, vaid omavad ka individualiteeti. Eriti meeldib neile «Palvetaja». Starkopfi tööd öeldakse olevat pisut literatuursed.

«Deutsche Tageszeitung» leiab minu peades tugevat omapärast plastilist andi. See leht kiidab ka Melnikut, Raudseppa ja Sannameest.

«Deutsche Zeitung» on õige asjatundmata. Kujuritest nimetab mind ja Aleksander Kulkoffi, kes küll vist eluaeg savitükki peos pole hoidnud. Kui asi sedaviisi edasi läheb, siis hakkavad sakslased kiitma Starkopfi maastikumaale ja Sannamehe merevaateid.

Tallinn
14. veebruar, 1930

Täna astusin läbi Kunstimuuseumist Narva maanteel. Weizenbergi töid on vähe vähemaks võetud: aastat paar tagasi oli neid tervelt 20, nüüd neliteist. Adamsonilt on kuus tükki.

«Lurich» hakkab mulle kõige vähem vasta. Vanameestest on juurde toodud üks Alexander von Bocki töö; Mercie on endist viisi ainuke prantsuse kujur, kelle töid Eestimaa mees näha saab. Tema «Gloria victis» on küll ajast ja arust, aga üks Rodin või Bourdelle maksab miljoneid. Minu töödest on «Palvetaja» praegu välismaal näitustel, teised neli kõik kohal. Starkopfilt ja Sannamehelt on ka viis tööd, Melnikul kolm, Wetter-Rosenthalil kaks, Elleril ja Raudsepal kummalgi üks. Raudsepa «Merjanski» on päris huvitav töö, ehk ma ise küll niimoodi kubistlikult stiliseerima ei hakkaks.

Tallinn
10. märts, 1930

Töötan ägedalt Kitzbergi hauamonumendi kallal. Võitsin sihtkapitali poolt korraldatud võistluse ja Kitzbergi mälestuse jäädvustamise komisjon sõlmis minuga lepingu 3000 krooni peale. Üks tuhat on juba käes ja ülejäänud osa saan siis, kui pronksi valamine lõpetatud ja kuju materjal kohale toimetatud.

Vana Kitzberg on mul veel sellest ajast meeles, kui me mõlemad Pühajärvel suvitasime. Mäletan, kui tema köögist leitud korvitäiest munadest terve Tartu kunstnikkude bandele pannkooke tegin. Ega ma kade olnud — Kitzberg ise ja tema proua said ka!

Nii et teeme samba jaanipäevaks valmis.

Tallinnas
13. aprillil, 1930

«Päevalehe» arvustaja Rasmus Kangro-Pool kirjutab täna EKKKÜ näitusest. Kiidab minu «Patsidega tütarlast» ja üldse katseid ning edasijõudmist keraamika alal. Ka grafiiti raiutud «Tanuga naine» leiab armu tema silmis. Aga puust «Naisfiguuri» teeb küll pilbasteks. Olla äbarik, pea olla teises stiilis kui keha ja üldse olla äpardunud töö.

Ega ta vist «Palvetaja» tasapinnal töö ei ole ka, aga nii hull see asi ka mulle ei paista, nagu Kangro-Pool kirjutab.

Tallinn
6. september, 1930

Terve suve olen, labidas kaenla all ja kott seljas, mööda Eestimaad rännanud, et korralikku savi leida. Labidatäis siit, teine sealt ja kõik Tallinna ateljeesse, et katsetusi teha. Mul on riiulitel sajad proovid mitmesuguste saviliikide põletamise tulemustest. Alles kestvate katsete järgi võib ütelda, milliseid lisandusi üks või teine savitükk vajab ja millises kuumuses neid põletada tuleb. Kõige paremat savi olen saanud Petserimaalt, kuid häid sorte leidub ka mõnel pool Harjumaal. Meie savisordid ei kannata suurt kuumust, ainult vähesed üle 1000 kraadi. Suurem osa ses kuumuses juba sulab — vormitud asi vajub kokku ja kaotab kuju.

Kõige suurem häda on selles, et Eestis kunstitarvitaja puudub täiesti — ka keraamika alal. Valitseb odav ja maitsetu välismaine massivabrikatsioon, parema järele ei tunta tarvidust. Kes ostaks minu modelleeritud keraamilist porsast 3600 sendi eest, kui mõni välisvabrik teeb sama suuri porsaid kümme korda odavamini. Töö kunstiliste ja muude omaduste hindamisel aga puudub meie inimestel maitse.

Tuleb teha otsus, et kunst Eestis on täiesti ülearune, järelikult on ka kunstnik ülearune inimene. Kõik kunstikoolid tuleb jalamaid sulgeda, et mitte uusi ülearuseid inimesi ei produtseeritaks!

Realiteet on niisugune — mis seal parata.

Tallinn
8. september, 1930

Olgu mis on, aga ega ma keraamikat ei jäta. Mu suur ahi lubab põletada temperatuuris üle 1000 kraadi ja mitu riiulit mitmesuguse glasuuriga (ja osalt veel glasuurimata) vaase ootab tarvitaja kätesse minekut.

Osaühisus «Kodukäsitöö» aknal on igasuguste pitside ja patjade vahel ka minu keraamilised asjakesed: «Istuv porsas» ja «Kitse pea». Need on tõsised professionaalteosed, aga ega see igale kundle selge pole, tahetakse ikka odavaid ja magusama maitse järgi tehtud asju.

Tallinn
11. september, 1930

Töötan mõni päev 15 tundi, aga ikka oma majanduse asju korda ei saa.

Kunst, eriti skulptuur võib elada linnas, kus neli-viis miljonit inimest, ja rahva keskel, keda vähemalt 20—50 miljonit. Selle hulgas on üks või kaks protsenti kunstitarvitajaid. Miljoniline rahvas kunsti ülal pidada ei suuda.

Siin on mul pronksi valatud kits, mida alla 150 tuhandet senti hinnata ei saa — kes seda ostaks? Või «Palvetaja», mille puu üksi maksis 80 tuhat. Arvata sellele juurde kuudepikkune töö ja teenistuse protsent, saame summa, mida meie oludes keegi välja ei pane. Ateljee nurgas on uus puumürakas, juba raiumist alustatud. Siit peab üks poisikese figuur tulema, aga kes ta kord ära ostab ja mu kulud sellega kinni katab, seda ei tea. Kõht on teisel ateljeesoojusest juba lõhki pakatanud, võib-olla ei saa pennigi.

Eestis teenin oma teoste realiseerimisest aasta jooksul 60 või 70 tuhat senti — summa, millest jätkub vaevalt ateljee kütte- ja valgustuskuludeks. Ateljee sisseseade ja muud jooksvad kulud on seni kaetud välismaalt saadud honoraridest. Nüüd on aga need läbi. Terve skulptuuri, keraamika ja pronksivalamise vabrik on üles ehitatud, aastatepikkusi katseid tehtud mitmesuguste materjalide ja valamisviisidega, aga on produtseeritud ladusse, töötatud iseene jaoks, huvist asja vastu. Majanduselu reeglite järele sarnane valmistamisviis ei või kaua kesta. Kusagilt peab tulema kapitali ja kui ei tule, siis peab ettevõtja oma ettevõtte likvideerima ja mujale pagema. Minu suuri kogemusi keraamika ja muul alal saab tagajärjekalt realiseerida seal, kus kunst ja kunstnik ülearused pole.

Tallinnas
6. novembril, 1930

Möödunud aastal ostis Sihtkapitali Valitsus minult esimese pronksi valatud kitse ja kinkis linnale.

Pidasin kitse jaoks kõige sündsamaks kohaks rohelist muruplatsi Nunne tänava veerel vastu Toompea mäe. Ehitusosakond tellis minult ka kujule aluse. Et kitse nõtkust ja peenust hästi välja tuua, asetasin ta lihtsa, kõrge kastikujulise graniitpostamendi otsa. Nüüd on ta püsti pandud ja paistab vastu Toompea mäe päris habras ja armas.

Tallinn
vana-aasta õhtu, 1930

See aasta on jälle seljataga. Olen kõvasti keraamikaga tööd teinud, pronksivalu proovinud, õige mitmel näitusel esinenud. Kokku oli neid Eestimaal kolm (Keskühingu näitus, kaks Sihtkapitali Valitsuse näitust), välismaal ka kolm (Berliinis, Kölnis, Kopenhaagenis), peale selle olid minu tööd väljas ka Tallinnas Kunstimuuseumis ja Tartus Eesti Rahva Muuseumis. Nii et on eesti rahvast valgustatud ja Eestimaad võõrsil propageeritud.

Suurematest töödest sai valmis «August Kitzbergi hauamonument» Raadi surnuaiale ja Vinnali oma Rahumäele. Tegin ka Riigikogu laua dekoratiivlõvid. Suurem osa aega läks pronksivalamisele ja iseäranis keraamika valmistamisele. Sellel aastal modelleeritud tütarlapse pead patsidega valasin kaks tükki pronksi; üks läks praaki. Râ pea, mis juba kümme aastat tagasi savis valmis sai, valasin ka pronksi.

Keraamikat põletasin ka terve hulga: «Hüppava metskitse» ja «Metskitse pea», «Patsidega tüdruk» ja vanadest asjadest «Nutva lapse» ja Peebu pea.

Nii et tööd sai tehtud palju, kulu oli ka, aga sisse tulema on visa!

Tallinnas
10. märtsil, 1931

Täna tuli Peep läbimärjalt koju. Olid Janseni Eaga kahekesi kelgutanud ja kuskil Kadriorus läbi jää kraavi kukkunud.

Tallinnas
15. märtsil, 1931

Jändan iga jumalapäev selle keraamikaga, vahel sekka voolin päid ja suuri kujusid ka, nii et pole aega üldse päeva- raamatut pidada.

Täna tuli issanda ingel tulise mõõgaga minu paradiisi väravale. Söödi-papi kirjutab Tartust, et Tartu laenuühisus, kellele ma 1000 krooni võlgu olen, ähvardab kohtuga, kui laen pole 25. märtsiks õiendatud koos protsentidega, mida

ma 6. detsembrist saadik pole maksnud. Viivitamise eest tulla veel lisaprotsente maksta!

Sööt koos Sisaskiga oli mul käemeheks, sellepärast ägabki. Olla viimasel ajal mitmete sõpradega vastutamise asjus sisse kukkunud ja elada sellepärast rahalist kitsikust üle.

Kus, kurat, mina selle tuhat krooni võtan, mul ka kriis, nagu igal pool mujal!

Kadrirus
24. märtsil, 1931

Meeleheitmisega kraabin ma praegu raha kokku. Praegu on väga raske kunstiga midagi peale hakata, igal mehel omal oksjonihamer pea kohal — kes see veel kunsti jaoks mammonat leiab.

Haridusministeeriumi kunstiosakond lubas ühe minu töö omandada, siis pani aga majandusministeerium kõik krediidid kinni. Täna käisin järele kuulamas, kuidas asi on, doktor Ney lubas siiski seda korraldada, aga igal juhul ei saa ma raha enne kätte, kui 2. aprillil. Saatsin Söödile kirja, et ehk advokaat Naarist hoiab selle asja kinni nii kaua. Ma kirjutan täna ka Tartu laenu- ja hoiuühisusele, palun, et ta pikendaks kuni 3. aprillini. Palusin ka Söödil ühisusest välja võtta, kui palju see ühes kolme viimase kuu protsentide ja viivituse protsentidega kokku teeb. Kui ministeeriumist ei saa, siis ma kaen mõnda oma tööd või ükskõik mida, mis panti viia. Kitsikus kasvab iga päevaga, päris eluhimu võtab ära.

Kadrirus
27. märtsil, 1931

Sain Karl-Eduardilt kirja. Naarist lubas aprilli esimese nädala veel oodata. Ühisus aga tegi tingimuseks, et peab protsendid ette maksma. 6. juulini 1931, alates 6. detsembrist 1930, mis ajast mul protsendid maksmata — kõik kokku 82 krooni. Millal mulle tööde eest makstakse?!

Peale selle tahavad, et ma ära surnud Eisenschmidt asemele uue, kolmanda käemehe otsiks.

Kadrirus
15. aprillil, 1931

Häda häda peale! Esimesel aprillil raha kätte ei saanud. Minister kirjutas alla, et uuest eelarvest saan kohe kätte. Aga teisel jäin haigeks, oli 38—39 kraadi seitse päeva järjest.

Täna kõlistasin Neyle; arvas, et paari päeva jooksul avatakse eelarve avansid. Nüüd on mul suur hirm, et Naarist on asja kohtu anda.

Kirjutasin Söödile, et jalutagu Naaristi juurde ja palugu veel mõni päev oodata.

Loodan, et kähku paranen, sest tööd on kõik pooleli.

Tallinnas
6. mail, 1931

Minu laste vanaema on surnud.

Öösel vastu tänast nägin hästi selge unenäo: vanaproua Uusman kõndis meie toast läbi, vaikselt, omaette. Jäi korra minu voodi ette seisma, vaatas mulle otsa, aga sõnagi ei ütelnud. Siis läks edasi ja kadus pimeduse sisse ära. Unenägu oli nii selge ja mõjus minu peale nii tugevasti, et ärkasin üles ja vaatasin kella — kell oli kaks.

Hommikul paistis Tuil ka iseäralik nagu peas olema. Küsisin, kas ta ka öösel kell kaks oma vanaema unes nägi. Tui ütles mulle: «Ma ei tea, mis kell oli, aga nägin küll!»

Läksin kohe hommikul Gonsiori tänavale ja juba ukse peal öeldi, et vanaproua on hommikupoole ööd hinge heitnud.

Tema oli inimene, kes mulle kunagi paha sõna polnud ütelnud, ja ma arvan, et vahest kallutas ta ka vana Uusmani Kaarli väheke rohkem minu poole, kui see äge vanamees ise oleks tahtnud. Mitte kõik rikkad inimesed ei pööra selga oma vaesemate ligimeste poole. Vanaproua Uusman oli üks sellesugustest. Rahu tema põrmule!

Tallinnas
8. mail, 1931

Täna pandi vanaproua Uusman maamulda. Käisin talle veel viimast austust üles näitamas. Ta oli asetatud kirstuga

keset Gonsiori tänava korteri saali. Seina peal oli Raffaeli madonna pilt.

Ma ei tea, millal ma viimati valge särki ja lipsuga olen olnud. Vist oma pulmas. Aga täna panin selga tumeda ülikonna, valge särki ja valge krae ning lipsu. Pärast küll Tui ütles, et lips olla mul tagurpidi kaelas olnud, aga selle annab vanaproua mulle andeks. Sammusin siis, kübar peos, saali keskele, seisin tükk aega kirstu juures ja vaatasin vanaproua surmkahvatut nägu. Siis tegin veel ühe kummarduse ja läksin saalist kindla sammuga välja.

Tallinn
8. november, 1931

Otsisin oma vana kaustiku-kapsa jälle üle kaua aja tagant üles. Suvi oli küll soe ja ilus ning kosusin nii, et unustasin kevadise haiguse päris ära, aga kirjatöö-tahtmist ikka ei olnud.

Täna tuleb vist siiski kirja panna, kuidas Sihtkapitali Valitsuse aastanäitus avati. Klim-bim oli päris kõva: mitu saatkonda oli esitatud, linnapea oli platsis, ka vana hallpea Mihkel Martna, samuti igavene ports kunstnikke. Isegi see ungari oma — Ernö Koch. Välja oli pandud 135 tööd, lehes kiideti eriti Wiiralti «Kabareed», Greenbergi «Naist» ja minu skulptuure ning keraamikat.

Minu töödest on välja pandud pronksist poisi päa, klinkrist mask ja kolm vitriinitäit (26 numbrit) keraamikat.

Tallinn
11. nov., 1931

Sihtkapitali Valitsuse ostukomisjon pidas eile Rataskaevu tänava näitusel oma koosoleku ära. Kohal olla olnud Rein-dorff, Laigo, Bergmann ja Jungberg kunstnike poolt; sihtkapitali esitas Taska, haridusministeeriumi dr. Ney ning kunsti-arvustajaid Hanno Kompus. Vaidlused olla kõvad olnud. Eks sa arva ise: Jungberg otsis kõige libedamaid ja magusamaid pilte, Laigo jälle kõige kandilisemaid ja nõnda edasi. Kõige priskema otsa sai Melnik — tema «Puhkava naise» eest anti 1500 krooni, aga ega see graniidi eest palju ka pole. Minu töödest osteti ainult 150-kroonine klinkrist mask. Aga ega teisedki palju rohkem saanud: Jegorov sai

oma «Vanaeide» eest 200 krooni, Ole «Lõuna-Eesti maastikud» eest nagu minagi — 150 krooni. Kõik, nagu kataloogi hinnad olid; minu arvates on kataloogi hinnad ikka eraisikute jaoks, aga Kultkap või Hamin, kes muuseumide ja riigiasutuste jaoks kõige silmapaistvamaid töid ostavad, võiksid ikka vähe rohkem maksta.

Ma kõiki hindu ei tea ka, aga arvan, et Greenbergi «Naine õuntega» ja Raudsepa hõbetatud pronksist «Lapse pea» osteti ehk rohkema raha eest kui Jegorovi, Ole ja minu tööd. Vist ka Sannamehe tehtud koolivalitsuse juhataja Kana portree. Mis Bergmann oma maastiku ja Wiiralt või Mugasto oma tööde eest said, seda ei oska arvata.

(Päevaraamatusse kleebitud väljalõige «Päevalehest»
13. nov. 1931)

R. Kangro-Pool *Kunsti sihtkapitali sügisene näitus* II

Jaan Koort on esinenud ühe väiksema pronksiga — poisikese pea. Erilises rohekas toonis esinevad siin poisikese värskuse jooned meisterlikus seoses pindadega ja annavad staatilise, kuid küllalt aimatava vibreeriva sünteesi nooruslikkuse mõistest. See pole portree, see on kokkuvõtte nooruse tõsidusest. Väärtsaavutis.

Koort on viimasel ajal palju tegemist teinud keraamika katsetustega. Savi põletamise peeneid tulemusi pole kerge kätte saada, aga Koort püüab seda. Ja nüüd ongi ta oma tulemusi hea kogukese näitusele näha toonud. Siin on mitmesuguste glasuuride näiteid ja need pole halvad. On, mida nautida võime, kui püüame oma maitset sarnaste asjade vastu teritada.

Kadriorus
12. veebruaril, 1932

Juba pikemat aega jändan Vabadussõja mälestusmärgiga, mis Tartu ülikooli aulasse läheb. Esiotsa pidin tegema ainult suure reljeefi, aga siis mõtlesin ümber — reljeefi pole ma ju palju teinud, kõige tugevam olen ikka figuuris ja portrees. Teen siis reljeefist ainult fooni ja selle ette tuleb figuuride grupp, kaks meest aitamas kolmandat, kes haavata saanud. Mina muidugi Adamsoni moodi mundreid ja paguneid voolima ei hakka, mul on asi filosoofilisem.

Kõik figuurid tulevad alasti, enam-vähem realistlik, vähemate vajalike stiliseeringutega. Grupi taga on siis reljeef, mis on ligemale viis meetrit kõrge ja kujutab ülikooli fassaadi ukse ja sammastega. Võiks vist teha kunstmarmorist.

Reljeefi veel pole, aga grupp on savis peaaegu valmis, varsti valan gipsi. Kui ainult tellija liialt palju oma ülearuste sobimatute nõudmistega vahele ei segaks!

Kadriorus
15. veebruaril, 1932

Ma ei näe meie kunstielus midagi roosilist. Näiteks kui poliitikamehed teevad kas targasti või rumalasti ja sellega riigile ja rahvale kas kasu või kahju teevad — neile makstakse nende aeg ja vaev ikka üheväärselt. Ka rahvasaadikule makstakse ta magamine ausasti välja. Või siis asutustega — vaesed asutused, rikkad direktorid.

Aga vaimse eluga on asjad teised. Kui seal mitu kuud midagi teed ja asi hästi välja ei tule või publikumile ei meeldi — ei saa sentigi. Meil võiks ka Raffael nälga surra.

Meie vaimset loomingut kuidagi nagu põlatakse. Rahvahulgal ja tema võimukandjail pakub nagu lusti loovaid vaimutegelasi vastu seina suruda. Riigi kunstiosustused on nii väikesed, et nendega pole tõesti mitte midagi peale hakata. Haridusministeeriumi kunstiosakonnal on kunstiosudeks väiksem summa, kui on juhataja palk. Aasta summa on 3000 krooni ja me peaksime seda kokku korjama viissada kuni tuhat aastat, et saada osta ühtainukest teost mõnest klassika suurmeistrist (maksavad oksjonil üks-kaks miljonit krooni).

Eestis on küll väga vabamõtteline põhiseadus, aga kõige bürokraatlikum ametkond. Asja parandamiseks tuleks kogu kunstipoliitika ümber hinnata, õieti luua, sest seda pole olemaski. Näiteks meie peame ülal kaht kunstikooli — rohkem õpetajate heaolu pärast kui kunstielu vajadusest. Meie elu ei vaja kunstnikke ja meie kasvatame noortest õnnetuid inimesi — riigi abiga riigile ja rahvale hädaks.

On küllalt häält tõstetud, nõutud kunstikoolide kokkutõmbamist ning ratsionaliseerimist, aga see ei saa toimuda meie omases bürokraatlikus asjaajamise seisukorras, kus ametnik ei mõtle, vaid ajab asju; arvamisi aga küsitakse koolide personalilt ja juhatajailt, kes kooli olemasolemisest puhtisiklikult on enam kui huvitatud.

Meie õnnetuseks on valitsemas arvamine, et elu on siis vaimlisel alal tugev, kui hästi palju tehakse. Tõeliselt pole meile palju tarvis, vaid vähe ja head.

Inimesed ei ole suuremad asjad, ainult ärritavad. Kui sa siin lindude ja loomadega koos oled ja kurega või öökulliga kõneled, on palju ülevam tunne, kui segad ennast inimeste keskele, kus on palju puudust sellest, mida nimetatakse inimkultuuriks.

Tallinnas
10. aprillil, 1932

Ma olen hakanud nende konstruktivistidega nagu vähe harjuma. Sel aastal panin oma töid juba Eesti Kunstnikkude Rühma näitusele välja: naise pea, kolm reljeefi ja keraamikat ka. Nikolai Triik ja Ferdi Sannamees on ka oma töid välja pannud ja Beatrice Uusmani keraamikat võib samuti näha (tükk maad kehvem kui minu oma). Krustenilt ja Gorilt on karikatuure. Ülejäänud on tõelised rühmamehed: Akberg, Blumenfeldt, Johansen, Laarman ja Laigo. Huvitav on Soome osakond näitusel. Eriti tahtsin näha Väinö Aaltoni töid ja neid seal ongi — tervelt seitse tükki. On tõesti tubli kujur.

Tallinnas
17. aprillil, 1932

Tõmbavad lingu ümber kaela pinguli!

Sööt kirjutas Tartust, et kuna ma Tartu Laenu Hoiu Ühise laenuprotsente tähtajaks ära ei maksnud, on kohtuotsus kaelas ja seisukord palju räbalam, kui ta enne oli.

Lootsin selle tuhandekroonise võla kinni maksta vana Uusmani perekonna hauaplatsi kujundamise arvelt, aga pole seda veel valmis saanud. Nüüd on siis võlg protsentidega tükki 1100 krooni ja kohtuotsus ka turja peal.

Söödi meeletu sutt ja mul veel räbalam.

Katsun kiiremas korras raha saada ja palun kohtuotsuse täidesaatmisega viivitada.

Tallinnas
12. mail, 1932

Sööt saatis uue kirja. Ta pole rahul sellega, et ma oma 20. aprilli kirjas lubatud raha ikka veel hankida pole suutnud. Laenuühisus ei tahtvat enam oodata. Nende volinik ütelnud, et võlglane pole viimasel ajal oma lubadust täita suutnud ja ähvardanud resolootseid samme astuda, kui kohtuotsuse peale ei reageerita.

Sööt palub asja kiirendada ja viivituseprotsendid ning teatud osa laenusummast ka ära maksa. Kust ma seda võtan?

Tallinnas
20. mail, 1932

Sain «Kure» valmis. Tuli täitsa hästi välja. Esialgu küll ainult gipsis. Panen ülehommeme sihtkapitali näitusele välja. Kataloogi lasin trükkida hinnaks 900 krooni pronksis — kui keegi tellib, siis valan, praegu omal võimalik ei ole.

Kadriorus
30. septembril, 1932

Raiun äiapapa hauaplatsi kaunistamiseks öökulle. Hans saab niiviisi igavesti istuma Rahumäe mändide all graniitpostide otsas. Töö on lõpukorral ja umbes nädala pärast panen nad paigale.

Materjal on meie oma põllukivi, aga niisama ilus kui Soome punane graniit. Eks ta ole sealt saadudki, veel ilma tollita — jääajal. Aga kõva materjal on ta küll — esimest kulli raiusin kaks kuud, neli tundi päevas. Rohkem ei või, väsitab käed hirmsasti ära. Vaim jääb ka viiendal tunnil juba tuimaks, vormimeel ei ole enam nii erk.

Siis keedavad mu abilised kakaod ja sööme rosinaga saia. Või mängime hõõvelpingi peal šakki. No need poisikesed loon ma küll kõik siruli!

Noor Karl Burman mängib päris hästi. Kui vana pojaga mängides jälle vea teeb ja poiss käiku tagasi ei anna, saab vana Karl hirmus vihaseks. Täna jooksis noor Karl meile vanamehe eest pakkul

Kadriorus
1. oktoobril, 1932

Keraamika läheb kunstilisest küljest täitsa hästi (ega ma muidu messil kuldauraha poleks saanud), aga äriselt vedama ei saa. Turgu ei ole! Meie inimesed tarvitavad savinõusid, mis tehtud seest ilusasti glasuuriga läikima. Aga see on tinahappe glasuur, mis mujal Euroopas keelatud on, sest on mürgine ja lahustub kergelt soolade ja hapetega. Näiteks heeringas ja hapukoor lahustavad niisuguse glasuuri. Eesti rahvas sööb aastas niiviisi paar tonni tinahapet sisse. See on aga mürk. Keegi maa-arst kõneles mulle, et külades on palju inimesi haiged raskete maohaavadega. Väga võimalik, et seoses tinahappe glasuuriga.

Tallinnas
2. oktoobril, 1932

EKA maja laternakandjad on valmis ja paigale pandud. Töötasin terve aasta. Pidin ehitama klinkeri põletamiseks uue ahju; kogu tehniline sisseseade läks maksma ligi neli ja pool tuhat krooni, honorar on aga viis tuhat. Kui arvestada abilistele makstud raha maha, siis omale ei jää sentigi.

Täna käis üks «Vaba Maa» mees jälle mult intervjuud pinnimas. Tulin parajasti veeämbriga, puukingad paljaste jalgade otsas, kui äkki platsi ilmus. Võtsin ta tere lahkelt vastu, aga toimetasin oma tegemist edasi: läksin kontrollisin peitlid üle, kas ikka said homseks ära teritatud, siis hakkasime Maasikuga segu segama. Leheneeger vahtis hädaga niisama ringi, uuris, kuidas Madli magamaminekuks pesa teeb, vahtis Uusmani matuseplatsi jaoks tehtud öökulle ja siis hakkas pärima üht ja teist. Ikka ahjudest ja kividest ja keraamikast ja muust. Isegi hoovi peal hallitavat sõdurikuju märkas — see on ühe langenud vabadussõjalaste mälestussamba jaoks tehtud, aga tellijad ei saanud raha kokku ja nii ta siin seisab ja ootab paremaid aegu.

Päris isegi seda, et kas mind palju tülitatakse. Näitasin ukse peale kinnitatud silti: «Võõrastele sissekäik keelatud» ja ütlesin, et mitte keegi ei käi, ainult välismaalased — nemad ei mõista eestikeelset keelukirja. Siis tundis ta huvi sellesama paberi ja ka uksele kirjutatud numbrite vastu. «Mis te seal nii kangesti olete rehkendanud?» — «Segud,»

vastasin lühidalt. Süda läks väheke haledaks ja mähkisin oma poisikese kuju märgadest linadest lahti. See on üks mu paremaid figuure ja leheneeger vahtis teist ka ammuli sui.

Siis mässisin jälle kuju kinni ja ütlesin mehele, et pean posti peale ruttama: «Mind kutsuti Pan-Euroopa kongressile, pean sinnasõitmisest teatust andma,» ütlesin, et väheke enam muljet jätta.

Ara sai aru, et hakkan välja minema ja hakkas mu käest aru nõudma. Vastasin talle, et tulen varsti tagasi, panen ahju küdema ja siis on soe. Rahuneski maha.

Tallinnas
12. oktoobril, 1932

Paari päeva pärast hakkab minu ateljees oksjonihaamer paukuma. Enampakkumisele lähevad minu pronksist kits ja gipsist kurg, nende alghinnaks on määratud närused 630 krooni! Kas vana Uusman päästab mind veel ära, või on asi läbi?

Tallinnas
25. novembril, 1932

Sain täna Mari käest kõvasti võtta. Pidin ma talle rääkima, et ma Marie Underi tütrele Hedda Hackerile nõndaviisi ütlesin! Ega ma midagi iseäralikku öelnudki, ainult et tal on pea tagant nagu kaameli moka, pangu kübar pähe! Ei hakanud üldse vastu, sättiski kübara pähe.

Tallinnas
26. aprillil, 1933

«Dekoor» avas oma rakenduskunsti näituse. Seal on ainult Kunsttööstuskooli lõpetajad, mitu tugevamat rakenduskunstnikku puudub: ei ole Eduard Taska nahatöid, Adamson-Ericu vaipu ega muud, Lutheri vabriku mööbel puudub ja mind ei kutsunud nad ka. Jansen on äkki keraamikat tegema hakanud, ei tea, kas minu kuulsus ei anna talle rahu. Aga esiotsa on tal veel kõvasti õppimist.

Rasmus Kangro-Pool kirjutab «Päevalehes» õigusega, et Kunsttööstuskool on kaua töötanud, aga töösaavutusi on

vähe. Ütleb, et koolis tehtud hõbepitsist võrgukesega klaasnõukesed on sellised, et nendega pole kuhugi minna, ja elule vajalist keraamikat seal ka ei tehta.

Tallinnas
19. juunil, 1933

Täna avati siis Rataskaevu tänaval RAKU rakenduskunsti näitus. Keraamikat on peale minu välja pannud veel Tartu Naisühingu käsitöökool ja aktsiaselts «Savi».

Mulje on siin hoopis teine, kui «Dekoori» näitusel: asjad on moodsad, välja pandud lahedalt ja ilusasti. Nagu ühe rikka, aga kunsti armastava mehe kodusse — asjad seisavad tubade ja nurgakeste kaupa, nagu oleksid nad parajasti just kodukaunistamiseks tarvitusel.

/Päevaraamatusse kleebitud väljalõige/
«Vaba Maa» 20. juuni, 1933

Kujur Jaan Koort on mitmekülgne kunstnik, rahutu ning otsiv vaim. Mõne aasta eest ta hakkas harrastama keraamikat ning nüüd võime näha, kui kaugele ta on jõudnud sel alal. Tema vaasid kiirgavad salapärases värvidemängus, vanameister on osanud manada lihtsast massist sellise värvivalguse vaasile. Muidugi on see suure töö, kauaaegse katsetamise vili. Uht tema vaasi, millel kiirgab kristalliseerunud vask, võib nimetada küll keraamika tippsaavutuseks.

Koort on tegev ka portselani alal, temalt on näitusel üllatusena kohviserviis. Need esemed on kerged ja õhulised ja kaunid.

/Koorti käega juurde kirjutatud:/

Ega see «Vaba Maa» mees küll eriti asjatundja ei ole, ei tee isegi keraamika ja portselani vahet, aga meeldinud on mu asjad talle küll.

Tallinnas
2. juulil, 1933

Lehed kiidavad edasi minu keraamikat. «Vaba Maa» kirjutab, et minu metallihapendi-läikelised vaasid ja astikud (küll on alles sõna!) on väga meeldivate värvidega ja vor-

milt materjalipärased. «Pealinna Teataja» ütleb, et keraamikad on eriti palju ja ennekõike tuleb mainida minu töid, milles palju meisterlikku, küpset ja õnnestunud. Nii minu kujud kui ka vaasid on eesti keraamika meistertöötajateks. Tartu «Postimehes» kirjutab Pert, et minu ilus keraamika äratab tähelepanu ja ma olen välja pannud uhkeid vaase, aga ka muid lauaserviisi esemeid, lisaks väikseid elavaid figuraalseid töökesi.

Tallinnas
5. juulil, 1933

RAKÜ näituselt olevat ostetud asju kokku üle 250 krooni. Ma olen saanud müüa paar suuremat vaasi 8—10 krooni eest ja väiksemaid asju krooni ja paari eest.

Tallinnas
8. juulil, 1933

Jakó leping lõpeb tänavu, Kunsttööstuskool peab uue keraamikatöökoha juhataja võtma, Rasmus Kangro-Pool kirjutas täna «Päevalehes», et see kool, vaatamata suurele sisseseadele, pole keraamika alal midagi tähelepanuväärset teha suutnud ja paremad saavutised tulevad teistelt — proua Uusmanilt, Jaan Koortilt, Tartu Naisühingult jne. Kangro-Pool arvab, et ehk tehakse ettepanekuid neile, kes oma võimisi on näidanud. Aga ta kardab ka seda, et Stieglitzi vaim toob sinna jällegi midagi, mis stieglitziliselt loomevõimetu. Lõpuks ütleb ta, et seatagu meile üles ükskord juba nõudmine, et õppejõududeks võivad olla need, kes avalikel konkurssidel oma võimeid vääriliselt on demonstreerinud. Ja hiljem, aastate järel jälle demonstreerivad tõenduseks, et nad veel ikka võiksid olla õpetajaks. Peaks ometigi tegema midagi õppijate unistuste, vaeva ja tulevikuväljavaadete nimel ja mitte lahkusest, et kooliõpetajad rahulikult võiksid oma kohtadel istuda.

Õige see ju on, aga ma olen Kunsttööstuskooli ja tema õpetajaid nii palju sakkinud, et vaevalt nad mind oma majja võtavad.

Tallinn
26. august, 1933

Kangro-Pool on «Päevalehes Kunsttööstuskooli keraamika kohta uue artikli kirjutanud. Ta heidab Jakóle ette, et sel on vaid teoreetilisi teeneid keraamikatehnika käsitlemisel ja Kunsttööstuskooli keraamika pole neil aastail meie rakenduskunsti näitustel mingit erilist tähelepanu võitnud. Kunstimaitselt peenemaid, aja loomuga ja uue esteetika tõekspidamisega käsikäes käivamat, hingestamiselt erksamaid tulemusi keraamika alal on andnud Tartu Naisühing, Koort ja teised. Kunsttööstuskooli toodangu näitamine Stockholmis oli halb. Maitsetu, vaimutu, saksa väikekodanlik tuimus, olgugi et töökoda eeskujulikult sisustatud. Kool pole andnud meistreid, kes eesti keraamikat edasi viiksid. Toodang peaks olema tänapäevalik, mitte niiviisi ornamendi täis topitud. Õppejõud peaksid ise olema tugevad kunstnikud ja esinema vähemalt iga kolme aasta takka näitustel, kust saaksime kinnitust, et õpetaja on võimeline ja erk ning sobiv uut põlve õpetama.

Praegu on õppejõu valimised päevakorras. Võõrsilt seda enam tuua ei saa, muret kipub tegema seegi, et stilisatsiooni õpetamine on venelase käes. Kunstilise loomingu omapära nõudmine tõmbab sellestki kriipsu üle. Õppejõu valimisel hinnatagu võimeid rohkem paberist. Kas õppejõu kinnitamise venimine tähendab seda, et jälle on esitatud keegi tundmatu, küsib Kangro-Pool lõpuks.

/Päevaraamatusse kleebitud väljalõige/

Jaan Vahtra

Keraamikameister. «Postimees», 5. sept. 1933

Juba oma 10 aastat töötavad keraamika töökohad koolide juures ja eraettevõtjate omad. Midagi igapäevasusest üle ulatuvat pole nad teinud. Et keraamikat kui kunsti taotleda, on tegijal vaja kunstniku silma ja kätt, tehnilist oskust ja vilumust.

On pühapäev, kuid leian kunstniku tööriietes ja töö juures, sonimüts kuklas, piip hambais, tolmune töömantel seljas, puutuholid jalas. Käsil meetrikõrgune graniitplokk, millest juba ilmunud öökulli võimas siluett. «Elusa mudeli järele on tellitud töö, tahetakse ruttu saada, seepärast pean iga päev hoolega kopsima...»

Skulptuuritöökojas seisab üldse 4—5 uut teost, mõned juba lõplikult valmis, mõned pooleli: büstid, figuurid, grupid. Midagi uut on Koorti töödes: äärmine töepärasus kui ka äärmine lihtsus kujutava isiku või eseme sarnasuse ja joonte ning vormide suhtes. Koorti tööd on ikka olnud teataval määral monumentaalsed, mõjuavaldavad oma proportsioonidega ning lihtsate joonte ja vormidega, kuid praegu käsil olevad teosed veel samm edasi: olles tabatud huvitavais proportsioones ja üllatavalt lihtsais vormes, on kujutatav inimene või ese saanud sellise ilme, et näed neid otse elavana. Tulid meelde Baudelaire'i sõnad: «Ignoreerides detaile olulise nimel, jõuab tõeline kunst kaosest ükskord välja, tagasi oma algallika — primitivismi juurde...»

Astume ruumidesse, mille keskuses on hiigla-ahi mitme erilaadi avausega, neist osa päris põranda all. Koort: «See läks maksma oma paar miljonit. Pealtnäha ei taha arugi saada, et see värk kõik nii kallis on, kuid ehitusarved näitavad ometi.»

Umberringi mitmes ruumis aina riulid, riulid ja laudad, ja veel mitmesugused salapärased nõud ja riistad. Riulitel igavene rida igat laadi keraamilisi esemeid, alustades tillukestest mokatassidest kuni suurte serviis-nõudeni ja toredate luksusvaasideni. Ei puudu ka keraamilised büstid, figuurid, figuurigrupid, mõned üsna suured. Igat laadi kohviserviise näen ma seal, ning pealegi kõigis keraamikatehnikais, välja arvatud valge portselan. Võtan neid kätte, vaatlen, tunnistan: on kohvitasse, mis nii kerged ja õhulised kui paber, aga selle juures kivi mis kivi ja isegi läbipaistev, justkui ehtportselan. On väga huvitavakujulisi ja kümnes värvinguis: helehalle, helesiniseid, punaseid, sinihalle, pruune, mitut värvi sillerduvaid. Nende kunstipärane nüanssiderikas värving, nende huvitavad proportsioonid ja läbilõiked on niivõrd võluvad, et vaatled neid kaua ja tähelepanelikult. Neid on sadasid, terved riulid täis ja ka põrandal maas, kõik nummerdatud. «Need on kõik proovikaup, suurte katsetamiste tulemused,» lööb raamatu lahti, kus kõik asjad registreeritud. Iga eseme numbri ja nimetuse juures on materjali koosseisu tabelmatemaatilistes — õieti keemilistes — formulites, mis täpselt näitavad, millisest materjalist ja missuguse temperatuuri juures on ese saadud ja põletatud. «See on kõik puhtteaduslik töö, mida olen läbi teinud,» seletab kunstnik. «Teooria on üks, kuid praktika, see on teine. Iga teoreetiline seletus tuleb tegelikult järele katsuda. See nõuab pikka ja püsivat tegelemist. Tuleb kan-

natada rohkeid nurjumisi ja kanda suuri kulusid, enne kui saad rahuldavaid tagajärgi.»

«Aga materjal? Kust saate neid?»

«Kõik savi liigid, emailvärvid, glasuurid jne. tulnud tellida välismaalt. Savid, kivitolm, mõningad keemilised segud — on pärit Norrast, Soomest, Rootsist ja suurem osa Lõuna-Venemaalt, osalt ka Saksast...»

«Kas Eesti savi ei kõlba?»

«Eesti savi,» muigab kunstnik «meil pole sellist savi, millest saaks teha ehtkeraamilist tööd. Meie savisid on vähe ehk pea mitte sugugi uuritud. See savi, mis kodumaal siit-sealt leitud, kõlbab vast küll lihtpottide jms. jaoks, kuid katsugu keegi sellest teha üht sarnast eset, mida siin näete. Ei, meie teadusemehed pole siinsete savide uurimiseks mitte midagi teinud. Olen ise siin katsetanud, tulemused aga pole nimetamisväärt. Võib-olla hoolsa otsimise peale leidub siiski mõningaid peenemaid savisorte, millest midagi võiks teha...»

Meister näitab teises ruumis terve rea suuri mitmepuudaseid kotte välismaa savipulbritega ja sealsamas riulitel arutu hulk purke, pakkisid, pudeleid, milles keraamikatööstuses tarvisminevad materjalid. «Näete, siia olen matnud kümned ja kümned tuhanded. See on olnud kallis lõbu, kuid töö on mind ahvatlenud ja nagu näete, on tulemused uhked. Usun, et olen kätte saanud tolle oskuse, mida omasid kunagi vanad hommikumaa rahvad, hiinlased, jaapanlased. Juba praegu konkureerivad minu asjad läänemaade viimistletud keraamikatööstuse saadustega julgesti, isegi ületavad neid...»

Pean tunnistama, et see tõesti nii on.

«Aga miks hoiate oma töö ja oskuse siin vaka all? Miks ei saada te omi asju turule, ei tutvusta neid laiemale tarvitajaskonnale?»

«Turule? On meil turgu nende esemete jaoks? On meil arenenud maitsega ostjaskonda? Meil ollakse harjunud välismaa praakkaubaga, odava turumaitsega. Isegi jõukam kodanik ostab tihti koguni labast saksa keraamikat selles arvamises, et kõik, mis tuleb välismaalt, on hea ja ilus. Ja mis puutub reklaamisse, siis — see mulle hästi ei sobi. Olen usus, et töö ise peaks olema endale kõige parem reklaam. Tõsi, ma olen siin-seal kunstinäitustel neid välja pannud, kuid tead isegi, seal kiidetakse omameeste halbu pildilarakaid ja kuna ma pole klikimees, siis kliike teeb kõik, et mind ja minu tööd, kas hoopis surnuks vaikida, ehk ainult

muuseas nimetada. Oleks mul võimalust, siis laiendaksin ruume, võtaksin õpilasi ja õpetaks neid välja, saaks produtsseerida suuremas ulatuses, kas või ekspordiks. Seni olen töötanud üksi ja täitnud tellimisi üksikutele, peaaesjalikult Soome, kus minu tööd hinnatakse. Meil on koole, kus riiklike rahadega keraamikat tehakse, kuid inimesi, kes sealt välja tulevad, ei saa ma töölistenagi kasutada sel lihtsal põhjusel, et nad midagi ei oska ja aina raiskavad materjale...»

Lõpuks pöördub jutt kultkapile ja muudele kunstiküsimustele. Siis saab Koort üsna kurjaks ja kõnetoon muutub tige-daks. «Ah, see «kulka»! Kas mäletate, juba 7—8 aasta eest ma ütlesin teile, et see «kulka» tapab meie kunsti ja kirjan-duse. Tänapäev on see vist küll igale arusaajale selge, ainult tolele tegelinskite karjale mitte, kes igasuguse kriuka abil «kulka» rohelisel rohulapil visalt vegeteerib. Kaotatagu ükskord see õnnetu «kulka», ja te näete, et meil tekivad jälle kirjanikud ja kunstnikud...»

Koort näitab kogu oma asutust, kus kokku on 8 eriruumi, kõik täis kivi- ja savimaterjale, töid ja katsetusi. Ühe-sõnaga, terve laboratoorium. Pean imestama, et meistril on olnud püsivust, et seda kõike muretseda, ning peaasi — tahet nii rohkesti töötada.

Lahkun sellest ainsast omapärasest töökojast selles tead-mises, et Jaan Koort, kes on Eesti suurimaid skulptoreid, saavutab aukoha ka Eesti kunstkeraamika esimese suur-meistrina.

Tallinn
12. september, 1933

Kunsttööstuskool on üles ärganud. Keegi saladusline S. K. on «Vaba Maasse» kirjutanud, et nemad olla need õiged, kes kasutavad kodumaa materjale ja selle tõttu saab müü-gile lasta esemeid alates 25 sendist, kuna kunstinäitustel välismaa materjalist valmistatud väiksemadki esemed maksta 5—10 krooni tükk ja seetõttu ei leia ostjaid.

Väga lugupeetav S. K. on ära unustanud, palju mina RAKU näitusel keraamikat maha müüsin (selle hulgas väiksemad esemed kroon või kaks tükkist). Teiseks ei võta tema mitte seda arvesse, et need klantskaunid, mida Kunst-tööstuskooli nelja-viieteistaastased lapsed valmis vorbivad, ei saagi üle 25 sendi maksta.

Selle koha pealt on härra S. K. õieti ütelnud, et Kunst-tööstuskooli õpilaskonda kunstnik Koorti väljapanekutega võrrelda ei saa ja see oleks sama hea, kui Jaani kiriku puisteedel konservatooriumi vastas maha teha sealsete õpilaste lauluharjutusi: ooper olevat nendest hoopis ilusam!

Aga kulla härra, kui Teie pistate oma lõpetajale kulla ja karraga trükitud diplomi pihku — siis peaks ta ju midagi juba oskama. Aga — dutkit — ei kõlba mulle õpipoisikski!

Üsna segane on S. K. jutt sellest, et meie rahvapärane motiivikunst keraamikas on välja kasvanud lapsekingadest, ja seda pidada tõestama mitte ainult Kunsttööstuskooli väljapanekud, vaid ka Koorti enese keraamatoodang!? Mis selle rahvapärase motiivi kunstiga siis ikka on? On jõudnud lapsekingadest välja ja topitakse nüüd peale kül-gede ka savipottide põhja alla ja sisse või? Või on nende savipeadesse see tolk jõudnud, et ei maksa seda tanukirja ometi igale vaasile külge kleepida? Ja kui Kunsttööstus-kooli õpilaste töid minu omadega võrrelda ei saa, kuidas siis kõigepealt Kunsttööstuskooli ja pärast seda ka Koorti keraamika on lapsekingadest välja kasvanud? Tõesti, tõesti, härra S. K. on ütelnud, et minu töödes ilmneb «motiivide vältimine», mille kohta ta ei ütle ei halba ega head. Tugev külg olla mul kunstipärasest vormis ja ikka ning jälle kõrge kvaliteediga välistoormaterjal. Tulgu ja lugegu need purgid ja potsikud üle, mis mu riulil on, ja mida ma päevast päeva ja kuust kuusse segan ja katsetan. Vaadaku neid rehkendusi ja formeleid, mis mul ukse peale ja vihkutesse kirjutatud on. Lasku pilgul üle käia nendest kildudest, mida mul sadade kaupa eri glasuuridega kaetud ja eri kummu-sega põletatud on! Siis tulgu rääkima oma «kõrge kvalitee-diga ja kallitest välismaa materjalidest.»

Aga need on alles härra S. K. jutu õied. Viljad tulevad nüüd: kõmu tekitanud kandideerimine kooli keraamikaosa-konna õpetajakohale olevat nüüd lahendatud küsimus, sest senise õpetaja Géza Jakó asemele uut õppejõudu käesoleval aastal juurde ei võetagi. Kohast kandidaati, kes omaks kül-laldasi praktilisi kogemusi, seni ei olevat leitud!

Kadriorus
20. septembril, 1933

Nende loomadega on ka häda. Kurg tahtis tuppä tulla ja sai ukse pooleldi lahti, pistis pea uksest sisse, aga siis tõm-

bas vedru ta kaela ukse vahele — panin just hiljaaegu kõva vedru — ja oligi vaene mees lõksus. Kõõksus mis hirmus, aga ellu siiski jäi.

Ara käis jälle Mäekalda tänavas ühe kärneri aias kirsse ja mureleid rüüstamas. Kärner tundis linnu muidugi ära ja käis mulle kaebamas. Näitasin talle näppu ja tõrelesin: «Kärneri murelid! Kärneri murelid!» Ara vaatas mulle süüdlase näoga otsa ja vastas: «Ara durak!»

Tallinnas
28. oktoobril, 1933

Istusin «Corsos», seal olid veel Jänkimees ja mõned teised. Tuli juttu kunstiesemetega kauplejatest nüüdisajal. Kõik koosolijad jõudsid ühisele otsusele: need on ostjatel naha üle kõrvade tõmbamise peale väljas.

Ütlesin, et kui õige lööks südalinnas lahti sellise poe, mis kaupleb ainult heade keraamikatoodetega, puhta kunstiga, kus ostjatel ei tarvitseks karta, et talle kallihinnalise vaasi asemel väärtusetu savipott kaela määritaks. See lööks läbi!

Jänkimees kinnitas, et see on tore idee. Teised pole selle peale tulnud!

Õige küll, aga alguskapitali pole!

Tallinnas
29. oktoobril, 1933

Aga poliitikast jagan ma ka rohkem kui mõni Riigikogu liige või minister. Juba kaks kuud enne rahvahääletust ütlesin, et vapside põhiseaduse eelnõu läheb läbi. Mõtlesin oma ahju juures selle asja üle järele, rääkisin veel paari tuttavaga ja siis saingi kindlaks oma mõttes.

Ja nagu ma ennustasin — läkski lobinal läbi!

Tallinnas
1. novembril, 1933

Mängin jälle oma keraamikaga. Eile mehkeldasin kokku niisugused ja naasugused metallisoolad ja ained, kaalusin täpselt ära — pidanuks välja tulema väga lilla, omapärane

toon. Aga kui ahjust välja võtsin, sädeles nõu niisugustes metsikult uhketes rohelistes, et pani kohe pead sügama. See annab hoogu uuteks katsetusteks, et leiutada midagi seni nägematut ja uut.

Tallinnas
7. novembril, 1933

Minu esimene juubel on nüüd seljataga. Pühitsesin seda kitsas ringis — oma pere — Mari ja lapsed. Siis käisid veel mõned sõbrad õnnitlemas. Oligi kõik!

Tänastes lehtedes on siiski üsna palju minust juttu.

«Päevalehe»-mees käis ise paar päeva tagasi minuga juttu ajamas. Vahtis mu keraamika-ahjusid, luges üles keemiliste ainete purgid, pudelid ja kotid, vahtis, kuidas abiline Herbert Valk mul graniidirahnust suuremad killud maha raius, et ma saaks kiiremini peenema tööga peale hakata. Seletasin talle, et see on väga täbar töö: kui lööd kivist naksu rohkem maha kui vaja, on kõik mokas, graniidi külge midagi tagasi panna ei saa. Päris, mis valmistöö eest makstakse, ja kui kuulis, et kümme tuhat, siis arvas seda selle ränga töö peale üsna vähe olema. Õige ta on!

Siis viis jutu Kunsttööstuskoolile. Küsis, kas sealt õpilasi omale ei saa. Ütlesin, et käib neid siin pakkumas, aga kui eksamineerin neid, tuleb välja, et pole keemiast algteadmisi. Aga kuidas sa keraamikat ilma keemiata teed!

Lõpuks küsis veel mu piibunosu peale osutades, kas tõmban dobbelmanni. Vastasin, et kasutan ainult omanäisi kraami, 40 senti pakk. Päris, kas saan sellega nädala läbi. Vastasin, et kui tugevasti töötan, ei jätku paariks päevakski.

Selle kõik ongi «Päevaleht» kirja pannud.

«Vaba Maa» kirjeldab hoolega minu väljanägemist: «Lõug ja põsenukid karvatüügastes, luitunud soninoka alt — kuldraamis prilliklaaside taga elujõust sädelevad silmad, alati suitsev piibunosu kõvasti kokku surutud huulte vahel, lüngas jändrik kuju peidetud avarasse palitusse — see on Jaan Koort.»

Sarnasena nägevat mind tallinlased pea igapäev — kord «Feischneris» või «Corsos», kord küürutamas trammi vagunis.

Ma olla mitte ainult väliselt kujult, vaid ka iseloomult vastuolus oma ümbruskonnaga. Mul olla terav keel, oma vaated ja seisukohad. Raban paradoksides ega hooli auto-

Tallinnas
21. veebruaril, 1934

Soome Taitelijaseura kutsub igal aastal ühe võõramaalase oma aastanäitusele esinema. Sel aastal kutsuti mind. Saadan sinna mustast rootsi graniidist naisepea, mis just valmis saanud on, ja katsun veel paar pead kas pronksis või keraamikas korda saada. Kõige rohkem panen keraamikat välja: vaase, nõusid, loomakujusid.

Tallinn
4. aprill, 1934

Sain Soome lehtede väljalõiked. «Helsingin Sanomate» arvustaja kirjutab eesti keelde ümberpandud kujul umbes nii:

«Traditsioonikohaselt on näitusel ka sel korral üks kutsutud külaline. See on eesti keskmise põlve kunstnik, silmapaistev kujur Jaan Koort, kes kahel korral varemgi on esinenud Soomes kunstinäitustel. Nüüd on temalt näha musta graniiti raiutud kindlajooneline naise pea ja kaks eriti ilmekat ja lõbusanäolist lapsekuju põletatud savis. Lisaks on ta saatnud rikkaliku kogu õrnu terrakotavaase.»

«Ajan Suuntas» kirjutab doktor L. Wennervirta:

«Eestlase Jaan Koorti teostes, tema kunstis avaldub omapärane kunstnik. Koorti teosed ei ärata tähelepanu suurte shestidega. Need on tagasihoidlikud, pea askeetilised tööd, millistes kunstnik on imetlusväärsest tõestanud oma taotlused. Koorti kunsti iseloomustab näiteks must graniitpea, «Naise pea», milles ta võrratu erksusega tõlgitseb mudeli algupärased piirjooned ja nende kõrval ka ta seesmise hingelise konstruktsiooni. Väline kunstivorm võib olla ei ole täiesti rahuldav — kui silmas pidada tõelist õilsust —, kuid see ei ole peaasi. Ka lapsepead tõendavad vahenditult Koorti kunstilist andelisust ja tema kõigest välisest mõjust vaba omapärast stiili. Peale nende teoste on Koortil näitusel kogu keraamatöid. Need erikujulised vaasid, karikad jne. ei hämmasta omapäraste vormidega, kuid neid kattev väline kiht on eriti kaunis. Koorti stiil on kõige vahenditumalt arenenud isikupärasuse põhijoontel, siin ei kohta ühtki laenatud joont, selletõttu see ongi nii meeldiv. On rõõmustav, et Taitelijaseura, tahtes säilitada ühendust vennasrahvaga, on kutsunud Koorti külalisena esinema sellele näitusele,

mille väärtust ta näiliselt vähenõudlikud tööd silmapaistvalt tõstavad.»

Kadriorus
9. aprillil, 1934

Täna oli suur üllatus!

Kadrioru ateljeesse marssisid äkki sisse kolm soomlast: kunstnikud Sallinen ja Eronen ning kunstiteadlane Wennergirta. Tyko Sallinen on Soomes hästi kuulus ekspressionist, Ludvig Wennervirta on kirjutanud soome kunstit paksu raamatu ja on ka kui arvustaja hästi tuntud. Eronen on vähem kuulus. Kõik on umbes minu vanused mehed, lõbusad ja kõva jutuga. Lobisesid suure hoolega, enamasti soome keeles, millega ma just väga kodus ei ole. Vaatasid hoolega ja kiitsid kõvasti neid minu töid, mis ateljees olid. Pärast läksime meile koju, kus Mari midagi hamba alla andis ning mina tõin veinipudeli välja. Lõbu laialt! Homme sõidavad laevaga tagasi Helsingi.

Tallinnas
12. aprillil, 1934

Helsingist toodi Tallinna Nõukogude Venemaa graafika näitus. Sellega ühenduses oli siin ka vene kunstnik Aleksei Kravtšenko, kes pidas loengu nõukogude kunstit. Nagu enamasti kõik välismaa kunstnikud, kes Tallinna tulevad, astus temagi Kadrioru minu ateljeesse sisse. Ütlesin talle ka, et nüüd, kus mu võimised skulptuuri osas on haripunktil ja kus ma ka keraamikas olen saavutusi saanud, ei jätku mulle kahjuks tööd. Kravtšenkole paistsid mu teosed hästi meeldivat ja ta hakkas rääkima, et tulgu ma Moskvasse tööle, seal olevat sellisele kunstnikule väga häid töötamise võimalusi. Jutt jutuks, ega sinna punasele Venemaale nii lihtsalt ei minda ega lastagi.

Tallinn
16. aprill, 1934

Paar päeva tagasi sain ma Vene saatkonnalt aupakliku kirja, kus mind paluti tulla saatkonda, et minuga läbi rää-

kida töölepingu sõlmimiseks tööks Moskvast või mujal Venemaal kas skulptuuri või keraamika alal.

Käisin seal; räägiti minuga pikalt, aga ütlesin siiski ära.

Tallinnas
17. mail, 1934

Kravtšenko tuli uuesti mulle külla. Käis Tartus vene graafika näitust maha võtmas ja ära toomas ning hakkas uuesti vana jutuga peale: tulgu ma lihtsalt Moskvasse vaatama ja kui meeldib, siis jäägu ka tööle.

See on juba teine tubakas. Kes sinna okastraadi taha muidu ikka saab; oleks päris uhke Moskva Kremlit jälle kaua aja tagant vaadata. Ja kui väga head tingimused on, võiks ju ka tööle jääda.

Tallinnas
29. mail, 1934

Ostsin täna uue kaabu. Ikkagi punase Venemaa pealinn, kuhu sõidan!

Üks lehemees pidas mind täna «Corso» trepil kinni ja hakkas pärima.

«Täna läheb sõiduks,» ütlesin.

«Tõega ikka?»

«Ja-ah, mis siin ikka vahtida! Tööd pole mingisugust, igav hakkab... Nüüd kõigepealt ajan habeme maha ja siis — öösel kell pool üks läheb lahti sõit Moskva poole!»

«Noh, siis — hüva reisu!» Ja tagasi tulge tingimata!»

«Täna-täna! Aga tagasitulemisest sedapuhku küll vaevalt asja saab!»

Ütlesin ja läksin trammipeatusse.

Jälle Tallinnas
6. juulil, 1934

Venemaa-reis on seljatatud. Sain selge pildi, mis mulle seal pakutakse. Ma hakkan hariduskomissariaadi ja Ülevenemaalise Kunstnikkude Kooperatiivi kunstiliseks nõuandjaks ning — mis kõige tähtsam — Moskva lähedal asuva Gsheli peen-keraamika tehase juhiks. Tehas on käest ära lastud, kaup

vanamoeline, aga võimalused on suured. Lubatakse hankida kõik, mida aga tahan. Gsheli ümbruskonnas on ka väga head savi.

Eestis on aga kõik nagu tammi taga. Kadriorus on küll tervenisti viis keraamikaahju ja üht-teist on ka tehtud, aga uusi mõtteid tuleb kogu aeg juurde. Tahaks kätte saada ka päris portselani. Kaoliini Eestist ei saa, aga Venest sisse tuues tuleb ta odav, vaevalt 3 senti kilo. Põllupaoga portselanivalmistamisel on hoopis raskem. Meil ei leidu sobivat põllupagu, aga sisseveetuna tuleks väga kallis. Ma nägin kurja vaeva ning tegin väga palju katsetusi, et leiutada kodumaine aseaine põllupaole. Lõpuks see mul ka õnnestus. Nüüd võiks portselanivabriku üles lüüa, aga kapitalipuudus tõmbab sellele kriipsu peale. Vahepeal oli lootusi raha saada Rootsist, aga see läks luhta. Aga vaja oleks ligi kuus miljonit senti.

Ka väiksemad asjad on viltu jooksnud. Tegin ärimees Mart Jänese tellimisel hiigla suure, tublisti üle meetri kõrge vaasi, aga enne, kui see valmis sai, suri Jänes maha. Katsusin seda Soomes müüa, aga ei õnnestunud. Töö on tehtud, vaev on nähtud, raha kulutatud, ilus töö valmis — aga tagasi ei tule midagi.

Ja sihtkapital pole ka pärast 1931. aastat mulle ühtki senti poetanud!

Ega midagi, likvideerin siin kõik ära, võtan naised-lapsed kaasa ja sõidan lõplikult Venemaale. Leping kahe aasta peale on ju taskus.

Tallinnas
12. augustil, 1934

See phasis minu elus hakkab lõppema. Mis ma olen siis saavutanud? Olen esimene modern kujur eesti kunstis ja arvan, et esikoht kuulub minule ka mu loomingu tasapinda arvesse võttes. Ma olen loonud kümneid ja kümneid kujud, raiunud neid puust ja kivist, valanud pronksi ja põletanud keraamikaks. Nende hulgas on suuri kompositsioone ja figuure, büste ja päid, reljeefe ja maske. Mõned nende hulgast võivad võistelda maailma paremate kujudega: näiteks basaltist raiutud «Mari pea», palisandrist «Palvetaja», pronksist «Kits». Võib-olla ka lapsepead (näiteks «Nutja»), «Kurg» ja ehk mõni puust vanamehe peagi. Palju olen teinud kujud, millele midagi ette heita ei ole. Mõned

minu skulptuurid on aga ka ühel või teisel põhjusel allapoole minu võimisi. Neid ei taha ma meelde tuletada.

Ma olen eesti keraamika uueks muutnud. Kui meil varem üldse midagi sellel alal tehti, siis vanaaegseid keerulise kujuga vaasisid ja kannusid, mis üleni maalitud või reljeefset ornamendi täis ja ühesuguse tuima klantsglasuuriga üle tõmmatud. Minu lihtsad vaasid säravad aga igasuguste kõrgkuumuse vaapade all, mis vahel iriseerivad, vahel huvitavaid kristalle vaasi pinnale annavad. Ka minu vihasem võistleja, Kunsttööstuskool, on minult joont võtnud ning minu keraamatööd on tuntud isegi Soomes.

Eesti tundmata nimi on mitmel korral just minu tööde varal välismaal tuttavaks saanud. Mitme suure linna muuseumid on endale minu töid omandanud.

Üleilmne majanduskriis, mis kõiki riike vapustas ja tuhandeid inimesi vaesusesse või surma saatis, on nüüd õnnelikult möödunud. Aga mina loen ikka veel sente ja võitlen oma loomingu eluõiguse eest. Kadedad ei unusta ära, et mu äi oli rikas kaupmees. Aga seda nad ei tea, kui palju alandust ja tüli sellest on tulnud. Ainult kõige väljapääsmatuses olukorras sai tema palvele mindud. Ja mitte alati ei võetud seda palvet kuulda. Ma keelasin kurjaga Marile ära oma isa käest raha paluda, aga kui meie toidukapp päris tühi oli, tekkis äkki saladuslikel kombel üks uus sinine kümnekroonine Mari näppude vahele. Ma arvan teadvat, kust see tuli.

Mari on minu kõige suurem tugi. Kui kõik teised mind ära unustavad, siis tema seisab ikka minu kõrval. Vahel innustab ja julgustab mind, vahel jahutab minu kõige tulisemaid plaane ja hoiab suurema õnnetuse ära.

Lapsed on mul ka kenad — ainult neile ei tohi seda ütelda, muidu lähevad liiga vara ennast täis.

Kui ma nüüd mõne päeva pärast Eestimaa tolmule oma jalgadelt pühin ja Venemaa avaratele maadele lähen kõndima, siis tõesti ei tea, kas ma siia enam tagasi tulengi. Kui päris aus olla, siis Tallinna Toompea on mulle küll hulga armsam kui Moskva Kreml, aga Eestimaa ei suuda mind ära toita.

Läheb kuidas läheb.

Tallinnas
15. augustil, 1934

Veel paar viimast rida päevaraamatusse.

Täna hommikul läheb rong Narva kaudu Venemaale. Mari ja lapsed tulevad hiljem järele, kui olen ennast sisse seadnud.

Ateljee andsin kasutada Aleksander Ipsbergile. Kaks tööd jäid poole raiumisega: Mari Lossman ja «Istuv naine», mõlemad mustast graniidist.

Kurg käib nagu haige mul sabas — vist aimab, et lahku läheme.

Kõige enam on kahju Tuist — suur tüdruk, aga tõnnib sellest ajast peale, kui kuulis, et ma Venemaale lähen. Rääkisin küll, et varsti tulete mulle järele, aga tal ikka silmad peos.

Ega's midagi — peab ikka minema. Millegipärast tuli mulle äkki silmade ette minu «Kits» Toompea nõlva all keset sügislehtedes puid.

EPILOOGI ASEMEL

V. a. «Päevalehe» toimetus.

Palume avaldada Teie lugupeetud lehes alljärgnev seletus:

J. Koorti Nõukogude Venemaale sõidu puhul on mõnel pool ajakirjanduses märgitud, nagu oleks J. Koort saanud Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuselt vähe toetust ja sellepärast oli sunnitud kodumaalt lahkuma.

KKSV-l ei ole J. Koorti sõidu põhjused teada ja neid sel puhul otsida KKSV tegevusest on kõige vähem alust.

J. Koort on saanud KKSV-lt mitmesugusel näol Kr. 7136.—, seejuures omab KKSV temalt 10 tööd. KKSV andmeil kuulub J. K. suuremate toetuste saajate hulka. Ka on teada, et J. K. meie kunstnike hulgas nii töötingimuste kui elamisvõimaluste suhtes on olnud paremas seisukorras kui paljud teised.

Mis puutub tööde ostudesse kunstnikelt, siis KKSV sellekohane komisjon on peamiselt valinud töid, aga mitte isikuid. Kui J. K.-lt pole viimasel ajal töid ostetud, siis on see tingitud sellest, et J. K. ei ole mõne ostu puhul neid müügiks esitanud, ja kui, siis niisuguseid, mida komisjon ei leidnud kohaseks osta.

Eesti Kultuurkapitali Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsus
(«Päevaleht» 1. sept. 1934)

Kuidas Jaan Koorti tööd aitas kultuurkapital?

Kultuurkapitali aruannetest loeme: 1934. a. ei ole ostetud ega toetatud Koorti, ka mitte pennigagi 1933. a., kuigi raha on jagatud 55 nimele. Neist mõni saab aastastipendiumi,

lisaks talt ostetud töid ja makstud ka haiguseraha! 1932. a. Koortilt töid ei ole ostetud. 1931. a. on ostetud talt töö 350 krooni eest. Samal aastal näiteks on üht maalijat toetatud 700 krooniga, teine maalija on autasuks ja ostudeks saanud 500 krooni. Koorti ostuga sama kallilt on pealegi ostetud maale mitmelt maalijalt. Kõik me aga teame, milline hinna-vahe peaks olema ühe maali ja skulptuuri vahel. Maalija annab oma maali materjali peale välja 10—20 kr. (lõuend, värvid), skulptor, väikse peagi materjali eest, peab välja andma ligi 200 krooni. Meil on olnud skulptuuri alal ka suurostusid, kus figuraalse kompositsiooni eest on makstud kuni 1500 krooni, skulptor aga oli materjali eest enne välja andnud 1250 krooni. Kuid sama töö peale ta kulutas pool aastat aega.

(Jaan Koort hüljatuna. «Vaba Maa» 25. aug. 1934)

Meile kirjutatakse lugejaskonnast:

Möödunud nädalal tõmbasid hetkeks kõigi tähelepanu endale kaks sündmust, mis nii väga isesuguselt iseloomustavad meie kultuurikandjate ringkondades valitsevaid arusaamisi.

Eestisse saabus siinsete tegelaste kutsel luuletaja Lydia Koidula tütar prl. Michelson. See on aastates vana daam, kelle jalg kunagi varem pole puudutanud kodumaapinda. Samuti on prl. Michelson Venemaal, Saksas ja Itaalias elutsedes unustanud täiesti oma rahvuse, nii et ta sõnagi ei oska eesti keelt. Ka varem pole ta osutanud mingit huvi oma sünnimaa vastu; omal ajal koguni märgiti-kirjutati, et saksikutes ringkondades tegi ta Eesti arvel Eesti kohta mitte just sõbralikke märkusi.

Need ringkonnad, kes peavad ennast eesti kunsti- ja vaimuelu taladeks, panid nüüd rahad kokku ja kutsusid prl. Michelsoni Eestisse. Siin võimaldatakse talle prii elu ja suvitamine paremas kuurordis, korraldatakse vastuvõtt ja külvatakse luuletajavõsu lilledega üle. Varandusega ja toetuseta prl. Michelsonile on see muidugi kena näha ja meelepärane. Ei saa selle lahkuse ja kodumaale tagasituli vastu rääkida ka põhimõtteliselt. Võimaluste leidmisel on päris kena, kui üks riik hoolitseb omaaegse kuulsama luuletaja järeltulijate eest.

Kuid etteheiteid peab paiskama nendele kultuuritaladele

ja vaimuelu juhtidele, kes prl. Michelsoni eest hoolitsemise tegid oma südameasjaks. Samal ajal kui Koidula tütar saab paraadide saatel, raputas kõigist tähelepanematult kodumaatolmu jalgadelt kunstnik Jaan Koort. See oli kujur, kelle andest ja loomingust viimastel aastakümnetel vaevalt keegi on suutnud üle pakkuda, Koorti teosed rahvusvaheliselt tunnustatuina on leidnud koha nii Euroopas kui ka ookeanitaguste maade suuremais kunstimuuseumides. Nii Koortil samuti kui paljudel teistel loovatel annetel tulid nüüd päevad, kus Eestis polnud enam midagi peale hakata. Ei leidunud ega antud töövõimalusi, ja kunstnik, kes oma loomingust tahab elada, ei saa igapäevase leiva teenimiseks pidada kingsepaametit ja kunsti alal-teha «ladutööd».

Venelased oskasid hinnata Koorti talenti ja kutsusid ta suure keraamikatehase juhatajaks. Koort läks, vaikselt, ilma et keegi Koidula tütre saabumise vaimustuses ta lahkumist oleks tähele pannud.

Koorti enda seisukohast pole midagi katki, ta saab head palka, ta saab pakkuda oma paremat. Katki on aga midagi meie kunstielus. Oleme kaotanud Koorti, kes Eesti nime nii sagedasti on viinud välismaale. Nii oleme juba kaotanud Wiiralti, mitu helikunstnikku jt. Eesti kultuuri ametlikud juhid ja talad ei suuda hoolitseda loova ande eest. Stipendiume ja toetusi loobitakse «lootustandvatele noormeestele», mõnigi kirjanik-kunstnik on aga oma päevad pidanud lõpetama pooleldi hoolealusena ja puuduses, nagu see kõigile peaks olema teatav hilisemastki minevikust.

Nüüd oleme Koorti asemele saanud Koidula tütre. Kas see kaalub Koorti üles?

(Sõna on lugejal. Talentide asemel hoolealused. «Maaleht» 24. aug. 1934)

Kunstnik J. Koorti abikaasa, kes hiljuti sõitis Venesse mehe juurde koos ühe pojaga, on sealt omastele kirjutanud lähemalt Jaan Koorti elust ja olust. Kujuril minevat uuel kohal hästi, äsja ilmunud Jaan Koort rõõmust särava näoga koju ja teinud kohe teatavaks, et leiutanud uue glasuuri, mis olevat suurepärase.

Toiduaineid olevat saada küllaldaselt määral ja mitte just kalli hinna eest. Neile kui välismaalastele olevat toiduainete saamine kergem. Kunstielu Moskvast olevat väga intensiivne — teatrid alati täis ja rahva suhtumine teatrisse soe.

Koort teenivat Vene riiklikus portselanitehases keraamika-

tööde juhatajana, saades kuus 3000 rubla, mis kuidagi pole võrreldav selle tasuga, mis Koort sai Eestis juhuslikest töödest.

(Kunstnik Koorti edu Venes. «Uus Sõna»
12. jaanuaril 1935)

Moskva lehed jätkavad Eesti kunstinäituse retsenseerimist. «Literaturnaja Gazeta» kirjutab oma ülevaates:

«Skulptuuri erikaal on eesti kunstis väga suur. Skulptor on ka Eesti suurim kunstnik **Jaan Koort**. Plastiline selgus ja skulptuuriline vormitähendus, suur materjalitundmine ja peen vaatlusvõime teevad Koorti silmapaistvaks kujuriks Euroopa skulptuuris. Tema «Metskits» (pronks) ja «Naise kujur» (tsement) on näituse parimad tööd.

(Jaan Koort — silmapaistev Euroopa skulptor.
«Uudisleht» 26. märtsil 1935)

Koort elab praegu väikeses külas — Gzhellis — 55 kilomeetrit Moskvast, ja ehitab üles esimest kunstikeraamika vabrikut Nõukogude Venes. Vabrikul on kaks direktorit, tehniline ja asjaajaja. Viimase ülesandeid täidab keegi vene-lane, Koort on tehniline direktor. Tal on kasutada omaette 5-toaline maja, mis sisustati riigi kulul. Isegi söögi- ja lauariistad osteti riigi poolt. Sõitudeks Moskvasse tarvitab ta riigi autot ja nende külaskäikude jaoks on talle ka linnas reserveeritud väike korter. See on Moskvast, kus korterikitsikus lausa kohutav (viimase poole aasta jooksul on linn kasvanud ümmarguselt 500 000 elaniku võrra), erakordne luksus.

Heaks palgaks loetakse Venemaal 500 rubla kuus. Nii-sugust tasu saavad keskmiselt Nõukogude kodanikud, kes lõpetanud ülikooli ja kuuluvad parteisse. Selle raha eest saab korralikult ära elada. Välismaa spetside tasu on keskmiselt kolm korda kõrgem, samuti ka Koortil.

Peale selle on välismaalastele ette nähtud mitmesugused soodustused. Kui Vene kodanik ostab kilo võid vabamüügil 30—35 rublaga, siis välismaa spets saab selle «insnabist» 7—8 rubla eest kilo; teiste kaupade juures pole hinnavahe küll nii suur, kuid 100 protsendiga võib alati arvestada. «Insnnabil», mis mõeldud ainult välismaalaste varustamiseks, on veel see hea omadus, et seal kõik saada on, millega kapitalistlike riikide kodanikud harjunud.

Hästi elades saab välismaa spets niiviisi üle 2/3 palgast alati tallele panna. Seejuures võib lubada enesele alati värsket puuvilja, head vene tubakat ja sigareid, mis Koorti eriti peaks rõõmustama, ning kalleid kaukaasia veine.

Ühes erakirjas Jüri Lossmanile kirjutab Koort muheledes: «Nüüd viibin kolmandat päeva Moskvast, joon head viina ja süüa ehtsat Kaukaasia shashlõkki.» Teises kirjas tähendab ta muuseas: «...peale selle täidetakse kõik minu kapriisid.»

Et Koorti kapriise ei täideta ainult ta ilusate silmade pärast ja et talle head tasu ei maksta ainult vene külalislahkusest, peaks olema igapäev selge. Vastutasuks loob Koort kommunistidele keraamikatööstuse, mis neil seni puudus. [— — —]

Venelaste valik langes Koortile... Esimeseks sobitajaks oli juba endine SSSR'i saadik Tallinnas **Raskolnikov**, kuid Koort ikka kahtles ja lootis siingi kuidagi läbi saada. Kui aga kuulus graafik **Kravtšenko** vene kunstinäituse ajal Tallinnas käis ja asja enese hooleks võttis, sõlmis Koort vene-lastega lepingu kahe aasta peale. Lepingu maksvus lõpeb 15. augustil 1936, kuuldavasti Koort aga ei kavatse ka siis veel ära tulla, kui lepingut ei uuendata. Talle olevat tehtud ettepanek tulla Leningradi Akadeemia õppejõuks. Samasuguseid ettepanekuid olevat tulnud mujalt, muuseas Tiflisist. [— — —]

Sedamööda kuidas vabriku üksikud ahjud valmivad, laseb Koort ka juba kaupa turule. Esimene asi, mis valmistati, oli suur «tegu» tuhatose, millest kõige rohkem puudust tun-takse, ja seeria kommunistlike suuruste rinnakujusid: Lenin, Stalin, Marx ja Engels. Kujud olid vene kunstnike modelleeritud, Koort ainult põletas. Kuid nüüd valmista-takse massiliselt ka juba Koorti enda modelleeritud vaase.

«Vsekhudožnikul» on kavatsus haruldasi ja kallihinnalisi skulptuure paljundada, et head kunsti rahva hulka viia. Selleks on Koort juba ühe Rodin'i valmis vaadanud Leningradi Ohtumaade kunstimuuseumist. Kujust võetakse vorm, millesse võib valada nii palju savist kunstiteoseid, kui palju süda kütsub. Ainult pisut põletamist ahjus, et anda talle ilusat pinda. Ahjud on kõrged ja suured, et püstfiguuri põle-tada; nii on üks ahjust praegu 2,10 m kõrge ja nii avar, et korraga 3000 tuhatosi võib vastu võtta. Praegu töötab vabrikus 110 töolist, aga nagu Koort kodumaale kirjutab, kavatsetakse tööliste arvu sügisel suurendada paarituhande-le. See polegi nii väga palju, kui arvesse võtta, et vabrik

on ainuke kogu suure Venemaa kohta, mis on keraamikast praegu täiesti tühi.

Koort ise on oma tööga väga rahul. Lepingu järele on talle ette nähtud 8-tunnine tööpäev, aga millal Koort enne sellest on kinni pidanud. Töötab 12 nagu kodumaalgi. Ja kui ahi köeb, siis käib meister ka öösel isiklikult vaatamas, et kõik oleks parimas korras. Kaastöölistega on ta samuti rahul, ning need temaga, tituleerides teda koduselt «tovaarishiks». Ning peaasi — Koortil ei ole töö juures majanduslikke muresid. Need, kes vähegi tuttavad keraamikaga, teavad väga hästi, mida maksab suure ahju kütmine, et hoida mitmekümne tunni kestes alal üle 1000 kraadilist kuumust. See on üks neist põhjustest, mis Koorti töö kodumaal edendamise asemel kippus paigal püsima.

Puhkusel käis Koort tänavu õige varakult — 10. aprillist 10. maini. Pr. M. Koort, kes puhkusereisi Kaukaasiasse kaasa tegi, kirjutas Sotshist pr. Mari Lossmanile: «Oleme praegu siin ilusal Mustamere kaldal, kust homme laevaga Batumi sõidame, sealt Gruusiasse, Armeeniasse ja edasi Kesk-Aasiasse, kui me aga jõuame, sest Koorti puhkus lõpeb 10., hiljemalt aga 15. mail. Ilus on siin tõesti: türkiis-sinine meri, kõrged küpressid, elupuud, kummipuud sügavas rohelises; nende vahel punased, valged magnooliad ja muud õitsvad põõsad ning maas goldlakk, bellis, nartsiss, rosma-riin jne. Kõik aiad ja mäenõlvakud täis õitsvaid õuna-, pirni-, ploomi-, kirsi- ja mandlipuid.»

Sellel idüllilisel reisiril kohtasid Koortid Erivani lähedal ühes vanas Armeenia kloostri, mis asub Ararati mäe jalal, kedagi piiskoppi, kes õppinud kunagi Tartu ülikoolis. Piiskop oli filoloogia magister ja tuletas meelde neid ilusaid aegu, mis ta siin noore üliõpilasena veetnud. Teist endist Tartu üliõpilast kohati Tiflisis «Intouristi» hotelli direktorina. Eesti rahvusest kunstnikkudega pole Koortil olnud kokkupuutumisi peale Adamson-Ericu ja Lehe. Leht, kes praegu umbes 45-aastane mees, ei oska enam sõnagi eesti keelt, kuigi peab ennast eestlaseks. Venemaale on ta asunud elama kaheksa-üheksa-aastase poisina, teiste kaasmaalastega kokkupuuteid pole olnud, nii ongi emakeel ununenud.

Suveks kavatseb Koort oma neli last Venemaale kutsuda koolivaheajaga veetma. Kaks neist on juba ennegi isal külas käinud. Sügisel tullakse jälle tagasi, et jätkata õppimist.

Eesti skulptuuri hinnatakse Venes väga heaks, kuigi nad meie maalist nii heas arvamises pole. J. Koorti «Kits», mis

Eesti kunstinäitusega Moskvast käis, meeldis venelastele sedavõrd, et nad tema eest 12000 rubla pakkusid. Koort ei saanud kuju edasi müüa, kuna see juba kord müüdud oli, kuid valmistas uue koopia, mis tähendatud summa eest riigile osteti. Üks Tallinna leht valgustas ekslikult asja nii, nagu oleks Koort originaalkitse, mis juba teise omandus, venelastele edasi müünud.

(Koort vene lihapottide juures. «Rahvaleht» 27. mail 1935)

Viimasel ajal on J. Koort saanud teisi ülesandeid. Ta valmistavat nüüd oma kavade kohaselt keraamikaesemeid Pariisi näituse jaoks. Kui J. Koorti produktsioon korra sinna jõuab, esitatakse seda seal Nõuk. Vene keraamikakunsti saavutusena. J. Koorti uued ülesanded peavad olema suurejoonelised, sest kõigilt Nõuk. Vene esinemistelt välismaal nõutakse algupärasuse, uute, seni tundmatute saavutuste tunnuseid. Nõuk. Vene sammub ka keraamika alal uute, üllatada tahtvate vormide otsimise teed.

Eritööde täitmise tõttu on Koort vabamaks saanud tehase keraamikaosakonna juhtimise ülesannetest.

Kujuri abikaasa ühes kahe noorema lapsega viibib Nõuk. Venes. Kujur ühes perekonnaga tegi teatavasti suve algul pikema puhkusereisi Kaukaasiasse. Teekond ulatus kuni Tiflisi ja Erivanini. Koort kasutas oma puhkusereisi ka uute toormaterjalide otsimiseks.

Kas vanameister jääb pikemaks ära ja kas ta uuendab töölepingut? J. Koort on mitmel korral lahkunud kodumaalt ja töötanud mitte enam tagasi tulla. Kodumaa on teda aga ikka jälle tõmmanud. Kadrioru kunstnikkude kolooniasse jäi J. Koortil maha ateljee suure keraamikaahjuga, kuhu maetud raha ja vaeva. Koortil lõpeb tänavu rendileping ja ta on alustanud oma voliniku kaudu läbirääkimisi, et Kadrioru-ateljee rendilepet pikendada veel 10 aastaks. Ju siis Koortil mõlgub kodumaa tugevasti meeles. Praegu töötab tema ateljees kujur Ipsberg, kellel valmib varsti isa poolt ehitatav iseseisev ateljee.

Läbirääkimised lepingu pikendamise asjus ei olevat veel lõppenud. Kuuldavasti tahetakse kujuri tööruume kasutada mõneks muuks otstarbeks. Võimalik, et leping siiski pikendatakse — oleks kahju heast põletamisahjust.

(Kas Koort tuleb tagasi? «Päevaleht» 19. augustil 1935)

Tallinn, 19. augustil. Umbes aasta tagasi lahkus meie tuntumaid kujureid — Koort Eestist ja siirdus Venemaale, kus ta astus Nõuk. Vene keraamikatööstuse teenistusse [— — —]

Eestis jäi temal aga Kadrioru kunstnike koloniis ateljee. Nüüd olevat riigi parkidevalitsusele saabunud Koortilt kiri, milles ta palub tema ateljee rendilepingut pikendada. Riigi parkidevalitsusest aga kuuldu, et viimane olevat juba paar kuud tagasi Koortile teatanud, et rendilepingu pikendamisest asja ei saa, kuna vabariigi valitsuse otsusel tuleb see maja lammutada. Ka olevat Koorti ateljee täiesti korrast ära, mispärast pole mingit mõtet teda alles jätta.

(Koorti ateljee Kadriorus lammutamisele.
«Uus Sõna» 21. augustil, 1935)

Täna saabus Tallinna telegraafiline teade, et praegu N-Venes viibiv eesti kujur J. Koort on surnud Moskvas kopsupõletikku.

Eile oli saabunud Tallinna Koorti abikaasalt, kes praegu viibib ka Venemaal, kiri Tallinnas elutsevaile omakseile, milles küll räägitakse J. Koorti haigusest ja kõrgest palavikust, kuid mitte midagi kopsupõletikust, milline haigus tegi lõpu suure kunstniku elule.

(«Uus Sõna» 15. oktoobril, 1935)

Koort haigestus Kshellis, kus ta keraamikatööstust juhtis, 3. oktoobril. Kui haigus võitis tõsisema pöörde, toodi ta Moskva haiglasse. Siin selgus, et kopsupõletik on haaranud mõlemad kopsutiivad. 14. oktoobri õhtul kell 11 ta heitis hinge ja 17.-dal ta põrm põletati Moskva krematooriumis, mis siis asetati urni ning 6. novembril see saabus Tallinna.

(Jaan Pert. Jaan Koort 6. nov. 1883 — 14. okt. 1935.
«Haritlane» 1935)

Perroon nr. 1 ette pärast rongi minekut anti vagun, mis kandis venekeelset pealkirja: otseühenduse erivagun, Moskva—Tallinna, üle Leningradi — Kingissepa — Narva. Selles vagunis võõrsilt kujur Jaan Koorti maised jäänused

kolmapäeva hommikul olid saabunud kodumaale, et siin omale jäädavalt leida viimse rahupaiga.

Perroonil läideti tõrvikud, vaguni ette toodi mustaga drapeeritud kanderdaam meetrikõrguse valgest portselansavist vaasiga, kujur Koorti enda valmistatud. Vagunist kanti välja väike metallist urn kadunu põrmuga. Mähituna sini-must-valgesse trikoloori, millele asetati põiki suur roheline pärg. Kanderdaamil neljast kunstnikust kantava põrmu ette asusid kunstnikkonna esindajad põlevate tõrvikutega. Kanderdaami järel sammusid leinajad — Mari Koort lastega ja lähemate omastega — ning rohkearvulised saatjad. Rongkäigu mõlemal äärel võtsid aset tõrvikutekandjad. Teeääred jaamast Kunstihooneni olid palistatud tihedalt leinarongi möödumisel paljastatud päi seisvast rahvahulgast.

Jaan Koorti põrm kanti Balti jaamast Nunne tänavat mööda linna. Toompea külje all Nunne tänava ääres, kus keset muruvälja asetseb Koorti paljuimetletud raidkuju «Kits», osake tema suure talendi rikkast pärandusest, tehti hetkeline peatus meistri hüvastijätuks tema populaarse teosega.

Edasi läbis rongkäik Pika ja Kinga tänava, suundus üle Raekoja platsi Suur-Karja tänavasse ja sealt Jaani tänava kaudu piki kirikuäärset puiesteed Kunstihoone ette, kus ootasid suured rahvahulgad. Ootamatult poolel teel olles, hakkas sadama lund. Kohevad lumeräitsakad tantsisklesid õhtutaevast tihedaks sajuks alla.

(Koorti põrm Kunstihoones. «Vaba Maa» 7. nov. 1935)

Suur kurbus ühendab samuti südameid, nagu suur õnn. Meil on nad mõlemad. Seisame sügavas harduses peotäie tuha juures, mis on jäänud järele suurest töömehest, ja nagu imelind, kes ei jäta meid kunagi maha, tõuseb tuhost selle mehe kauni ja õilsa loomingu vaim.

Suurte meeste surma puhul läbib meid alati eriline erutusvärin. Me oleme nagu lähemal elu ja surma suurele mõistatusele, kui meie hulgast lahkub see, kes oma vaimu ja töö kaudu on ühendatud Igavesti-elavaga rohkem kaasinimestest. Ja see valuline erutusvärin ütleb meile, et on juhtunud midagi ebaharilikku, ütleb, et see, kes kõndis meie hulgas kui harilik surelik, keda me ei pannud tähelegi tema igapäevaseis askeldusis, kes näis meile sageli naeruväärne oma ebapraktilisuses, et see oli üks neid, kelle kaudu inimvaimu suurus kõneleb meiega.

Jaan Koort oli üks sääraseid. [— — —]

Skulptor ei saa unistada, ta peab kätega tegema tegusid, reaalseid asju. Koortil ei olnud kunagi raha ega rahakogumiskust. Kui ta puutus kokku praktilise eluga, siis ta oli kas abitu kui laps või tegi kõik vastupidi tavalisele. Nagu tema papagoi Ara, kes meistri ateljees lõhkus magusaid õunu hoolimatult puruks, et saada kätte mõni seeme, või kes vikerkaarvärvilisena lendas aknast Kadrioru puude latva ja murdis seal oksti. Tükk tüki järele, aga ikka nõnda, et ta ise istus oksa murtaval osal ja lõhkus ise oma jalgealust, saba taga nagu tulimõök. Vaimukuse tulimõök oli Koortilgi alati käes, kui ta murdis oksti enda all, heites teisi häirivaid paradokse ükskõik kas sõnades või tegudes.

Aga kui südaõõsi tulid mööda tema ateljeest, siis vilkus seal veel tuli ja üksik töömees voolis nagu äraunustatu väljaspool aega ja ruumi. Või askeldas oma ahjude keskel hämaras valguses muinasjutulise rehepapina, kes oskab nõiduda ja kes on vaimudega ühenduses. Tuli heitis fantastilisi varje päile ja büstidele riivile, valgustas poolikuid figuure ja gruppe, terve ateljee oli täis salapärast elu. Eeskojas kluksatas aeg-ajalt kurg, kes kord rahutuna oli rännanud Egiptuse ja Eesti vahet, puuris magas orav põlismetsade und. Ja meister istus leegitseva põletusahju ees ja vaatlus ööde kaupa tule igavest rahutust. [— — —]

Magava Odysseuse kandsid lained tagasi kodumaa randa. Magavana tuleb Jaan Koort tagasi meie sekka. Aga meie elame veel. Meile on antud silmad näha ja kõrvad kuulda. Ja seepärast, kuhu tuul ei puhukski tema tuhka, meie leiame ometi ta igalt poolt. Ta on kõikjal meie seas, tema on meie.

Ja vaikselt harduses lausume talle:
Tere tulemast tagasi, Suur Eestlane!
M. Laarman

(Järelehüüd Jaan Koortile. Ette kantud R. Nymani poolt J. Koorti matuseaktusel. «Tänapäev» 1935, nr. 9, lk. 370—371)

Ta tuli alul gigantsete peadega («Ibsen», «Melanhoolia»), titaanlike juuksekahtludena, mille omajagu epateerida tahtvat paatost ei tarvitse salata; tuli elusuuruse alasti raugaga («Mure»), kelle armetus ja inetus pidid hämmastama

kõiki, kes olid harjunud samastama kunstiteose ilu mudeli iluga. Ta tuli Rodin'i ja Bourdelle'i juurest, meil aga tunti ainult Weizenbergi ja Adamsoni. Weizenbergi, kes oma hästi kasvanud mudelitele andis kätte tõrvikud («Koit», «Hämarik»), reha («Estonia»), kandle («Vanemuine»), kolba («Hamlet»), sauva («Väsinud rändur»), et niiviisi vältendada nende meeletu; Adamsoni, kes pani oma nõtked naised ning atleetilised mehed tantsima, väänlema, hõiskama, ahastama, põgenema ja haarama, võitlema ja heitlema otsekui osavaid aktööre, olles vahest ise uhke tehnilisele bravuurile, millega see tehtud, et sel kombel sisendada elu. Nõnda nõudis neilt nende aeg.

Koort tuli uue mehena ning näitas elu ja elamust dormis endas ilma literatuursete atribuutideta, ilma võitlemiseta. See on oluline ta varasemaiski tõis ning sama väljendub segamatus puhtuses hiljem, kui ta ütles oma küpsust võlgnevat egiptuse, kreeka, gooti ja varase renessansi eeskujud, mille tuumast ta laskis end juhtida jälgendamata nende tegumoodi. [— — —]

Pilutades silmi peatus kord Koorti pilk, mäletan, minul. Ja siis sõnas ta: «Teist saaks teha ühe egiptuse pea.» Kas selles ei pildistu Koorti loomisviis? Seespidi täis vormi, täis nägemusi, küpses temas eeskätt mõni stiili-idee ning tõelus oli vaid juhuseks, ettekäändeks selle idee teostamisel. Koort on teinud palju päid, kuid portretisti pole talt õieti saanud kunagi, kuigi ta neid tegi mudeli järele. Õigupoolest heideldes mudeliga, kuni ta selle juhuseks, erandlikkuse, individuaalsuse oli puhastanud ja painutanud ja sõtkunud seaduspäraseks, tüübiliseks igaveseks ideekandjaks ilma pealetükkiva, banaalse ekspressioonita, lihtsalt valjude vormide hell-kindlas elavas rahus, endastmõistetavaks nagu õunu kandva õunapuu. Nii lõi ta sümboteid.

Ja siiski polnud Koort sõge ega tuim tõeluse ilule. Kuid ta leidis seda sealt, kus see häirimata ja puhas, — mitte inimeses, vaid loomas. Koorti voolitud loomad, need on tõeluse-jaatus. [— — —]

Tühine on küsida, kas Koort oli rahvuslikult meelestatud, luues oma teoseid. Nad lähevad eesti kunsti põliste väärtuste varajasti, kuigi me ei tea ütelda, mis neis on rahvuslikult omapärane. Võib-olla leitakse seda raskepärases ja kohmakuses, mis neile omane, imetaolises paaris helluse ja õrnusega, mida ikka tuli imetleda selles muidu nii tahumata mehes. Seda aga võime ütelda juba nüüd, mida uut

pärast Weizenbergi ja Adamsoni tõi Koort meie skulptuuri: vaimsustatud vormi edevuseta ilu.

(Hanno Kompus. Mida tõi Koort meie skulptuuri? «Looming» 1935, nr. 9.)

Sina olevat nüüd surnud, Jaan Koort. Elavast inimesest oled muutunud kunstiajaloo päätükiks. Et sa elavana juba seisid kahe jalaga keset eesti kunstiajalugu, kõõmini kui paljudele meeldis, see oli mulle ammu teada. Et sa oled surnud, ja et sinuga ei saa enam ajada piibujuttu ega improviseerida mõnusat istumist, seda ma ei taha uskuda veel, ehkki sinu matuseaktus on peetud. Olen nõnda kahe vaenuliku mõistete rühma vahel ja sellepärast sa saad kindlasti aru minu avalikust kirjast, mis näeb sind veel ikka rohkem inimesena ja võitlejana kui monograafia päälkirjana või märksõnana muuseumi kataloogis.

Sinul ei ole nüüd enam aadressi ja sellepärast kirjutangi sulle avaliku kirja. Mitte seks, et sulle ütelda, mis ja kes sa olid. Seda sa olid huvitavamini ja paremini, kui seda suudab kirjeldada ükski sinu kaasaegseist või pärastistest biograafidest. Minu kiri on skeptiku avaldis tõe kogemisest. Me usume millegi olemasolu võimalust alles siis, kui olelus ise on juba lõpnud. Ja näib, et inimenegi muutub inimeseks alles siis, kui surm on tõestanud tema äsjase elu meie keskel. Seepärast vist austatakse nii vähe elavaid ja kõneldakse hääd ainult surnuist. Tõeliselt suure elava austamine on raske ja tülikas. Elav inimene võib alati vastu kõnelda, mängida austajale igasuguseid vempe ja ajada süsteemi segi. Surnute austamine on mugav ja praktiline. Ta nõuab vähe vaeva ja suure surnu mõistet on võimalik kohandada alati ajale ja oma vajadusile. Aga lõppeks ses on peidus vahest elu targeim säädus. Kunstniku tunnustamine ja kõrgeletõstmine on olnud alati kindlaim abinõu tema loomingu kahjutukstegemiseks. [— — —]

Sinu surma on raske uskuda. Eriti mul. Seepärast, et sina oled minu kõige suurem kunstielamus. Mitte nende töödega, mis sa oled valanud pronksi, raiunud puusse või graniiti, põletanud oma keraamikaahjudes. See on palju suurem, on pärit kaugest minevikust, kus mul kunstist ei olnud veel õiget kujutelmagi.

Aastat täpselt ei mäleta, aga see võis olla 1910. ümber. Olin nelja-viieteistkümnne aastane. Segasin ise õlivärve ja

maalisin nendega nõnda pilte, et ümber pidi jääma tingimata lai valge äär. Ja kui ma — olin õpilane Otepää progümnaasiumis — jalutasin siis kord ühel kevadpäeval Pühajärve pargi veerel, nägin midagi minu silmale seni ennenähtamatut: üks mees maalis puude all järve ja puid, selg minu poole.

See elamus oli säärane, nagu võib olla jahimehele, kellele tema toas karu astub äkki vastu riietekapi tagant. Või nagu kaluril, kes kaevust vett vinnates tõmbab pangega välja puudase hõbelõhe. See oli segu tõelisest ja ebatõelisest, palavasti-igatsetust ja võimatust. Kunstijanusele noorukile oli peaaegu kohutav näha loomingu müsteeriumi. Ma ei häbene seda kõnelda nii kõrges stiilis, sest see pajupõõsa taga kükitav poiss on minust juba nii kaugel ja looming on ammu lakanud olemast müsteerium. Aga siis ta oli.

Nägin rässakat meest, kes avalikult tegi Pühajärve pargis seda, millest ise olin ainult unistanud, mida olin näinud ainult piltidel. Ja kuidas seda tehti! Ei tindipudeleid värvi-dega ega valget äärt pildil. Värvituubid näisid käsivarre-jämedustena ja pintsel luud-labidana. Seda sa pühkisid aegajalt vastu männitüve. Sest see olid sina, Jaan Koort, kes kohutas nõnda noort inimest. Võib olla, et sa tegid tõemeeli vajalist skitsi, võib olla, et sul oli läinud igavaks istuda sõpradega Kolgal ja lihtsalt vahelduseks tuulutasid ennast kevadhommikul. Ja kui sa olid oma kummaliste joonte ja laikude tegemise lõpetanud, siis näis suurepärase seegi, kuidas sa kergitasid pükse, kraamisid kokku oma mööbli ja kõndisid üle silla ära Kolga poole.

Teisel päeval sain Kolga Värdivilt koolis teada, et sa olevat eesti kunstnik Puusaag (see oli sinu emigrandi pseudo-nüüm) ja et sa elavatki Kolgal. Ja Värdivi tõi meile taskuga kooli sinu imelikku savi, mis ei kuivanud ega läinud kõvaks. Me siis ei teadnud, et seda nimetatakse plastiliiniks.

Alles hulga aastate pärast sain sinuga tuttavaks, kui sa kolisid pärast seda Tallinna. Vahepeäl olid teinud sina ise ja oli tehtud sinuga sadu nalju. Kui ükskord monograafiameistrid hakkavad sind stiliseerima, siis saame sama palju Jaan Koorte, kui palju on autoreid. Sest sa olid juba oma elu ajal mõneti legendaarne. Kõigist sinust kõnelevaist anekdootidest on kaks redaktsiooni. Sinu enda juttude järgi tulid sa alati võitjana välja igasuguseist keerukaist olukorrist, sinu endiste sõprade ja pärastiste vaenlaste tõlgitsuses sa oled aga ses folklooris umbes nagu muinasjutu-vanapagan, keda oli kerge petta ja sisse vedada. Aga mõlemates

on hirmsaid liialdusi sinu kasuks. Sinu juttudest kerkib see eriline mõistete kategooria ja tõelise ebatõelisus, milles sa elasid, ja teistes on ilmne erapoolikus, sageli Kaval-Antsu oma, kes hukkus enda õmmeldud kotis.

Avalikult ütelda, seisid sina hirmus tugevasti maa küljes ja raske oli lüüa sind tasakaalust. Vajaduse korral olid sa väga häbematu ja väga paksunahaline teiste torgete suhtes. Nagu Voltaire'i Candide oskasid sa halvast leida alati parima. Ja et see igav maailm sind hirmsasti tüütas, sa löid oma luiskelugudes vastukaaluks talle teise maailma. «Kunstnik on sunnitud valetama seks, et olla vaba,» ütleb üks tark mees. Sina oskasid suurepäraselt võidelda oma vabaduse eest.

Kunstnik ja inimene elasid sinus mingis sõbralikus lepingus nõnda, et kummalgi oli üksteisest kasu. Kuidas oleks kunstnik Jaan Koort saanud korda saata segamatult nii palju ja meil ainulaadset, kui tal ei oleks olnud kaitsjaks inimest Jaan Koorti. Igasugused asjamehed ja pristavid oleksid tembeldanud ta lõplikult ära ja müünud oksjonil tikutoosi hinna eest. Ja kuidas oleks saanud elada inimene Jaan Koort, kui tal ei oleks olnud hoida kunstnikku teda ahistava ümbruse eest. Kui kunstnik sinus oli rahu ja suurejoonelisus ise, siis seda tänu sellele rahutule ja igavesti siia-sinna visklevale ja vaenuliste tuultega võitlevale inimesele. [— — —]

Sinu väline inimene näis hirmus väljakutsuv võõraile ja liig konservatiivne sõpradele. Sinu kuju oli saanud juba sääraseks kindlaks endastmõistetavuseks, nagu Oleviste torn on seda tallinnasele. Luitunud sonimüts, vana kollane palitu, suur kõver piip, näol ajamata habemeharjas, mida sa oskasid pidada alati kuidagi ühepikkusena, tegid sinust mingi alalise ja püsiva suuruse. Oli seepärast tõeline nauding, kui sa tulid mõne uuendusega kohvikusse, näiteks hästi lubjasena ja savisena või jällegi kaenlas mingi must söekott, nööriaga kinni mähitud, kust tolknes välja kirvevars. Selle kandami sa viskasid üle teiste inimeste kohvitasside aknale ja hakkasid õpetama lauasistujaid nagu Jeesus templi kirjatundjaid. Ükskõik, mis elukutsest need juhtusid olema. Kui nad olid pangamehed, siis sa õpetasid neile rahadega ümberkäimise kunsti, kui nad olid ajakirjanikud, siis sa vandusid halvasti toimetatud lehti. Keemikuile sa andsid uusi ülesandeid ja probleeme lahendamiseks, juristidele panid mõned nende asju puudutavad põõnad.

Kunstnikele tegid sa põhjalikult selgeks kunstipoliitika põhiprobleemid ja kultuurkapitali küsimused. [— — —]

Inimesist oli sul väga halb arvamus. Sellepärast sobisid sa hästi loomadega. Sinu asula ja ateljee oli täis igasuguseid metsaelanikke ja linde. Siin oli suur öökull, trobikond vareseid, harakas, kurg, orav, metskits. Kas sa ütlesid neile mõnikord Assisi Frantsiskuse kombel jutlust, seda ma ei tea, aga et nemad kõnelesid sulle palju oma liigutustega ja vormidega, sellest sa oled annud elavaid tõendisi oma skulptuuridega. Rumal loom on suurepärase oma ebateadlikus kauniduses. Sinu kure joonte tark graatsia oli selline, et see veetles end vaatlema ja tundma looduse seda vaimset algolemust, mis sünnitab kunsti. Ja kure targale kaunidusele sa tahtsid vastukaaluks karupoega Paasvere metsadest, keda Olvi ei viitsinud sulle püüda. Sina olid hirmsasti huvitatud, kui Jungermann kõneles oma taltsutatud filosoofilisest rongast või Kink jutustas karujahist Kamtsatkas. Need olid harvad momendid, kus sa lasksid endale kõnelda midagi. Muidu sa haarasid jutukaaslasel aine käest ja arendasid seda nõnda edasi, nagu sina oleksidki see, kes algatas asja ja tahtis teistele seda jutustada. [— — —]

Kunstnik harilikult ei salli seda, kui temast kõneldakse halba. Kui sa siis kultuurkapitali kevadpäevil Harjumäe suure näituse puhul andsid ajalehe joonealuseis igale esinejale ebaloomulikult kange annuse seda kibedat rohtu, siis järgnes sellele hirmsaid pahandusi, tülisid ja kohtuskäimisi. Sa nüpeldasid oma kirjutusega läbi kõik koosolijad ilma erandita. Sikkude ja lammaste lahutamine oleks olnudki aegavõttev ja tülikas. Mis kindlam on kindlam, sa andsid seepärast kõigile naha päale. Sinu vastu võeti siis moraalsed ja materiaalsed sanktsioonid tarvitusele ja osutusid boikoti alla panduks. Ja siis tuli ohtrasti kohtuprotsesse. Mõnel ametivennal õnnestus isegi sind kinni panna. Ja sa soovitasid pärast siis kõigile soojalt Paldiski arestimaja. Arestisolekus olevat Paldiski jumalikum koht maailmas: väikelinna mugav rahu, autode ja vabrikute puudumine, mõnusad välisnapsid linnapää ja piirivalve ülema pool, etnograafiliselt huvitavad saared rootsi ürgelanikega, vaikne korter mere kaldal jne. jne. Ainult vangivalvuri päale sa nurisesid kurjast. See oli kangekaelselt palunud, et võtaksid alati võtme kaasa ja paneksid ukse lukku, kui sa läksid juba hommikul ära hulkuma ja tegema visiite. Sest maailm on kuri ja vargad võivad tungida arestimajja.

Sul ei olnud ju põhimõtteliselt ka midagi selle vastu, ainult see ei meeldinud sulle, et võti oli liiga suur. [— — —]

*Ja sul oli veel üks omadus, mis muidu on nii haruldane eesti kunstnikkonnas. Sinuga sai kõnelda kunstist. Kõnelda kunstist kui professionaalsest oskusalast, tema tehnikast, faktuurist, tema sihtidest ja ülesannetest. Sul olid mõnikord küll omapärased ja vastuvaidlusi esile kutsuvad vaa-
ted, aga tähtis on just see, et nad sul olid. Paljudel sinu ala töömeestel on manuaalne andekus, nende loomingujõel puuduvad aga vaimsed kaldad, mille vahel voolata. [— — —]*

Sinu loomingutee olevat suubunud nüüd olematusse. Me harjume varsti sellega. Me unustame peagi selle poole sinust, kellest minu kiri päämiselt kõneles — inimese. Aga mind lohutab see, et inimese teadmiseiha ei kustu. See ajab ta džunglisüdamesse ja üles kõrgustesse otsima jõgede allikaid. Küll leidub neid, kes matkavad pärast sinu kaevatud jõesäangi mööda seks, et õppida tahtma siirast tegu. Nende kaudu sinu kunst kõneleb pärastistele põlvedele.

(Märt Laarman. Avalik kiri Jaan Koortile.
«Looming» 1935, nr. 9)

JAAN KOORTI TÄHTSAMAD ELUDAATUMID

1883 —	sündis 6. novembril Tartumaal Sootaga vallas Pupastvere külas.
1896—1900 —	õppis Tartu linnakoolis.
1900—1901 —	H. Treffneri eragümnaasiumis.
1902—1905 —	Peterburis Stieglitzi kunstikoolis, kust lahkus revolutsioonilisest liikumisest osavõtjana.
1905 —	suvel siirdus Pariisi.
1907 —	suvel Norras.
1908 —	esines esmakordselt Pariisi kunstinäitus- tel maalide ja skulptuuridega.
1915 —	lahkus Pariisist koos perega.
1915—1916 —	elas ja töötas Moskvast.
1916—1921 —	Tartus.
1921 —	siirdus perega Tallinna.
1921—1923 —	töötas pedagoogina Riigi Kunsttööstus- koolis.
1927 —	tegi reisi Austraaliasse, pärast tagasi- tulekut hakkas tegelema ka keraamikaga.
1934 —	nõukogude võimude ettepanekul asus tööle Moskva lähedale Gželi keraamika- töökotta.
1935 —	suri 14. oktoobril Moskva Kremli haig- las kopsupõletikku. Tuhastatud põrm toodi urnis Tallinna.
1976 —	11. juunil maeti urn koos kunstniku abi- kaasa Mari Koorti põrmuga Tallinna Rahumäe kalmistule.

ALGALLIKAD,
mida vähemal või rohkemal määral
«Jaan Koorti päevaraamatu» kirjutamisel
kasutatud on:

- Proloog — K. R. Pusta. Kehra metsast maailma. Trt., 1936, lk. 87—92. Kunstniku tütre T. Koorti arvates Pusta siin eksib ja J. Koort käis esmakordselt Norras alles 1907. aastal. Lugu viiuliga pidi aga toimuma siiski 1905. või 1906. aastal.
15. sept. 1906 — J. Koort. Kunstniku päevaraamat. «Postimees» 15. IX 1906.
1. okt. 1906 — J. Koort. Õhtu. «Sõnumite Lisa» 1906, lk. 125—126.
7. okt. 1906 — J. Koorti postkaart K. E. Söödile 23. X 1906 (KMKO, F 173, M 9:24, 8/21); Tartu Riikliku Kunstimuuseumi Kogude Teatmik, Trt. 1984 (= Teatmik), ekslikult dateeritud 2. XI 1908; Friedebert Tuglas. Mälestused. Tln. 1960, lk. 396—397; Ferdinand Kull. Mäsumehi ja boheemlasi. Tln. 1933, (= Kull), lk. 105.
20. okt. 1906 — L. Gens. Jaan Koort. Tln. 1964 (= Gens 1964), lk. 33.
29. okt. 1906 — Kull, lk. 100.
14. nov. 1906 — J. Koort. «Turukelder Parisi». «Postimees» 14. XII 1906.
22. nov. 1906 — Mari Koorti mälestusi Jaan Koortist. Teatmik. (= Mari Koort), lk. 94.
2. dets. 1906 — J. Koort. Laul. «Sõnumid» 19. XI 1906.
10. jaan. 1907 — Mari Koort, lk. 94.
3. veebr. 1907 — J. Koort. Kuristik. «Sõnumite» ja «Maa» kaasanne «Kirjandus» märts 1907, lk. 9—11.
7. märts 1907 — J. Koort. Põgenejad Parisi. «Postimees» 10. III 1907.
15. aprill 1907 — sama.
21. aprill 1907 — sama.
28. aprill 1907 — sama.
2. mai 1907 — J. Koort «Bon Marché». «Postimees». 2. IV 1907.
1. sept. 1907 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 18. V 1909 ja viide 1 selle juurde. Teatmik, lk. 35—36.
3. sept. 1907 — J. Koort. Paris kuivalgel. «Kirjandus ja Teadus». «Õiguse» kaasanne. 1909 nr. 1.
19. sept. 1907 — Kull, lk. 101.

5. aprill 1908 — Gens 1964. Teoste esitamine näitustel, koostanud T. Koort (= Tui Koort 1964), lk. 195; Kull, lk. 101.
10. aprill 1908 — Tui Koort 1964, lk. 196; V. Vaga. Eesti kunst. Trt. 1940 (= V. Vaga), lk. 321; T. Koort. Uusi andmeid J. Koorti teostest ja esinemistest kunstinäitustel. Tartu Riikliku Kunstimuuseumi almanahh II, Trt. 1967 (= Tui Koort 1967), lk. 102.
12. apr. 1908 — Kull, lk. 98—99.
16. aug. 1908 — J. Koorti kirjad K. E. Söödile 16. VIII 1908 ja K. E. Söödile, R. Söödile, M. Saarele 16. VIII 1908. Teatmik, lk. 9—11.
27. aug. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile ja R. Söödile 27. VIII 1908. Teatmik, lk. 12—13.
1. sept. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 9. II 1909. Teatmik, lk. 27—28.
12. sept. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile ja M. Saarele 12. IX 1908. Teatmik, lk. 14—15.
22. sept. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 21. IX 1908. Teatmik, lk. 18.
27. sept. 1908 — Gens 1964, lk. 33, 47.
10. okt. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 10. X 1908. Teatmik, lk. 20—21. «Sädemed», jaanuar 1909.
21. okt. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile X 1908. Teatmik, lk. 25.
20. nov. 1908 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 27. IX 1908. Teatmik, lk. 18—19.
25. nov. 1908 — Märkus 1 sama kirja juurde. Teatmik, lk. 19.
11. jaan. 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 11. I 1909. Teatmik, lk. 26.
15. jaan. 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile I 1909. Teatmik, lk. 27.
9. veebr. 1909 — J. Koorti kirj K. E. Söödile 9. II 1909. Teatmik, lk. 27—28.
18. veebr. 1909 — sama; J. Koorti kirjad K. E. Söödile 10. X 1908, ja III alg. 1909. Teatmik, lk. 20—21, 28. Mari Koort, lk. 96—97.
1. märts 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile III alg. 1909. Teatmik, lk. 28.

11. märts 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 11. III 1909. Teatmik, lk. 29.
12. märts 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 12. III 1909. Teatmik, lk. 30.
19. märts 1909 — Kull, lk. 102.
22. märts 1909 — J. Koorti kirjad Jakob Liivile ja K. E. Söödile 24. märts 1908, K. E. Söödile ja R. Söödile 27. VIII 1908, K. E. Söödile ja M. Saarele 12. IX 1908, K. E. Söödile III alg. 1909, 11. III 1909, 22. III 1909 ja 25. III 1909; Teatmik, lk. 12—15, 28, 30.
25. märts 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 25. III 1909 ja märkus selle juurde. Teatmik, lk. 30.
26. märts 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 26. III 1909, Teatmik, lk. 31; TKM-i arhiiv, fond 18, l. 33, 34, 36. Osutanud T. Koort.
13. aprill 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 13. IV 1909. Teatmik, lk. 32.
2. mai 1909 — J. Koorti kirjad K. E. Söödile V 1909 ja 19. V 1909. Teatmik, lk. 34—35, 38.
3. mai 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 3. V 1909. Teatmik, lk. 32—33.
10. mai 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile V 1909 ja märkus 6 samas. Teatmik, lk. 34—35.
17. mai 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 18. V 1909. Teatmik, lk. 35.
18. mai 1909 — J. Koorti kirjad K. E. Söödile 18. V 1909 ja 17. XI 1908. Teatmik, lk. 35, 23—24.
19. mai 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile V 1909. Teatmik, lk. 34—35.
1. aug. 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile ja R. Söödile 27. VIII 1908. Teatmik, lk. 12—13.
10. aug. 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile VI 1909 ja märkus 3 samas. Teatmik, lk. 39—40.
17. aug. 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 17. VIII 1909. Teatmik, lk. 40.
26. aug. 1909 — K. A. Hindrey. Kunstinäituselt. «Postimees» 20. ja 21. aug. 1909.
30. aug. 1909 — Tui Koort 1964, lk. 196; V. Hinnov. Esiimesed eesti kunstinäitused. Tartu Riikliku Kunstimuuseumi almanahh III. Trt. 1972, (= Hinnov 1972), lk. 15—16, 19.
18. sept. 1909 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 18. IX 1908. Teatmik, lk. 17.

10. okt. 1909 — Kull, lk. 106—107.
 17. okt. 1909 — J. Koorti kiri M. Lipule, sügistalv 1909. Teatmik, lk. 40—41.
 17. dets. 1909 — J. Koorti kiri M. Lipule 17. XII 1909. Teatmik, lk. 41. Friedebert Tuglas. Mälestused. Tln. 1960. lk. 413—414.
 20. dets. 1909 — Leo Gens. Jaan Koort 1883—1935. Tln. 1984 (= Gens 1984), lk. 22.
 23. dets. 1909 — Kull, lk. 97—98.
 26. dets 1909 — samas, lk. 94.
2. apr. 1910 — samas.
 14. apr. 1910 — August Kitzberg. Mälestusi. «Õitsituled». Eesti Ajakirjanikkude Album 5, lk. 26—28.
 7. mai 1910 — samas.
 10. mai 1910 — samas.
 30. mai 1910 — samas.
 6. juuni 1910 — samas.
 8. juuni 1910 — samas.
 12. juuni 1910 — T. Koorti kiri K. Kirmele 26. VIII 1987; adressaadi valduses. L. Oleski tütre O. Oleski poolt üles kirjutatud Mari Koorti mälestused. T. Koorti arhiivis (= Olesk), lk. 8.
 28. aug. 1910 — August Kitzberg. Mälestusi. «Õitsituled». Eesti Ajakirjanikkude Liidu Album 5, lk. 26—28.
 7. sept. 1910 — Tui Koort. 1964, lk. 196; Hinnov 1972, lk. 18.
 1. okt. 1910 — Mari Koort, lk. 79—80.
 5. okt. 1910 — samas, lk. 80.
 18. okt. 1910 — Hinnov 1972, lk. 17—18.
 24. okt. 1910 — Tui Koort 1964, lk. 196; Hinnov 1972, lk. 17—18; «Postimees» 26. X 1910.
 10. nov. 1910 — Mari Koort, lk. 80; Olesk lk. 9; Lennart Koort. Meenutusi Jaan Koortist. «Kunst» 1984, nr. 1 (= Lennart Koort), lk. 4.
 12. nov. 1910 — J. Koort. Auguste Rodin. «Eesti Kodu» 1910, nr. 23, lk. 471—472.
 24. dets. 1910 — Mari Koort, lk. 80; Olesk lk. 9—10.
 28. dets. 1910 — Olesk lk. 9—10.
 30. dets. 1910 — A. Tassa. Salon d'Automne 1909. «Noor-

- Eesti» 1910/11 lk. 91; «Tallinna Teataja» 13. IX 1910.
2. jaan. 1911 — J. Koort. Rahvusline Kunst. «Eesti Kodu» 1911, nr. 3.
 3. jaan. 1911 — Mari Koort, lk. 93—95.
 4. jaan. 1911 — J. Koorti kiri R. Söödile 21. I 1911. Teatmik, lk. 42; Mari Koort, lk. 81—83.
 13. jaan. 1911 — Mari Koort, lk. 93.
 21. jaan. 1911 — «Päevaleht» 17. I 1911.
 24. jaan. 1911 — Mari Koort, lk. 84—85.
 13. veebr. 1911 — samas, lk. 84.
 28. veebr. 1911 — Olesk, lk. 10.
 3. märts 1911 — Mari Koort, lk. 81—83.
 15. märts 1911 — samas, lk. 90.
 2. mai 1911 — samas, lk. 87; Tui Koort 1964, lk. 176.
 7. juuni 1911 — Kull, lk. 121.
 8. juuni 1911 — A. Promet. Eesti ... «Postimees» 8. V 1911.
 20. juuni 1911 — Olesk, lk. 12.
 dateerimata — Mari Koort, lk. 86—87; vestlus T. Koortiga 31. VII 1988.
 30. sept. 1911 — Mari Koort, lk. 85; J. Koorti kiri E. Virgole, dateerimata. KMKO f. 155, M 2: 37 1/2 l.
 11. okt. 1911 — Olesk, lk. 13—15.
 14. okt. 1911 — Kull, lk. 118, 133, 136, 137, 140.
 15. okt. 1911 — J. Koort. Märkused asutatava Tallinna muuseumi kohta. «Päevaleht» 11. X 1911.
 12. nov. 1911 — J. Koort. Sandro Botticelli, «Eesti Kodu» nr. 3.
 17. märts 1911 — Olesk, lk. 18.
3. apr. 1912 — «Päevaleht» 28. IV 1912; Kull, lk. 135.
 5. apr. 1912 — Mari Koort, lk. 92.
 16. apr. 1912 — Olesk, lk. 15.
 25. apr. 1912 — Kull, lk. 87, 96.
 7. mai 1912 — Kull, lk. 117.
 20. mai 1912 — A. H. Tammsaare. Midagi naisest, kunstist, kunstnikkudest. «Päevaleht» 28. IV 1912.
 29. mai 1912 — Kull, lk. 135.
 5. juuni 1912 — Mari Koort, lk. 87.
 3. juuli 1912 — samas.

5. aug. 1912 — samas, lk. 88.
 7. okt. 1912 — samas, lk. 92.
5. jaan. 1913 — Kull, lk. 146—149.
 17. jaan. 1913 — samas, lk. 150.
 30. jaan. 1913 — J. Koorti kiri E. Virgole I 1913. Teatmik, lk. 42—43.
 8. veebr. 1913 — Olesk, lk. 18.
 9. veebr. 1913 — Kull, lk. 140—141.
 11. veebr. 1913 — J. Koort. Kunstide arvustamisest ja arusaamine kunstist. «Päevaleht» 5. XI 1913.
 27. apr. 1913 — Mari Koort, lk. 89.
 21. mai 1913 — Postkaart M. Koortilt J. Koortile, postitempel 15. V 1913, T. Koorti arhiivis.
 20. juuni 1913 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 22. VI 1913. Teatmik, lk. 44.
 31. juuni 1913 — Mari Koort, lk. 86.
 20. okt. 1913 — Tui Koort 1964, lk. 197.
 30. okt. 1913 — Teatmik, lk. 87, viide 37.
 1. nov. 1913 — «Tallinna Teataja» 1. XI 1913.
 1. dets. 1913 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 4. XII 1913. Teatmik lk. 45.
 14. dets. 1913 — Tui Koort 1964, lk. 176.
 18. dets 1913 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 18. XII 1913. Teatmik, lk. 45.
17. jaan. 1914 — J. Koorti kiri K. E. Söödile 17. I 1914. Teatmik, lk. 46—47.
 7. apr. 1914 — J. Koorti kiri K. E. Söödile IV 1914. Teatmik, lk. 47—48.
 13. apr. 1914 — Tui Koorti kiri K. Kirmele 26. VIII 1987.
 27. apr. 1914 — Mari Koort, lk. 94.
 3. mai 1914 — KMKO F 20 M 5:35.
 dateerimata — Mari Koort, lk. 89.
 29. aug. 1914 — B. Tuchman. Augustikahurid. Tln. 1977, lk. 292.
 15. sept. 1914 — samas, lk. 302; Mari Koort, lk. 97.
 14. nov. 1914 — Kull, lk. 164—165.
 dateerimata — Mari Koort, lk. 97.
 30. juuni 1914 — samas, lk. 98.
3. juuli 1915 — «Postimees» 14. VII 1915; «Tartu Päevaleht» 15. VII 1915.

15. juuli 1915 — Mari Koort, lk. 98; «Postimees» 14. VII 1915.
 21. juuli 1915 — Mari Koort, lk. 98.
 29. juuli 1915 — «Tartu Päevaleht» 15. VII 1915.
 sept. 1915 — Mari Koort, lk. 98—99.
 1. okt. 1915 — samas, lk. 99.
 12. nov. 1915 — samas.
 20. dets. 1915 — samas, lk. 99—100; «Postimees» 4. I 1916; L. Andrejeva kiri K. Kirmele 30. IX 1987.
 26. dets. 1915 — L. Andrejeva kiri K. Kirmele 30. IX 1987.
13. jaan. 1916 — Mari Koort, lk. 99.
 29. jaan. 1916 — samas, lk. 99—100; «Eesti Kirjandus», 1917 nr. 2, lk. 96.
 13. märts 1916 — «Postimees» 26. II 1916.
 dateerimata — Mari Koort, lk. 99 ja märkus 84.
 10. apr. 1916 — Postkaart J. Koortile 6. IV 1916; T. Koorti arhiivis.
 17. apr. 1916 — Mari Koort, lk. 100.
 24. apr. 1916 — samas.
 9. mai 1916 — T. Koorti kiri K. Kirmele 26. VIII 1987.
 23. mai 1916 — Mari Koort, lk. 101.
 1. juuni 1916 — samas, lk. 100—101.
 12. juuni 1916 — samas, lk. 101, 102, 104, 106. T. Koorti poolt 28. II 1974 üles kirjutatud Evald Pärna (M. Pärna poja) mälestused.
 13. nov. 1916 — Mari Koort, lk. 103.
20. veebr. 1917 — Mari Koort, lk. 104 ja märkus 105. «Eesti Kirjandus» 1917, nr. 2, lk. 96.
 30. apr. 1917 — Hinnov 1972, lk. 23; Karl Burman. Kunstist ja kunstnikkudest. «Päevaleht» 5. V 1917.
 10. mai 1917 — Edgar Kuusik. Kunstinäitus. «Päevaleht» 9. V 1917.
 16. mai 1917 — Mari Koort, lk. 101.
 23. aug. 1917 — «Postimees» 23. VIII 1917.
 29. aug. 1917 — «Postimees» 29. VIII 1917.
 30. sept. 1917 — «Postimees» 30. IX 1917.
 5. okt. 1917 — «Postimees» 5. X 1917.
 6. okt. 1917 — J. Ibrus. Kooliõpilase mälestuskilde Eesti iseseisvusvõitlusest. «Vabadussõja tähistel» 1939 nr. 12, lk. 354—370; Jaan Lat-

- tik. Teekond läbi öö. Esimene osa. Vads-
tena 1950, lk. 143.
7. okt. 1917 — «Postimees» 6. X 1917.
10. okt. 1917 — «Postimees» 10. X 1917.
14. okt. 1917 — «Postimees» 14. X 1917.
26. okt. 1917 — «Postimees» 26. X 1917.
4. nov. 1917 — «Postimees» 4. XI 1917.
6. nov. 1917 — «Postimees» 6. XI 1917.
4. dets. 1917 — Ajaloolaselt H. Valterilt 22. X 1988 saa-
dud andmed.
16. dets. 1917 — «Postimees» 4. XII 1917.
20. veebr. 1918 — Ajaloolaselt H. Valterilt 22. X 1988 saa-
dud andmed.
21. veebr. 1918 — samast allikast.
23. veebr. 1918 — «Postimees» 23. II 1918.
24. veebr. 1918 — Dr. F. v. Stryk. Dorpater Chronik. Nord-
livlaendischer Kalender 1919, lk. 175.
25. veebr. 1918 — Kodusõda ja välismaine interventsioon
Eestis 1918—1920 I. Tln. 1984, lk. 31.
26. veebr. 1918 — «Postimees» 26. II 1918.
1. mai 1918 — E. Ratnik. Kunstiühing «Pallas» aastail
1918—1924. Tartu Kunstimuuseumi Alma-
nahn 3. Trt. 1972, (= Ratnik 1972),
lk. 74; Tui Koort 1964, lk. 198.
12. mai 1918 — «Baltische Illustrierte Zeitung» 1918
nr. 3.
29. juuni 1918 — Mari Koort, lk. 102—103; «Postimees»
29. VI 1918.
31. aug. 1918 — «Postimees» 31. VIII 1918.
7. okt. 1918 — «Postimees» 7. X 1918.
10. okt. 1918 — «Postimees» 10. X 1918.
14. okt. 1918 — «Postimees» 14. X 1918.
12. nov. 1918 — «Postimees» 12. XI 1918.
25. nov. 1918 — «Postimees» 25. XI 1918.
29. nov. 1918 — «Postimees» 29. XI 1918.
30. nov. 1918 — «Postimees» 30. XI 1918.
2. dets. 1918 — «Postimees» 2. XII 1918.
9. dets. 1918 — «Postimees» 9. XII 1918.
13. dets. 1918 — «Postimees» 13. XII 1918.
14. dets. 1918 — «Postimees» 14. XII 1918.
18. dets. 1918 — «Postimees» 18. XII 1918.
20. dets. 1918 — Arno Raag. Kolm nädalat punast dikta-

- tuuri. Trt. 1938, (= Raag 1938) lk. 40
—64.
21. dets. 1918 — samas, lk. 73—75.
22. dets. 1918 — samas, lk. 86—87. R. Paris. Konrad
Mägi. Trt. 1932 (= Paris 1932), lk. 180.
23. dets. 1918 — Raag 1938, lk. 95—97.
24. dets. 1918 — samas, lk. 104.
28. dets. 1918 — samas, lk. 133—135.
31. dets. 1918 — samas, lk. 133—135.
1. jaan. 1919 — samas, lk. 135—138.
sama päeva
õhtul — Gens 1964, lk. 72; Teatmik, lk. 62—63;
Paris 1932, lk. 180.
2. jaan. 1919 — Gens 1964, lk. 72.
5. jaan. 1919 — Paris 1932, lk. 180.
6. jaan. 1919 — Raag 1938, lk. 197—202; Ratnik 1972,
lk. 75; Gens 1964, lk. 73; Paris 1932,
lk. 180.
7. jaan. 1919 — Raag 1938 lk. 202; Paris 1932, lk. 181—
182; TKM TA f. 3 nim. 1, s.-ü. 34 I.
8. jaan. 1919 — Paris 1932, lk. 182.
9. jaan. 1919 — samas, lk. 183.
11. jaan. 1919 — Raag 1938, lk. 167.
12. jaan. 1919 — Paris 1932, lk. 183.
14. jaan. 1919 — Raag 1938, lk. 260—262; Paris 1932,
lk. 183.
sama päeva
õhtul — Raag 1938, lk. 286.
15. jaan. 1919 — Paris 1932, lk. 183.
16. jaan. 1919 — Raag 1938, lk. 291—299; vestlus T. Koor-
tiga 7. XI 1988.
18. jaan. 1919 — J. Koort. Kunstikaitse toimkonna arvame
1. jaanuarist kuni 14. jaanuarini 1919.
«Postimees» 18. I 1919; Gens 1964, lk. 72.
6. veebr. 1919 — Paris 1932, lk. 183.
27. apr. 1919 — samas.
9. juuli 1919 — (J. Koort?). Eesti suurem kunstinäitus.
«Päevaleht» 10. VII 1919; Eesti kunsti
ülevaate näitus. Tallinnas, juuli 1919
/kataloog/.
23. juuli 1919 — A. Gailit. Kunstnikkude ülevaatlik paraad
II. «Postimees» 22. VII 1919.

30. aug. 1919 — Kolm ajaloolist dokumenti. «Odamees» nr. 2, 28. VIII 1919; karikatuur J. Koortist samas.
14. okt. 1919 — Mari Koort, lk. 84.
23. nov. 1919 — «Postimees» 21. ja 25. XI 1919.
30. dets. 1919 — Teatmik, lk. 127.
15. jaan. 1921 — Ev. J. Voitek. Boheemlased. «Rahvaleht» 2. III 1940.
23. jaan. 1921 — vestlus T. Koortiga 31. VII 1988.
25. jaan. 1921 — vestlus T. Koortiga 7. XI 1988; Susanna Kurdve postkaart A. Mettisele 19. X 1935; T. Koorti arhiivis.
3. veebr. 1921 — Lennart Koort, lk. 2.
1. märts 1921 — Mari Koort, lk. 105.
28. mai. 1921 — samas, lk. 101, 105.
1. juuni 1921 — Mari Koort, lk. 87, 105—106; V. Vaga, lk. 342.
1. okt. 1921 — Gens 1964, lk. 90.
14. okt. 1921 — Gens 1984, lk. 5.
18. okt. 1921 — Mari Koort, lk. 89, 106; Gens 1964, lk. 91; Tui Koort 1964, lk. 198.
23. nov. 1921 — J. Koort. A. Weizenbergi surma puhul. «Päevaleht» 23. XI 1921. Mari Koort, lk. 118.
15. jaan. 1922 — Mari Koort, lk. 106. Tui Koort 1964, lk. 199.
27. jaan. 1922 — Mari Koort lk. 106; V. Vaga, lk. 342; Lennart Koort, lk. 3; KMKO fond 194, M 49:8; 4/32 I; vestlus T. Koortiga 22. X 1988; vestlus K. Burman junioriga 14. III 1988.
3. mai 1922 — vestlus T. Koortiga 7. XI 1988.
12. juuli 1922 — Tui Koort 1964, lk. 179. Evi Pihlak. Nikolai Triik. Tln. 1969, lk. 86.
27. aug. 1922 — Tui Koort 1964, lk. 198. V. Hinov. Eesti kunsti ülevaatenäitused aastail 1918—1927. Tartu Riiklik Kunstimuseum. Kogude teatmik. Trt. 1985, lk. 60. (= Hinov 1985).
17. sept. 1922 — R. Kangro-Pool. Eesti ülemaaline kunstinäitus. «Päevaleht» 16. IX 1922.

20. aug. 1923 — E. Ahas. Vabadussõja kangelaste mälestussambad I. Trt. 1928.
8. sept. 1923 — Mari Koort, lk. 106. «Päevaleht» 31. VIII 1923. «Päevaleht» 13. IX 1923.
17. sept. 1923 — «Postimees» 16. IX 1923. «Päevaleht» 13. IX 1923. TKM TA f. 3 nim. 1 S 34 I.
18. sept. 1923 — «Päevaleht» 17. IX 1923. «Vaba Maa» 16. IX 1923. «Postimees» 10. X 1923.
19. sept. 1923 — Mari Koort, lk. 103—104. Tui Koort, 1964, lk. 178. «Vaba Maa» 19. IX 1923.
24. sept. 1923 — P. Olak. Tallinna kiri. «Postimees» 23. IX 1923.
30. sept. 1923 — «Päevaleht» 30. IX 1923. E. Ahas. Vabadussõja kangelaste mälestussambad I. Trt. 1928, lk. 30—31, 99.
1. okt. 1923 — «Päevalehe lisa» nr. 38, 1. X 1923.
2. okt. 1923 — Hanno Kompus. Kunstinäitused 3. Jaan Koorti näitus. «Päevaleht» 2. X 1923.
3. okt. 1923 — «Päevaleht» 4. X 1923.
7. okt. 1923 — Alfred Vaga. Jaan Koort maali ja kujurina. Tema kümneaastase toodangu näituse puhul. «Agu» nr. 40, 6. X 1923.
11. okt. 1923 — Rasmus Kangro-Pool. Kunstinäitused Tallinnas 3. «Postimees» 10. X 1923.
23. okt. 1923 — J. Semper. Muljeid Tallinna kunstielust. «Looming» nr. 6 1923, lk. 473—478.
1. nov. 1923 — Gens 1964, lk. 90.
29. nov. 1923 — Vestlus T. Koortiga 7. XI 1988.
30. dets. 1923 — V. Vaga, lk. 342; «Päevaleht» 2. X 1923.
31. jaan. 1924 — V. Vaga, lk. 342.
2. mai 1924 — Tui Koort 1964, lk. 179, 181, 200; «Vaba Maa» 31. VII 1924.
3. mai 1924 — «Vaba Maa» 31. VII 1924.
15. mai 1924 — samas.
7. juuni 1924 — «Vaba Maa» 18. VI 1924.
26. juuni 1924 — «Vaba Maa» 31. VII 1924; Tui Koort 1964, lk. 180, 199.
30. juuni 1924 — «Vaba Maa» 21. V, 4. VI ja 31. VII 1924.

3. juuli 1924 — «Vaba Maa» 31. VI 1924.
 5. juuli 1924 — samas; Tui Koort 1964, lk. 181.
 30. juuli 1924 — «Vaba Maa» 31. VII 1924.
 Mari Koort, lk. 106—107.
 13. aug. 1924 — J. Vaivola. Päevahuvilised märkused.
 «Postimees» 12. VIII 1924; H. V. (H. Vellner).
 Jaan Koort. «Vaba Maa» 31. VII 1924.
 signeerimata — Mari Koort, lk. 106—107; Lennart Koort,
 lk. 3.
 2. apr. 1925 — «Vaba Maa» 6. VI 1925.
 3. apr. 1925 — «Päevaleht» 3. IV 1925.
 4. apr. 1925 — «Vaba Maa» 4. IV 1925.
 10. apr. 1925 — Tui Koort 1964, lk. 181.
 26. apr. 1925 — «Kaja» 28. IV 1925.
 17. mai 1925 — «Postimees» 17. V 1925.
 16. sept. 1925 — Mari Koort, lk. 112, Hinnov 1985, lk. 63—
 65, 67; II Eesti kunsti ülevaate näitus
 Tallinnas 15. sept. — 15. okt. 1925 (kata-
 loog); «Vaba Maa» 4. IV 1925; A. Jan-
 sen. Eesti kultuurkapitali kujutavate
 kunstide sihtkapitali loomine ja selle
 tegevus 1925. aastal. Eesti kunsti aasta-
 raamat 1924—1925, Tln., 1926, lk. 40.
 29. sept. 1925 — «Vaba Maa» 29. sept. 1925.
 12. okt. 1925 — «Postimees» 12. X 1925. E. Ahas. Vaba-
 dussõja kangelaste mälestussambad I.
 Trt. 1928, lk. 73—74, 140.
 14. okt. 1925 — «Vaba Maa» 14. X 1925.
 21. veebr. 1926 — Rasmus Kangro-Pool. Kultuurkapitali
 ümber. «Päevaleht» 21. II 1926.
 19. märts 1926 — «Vaba Maa» 19. III 1926.
 22. märts 1926 — «Vaba Maa» 21. III 1926; «Vaba Maa»
 25. III 1926.
 25. märts 1926 — «Vaba Maa» 25. III 1926.
 29. märts 1926 — J. Koort. Üks õnnetu seadus. «Päevaleht»
 1. IV 1926.
 8. apr. 1926 — R. Kangro-Pool. Eesti kunstielu aastal
 1926. Eesti kunsti aastaraamat II 1926.
 Tln. 1927, lk. 16, 19.
 13. apr. 1926 — «Päevaleht» 13. IV 1926.
 1. mai 1926 — «Päevaleht» 1. V 1926.

4. mai 1926 — «Päevaleht» 4. V 1926.
 1. aug. 1926 — Mari Koort, lk. 107—108; Lennart Koort,
 lk. 4—5; «Vaba Maa» 8. VII 1926.
 8. aug. 1926 — (J. Koort?) Mälestussammaste palavikus.
 «Vaba Maa» 8. VIII 1926.
 7. sept. 1926 — J. Koort. EKKK V kunstinäitus. «Päeva-
 leht» 10., 12., ja 14. X 1926.
 8. sept. 1926 — sama.
 9. sept. 1926 — sama.
 10. sept. 1926 — sama.
 16. sept. 1926 — M. Laarman. Avalik kiri Jaan Koortile.
 «Looming» 1935, lk. 1035—1039.
 18. sept. 1926 — samas.
 19. sept. 1926 — Eesti Kunstnikkude Liidu 4. järjekorra-
 lise kunstinäituse nimekiri; J. Koort.
 Eesti Kunstnikkude Liidu IV kunstinäi-
 tus. «Päevaleht» 26. IX 1926.
 2. okt. 1926 — «Postimees» 1. X 1926.
 6. okt. 1926 — «Vaba Maa» 6. X 1926.
 14. okt. 1926 — «Vaba Maa» 17. X 1926, 24. XI ja 19. XII
 1926.
 17. okt. 1926 — «Vaba Maa» 17. X ja 24. XI 1926.
 18. okt. 1926 — J. Koort. Meie riiklisest kunstipoliitikast.
 «Päevaleht» 19. ja 21. X 1926.
 sama päeva
 õhtul — vestlus K. Burman junioriga. 14. III 1988.
 19. okt. 1926 — J. Koort. Meie riiklisest kunstipoliitikast.
 «Päevaleht» 19. ja 21. X 1926.
 28. okt. 1926 — «Vaba Maa» 28. X 1926.
 9. nov. 1926 — «Vaba Maa» 9. XI 1926.
 20. nov. 1926 — J. Koort. Käsitöö instituudist. «Päeva-
 leht» 23. XI 1926.
 9. dets. 1926 — «Päevaleht» 9. XII 1926.
 17. dets. 1926 — «Vaba Maa» 19. XII 1926.
 29. dets. 1926 — «Vaba Maa» 30. XII 1926.
 31. dets. 1926 — Mari Koort, lk. 109; Tui Koort 1964,
 lk. 182—183, 200. «Vaba Maa» 31. XII
 1926.
 29. jaan. 1927 — «Kratt» 31. I 1927.
 3. märts 1927 — «Päevaleht» 3. III 1927, «Postimees» 2.
 ja 3. III 1927.
 30. märts 1927 — «Kaja» 7. IV 1927; «Päevaleht» 7. IV

1927. Loomade nimed täpsustatud vestluse T. Koortiga 30. VIII 1988.
6. apr. 1927 — «Vaba Maa» 8. IV 1927; «Postimees» 29. IV 1927. Mari Koort, lk. 111.
28. apr. 1927 — «Postimees» 29. IV 1927. «Vaba Maa» 8. IV 1927.
2. mai 1927 — Mari Koort, lk. 113.
9. mai 1927 — «Rahvaleht» 30. IV 1927.
12. mai 1927 — Jaan Koort. Austraalia. «Vaba Maa» 25., 28., 29. IX, 2., 7. X, 1., 8. XII 1927.
- Port Said, dateerimata — sama.
- Ookean, dateerimata — sama.
29. mai 1927 — J. Koorti kiri T. Koortile 29. V 1927; T. Koorti arhiivis.
12. juuni 1927 — Jaan Koort. Austraalia.
26. juuni 1927 — sama.
28. juuni 1927 — sama.
1. juuli 1927 — sama.
3. juuli 1927 — sama.
21. juuli 1927 — «Päevaleht» 24. IX 1927.
30. juuli 1927 — Jaan Koort. Austraalia.
9. aug. 1927 — sama.
11. aug. 1927 — «Päevaleht» 24. IX 1927.
15. aug. 1927 — Jaan Koort. Austraalia.
30. aug. 1927 — sama.
7. sept. 1927 — Mari Koort, lk. 113—114; Tui Koort 1964, lk. 183.
1. okt. 1927 — «Rahvaleht» 8. XI 1927.
22. nov. 1927 — «Päevaleht» 29. XI 1927.
27. nov. 1927 — sama.
28. nov. 1927 — sama; vestlus T. Koortiga 7. XI 1988.
3. dets. 1927 — «Päevaleht» 3. XII 1927. «Rahvaleht» 18. XII 1927. «Postimees» 23. XII 1927.
4. dets. 1927 — V. Vaga, lk. 352.
5. dets. 1927 — samas.
7. dets. 1927 — «Kaja» 14. IV 1927. Tui Koort 1964, lk. 183. «Postimees» 1. XII 1927.
31. dets. 1927 — Tui Koort 1964, lk. 200—201. «Rahva Sõna» 5. I 1928.
2. jaan. 1928 — «Uudisleht» 15. I 1928.

10. veebr. 1928 — «Vaba Maa» 11. II 1928. Kohtupalati teateleht J. Koortile 10. II 1928 kohtuistungi kohta (T. Koorti arhiivis).
28. veebr. 1928 — M. Laarman. Avalik kiri Jaan Koortile. «Looming» 1935 nr. 9.
1. märts 1928 — A. Behrsing. Wieder mal bei Koort. «Revaler Bote» 3. III 1928.
16. märts 1928 — ORKA f. 3978, nim. 2, toim. 54, l. 415 (andmed saadud T. Koortilt).
3. apr. 1928 — V. Vaga, lk. 352; Mari Koort, lk. 114.
8. mai 1928 — «Taie» nr. 2, 1928.
7. juuli 1928 — Mari Koort, lk. 109. «Vaba Maa» 7. XI 1935.
10. juuli 1928 — Vestlus K. Burman junioriga 14. III 1988.
24. aug. 1928 — Heini Paas. Ferdi Sannamees 1895—1963. Tln. 1974, lk. 38—39.
2. sept. 1928 — Tui Koort 1964, lk. 201; Gens 1964, lk. 146.
13. sept. 1928 — R. Kangro-Pool. Sügisene kunsti üldnäitus. «Päevaleht» 13. IX 1928.
- A. Vaga. Kunstinäitus Tallinnas. «Postimees» 12. IX 1928.
- dateerimata — H. Kompus. Üldkultinäitus. «Taie» nr. 3, 1928.
24. dets. 1928 — V. Vaga, lk. 352.
20. veebr. 1929 — «Päevaleht» 19. II 1929. Teose nimi täpsustatud vestluses T. Koortiga 30. VII, 1988.
7. märts 1929 — M. Laarman. Eesti kunstinäitus Helsingis. «Taie» nr. 4—5, 1929, lk. 61—63.
5. mai 1929 — J. Pert. Eesti Kujutavate Kunstide Keskühing. «Olion» 1932, nr. 4, lk. 105.
25. apr. 1929 — KMKO F 180, M 9/24 I 28/64.
6. mai 1929 — «Päevaleht» 5. V 1929.
7. mai 1929 — samas.
10. mai 1929 — samas.
18. mai 1929 — «Päevaleht» 18. V 1929.
- Art Estonian Exposition du 4 an 18 mai 1929. (näituse kataloog). Teose nimi täpsustatud vestluses T. Koortiga 30. VII 1988. Andmed teoste hindade kohta ka temalt.

25. mai 1929 — Lennart Koort, lk. 3.
 29. mai 1929 — Vestlus E. Janseniga 9. III 1988.
 20. juuni 1929 — T. Kuusik. Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse kunstiostud 1925—1934. Tartu Riiklik Kunstimuuseum. Kogude teatmik. Trt., 1985, lk. 121. Vestlus T. Koortiga 31. VII 1988.
 27. juuni 1929 — «Päevaleht» 27. VI 1929.
 30. juuni 1929 — Vestlus K. Burman nooremaga 14. III 1988.
 31. aug. 1929 — KMKO F 180, M 9/24, l 29/60.
 15. okt. 1929 — Hanno Kompus. K.K.S.V. kunsti aasta-näitus. «Päevaleht» 15. X 1929.
 10. nov. 1929 — Rasmus Kangro-Pool. Kunsti aastanäituse teine pool. «Päevaleht» 9. XI 1929.
 17. nov. 1929 — «Päevaleht» 17. XI 1929; vestlus T. Koortiga 30. VII 1988.
 19. jaan. 1930 — «Päevaleht» 19. I 1930.
 14. veebr. 1930 — Eesti Kunstimuuseumi kataloog. Tallinn, mai 1928. Sama veebr. 1930.
 10. märts 1930 — «Päevaleht» 10. III 1930.
 13. apr. 1930 — R. Kangro-Pool. EKKKU kunstinäitus. «Päevaleht» 13. IV 1930; teose nimi täpsustatud vestluses T. Koortiga 30. VII 1988.
 6. sept. 1930 — «Vaba Maa» 6. IX 1930.
 8. sept. 1930 — samas.
 11. sept. 1930 — samas. Lõhkikuivanud teose nimetus täpsustatud vestluses T. Koortiga 30. VII 1988.
 6. nov. 1930 — «Päevaleht» 6. XI 1930. T. Koorti andmeil valis koha J. Koort ise (vestlus T. Koortiga 30. VII 1988).
 31. dets. 1930 — Tui Koort 1964, lk. 184, 193, 202.
 10. märts 1931 — Vestlus E. Janseniga 9. III 1988.
 15. märts 1931 — KMKO F 173 M 58:1 l. 127, 128/71.
 24. märts 1931 — KMKO F 182 M 9/24 l 30/68.
 27. märts 1931 — KMKO F 173 M 58:1 l 135/74.
 15. apr. 1931 — KMKO F 182 M 9/24 l 31/70.
 1. mai 1931 — Vestlus T. Koortiga 30. VII 1988.
 6. mai 1931 — samast allikast.
 8. nov. 1931 — «Sõnumed» 9. XI 1931.

- Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse kunsti aastanäitus Tallinnas 8. XI—13. XII 1931. (kataloog).
 11. nov. 1931 — samas; «Päevaleht» 12. XI 1931.
 13. nov. 1931 — R. Kangro-Pool. Kunsti sihtkapitali sügisene näitus. «Päevaleht» 13. XI 1931.
 12. veebr. 1932 — «Päevaleht» 15. II 1932.
 15. veebr. 1932 — samas.
 10. apr. 1932 — Eesti Kunstnikkude Ryhm. Kunstinäitus 10. apr.—1. mai 1932. Kataloog.
 17. apr. 1932 — KMKO F 173 M 58:1, l 131/238.
 12. mai 1932 — samas, l 239.
 20. mai 1932 — Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse Kunstinäitus Tallinnas 22. V—19. VI 1932. (Kataloog).
 30. sept. 1932 — «Vaba Maa» 2. X 1932. Vestlus K. Burman nooremaga 14. III 1988.
 1. okt. 1932 — samas.
 2. okt. 1932 — samas.
 15. okt. 1932 — «Rahvaleht» 11. X 1932.
 25. nov. 1932 — Vestlus T. Koortiga 7. XI 1988.
 26. apr. 1933 — R. Kangro-Pool. Dekoori rakenduskunsti näitus. «Päevaleht» 26. IV 1933.
 19. juuni 1933 — «Päevaleht» 18. VI 1933, 20. VI 1933, «Vaba Maa» 20. VI 1933.
 20. juuni 1933 — «Vaba Maa» 20. VI 1933.
 2. juuli 1933 — «Vaba Maa» 28. VI 1933; «Pealinna Teataja» 1. VII 1933. J. Pert. «RaKü» näitus. «Postimees» 2. VII 1933.
 5. juuli 1933 — «Hommikuleht» 5. VII 1933.
 8. juuli 1933 — R. Kangro-Pool. Kunst praktilisse ellu. «Päevaleht» 8. VII 1933.
 26. aug. 1933 — R. Kangro-Pool. Keraamika ja Riigi Kunsttööstuskool. «Päevaleht» 26. VIII 1933.
 5. sept. 1933 — J. Vahtra. Keraamikameister. «Postimees» 5. IX 1933. T. Koorti andmeil oli ruumide arv siiski 6, mitte 8, nagu J. Vahtra kirjutas.
 12. sept. 1933 — «Vaba Maa» 12. IX 1933.
 20. sept. 1933 — Vestlus K. Burman nooremaga 14. III 1988. K. Burman juniori mälestuse järgi

- sai kurg sellisel kombel otsa. Tui Koort aga mäletab, et kurg suri hiljem — pärast J. Koorti lahkumist Venemaale — suurest igatsusest oma peremehe järele. (Vestlus T. Koortiga 31. VII 1988).
28. okt. 1933 — «Pealinna Teataja» 8. XI 1933.
29. okt. 1933 — O. Lillendal. Mõnda Jaan Koortist. «Vaba Sõna» 7. XI 1933.
1. nov. 1933 — samas; «Päevaleht» 1. XI 1933.
7. nov. 1933 — «Päevaleht» 7. XI 1933; «Vaba Maa» 7. XI 1933. Oskar Lillendal. Mõnda Jaan Koortist. «Vaba Sõna» 7. XI 1933. R. Kangro-Pool. Jaan Koort 50-a. «Kunst ja Kirjandus» 6. XI 1933.
9. nov. 1933 — «Postimees» 9. XI 1933.
12. nov. 1933 — Vestlus T. Koortiga 7. XI 1988.
20. nov. 1933 — «Vaba Maa» 17. XI 1933. Juubelivaas T. Koorti valduses.
1. dets. 1933 — «Päevaleht» 1. XII 1933.
21. veebr. 1934 — «Vaba Maa» 22. II 1934 ja 4. IV 1934.
4. apr. 1934 — «Vaba Maa» 4. IV 1934.
9. apr. 1934 — Mari Koort, lk. 118.
12. apr. 1934 — samas, lk. 19; K. Piirimäe. Väliskunsti näitused Eestis aastail 1920—1940. Tartu Riiklik Kunstimuuseum. Kogude Teatmik, Trt. 1985 lk. 89.
16. apr. 1934 — Mari Koort, lk. 119.
17. mai 1934 — samas.
29. mai 1934 — «Vaba Sõna» 31. V 1934.
6. juuli 1934 — Mari Koort, lk. 119—120; «Teataja» 9. VII 1934; «Vaba Maa» 16. VIII ja 25. VIII 1934; «Järva Teataja» 31. V 1934; «Vaba Sõna» 31. V 1934.
15. aug. 1934 — «Vaba Maa» 16. VIII 1934; Mari Koort lk. 120; vestlus T. Koortiga 7. XI 1988.

TEKSTIS ESINEVATE ISIKUTE ISELOOMUSTUSEKS

- AALTONEN, Väinö (1894—1966). Rahvusvaheliselt tuntud soome skulptor; tegutsenud ka maali- ja maalikunstnikuna.
- AAVIK, (J. Koortil Avik), Juhan (1888—1982). Eesti dirigent ja helilooja. Lõpetas Peterburi Konservatooriumi 1907. a. (trompetiklass) ja 1911. a. (kompositsiooniklass). Oli «Vane muise» ja «Estonia» orkestri dirigent.
- ADAMSON, Amandus Heinrich (1855—1929). Eesti skulptor, õppinud Peterburi Kunstide Akadeemias, täiendanud end Pariisis ja Itaalias. Tegutses varem Peterburis, alates 1918. a-st Paldiskis. Laadilt salonglik, esindades käesoleval sajandil konservatiivsemat suunda.
- ADAMSON-ERIC (Adamson, Karl Hugo) (1902—1968). Eesti maali- ja tarbekunstnik. Oppis Berliinis Charlottenburgi kunsttööstuskoolides ja Pariisi eraakadeemias. Maalis jäi pärast varast uusajalikkuse perioodi impressionismilähedase laadi juurde. Eesti moodsa tarbekunstistiili loojaid.
- AKBERG, Arnold (1894—1984). Eesti maalikunstnik. Kunstihariduse sai Laikmaa ateljees ja Riia Kunsttööstuskoolis. Oli konstruktivistliku Eesti Kunstnikkude Rühma liige.
- ALBERTI, Leon Battista (1404—1472). Itaalia vararenessansi arhitekt, kujur, maalikunstnik, luuletaja, muusik ja kunsteoreetik.
- ALEKS, J. Koorti õepoeg — vt. Hoffmann, Aleksander.
- ALCORTIA (eluaastad teadmata). Argentiina kunstikolleksionäär ja kunstnik; ostis aastail 1913—1914 J. Koortilt kaks teost.
- ALLE, August (1890—1952). Eesti kirjanik, esimene luulekogu ilmus 1918; «Pallase» ühingu liige. Arvustas 1919. a. ülevaatenäituse puhul teravalt vanemaid kunstnikke.
- ANANITS, Maria (eluaastad teadmata). Vene päritoluga maalikunstnik, õppis Pariisis jm., tegutses 1920—1930. aa. Tallinnas. Eesti Kunstnike Liidu ja Uue Kunstnike Koondise liige.
- ANDERKOPP, Ado (1894—?). Eesti riigitegelane ja jurist. Asutava Kogu ja Riigikogu liige ning korduvalt minister.
- ANDERSONS, Alfreds (1879—?). Läti luuletaja ja ühiskonnategelane. Oli 1920. aastail Riia linnapea.
- ANNA, J. Koorti õetütar — vt. Mettis, Anna.
- ANNES-TADI vt. Hoffmann, A.
- ANTSON, Aleksander (1899—1945). Eesti kirjanik, nooruses ka sportlane.
- ANVELT, Jaan (1884—1937). EKP juhte, publitsist ja kirjanik.
- AREN, Peet (1889—1970). Eesti maalikunstnik, graafik ja tarbekunstnik. Tema maalides oli teatavaid ekspressionismi mõjustusi.
- ARENS, (eluaastad teadmata). Tartu ärimees, abistanud J. Koorti Tartu perioodil (1916—1921).
- ARONSON, Naum Lvovitš (1872—?). Vene päritoluga skulptor, õppinud Pariisis École-des-Arts-Decoratifs'is ja Rodini juures; töötas Pariisis.
- ARONSON, Johann, Eesti advokaat.
- AVIK — vt. Aavik.
- BALAHOVITSH — vt. Bulak-Balahovitš.
- BALZAC, Honoré de (1799—1850). Maailmakuulus prantsuse kirjanik. Kriitilise realismi klassikaline esindaja.
- BEEK, (eluaastad teadmata). Eesti Üliõpilaste Seltsi liige, ostis 1910. a. J. Koorti maali «Pariisi äärelinn».

BEETHOVEN, Ludvig van (1770—1827). Maailmakuulus saksa helilooja. Heroilise, dramaatilise stiili looja.

BEHRING, Arthur (1873—1929). Eesti koolitegelane, tõlkija; teinud kaastööd ajalehele «Revaler Bote».

BERGHOLZ, Nikolai (sünd. 1902), Saksa päritoluga Eesti loomamaalija, õppinud E. V. Lipharti, Kaigorodoffi jt. kunstnike juures ja Müncheni Kunstiakadeemias.

BERGMANN (1940.-st aastast Vardi), Aleksander (1901—1983). Eesti maalikunstnik, õppis «Pallases».

BERGMANN, T (D) (1826—1908). Tartu majaomanik, Bergmanni abiraha looja. Bergmanni abiraha oli mõeldud eesti kirjanduse edendamiseks ja eesti soost õppiva noorsoo toetamiseks; seda kapitali täiendasid ka hilisemad annetused ja parandused.

BERNINI, Giovanni Lorenzo (1598—1680). Itaalia arhitekt, skulptor ja maalija, itaalia baroki peaesindaja.

BERNSTAMM, L-B (1859—1939), Saksa päritoluga vene skulptor, tegutses Peterburis.

BERTHOUD. Prantsuse kunstnik 20. sajandi algupoolel.

BLUMENFELD, Edmond Arnold (1903—1946). Eesti maalikunstnik, õppis Berliinis Reimanni Kunsttööstuskoolis; konstruktivistliku suunaga Eesti Kunstnikkude Rühma liige.

BOCK, Alexander Friedrich von, (1829—1895). Baltisaksa päritoluga kujur, Peterburi Kunstide Akadeemia kasvandik, täiendanud end Roomas; J. Köleri sõber.

BOLDINI, Giovanni (1842—1931). Itaalia žanri- ja maastikumaalija. 1872. aastast tegutses Pariisis. Tema tööde laad on lähedane prantsuse impressionistidele.

BORISSOV-MUSSATOV (J. Koortil Mussatov), Viktor (1870—1905). Vene maalikunstnik, kujutas peamiselt nukraid, unistavaid daame lüürilise maastiku või pargi foonil; algul oli tema tööde laad impressionistlik, pärast stiliseeritum.

BOTTICELLI, Sandro (1445—1510). Itaalia vararenessansi silmapaistvamaid maalikunstnikke.

BOUCICAUT, Aristid (1810—1877). Prantsuse ärimees ja filantroop. Asutas 1852. a. suurkaubamaja «Bon Marché».

BOURDELLE, Emile-Antoine (1861—1929). Maailmakuulus prantsuse kujur, ka maalija.

BRUNELLESCHI, Filippo (1377—1446). Itaalia vararenessansi tuntumaid arhitekte ja skulptoreid, perspektiiviteooria loojaid.

BRUNI, Leonardo (1369—1444). Itaalia humanist, peateoseks ladina keelne Firenze ajalugu; tõlkinud ladina keelde vana-kreeka autorite teoseid, kirjutanud Dante ja Petrarca elulood.

BULAK-BALAHOVITS, Stanislav (1883—1940). Kodusõja ajal valgete poolle võidelnud väejuht; tegutses ka Eesti aladel.

BULGARIN. Saksastunud vene aadlike suguvõsa Eestis, kelle ühe esindaja kunstivarasid, mis ajutiselt Eesti Töörahva Kommuuni hoiu all seisis, J. Koort omanikule tagastada aitas.

BURMAN, Karl sen. (1882—1965). Eesti arhitekt ja akvarellist, Paul B. vend.

BURMAN, Karl jun. (sünd. 1914). Eesti akvarellist, eelmise poeg.

BURMAN, Paul Wilhelm (1888—1934). Eesti maalikunstnik ja graafik.

CANOVA, Antonio (1757—1822). Itaalia skulptor, klassitsismi peaesindaja.

CARRIÈRE, Eugène (1849—1906). Prantsuse silmapaistev maalikunstnik.

CEZANNE, Paul (1839—1906). Maailmakuulus prantsuse maalikunstnik, postimpressionismi tähtsamaid esindajaid.

CHOPIN, Fryderyk Franciszek (1810—1849). Maailmakuulus poola helilooja ja pianist.

CRANACH, Lucas van (1472—1553). Maailmakuulus saksa renessanssmaalija ja -graafik.

DALOU, Jules (1838—1902). Kuulus prantsuse skulptor.

DANTE ALIGHIERI (1265—1321). Maailmakuulus itaalia luuletaja, renessansikirjanduse kuulsamaid esindajaid.

DEBUSSY, Claude (1862—1918). Maailmakuulus prantsuse helilooja, impressionismi rajaja.

DEETERS, Erna (1876—?). Eesti kunstnik, kuulus koondisse «Ars».

DESPICAU, Charles (1874—1946). Kuulus prantsuse skulptor.

DIDO, Andres (1855—1921). Eesti rahvusliku liikumise tegelane. Kahtlustatuna sidemetepidamises vene rev. emigrantidega, saadeti 1885. aastal Baltimaadelt välja. Jäi elu lõpuni emigratsiooni.

DJAGILEV, (J. Koortil Djägilev), Sergei (1872—1929). Vene teatri- ja kunstitegelane, organiseeris 1906. a. Pariisis jt. välisriikides vene kunstinäitusi, kontserte, ooperi- ja balletietendusi. Alates 1913. aastast juhtis Pariisis omanimelist balletitruppi.

DOMBROVSKIS, Jānis (1885—1953). Läti kunstiajaloolane ja pedagoog; kirjutanud raamatuid läti ja üldise kunstiajaloo kohta, tegutsenud ka kriitikuna.

DONATELLO (1386—1466). Itaalia skulptor, vararenessansi suurmeister.

DASKOV (Djažkov?). 20. sajandi algul Pariisis tegutsenud vene kunstnik; lähemad andmed puuduvad.

DÜRER, Albrecht (1471—1528). Saksa maalikunstnik ja graafik, renessansi suurmeister.

DYCK, Anthonis van (1599—1641). Maailmakuulus flaami maalikunstnik.

EINSILD, Johannes (1891—1928). Eesti kunstnik, Kr. Raua õpilane; 1906. a. saabus Pariisi end täiendama, kunstiühingu «Pallas» üks asutajaid 1918. a.

EISENSCHMIDT, Edgar (1887—1929). Eesti Rahva Muuseumi kauaegne asjaajaja; oli ka õpetajaks Treffneri gümnaasiumis.

ELLER, Aleksander (1891—1971). Eesti kujur; õppis aa. 1921—1924 Berliinis Kunstide Akadeemias; täiendas end Pariisis, Viinis ja Roomas.

ERONEN. Soome kunstnik, lähemad andmed puuduvad.

ESLON, Osvald (1895—1980). Eesti maalikunstnik. Õppis maalimist 1918./19. aa. Münchenis Aa. 1923—1928 Eesti Kunstnike Liidu liige, 1929. a-st Uue Kunstnikkude Koondise esimees, 1944. a. emigreerus.

ESPENBERG, Roman (alates 1937. aastast Haavamägi; (1891—1964). Eesti skulptor ja maalikunstnik. Õppis Tallinna Kunsttööstuskoolis. Alustas maastikumaalijana, 1923. a-st tegutses peamiselt skulptorina Haapsalus.

ESSEN, preili von. Pärit ilmselt Eesti- ja Liivimaal juba 17. sajandil elanud aadlisuguvõsast (põhiliselt sõjaväelased).

ETTINGER, Pavel (1866—1948). Vene kriitik ja kunstiteadlane.

EYCK, Jan van (u. 1390—1441). Madalmaade kuulsamaid renessanss-maalikunstnikke. Genti altari autor.

FAEHLMANN, Friedrich Robert (1798—1850). Eesti arst, kirjanik ja valgustaja-demokraat.

FALGUIERE, Alexandre (1831—1900). Prantsuse kujur.

FIX-MASSEAU, Pierre Felix (1896—1937). Prantsuse kujur; õppinud Pariisi École-des-Beaux Arts'is.

GABRIELLE. Prantslanna, elukutseline modell, aastail 1908—1910 J. Koortiga vabaabielus.

GAILIT, August (1891—1960). Eesti kirjanik. Kunstiühing «Pallase» liige, arvustas 1919. a. ülevaatenäituse puhul teravalt vana-
maid kunstnikke.

GAUGUIN, Paul (1848—1903). Maailmakuulus prantsuse maalikunstnik ja graafik, postimpressionismi esindaja.

GENSS, Julius (1887—1957). Eesti kunstiteadlane ja kollektsionäär.

GHIRLANDAIO (1449—1494). Kuulus itaalia vararenessansi maali-
kunstnik.

GIOTTO DI BONDONE (1266/76—1337). Maailmakuulus itaalia maali-
kunstnik, renessansi põhiprintsiipide rajaja ja arhitekt.

GOGH, Vincent van (1853—1890). Maailmakuulus hollandi päritoluga
maalikunstnik, põhiliselt tegutses Prantsusmaal. Postimp-
ressionismi esindajaid.

GORI, (õieti Vello Agori; a-ni 1935 Georg Tõnisson; 1894—1944).
Eesti parimaid karikaturiste.

GOZZOLI, Benozzo (1420—1497). Itaalia vararenessansi maalikunstnik.
Lõi piibliainelisi freskosid.

GOVEDRI. Itaallasest kipsivalu meister, tegutses 20. saj. algul Pariisis.

GREENBERG, Johannes (1887—1951). Eesti maalikunstnik, õppis Laik-
maa ateljees ja Münchenis; loonud peamiselt lüürilis-unis-
tavaid figuraalkompositsioone.

GRENZSTEIN, Ado (1849—1916). Eesti ajakirjanik ja pedagoog,
1901. a. siirdus välismaale.

GUIREAU. Prantsuse kunstnik 20. saj. algusest.

GÜTENBERG, Johann (1394/99—1468). Saksa trükkal, trükikunsti
leiutaja.

HACKER, Hedda (1904—1988). Luuletaja Marie Underi tütar. Poseeris
J. Koortile portreeks 1932. a.; töö on tuntud ka nimetuse
all «Naine kübaraga». 1944. aastal emigreerus Rootsi.

HASSENBLATT — Rosenbaum, J. Vähetuntud eesti graafik.

HENSTOWA. Poola naiskunstnik, poseerinud J. Koortile 1923. aastal
«Madonna», graniit, 1925). Lähemad andmed puuduvad.

HERMANN, Karl August (1851—1909). Eesti keeleteadlane, ajakirjanik
ja muusikategelane.

HERNANDEZ, Mateo (1885—1949). Hispaania skulptor ja graafik.

HINDREY, Karl August Hermann (1875—1947). Eesti kirjanik ja
kunstnik (peam. karikaturist ja raamatugraafik). Õppis aa.
1894—1904 Peterburi, Müncheni ja Pariisi erakunstikoolides.

HODLER, Ferdinand (1853—1918). Šveitsi kuulus maalikunstnik, eks-
pressionismi eelkäija; loomingus esineb sümbolismi ja juu-
gendstiili sugemeid.

HOFFMANN, Aleksander (1897—1943). J. Koorti õe Ann Hoffmanni
poeg. Koort on modelleerinud 1916. aastal tema portree.

HOFFMANN, Ann (neiuna Koort, «Annes-tädi», 1867—1938), J. Koorti
õde.

HOUDON, Jean-Antoine (1741—1828). Maailmakuulus prantsuse
skulptor.

HUBEL, Eduard (Metsanurk, Mait), (1879—1957). Eesti kirjanik, sil-
mapaistvamaid kriitilise realismi esindajaid A. H. Tamm-
saare kõrval. Ka publitsist.

HUGO, Victor-Marie (1802—1885). Prantsuse kirjanik, suurim prant-
suse romantik, humanistlike ideaalide kaitsja.

IBSEN, Henrik (1828—1906). Kuulus norra kirjanik, Skandinaavia suu-
rim dramaturg.

IPSBERG, Aleksander (1909—1944). Eesti skulptor, «Pallase» kasv-
dik, täiendanud end Pariisis.

IZVOLSKI, Aleksandr (1856—1919). Vene riigitegelane, diplomaat, aa.
1910—1917 Vene suursaadik Pariisis.

JAKO, Géza (1886—1943). Ungari keraamik, töötas aa. 1923—1933
lepingu alusel Eestis ja rajas Riigi Kunsttööstuskooli
keraamika töökoja.

JAKOBSON, Carl Robert (1841—1882). Eesti rahvusliku liikumise sil-
mapaistvamaid tegelasi; publitsist, kirjanik ja pedagoog.
Ajalehe «Sakala» väljaandja.

JANSEN, August (1881—1957). Eesti maalikunstnik, Peterburi Kunstide
Akadeemia kasvandik. Tegutses Eesti Kujutavate Kunstide,
Keskühingu juhatuses ja Kujutavate Kunstide Sihtkapitali
Valitsuses. EKKKU esimees 1924—1936, KK Sihtkapitali
valitsuse juhatuses esimees aastail 1925—1926, 1928—1929,
1934—1935.

JANSEN, Ea (sünd. 1921). Eesti ajaloolane, ajaloodoktor; eelmise
tütar.

JEGOROV, Andrei (1878—1954). Vene rahvusest eesti maalikunstnik,
õppis Peterburis Kunstide Edendamise Seltsi Joonistuskoo-
lis ja Kunstide Akadeemias. Töötas mitmel pool Venemaal,
1921. a-st Tallinnas.

JOHANI, Andrus (1906—1941). Eesti maalikunstnik ja graafik. Õppis
Riigi Kunsttööstuskoolis ja «Pallases». Olustikužanri vil-
jeleja.

JOHANNES, apostel. Jeesus Kristuse esimesi ja lähemaid jüngreid, kel-
lele omistatakse Johannese evangeelium.

JOHANSEN, (a-st 1936 Randel), Felix. Pseud. Redo (1901—1977).
Eesti maalikunstnik ja karikaturist, konstruktivistliku suu-
naga Eesti Kunstnikkude Rühma liige.

JUNGBERG (hiljem Noormägi), Osvald (1881—1937). Eesti maali-
kunstnik ja graafik. Õppis Stieglitzi kunstikoolis Peterburis.

JUNGERMANN, Arvat. Priidik Jungermann (1885—?). Eesti meremees ja ühiskonnategelane.

JANKIMEES. Eesti publitsisti ja näitekirjaniku Evald Tammlaane (a.-ni 1936 E. Stein, 1904—1945) pseudonüüm.

JURGENSON, J. Vähetuntud Eesti kunstnik; lähemad andmed puuduvad.

KAIGORODOFF, Anatoli (1878—1945(?)). Vene rahvusest eesti kunstnik, kunstnikekoondise «Ars» ja Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskhingu liige. Siirdus 1939. a. Saksamaale.

KALASNIKOVA (Koortil Kalaschnikova), Anna (1885—?). Vene päritoluga Eesti maalikunstnik. Oppis Kardovski juures. Alates 1919. a. Tallinnas. Eesti Kunstnike Liidu ja Eesti Akadeemilise Kunstnike Koondise liige.

KALLAS, Oskar Philipp (1868—1946). Eesti folklorist ja diplomaat.

KALNIN, Alfred (Kalniņš, Alfreds; 1879—1951). Läti helilooja ja organist. Tegutses aa. 1915—1918 Tartus.

KANA, Johann (1882—1934). Eesti haridus- ja seltskonnategelane.

KANGRO-POOL, Rasmus (1890—1963). Eesti kunstiteadlane ja publitsist.

KANGRO-POOL, Voldemar (1889—1943). Eesti maalikunstnik ja graafik. Eelmise vend.

KANSMANN (hiljem Kansa), Eduard (1887—1946). Eesti koolitegelane, (ms. Paldiski gümnaasiumi direktor), tõlkija ja kirjamees.

KANSMANN (hiljem Kansa, 1918—1986) Irene. E. Kansmanni tütar, filoloog.

KANT, Immanuel (1724—1804). Maailmakuulus saksa filosoof, saksa klassikalise idealismi rajaja.

KARIN, Oskar (?—1916). Eesti kunstnik, Kr. Raua õpilane, 1909. a. läks Pariisi ennast täiendama; organisatsiooni õiguste andmisel «Noor-Eestile» 1912. a. oli selle asutajaliige.

KASK, Hermann. F. Kulli sõber; lähemad andmed puuduvad.

KEYSERLINGK, krahv. Ilmselt Hermann Alexander Keyserling (1880—1946), Eestist pärit baltisaksa filosoof ja esseist.

KILGAS, August (1888—1953). Eesti maalikunstnik ja graafik. Oppis Peterburis Kunstide Edendamise Seltsi Kunstikoolis (1909) ja Stieglitzi kunstikoolis (1910—1916). Riigi Kunsttööstuskooli direktori k.t. 1934—1937, «RaKu» esimees 1936—1937, EKKKU juhatusel liige.

KINK, Aleksander (1882—1937). Eesti tööstustegelane, lõpetas 1913. a. Peterburi mäeinstituudi, hiljem vabrikudirektor ja õppejõud Venemaal, a-st 1920 Eestis.

KITZBERG, August (1855—1927). Silmapaistev eesti kirjanik, meie parimaid dramaturge.

KITZBERG, Johanna Wilhelmine (1876—?). Kirjanik A. Kitzbergi abikaasa, seltskonnategelane.

KIVI, Alfred Konstantin (1883—1934). Eesti kunstnik. Oppis Peterburis Stieglitzi kunstikoolis aa. 1903—1909. Eesti kunstiseltsi, hiljem Eesti Kunstnikkude Liidu liige.

KOCH, Ernő (1898—1970). Ajutiselt Eestis tegutsenud ungari graafik.

KOIDULA, Lydia (õieti Lydia Emilie Florentine Jannsen; 1843—1886). Eesti poetess ja näitekirjanik. Abiellus 1873. a. sõjaväearst E. Michelsoniga ja elas seejärel peamiselt Kroonlinnas.

KOLB, E. Vähetuntud eesti kunstnik; lähemad andmed puuduvad.

KOLLA vt. Nikolai II.

KOMPUS, Johannes (Hanno), (1890—1974). Eesti lavastaja ja kunstikriitik. Oppis 1909—1918 Riia Polütehnilises Instituudis arhitektuuri.

KOORT, Ellen (hiljem Reinap; 1903—1984). J. Koorti venna Märdi tütar.

KOORT, Jaan (1831—1911). Talupidaja, J. Koorti isa.

KOORT, Kaarel (eluaastad teadmata). J. Koorti vend, oli I maailmasõja ajal Venemaal Tveri kubermangus viinapõletaja ja mõisavalitseja.

KOORT, Lennart (Lennert, s. 1916), J. Koorti poeg, õppis TPI-s keemiat, töötas Häädemeestel teemeistrina; praegu Rootsis.

KOORT, Mari (Marie Kristiine, sünd. Uusman); 1891—1976). J. Koorti abikaasa.

KOORT, Märt (1875—1910?). J. Koorti vend. Elas hiljem Venemaal.

KOORT, Peep (1920—1977), J. Koorti poeg, oli pedagoogikaprofessor Uppsala ja Helsingi ülikoolides.

KOORT, Rā (1912—1941), J. Koorti vanem poeg, majandusteadlane. Hukatud Kalevi-Liival.

KOORT, (hiljem HEINE), Rita (1901—1978). J. Koorti venna Märdi tütar.

KOORT, (sünd. Beekmann, Susanna-Maria (1839—1914). J. Koorti ema.

KOORT, Tui (Thóui) Isis Lea (s. 1914). J. Koorti tütar, kunstiajaloolane, töötas aa. 1941—1976 Tartu Riiklikus Kunstimuuseumis (peamiselt peavarahoidjana); elab Tartus.

KOPPEL, Henrik (Heinrich), prof. (1863—1944). Eesti arstiteadlane, meditsiinidoktor, aa. 1920—1928 Tartu Ülikooli rektor.

KRAVTSENKO, Aleksei (1889—1940). Vene graafik.

KREUTZWALD, Friedrich Reinhold (1803—1882). Eesti kirjanik ja arst, rahvuseepose «Kalevipoeg» koostaja.

KRIISA, Jaan (1882—?). Eesti ühiskonnategelane; 1917—1919 Tartu linnapea.

KRIMS (Radava), Aleksander (1895—1947). Eesti maalikunstnik. Oppis Laikmaa ateljees, täiendas end Pariisis. Konstruktivistliku suunaga Eesti Kunstnikkude Rühma liige.

KRISTELSTEIN, Jakob (1889—1968). Oli aa. 1919—1922 notar Tartus, alates a-st 1922 Tallinnas.

KRUUSMANN, Ferdinand (Kruusmaa), (sünd. 1902). Eesti kunstnik, õppis RKTK-is, täiendas end Ungaris, Saksamaal jm.

KUHLBARS, Friedrich (1841—1924). Eesti luuletaja.

KULKOFF, Aleksander (1889—?). Vene rahvusest maalikunstnik, 1918. a. Eestis. Oppis Moskva Maali-, Skulptuuri- ja Arhitektuurikoolis.

KULL, Ferdinand (1884—1950). Eesti üliõpilane Sorbonne'i ülikoolis Pariisis aa. 1910—1917; hiljem pedagoog ja kirjamees Eestis.

KULL, Hilda. F. Kulli abikaasa.

KUPERJANOV, Julius (1894—1919). Vabadussõjas Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ülem. Sai Paju lahingus 31. I 1919 surmavalt haavata.

KURJATOV (hiljem Kurdve), Nikolai (Nigul; 1911—1976). J. Koorti õetütre Susanna Kurjatov-Kurdve poeg.

KURJATOV (hiljem Kurdve), Susanna (1890—1962). J. Koorti õe Miina tütar.

KUUSIK, Edgar-Johann (1888—1974). Eesti arhitekt; lõpetas 1914. a. Riia Polütehnilise Instituudi.

KUUSIK, Hans (1872—?). Eesti kunstnik ja kunstipedagoog. Lõpetas 1902. a. Stieglitzi kunstikooli Peterburis, 1903.—1913. a. samas klaasimaali õpetaja. Hiljem Eesti Kunstnikkude Liidu esimees, EKKKU ja Eesti Akadeemilise Kutseõiguse like Kunstnikkude Koondise liige. Aa. 1936—1939 RKTK direktor.

KOPP, Johan (1874—1970). Eesti kiriku- ja haridustegelane. Lõpetas 1906. a. Tartu ülikooli, aa. 1916—1939 samas professor, 1923—1928 prorektor, 1928—1937 rektor, 1939—1944 Eesti ev. luteriusu kiriku piiskop, 1944. a. emigreerus Rootsi; oli välisest kiriku piiskop ja hiljem peapiiskop.

KÖLER (Köhler), Johann (1826—1899). Eesti maalikunstnik ja rahvusliku liikumise juhte, eesti rahvusliku maalikunsti rajajaid.

KUHNERT, Ernst Gustav (1885—1961). Tallinnast pärit saksa päritoluga arhitekt, õppis Riias, tegutses 1944. aastani põhiliselt Tallinnas.

LAARMAN, Märt (Martin; 1896—1979). Eesti graafik ja maalikunstnik; põhiliselt autodidakt, konstruktivistliku põhisuunaga Eesti Kunstnikkude Liidu põhiideoloog. Eriti silma paistnud puulõike alal.

LAIDONER, Johan (1884—1953). Eesti kindral. Lõpetas 1912. a. Peterburi sõjaväeakadeemia. Aa. 1918—1920, 1924—1925 ja 1934—1940 Eesti vägede ülemjuhataja. Küüditati 1940. a., 1941. a-st kuni surmani vanglas.

LAIDONER, Michael (1913—1928). Eelmise poeg.

LAIGO, Arkadio (a-ni 1926 Arkadi Logvinenko; 1901—1944). Eesti maalikunstnik ja graafik; õppis «Pallases», kuulus Eesti Kunstnikkude Rühma.

LAIPMAN, Hans (a-st 1935 Laikmaa, Ants; 1866—1942). Eesti maalikunstnik, mõningate impressionismi sugemetega; peamiselt kasutas pastelltehnika. Ühiskonnategelane ja kunstielu organisaator.

LASBERG, Max (surn. 1929), riigiametnik. Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse sekretär.

LAURENS, Jean-Pierre, (J. Koortil Jean-Paul; 1875—1932), prantsuse maalikunstnik.

LAUTER, Ants (1894—1973). Eesti näitleja ja teatritegelane, professor. Alustas lavategevust 1913. a. «Estonias».

LEHT, Friedrich (1887—1961). Kunstnik ja kunstipedagoog, sündis Tartus, noorena siirdus Venemaale. 1914. a. lõpetas Peterburi Kunstide Akadeemia. Aastast 1949 taas Eestis, 1949—1959 ENSV Riikliku Kunstiinstituudi direktor.

LEONARDO da VINCI (1452—1519). Itaalia maalikunstnik, kujur, arhitekt, insener ja teadlane; kõrgrenessansi suurmeister.

LEPIK Loviisa (Tädi Viisa, sünd. Koort, 1879—1944). J. Koorti õde.

LIIV, Jakob (1859—1938). Eesti kirjanik.

LIIV, Juhan (1864—1913). Eesti kirjanik ja luuletaja. Jakob Liivi vend. Tema traagilise alatooniga luuletused kuuluvad eesti poeesia tipposte hulka. Kirjutanud ka proosapalasisid.

LIIVAK, Paul (1900—1942). Eesti graafik. Õppinud Tallinna Kunsttööstuskoolis ja «Pallases».

LINDE, Bernhard (1886—1954). Eesti publitsist ja tõlkija.

LINDGREN, Armas Eliel (1874—1929). Soome arhitekt, juugendstiili

esindaja. Eestis on tema projektide järgi ehitatud «Vane muine» (1906), «Estonia» (1913, koos W. Lõnniga). jm.

LIPP, Martin (1854—1923). Eesti kirikutegelane ja luuletaja, 1884—1923 Nõo pastor.

LIPPI, Filippino (1457—1504). Itaalia vararenessansi maalikunstnik, Filippo Lippi poeg.

LIPPI, Fra Filippo (u. 1406—1469). Itaalia vararenessansi maalikunstnik; eelmise isa.

LIPPING, (eluaastad teadmata). Kunstiasjatundja Tartus 1910. aastail.

LOSSMAN, Jüri (1891—1984). Eesti kergejõustiklane ja sporditegelane. Emigreerus 1944. a. Rootsi.

LOSSMAN, Mari (eluaastad teadmata). Eelmise abikaasa.

LUCAS, Felix Marie Hippolyte (1854—?). Prantsuse maalikunstnik.

LUIGA, Juhan (1873—1927). Arst, publitsist ja kultuuritegelane.

LUIK, Karl (1883—?). Eesti ühiskonnategelane; Tartu linnapea 1920—1934.

LUNATSARSKI, (Koortil Lunatscharski), Anatoli (1875—1933). Vene nõukogude riigitegelane, kriitik, esteetik ja näitekirjanik. 1917—1929 hariduse rahvakomissar.

LURICH, Georg (1876—1920). Maailmakuulus eesti maadleja ja tõstja.

LUTSANSKI (J. Koortil Lutschanski), Jakov (1876—?). Ukrainast pärit juudi rahvusest kujur, elas Pariisis. 1907. aastast elines seal näitustel. Vanas eas asus Iisraeli.

MAASIK, Heinrich (surn. 1928). J. Koorti abiline Tallinnas 1920. aastail.

MADERNIEKS, Jülijs (1870—1955). Läti kunstnik ja kunstikriitik.

MAKSOLLY, Maximilian (1884—1958). Ungari päritoluga eesti maalikunstnik, Eesti Kunstnikkude Liidu liige. Maalis põhiliselt Vabadussõda käsitlevaid kompositsioone ja sõjaväelaste portreid. Suri Rio de Janeiros.

MARLEY, Karl Leopold (1890—1981). Baptistide jutlustaja ja kunstnik-asjaarmastaja Eestis. Siirdus enne II maailmasõda Rootsi kaudu USA-sse.

MARTINSON (hiljem Murdmaa), Oskar (1901—1944). Eesti graafik ja tarbekunstnik. Õppis A. Laikmaa juures ja «Pallases». Kasutas J. Koorti Austraalias viibides koos F. Sannamehega Koorti ateljeed ja ehitas sinna keraamikaahju.

MARTNA, Mihkel (1860—1934). Eesti poliitik, enne I maailmasõda kõikus oma vaadetelt menševismi ja bolševismi, hiljem tsentrismi ja pahempoolsuse vahel.

MASACCIO (1401—1428). Maalikunstnik, vararenessansi rajajaid Itaalias.

MASOLINO da Pancale (1383—u. 1447). Itaalia maalikunstnik.

MAUER, (eluaastad teadmata). Arvatavasti J. Koorti kauge sugulane, kes talle Tartu-perioodil poseeris.

MAX (Maximilian), Badeni prints, (1867—1929). Saksa riigitegelane, kutsuti 1918. a. oktoobris liberaalsete vaadete ja heade välissidemete tõttu Saksa riigikantsleriks, kellena püüdis tasandada teed parlamentaarsetele valitsussüsteemile ja saavutada Antantiga kokkuleppe-rahut.

MEDICI, Cosimo de' (1389—1464). Firenze juhtiva patriitsisuguvõsa tähtsamaid esindajaid, kunsti ja teaduse metseen.

MEDICI, Lorenzo de' (1449—1492), eelmise poeg; poeet ja filosoof, soosis samuti kauneid kunste ja humaniste.

MEI (hiljem Mark), Kristiine (1895—1969). Eesti skulptor ja graafik. Õppis aa. 1913—1916 Ateneumis Helsingis; loonud peamiselt humoristlikku pisiplastikat ning raamatugraafikat.

MEIER-GRAFFE, Julius (Koortil Meier Graefe), (1867—1935). Saksa kunstiajaloolane, saavutas kuulsuse prantsuse XIX saj. kunsti, eriti impressionismi tutvustajana. Elas 1895. aastast Pariisis.

MELNGAILIS, Emilis (1874—1954). Läti helilooja ja folklorist.

MELNIK, (a-st 1938 Mellik), Voldemar (1887—1949). Eesti skulptor, õppis Stieglitzi koolis ja Peterburis Kunstide Akadeemias.

MEMLING, Hans (u. 1433—1494). Madalmaade renessansi maalikunstnik.

MERCIE, Antonin (1845—1916). Prantsuse kujur, akadeemilise laadi esindaja.

MERJANSKI, Nil (1846—1936). Vene rahvusest näitleja, tegutses Eestis.

MERKUROV, Sergei (1881—1952). Vene skulptor, õppis Zürichis ja Müncheni Kunstide Akadeemias (1902—1905), külastas Itaaliat, töötas 1909. a. Pariisis.

MESTROVIC, Ivan (1883—1962). Horvaadi skulptor, modernsema laadi silmapaistvaid meistreid.

METSANURK, Mait — vt. Hubel, Eduard.

METTIS, Anna (1885—1984). J. Koorti õde Miina tütar.

METTIS (neiuna Koort), Miina (1862—1910). J. Koorti õde, suri Venemaal.

MICHELANGELO Buonarroti; (1475—1564). Itaalia skulptor, maalikunstnik, arhitekt ja luuletaja. Kõrgrenessansi suurmeister.

MICHELSON, Anna (1878—1965). L. Koidula tütar.

MICHELSON (hiljem Mihkelsoo), Artur (sünd. 1902). Eesti kujur. Õppis «Pallases» 1925—1929; aastail 1929—1932 Pariisis. Peamiselt portretist.

MIHKELSON — vt. Tuglas.

MIINA, J. Koorti õde — vt. METTIS, Miina.

MILLET, Jean-François (1814—1875). Maailmakuulus prantsuse maalikunstnik ja graafik, lüürilise kallakuga realist.

MOROZOV, J. Vene kollektsionäär ja ärimees. Morozovi kogud nationaliseeriti 1918. a. ja nende baasil avati 1919. a. Riiklik Uue Lääne Kunsti Muuseum.

MUGASTO, Hando (1907—1937). Eesti graafik; õppis «Pallases».

MUNCH, Edward (1863—1944). Maailmakuulus norra maalikunstnik ja graafik, sümbolismi sugemetega ning juugendlikust vormist lähtuva ekspressiivse väljenduslaadiga.

MUSSATOV — vt. Borissov-Mussatov.

MAGI, Konrad Wilhelm (1878—1925), eesti tuntumaid maalikunstnikke, aa. 1907 ja 1910—12 töötas Pariisis, 1908—10 Norras, 1912. a-st peamiselt kodumaal. Kunstiühingu «Pallas» asutajaid, samanimelise kunstikooli direktor a-ni 1925.

MASSO, Eduard (1893—?). Eesti kunstnik. Õppis Peterburi Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis. Eesti Kunstnike Liidu liige.

NAARIST, Hugo. Eesti advokaat.

NEEDLER, Sergei (1869—?). Eesti kunstnik. Õppis Peterburi Kunstide Akadeemias. Eesti Kunstnike Liidu ja Uue Kunstnike Koondise liige.

NEGGO, Gerd (1891—1974). Eesti tantsijatar ja laulupedagoog. Avas 1924. a. Tallinnas tantsustuudio. Emigreerus 1944. a. Rootsi.

NEY, Gottlieb Peeter, dr. (1881—1973). Eesti haridustegelane. Aa. 1923—1935 Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna direktor.

NICCOLI, Niccolo de (1363—1437). Itaalia humanist.

NÖGENE, Jaan (eluaastad teadmata). Jaan Koorti modell ja abiline Tallinnas 1920.—1930. aastail.

NALK, Tõnis (1855—1910). Tööstur, õllevabriku meister. Jättis suurema osa pärandist (ligi 50 000 rbl.) Bergmanni abirahale, mis oli tol ajal suurim toetuskapital, millest 1911.—1917. a. said abiraha paljud üliõpilased.

NYMAN, Roman (1881—1951). Eesti maali- ja teatrikunstnik. Õppis aa. 1900—1906 Stieglitzi kunstikoolis, käis stipendiaadina Prantsusmaal, Norras, Itaalias.

OBERMANN, Erik (1890—1911). Eesti graafik, õppis Peterburis ja Münchenis, siirdus 1910. a. Pariisi.

OLAK, Paul (1880—1946). Eesti ajakirjanik ja teatritegelane.

OLE, Eduard (1898). Eesti maalikunstnik; õppis Pensa kunstikoolis. Eesti Kunstnikkude Rühma liige. 1943. a. siirdus välismaale.

OLESK, Lui (1876—1932). Eesti poliitik ja õigusteadlane. Tööerakondlane, Asutava Kogu liige ja korduvalt minister.

OLVI, Henrik (1894—1972). Eesti kunstnik, õppis eraateljees Tallinnas, Eesti Kunstnikkude Rühma liige.

OTSMANN, Johan (Johannes). A. Laikmaa ateljeekooli õpilane, saabus Pariisi Münchenist 1912. a.

OTTENBERG, Boris Friedrich (1891—?). Eesti maalija, peamiselt marinist.

PARIS, Rudolf (1896—1973). Eesti kunstnik ja kunstiajaloolane. Õppis «Pallases» ja hiljem Weimari «Bauhausis»; lähemat aega «Pallase» õppejõud.

PARSMANN, Elisabeth (eluaastad teadmata). 1910.-aastail Pariisis elanud eestlanna, tõenäoliselt üliõpilane.

PAULIN, Paul (eluaastad teadmata). Prantsuse kujur (peamiselt portretist) ja medalikunstnik. Esines Pariisi Salonides 1882—1922.

PAULUS, apostel (surn. umb. 64). Juudi kirjatundja.

PEET, August (1881—?). Eesti õigusteadlane ja poliitik. Lõpetas 1906. a. Peterburi ülikooli. Eestis advokatuuris a-st 1907.

PEETER ESIMENE (1672—1725). Vene tsaar 1682—1721, keiser 1721—1725; suur reformaator ja Lääne-Euroopa kultuuri sisetooja Venemaal.

PEETRUS, apostel. Uue Testamendi järgi Jeesus Kristuse esimene jünger.

PERT, Jaan (sünd. 1899). Eesti kirjanik ja ajakirjanik.

PIERNE, Henri Constant Gabriel (1863—1937). Prantsuse helilooja, orelkunstnik ja dirigent. C. Francki ja J. Massenet' õpilane.

PIOMBO, Sebastiano del (u. 1485—1547). Itaalia maalikunstnik.

PLATON (427/428—347/348 e.m.a.). Kreeka filosoof, filosoofilise idealismi rajaja.

PLETHON, Gemistos Georgios (u. 1355—u. 1451). Bütsantsi teadlane, uusplatonismi pooldaja, taotles antiikkreeka kultuuri taaselustamist ja mõjustas vastavalt itaalia humanismi.

POLITIAN (Poliziano), Angelo Ambrogini (1454—1494). Itaalia humanist.

POSKA, Jaan (1866—1920). Eesti riigitegelane, jurist. Aa. 1913—1917 Tallinna linnapea, a. 1917 Eesti Ajutise Valitsuse peaministri asetäitja ja kohtuminister, aa. 1918—1919 välisminister. Eesti delegatsiooni juhina kirjutas 2. II 1920. a. alla Tartu rahule.

PRAXITELES, (u. 390—u. 330 e.m.a.). Kreeka skulptor, loonud nooruslikke, harmoonilisi ja graatsilisi marmorkujusid.

PROMET, Aleksander (1879—1938). Eesti maalikunstnik. Oppis 1879—1904 Stieglitzi kunstikoolis tekstiileriala, täiendas end a. 1905—1906 stipendiaadina Londonis ja Pariisis. Tuntud peamiselt rahvusromantiliste maalikompositsioonide autorina.

PUCCI, Biagio di Antonio. Itaalia kunstnik, Botticelli õpilane.

PUKITS, Mart (1874—1961). Eesti graafik ja literaat. Oppis Leipzgis Graafika ja Raamatukunstiakadeemias.

PURVITIS, Vilhelms (1872—1945). Läti maastikumaalija. Lõpetas Peterburi Kunstide Akadeemia. 1906—1916 Riia kunstikooli direktor, 1919—1934 Läti Kunstide Akadeemia rektor.

PUSTA, Karl Robert (1883—1964). Eesti diplomaat. Oppis Pariisis ja Bernis, hiljem Eesti Vabariigi saadik mitmes riigis, 1924—1925 välisminister. Suri Hispaanias.

PUUSAAG, Alfred (eluaastad teadmata). Eesti raskejõustiklane, kelle passi kasutas J. Koort inkognito Eestis viibides (ka 1910. a. suvel).

PUVIS de CHAVANNES, Pierre (1824—1898). Prantsuse maalikunstnik, loonud peamiselt allegoorilisi, piibli- ja mütoloogia-ainelisi monumentaalmaale, millel kerge sümbolismi kõrvalmaik.

PÖLDROOS, Priit (õieti Johannes; 1902—1968). Eesti näitleja ja teatritegelane. Alustas teatritööd näitlejana Draamastuudios 1924.

PÖRK, Aleksander (1873—1933). Eesti vanavarakoguja. Oli 1903—1913 Moskvast ülikooli assistent ja muuseumitöötaja.

PÄRN, Mihkel (surn. 1929. a.). Tartu kiviraiuja, alates 1902. a-st oma töökoda. Viinud materjali Koorti «Halastajaõe» ja «Vanamehe pea».

PÄTS, Konstantin (1874—1956). Eesti riigitegelane, Maaliidu ja Põllumeeste kogude liidreid, aa. 1918—1919 Ajutise Valitsuse pea- ja sõjaminister, korduvalt aa. 1921—1934 riigivanem, aa. 1934—1940 president.

PÄTS, Voldemar (1878—1959). Eelmise vend, Eesti haridus- ja kunsti- tegelane. Oppis aa. 1900—1905 Stieglitzi kunstikoolis; oli aa. 1914—1934 Riigi Kunsttööstuskooli juhataja, hiljem Haridusministeeriumi kutseoskuse osakonna direktor.

PÜTTSEPP, Juhan (1898—1975). Eesti maalikunstnik, õppis «Pallases».

RAAMOT, Jaan (1873—1927). Eesti põllumajandus- ja poliitikatege- lane, 1917. a. revolutsiooni ajal lühikest aega Vene riigi-

panga komissar, 1918—1919 Eesti Vabariigi põllutöö ja toitlusminister, 1926—1927 Jäneda põllutöökooli juhataja.

RANNUS, Voldemar Andres (1880—1944). Eesti päritoluga (sünd. Ridala kihelkonnas) kujur, perioodil 1910—1913 elas Pariisis, hiljem tegutses Ameerikas. Täiendas end Prantsusmaal ja mujal Euroopas.

RASKOLNIKOV, Fjodor (1892—1939). Vene nõukogude diplomaat. Aastail 1930—1933 Nõukogude Liidu saadik Eestis.

RAUD, Kristjan (1865—1943). Eesti kunstnik, põhiliselt graafik, sai kuulsaks eriti eesti muinasmineviku ja «Kalevipoja» teema- del joonistuste autorina. Üks ainelise vanavara kogumise initsiaatoreid (Eesti Rahva Muuseumi loomiseks).

RAUD, Paul (1865—1930). Eesti maalikunstnik, eelmise kaksikvend, õppinud Düsseldorfis. Peamiselt portretist, aga loonud ka talurahva olustikku ja Eesti maastikku kujutavaid etüüde.

RAUDSEPP, Juhan (1896—1984). Eesti kujur. Oppis aastail 1914—1918 Pensa kunstikoolis, oli konstruktivistliku suunaga Eesti Kunstnikkude Rühma liige.

REINDORFF, Günther Friedrich (1889—1974). Eesti graafik. Oppis Stieglitzi kunstikoolis Peterburis, 1920. a-st Tallinnas. Talle on iseloomulik filigraanne käsitlusviis nii maastiku- joonistes, illustratsioonides kui ka tarbegräafikas.

RENNIK (preili Renai). Eestlanna, I maailmasõja eelseil ja -aegseil aastail Venemaa Pariisi saadiku Izvolski toaneitsi, Rā Koorti ristiema.

REPIN, Ilja (1844—1930). Vene maalikunstnik, akadeemik; realistliku suunaga nn. peredvižnikute ühingu tugevamaid komposit- sioonimaalijaid ja portretiste.

RIKAND, Hindrek (1874—1940). Luuletaja, esperantist ja sidetöötaja.

ROBBIA, Luca della (1399—1482). Itaalia vararenessansi skulptor, eriti tuntud keraamiliste reljeefide autorina.

RODIN, Auguste (1840—1917). Maailmakuulus prantsuse kujur, imp- ressionistliku skulptuuri rajaja.

ROOT, Nikolai (1870—1960). Kunstnik, sündis Peterburis. Lõpetas 1900. a. Peterburi Kunstide Akadeemia, 1919. aastast tegut- ses põhiliselt Eestis.

ROSENBAUM, Kaarel. Eesti ohvitser, polkovnik; Tartu Eesti Tagavara pataljoni ülem 1918. a. Samal aastal pages Saksa okupat- siooni eest Venemaale; hukkus Siberis Koltšaki armees.

RUBENS, Peter Paul (1577—1640). Maailmakuulus flaami maalikunst- nik ja graafik.

RUSKIN, John (1819—1900). Inglise kriitik ja ühiskonnategelane; rõhu- tas romantikute mõjul looduse, tunde ja eetilise alge täht- sust kunstis.

RUSKIN, W. J. Koorti poolt Austraalias modelleeritud mees; lähemad andmed puuduvad.

RÕIVAS, Hermann (1886—?). Eesti kaupmees ja tööstur.

SAAR, Mart (1882—1963). Eesti helilooja, orelkunstnik ja pedagoog. Aa. 1908—1921 tegutses pedagoogina ja interpreedina Tar- tus, samal ajal kirjavahetuses J. Koortiga.

SAARINEN, Eliel (1873—1950). Soome arhitekt, juugendstiili esindaja, a-st 1923 töötas USA-s. Tema ehitustest Tallinnas on tun- tuim Krediidipanga hoone (Pärnu mnt. 10, 1912).

SALLINEN, Tyko Konstantin (1879—1955). Soome maalikunstnik, ekspressionismi sügemetega.

SANDBERG, Gustav Emil (1876—?). Rootsi skulptor.

SANNAMEES, Ferdi (1895—1963). Eesti kujur, õppis Konrad Mäe ateljees maali, «Pallases» skulptuuri. Tugev portretist, aga loonud ka figuure, dekoratiiv- ja monumentaalskulptuure.

SARAL, Karl, dr. (1880—1942). Eesti veterinaar ja seltskonnategelane.

SAVONAROLA, Girolamo (1452—1498). Itaalia munk, propageeris asketismi; sellisena takistas itaalia renessansskunsti õitsengut. Põletati ketserina.

SCHALIAPIN — vt. Saljapin.

SCHUMANN, Robert (1810—1856). Saksa helilooja, saksa romantismi suurim esindaja helikunstis.

SCHWARZ, Otto. Riia kohvikupidaja 1920. aastail.

SELJAMAA, Julius Friedrich (1883—1936). Eesti ajakirjanik ja diplomaat. 1922—1928 Eesti saadik Riias.

SEMPER, Johannes (1892—1970). Eesti kirjanik ja ühiskonnategelane. Õppis Peterburi ülikoolis 1910—1914, Moskvasse evakueerunud Riia Polütehnikumis 1915—1916 ja 1921—1925 Berliini ülikoolis. 1930—1940 «Loomingu» toimetaja.

SEPP, Paul (1874—1953). Eesti maalikunstnik. Kunstihariduse saanud Peterburis, peamiselt Repini ateljees. Eesti Kunstnikkude Liidu asutajaid. Loomelaadilt naturalismile lähenev.

SIMEN-FRANZ. Vähetuntud Eesti kunstnik.

SIMSIVART, Marta. Kaubandusnõuniku abikaasa. Tuntud N. Triigi poolt temast 1919. a. maalitud portree järgi.

SINOVJEV — vt. Zinovjev, Grigori.

SISASK, Juhan (1880—1940). Eesti posti- ja pangandustegelane. Tellis J. Koortilt töid.

SIXTUS IV (1414—1484). Rooma paavst 1471—1484; toetas kunste ja teadusi, laiendas Vatikani raamatukogu ja ehitas endanimeselise kabeli.

SMIRNOV, Boris (1891—?). Mereväelane ja kunstnik. Sündis Saraatovis, hiljem elas Eestis. Eesti Kunstnike Liidu ja Uue Kunstnikkude Koondise liige.

SOMMER, Alfred Richard (1858—1939). Professor, anatoomiakateedri juhataja Tartu ülikoolis 1919—1928.

SPEEK, Peeter Aleksander (1873—1968). Eesti ajakirjanik, oli a. 1901 «Oleviku», a. 1903—1905 «Uudiste», a. 1906 «Kiire» ja pärast emigreerumist «Uue Ilma» toimetaja.

SPENCER, Herbert (1820—1903). Inglise filosoof, positivismi tähtsamaid esindajaid.

SPENGLER, Oswald (1880—1936). Saksa filosoof, ajaloolane ja publitsist. Peateos «Der Untergang des Abendlandes» («Õhtumaa allakäik»; 2 kd., 1918—1922), mille järgi maailma ajalugu jaguneb 8 sõltumatuks ja kordumatuks kultuuriks, mis tekivad, õitsevad ja surevad.

STARKOPF, Anton (1889—1966). Eesti skulptor. Õppis aastail 1911—1912 Münchenis ja aa. 1912—1914 Pariisis, Académie Russe'is. Osales kunstikooli «Pallas» asutamises, oli seal pedagoogiks ja aa. 1929—1940 direktoriks.

STRANDMANN, Otto (1875—1941). Eesti jurist ja riigitegelane. Korduvalt minister, 1929—1931 riigivanem.

STRYK, Friedrich Torsten von (1881—1920). Baltisaksa päritoluga eesti kunstiteadlane ja kriitik, sidemetes «Noor-Eesti» ringkondadega. Eesti Tööraha Kommuuni kunstikaitse toimkonna juhataja abi (1919).

SUDBININ, Serafim (1867—1944). Vene skulptor, asus Pariisi 1904. a. ja jäi sinna püsivalt elama alates 1917. aastast. 1908. a-st Sügissalongi liige.

SUSANNA, J. Koorti õetütar — vt. Kurjatov, Susanna.

SORMUS, Eduard (1878—1940). Eesti viiulikunstnik, siirdus poliitilistel põhjustel 1906. a. välismaale.

SORMUS (õieti Pöder), Ida (eluaastad teadmata). Revolutsioonitegelane, E. Sõrmuse kaaslane aastani 1916, mil abiellus V. Tšernoviga ja tõmbus revolutsioonilisest liikumisest tagasi.

SÖÖT, Karl Eduard (1862—1950). Eesti luuletaja. Aastail 1886—1914 trükikojaomanik ja kirjastaja, 1921—1923 «Postimehe» vastutav toimetaja.

SÖÖT, Wilhelmine Rosalie (1873—1924). Luuletaja K. E. Söödi õde.

SALJAPIN (J. Koortil Schaliapin), Fjodor (1873—1938). Vene laulja (bass); gastroleeris a-st 1901 välismaal ja võitis maailma-kuulsuse, aastast 1922 elas põhiliselt Pariisis.

SISKIN (J. Koortil Schischkin), Ivan (1832—1898). Vene maalikunstnik ja graafik; detailse, aga kuivavõitu käsituslaadiga.

ZINOVJEV, Grigori (õieti Apfelbaum, Hirsch; 1883—1936). Vene kommunistlik poliitik. Peale Oktoobrirevolutsiooni silmapaistvaid ametikohtadel (ms. III Internatsionaali täitevkomitee esimees). Staliniga vastuollu sattunud, hukati viimase käsul.

ZORN, Anders (1860—1920). Rootsi maalikunstnik, graafik ja skulptor. Impressionismilähedane, välist efekti rõhutav meister.

TAINE, Hippolyte Adolphe (1828—1893). Prantsuse filosoof, kriitik ja ajaloolane. Lähtunud positivismist, üritas T. rakendada humanitaarteadustes loodusteaduste meetodeid; rajas kultuuriloolise koolkonna ja naturalismi esteetikateooria.

TAMM, Jakob (1861—1907). Eesti luuletaja. Avaldas a. 1892 luulekogu «Ärganud hääled», mis kajastab rahvusliku liikumise ideestikku. Märgitavad on tema lugulaulud ja ballaadid. Tõlkinud Krölovi, Puškinit, Heinet.

TAMMSAARE, Anton Hansen (1878—1940). Eesti kuulsamaid kirjanikke, 1903—1905 «Teataja» toimetuses, 1907—1911 õppis Tartu ülikoolis. Rikkaliku ilukirjandusloomingu kõrval ka publitsistikat.

TASKA, Eduard (1890—1942). Eesti nahakunstnik. Õppis Kr. Raua juures (1906—1909), Pariisis (1909—1910), Münchenis (1910—1911) ja Peterburis (1912—1914). Töötas 1916—1924 Riigi Kunsttööstuskoolis, a. 1923 asutas Tallinnas oma õppetöökoja, mida juhatas ka peale natsionaliseerimist (1941. a-ni).

TASSA, Aleksander («Paana», 1882—1955). Eesti kunstnik ja kirjanik. Õppis 1904—1905 Stieglitzi kunstikoolis, aa. 1905—1913 Pariisis. Osales kunstiuingu ja -kooli «Pallas» asutamises.

TASSA, Rudolf (eluaastad teadmata). Kunstnik Aleksander Tassa vend, viiulikunstnik.

TEETSOV, Aleksander (1891—1946). Eesti näitleja ja lavastaja.

TENIERS, David; noorem (1610—1690). Kuulus flaami maalikunstnik, rahvalike olustikustseenide autor.

TIZIAN, (Tiziano Vecellio); (1476/77 või 1480—1576). Itaalia maalikunstnik, kõrgrenessansi suurmeister.

TOBIAS, Rudolf (1873—1918). Eesti helilooja ja orelkunstnik, a. 1908 siirdus välismaale, elas Pariisis, Leipzgis ja Berliinis, oli aa. 1912—1918 Berliini muusikaülikooli õppejõud.

TOPMAN, August (1882—1968). Eesti orelkunstnik, muusikapedagoog ja dirigent.

TRETJAKOV, Pavel Mihhailovitš (1832—1898). Vene kaupmees ja kunstikoguja, Tretjakovi galerii rajaja.

TRIIK, Nikolai (1884—1940). Eesti maalikunstnik ja graafik. Aa. 1901—1905 õppis Stieglitzi kunstikoolis, a. 1906 uuesti Peterburis, siis läks Soome kaudu Pariisi (1906—1908), suve viibis a. 1907—1908 Norras; aa. 1908—1911 vaheldumisi Peterburis (Kunstide Edendamise Seltsi koolis) ja kodumaal. Väikese vaheajaga (1926—1928) «Pallase» kunsti- kooli õppejõud 1921—1940.

TRIIK, Viktoria (sünd. Martna; eluaastad teadmata). Nikolai Triigi abi- kaasa.

TROTSKI, Lev (õieti Bronstein, Leib; 1877—1940). Vene revolutsio- näär; Oktoobrirevolutsiooni järel üks Nõukogude Venemaa juhte V. I. Lenini kõrval, 1918 sai sõjanduse rahvakomis- sariiks. Stalini poolt kõrvale tõrjutuna läks 1929. a. maa- pakku.

TRUBETSKOI, Pavel (Paolo), vürst (1866—1938). Vene skulptor, impressionismi esindaja. Sündis ja suri Itaalias, õppis Milanos, 1898—1906 Moskvas, seejärel elas peamiselt Pariisis, USA-s ja Itaalias.

TSCHAIKOVSKI — vt. Tšaikovski.

TŠAIKOVSKI, Koortil Tšaikovski), Pjotr Iljitš (1840—1893), maa- ilmakuulus vene helilooja.

TUGLAS, Friedebert (aastani 1923 Mikkelsen, Friedrich) (1886—1971). Eesti kirjanik, kirjandusteadlane ja kriitik. Aa. 1906—1917 viibis poliitilise pagulaseks peamiselt Soomes ja Pariisis.

TONISSON, Jaan (1868—?), Eesti riigitegelane ja õigusteadlane. Oli aa. 1896—1930 «Postimehe» väljaandja, aa. 1927—1928 ja 1933 riigivanem.

UCCELLO, Paolo (1397—1475). Itaalia maalikunstnik, tähtsamaid vararenessansi meistreid.

UNDER (õieti Adson), Marie (1883—1980). Eesti silmapaistvamaid poetesse; eesti luule uuendaja ja võrratute lembeluuletuste autor. Emigreerus 1944. a. Rootsi.

UNGERN-STERMBERG. Baltisaksa aadlike suguvõsa. Üht selle sugu- võsa esindajat abistas J. Koort 1919. a. tema kunstivarade tagasisaamisel riigivõimudelt.

UURITS, Aleksander (1888—1918). Eesti maalikunstnik ja graafik, õppis aa. 1903—1906 Laikmaa ateljees, seejärel aastani 1910 Peterburi Kunstide Edendamise Seltsi koolis ja lühikest aega Pariisis.

UUSMAN (hiljem Uusma; neiuna Bötger), Beatrice Daisy (sünd. 1900). Eesti keraamik.

UUSMAN(N), Elise (Elli) hiljem Kriiski; (1895—1943). Mari Koorti õde, J. Koortile poseerinud.

UUSMAN, Kaarel (1865—1934). Arimees, Mari koorti isa.

UUSMAN, Marie (1870—1931). Mari Koorti ema.

UUSMAN(N), Marie Kristiine — vt. Koort, Mari.

VABBE, Ado (1892—1961). Eesti maalikunstnik ja graafik. Oppis 1911—1913 Münchenis, 1916—1917 Moskvas ja Peterburis, a-st 1917 Narvas ja Tallinnas. Osales kunstikool «Pallase» asu- tamises. 1919. a. Eesti kunsti ülevaatenäitusel esines futu- rismisugemetega maalidega, mida Alle ja Gailit oma arvus- tustes vastandasid vanemate kunstnike (Kr. Raua, N. Triigi ja A. Laikmaa) töödele.

VAGA, Alfred (sünd. 1895). Eesti kunstiajaloolane. Suri Argentiinas.

VAHTRA, Jaan (1882—1947). Eesti maalikunstnik, graafik ja kirjanik. Oppis Riia kunstikoolis ja Peterburi Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis. Võttis 1923. a. osa Eesti Kunstnikkude Rühma moodustamisest.

VAIVOLA, J. Nähtavasti juhulik esineja ajalehes või varjunimi.

VALK, Herbert (sünd. 1901). J. Koorti abiline 1920. ja 1930. aastail.

VALLNER, Artur (1887—1939). Eesti pedagoog, kommunistliku partei liige. Lõpetas 1912. a. Peterburi ülikooli. Korraldas Eesti Tööraha Koolivalitsuse ja Eesti Tööraha Kommuuni Kul- tuuri ja Hariduse Valitsuse juhatajana hariduselu, toimetas ajakirja «Eesti Kool».

WEIZENBERG, August (1837—1921). Eesti skulptor, rahvusliku skulp- tuuri rajaja. Oppis aa. 1863—1873 Preisi, Peterburi ja Müncheni Kunstide Akadeemias; töötas aa. 1873—1890 vabakunstnikuna Roomas, aa. 1890—1914 Peterburis, see- järel Tallinnas. Loomingus domineerivad klassitsistlikud jooned; XX sajandil sattus vastuollu uuemate kunstivoo- ludega.

VELAZQUEZ, Diego Rodriguez de Silva (1599—1660). Hispaania maa- ilmakuulus maalikunstnik.

VELLNER, Harald (1893—1970). Eesti ajakirjanik, «Esmaspäeva» toi- metaja 1921—1922, «Sõnumite» peatoimetaja 1931—1934.

WENNERVIRTA, Ludvig (1882—1959). Soome kunstiajaloolane, mit- mete soome kunsti käsitlevate raamatute autor.

VETTER-ROSENTHAL, Constance Elisabet von (1872—1948). Saksa päritoluga eesti skulptor. Oppinud Dresdenis ja Berliinis.

WIIRALT, Eduard (1898—1954). Eesti kuulsamaid graafikuid, õppis aa. 1915—1919 Tallinna Kunsttööstuskoolis, edasi «Palla- ses» ja aa. 1922—1923 Dresdeni Kunstide Akadeemias. Lõpetas 1924. a. «Pallase» skulptori ja graafikuna. Suri Pariisis.

VILDE, Eduard (1865—1933). Eesti kirjanik ja ühiskonnategelane, kriitilise realismi peaesindajaid.

WILHELM II (1859—1941). Saksa keiser ja Preisi kuningas 1888—1918.

VILLMER, Erna (1889—1965). Eesti näitlejatar, oma aja suurim maa- ilmaklassika kangelannade tõlgitseja.

WILSON, Thomas Woodrow (1856—1924). USA riigitegelane, presi- dent 1913—1921.

VINNAL, Hans (1882—1928). Tallinna ärimees, kellele J. Koort val- mistas Rahumäe kalmistule hauasamba.

VIRGO, Eduard Reinhold (1878—1938). Eesti ajakirjanik ja diplomaat. Oppis aa. 1903—1906 Pariisi kõrgkoolides. Aa. 1900—1916 peamiselt ajakirjanikuna ja kirjastuses tegev, 1918. a-st diplomaat.

- VIRMA, Karl Johannes (1879—?), Eesti poliitika- ja omavalitsustegelane, sotsiaal-demokraat; 1924—1925 teedeminister.
- VISCHER, Peter sen. (u. 1460—1529). Saksa kunstnik ja pronksivalaja. Tema peateoseks loetakse Nürnbergi Sebalduse kirikus asuvat Sebalduse hauda apostlite kujudega.
- VOLTAIRE (õieti François Marie Arouet, 1694—1778). Prantsuse kirjanik, filosoof ja ajaloolane.
- VRUBEL, Mihhail (1856—1910). Vene kuulus maalikunstnik. Tema loomingus põimuvad vanavene ja bütsantsi mõju juugendlike ja ekspressionistlike sugemetega. Vrubeli teosed seostuvad mõnevõrra ka sümbolismiga.

Ehk ma küll 12. novembril 1928. aastal ilmale tulin Tallinnas, pean oma kujunemises tähtsaks neid geene, mida pärisin oma hiidlasest emalt, samuti neid nooruselamusi, mida sain Hiiumaa kagunuka põldudelt ja rannakadastikest. Esimesed aastad käisin koolis küll Tallinnas, aga eriti on mulle meelde sööbinud Jausa algkool, kus aastail 1940—1943, kolm klassi ühes ruumis koos, koolitarkust ammendasime. Esimesele keskkooliaastale Kärđlas järgnesid aastail 1944—1948 väga elamuslikud õpingud Tallinna X Keskkoolis, mida me vanal kombel veel Nõmme Gümnaasiumiks kutsusime. Seal sai esimest korda tõsisemalt oma sõnaseadmisoskust proovitud. Kunstiinstituutki (1948—1954) ei suutnud mind kõrvale kallutada tahtmisest ennast verbaalselt väljendada. See tahtmine viis mind — peale väikest kõrvalekallet administratiivtööle Kunstide Valitsuses — 1961. aastal Ajaloo Instituuti, kus aastal 1965. kunstiteaduste kandidaadi kraadi kaitsesin. Samal ajal jätkasin juba viimastel üliõpilasaastatel (1953. aastast) alustatud kunstiarvustuste kirjutamist. Ei ole suutnud hoiduda kirjutamast ka paar paksemat ja akadeemilisemat raamatut. Ometi on mu kirjatükid kogu aeg kannatanud teatava literatuuritsemise all ning kui mulle 1983. aastal kirjastuse poolt tehti ettepanek kirjutada Jaan Koortist midagi ebaakadeemilist, jäin ma mõningase kõhklemise järel nõusse. Küll alles seejärel, kui kunstniku tütar Tui Koort ja mu enese koolivend Ilmar Malin mind julgustanud olid.

Ehkki Jaan Koort on sündinud mulle kaugeks jäänud Tartumaal, tundub ta rahvalik huumorimeel mulle kuidagi hiidlasepärasena ja seetõttu muutus käesoleva raamatu kirjutamine mulle huvipakkuvamaks, kui algul arvasin. Aga see jonn, millega Jaan Koort oma eesmärkide poole pürgis, on küll omane kogu eesti rahvale.

Lugupidamisega
Kaal Kirme

SISUKORD

- 7 Eessõna
- 11 Proloog
- 15 Esimene vihik. PARIIS
- 53 Teine vihik. OTEPAA
- 61 Kolmas vihik. PARIIS II
- 95 Neljas vihik. VENEMAAL
- 105 Viies vihik. TARTU
- 133 Kuues vihik. TALLINN
- 157 Seitsmes vihik. TALLINN II
- 195 Kaheksas vihik. AUSTRALIA
- 211 Üheksas vihik. UUESTI TALLINNAS
- 261 Epiloogi asemel
- 277 Jaan Koorti tähtsamad eludaatumid
- 279 Algallikad
- 299 Tekstis esinevate isikute iseloomus-
tuseks
- 319 Autorist

Кирме, Каалу. Дневник Яана Коорта. На эстонском языке.
Оформление К. Лейс. Издательство «Кунст» при Художест-
венном фонде Эстонской ССР. Таллинн.
Toimetaja S. Lehist. Kunstiline toimetaja T. Allikvee. Teh-
niline toimetaja E. Akkermann. Korrektor K. Lepajõe.
IB № 368.
Laduda antud 16. 01. 1989. Trükkida antud 31. 05. 1989.
Ofsetpaber 70 g. Formaat 60×88/16. Kiri: literaturnaja 10 p.
Trükipoognaid 20,0+3,0 (kleebis). Tingtrükipoognaid 22,3.
Arvestuspoognaid 18,35. MB-05207. Tiraaž 31 000. Tellimuse
nr. 217. Hind rubl. 2,90. Kirjastus «Kunst», 200001 Tallinn.
Lai t. 34. H. Heidemann nim. trükkikoda, 202400 Tartu.
Ülikooli 17/19. Kleebised trükitud Tallinna Raamatutrük-
kojas, 200006 Tallinn, Laki t. 26.

[illegible]